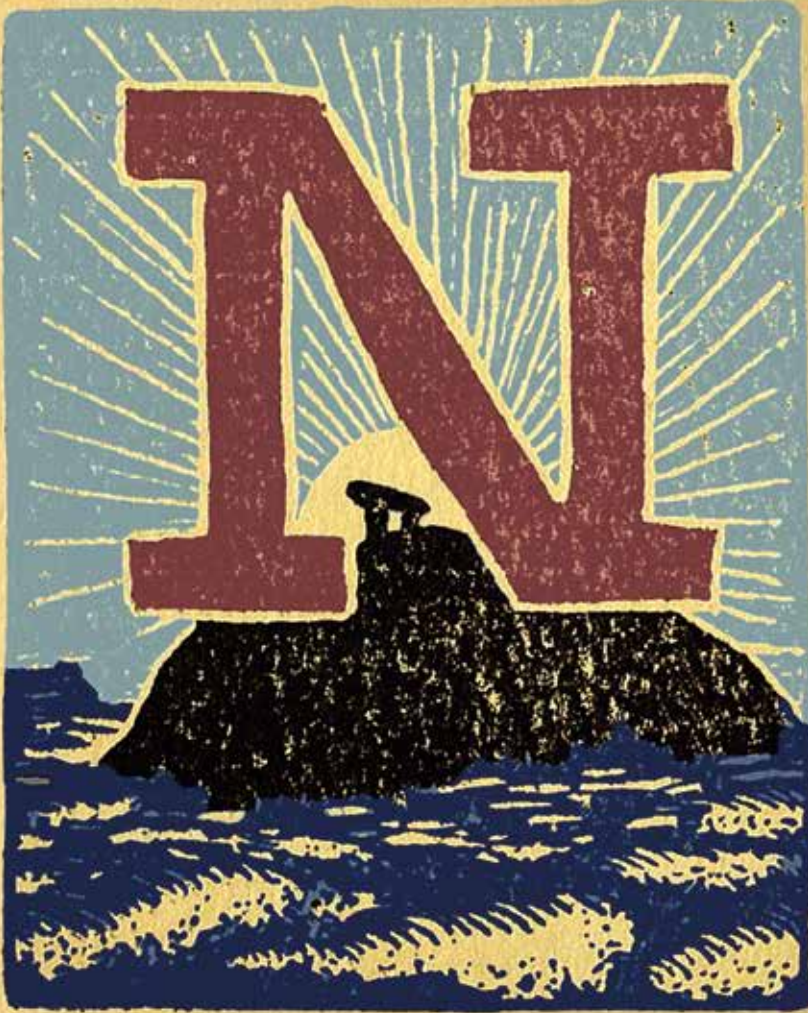

REAL
ACADEMIA
GALEGA

IDEAS, PROPOSTAS E DEBATES SOBRE A LINGUA (1916-1936)

2.A DEMANDA DA NORMA

Henrique Monteagudo e M.ª Dolores Sánchez Vales (eds.)

ANEXOS BRAG

**IDEAS, PROPOSTAS E DEBATES
SOBRE A LINGUA (1916-1936)**

II. A demanda da norma

Henrique Monteagudo e M.ª Dolores Sánchez Vales (eds.)

ANEXOS BRAG

Anexos BRAG 8

Edita

Real Academia Galega

© Henrique Monteagudo, 2023

© María Dolores Sánchez Vales, 2023

© Real Academia Galega, 2023

Deseño da colección

Xosé Díaz / Imago Mundi

Maquetación

Real Academia Galega

Impresión

Lugami Artes Gráficas

ISBN: 978-84-17807-26-9

Depósito legal: C 1749-2023

<https://doi.org/10.32766/rag.410>

© REAL ACADEMIA GALEGA

Rúa Tabernas, 11

Apartado 557

Tlf. 981 20 73 08

www.academia.gal

15001 A CORUÑA

Obra producida no ámbito da subvención
concedida á Real Academia Galega
polo Ministerio de Ciencia e Innovación.

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Deputación
DA CORUÑA

XUNTA
DE GALICIA

Limiar

Henrique Monteagudo

No breve lapso dun lustro coincidiron os centenarios das Irmandades da Fala (1916-2016), a revista *Nós* (1920-2020) e o Seminario de Estudos Galegos (1923-2023). Co gallo do primeiro, a Real Academia Galega publicou un volume colectivo de estudos e mais catro antoloxías que cobren a oratoria e a prosa non ficcional, o teatro, a poesía e a narrativa.¹ A celebración do centenario da revista *Nós* (2020) viuse ensombrecida pola funesta pandemia, que coutou as posibilidades de conmemoralo debidamente. Por sorte, a efeméride do Seminario de Estudos Galegos no ano en curso ofrécenos a oportunidade de volver a vista, cunha perspectiva máis ampla e profunda, sobre o período en que floreceron aquelas tres iniciativas históricas. Continuando coa liña de difusión de textos relevantes na historia da lingua, a literatura e a cultura galega, damos agora ao prelo en dous volumes unha recompilación de escritos sobre o idioma producidos desde 1916 a 1936. No primeiro recóllense textos referentes ao status social, cultural e político do galego. Neste segundo reúnense outros referidos ao seu cultivo e elaboración, con atención especial ás achegas aos problemas do desenvolvemento e fixación do galego escrito, e, consecuentemente, aos debates ortográficos.

As dúas décadas que van de 1916 a 1936 adoitan considerarse unha etapa sobranceira no desenvolvemento da nosa lingua e cultura, que en boa parte foi protagonizada polas Irmandades, *Nós* e o Seminario de Estudos Galegos. Sen desbotar a pertinencia destas etiquetas e sen entrar en debates historiográficos, preferimos falar de “período de entreguerras”, adoptando unha designación neutral, na cal caben, sen excluír outras entidades, as Irmandades, a revista *Nós* e o grupo intelectual que callou á súa volta, o Seminario de Estudos Galegos e o Partido Galeguista, que, en realidade, son todos eles axentes imbricados entre si por múltiples conexións, coincidencias e sinerxías. No plano lingüístico, que é o que aquí interesa, o obxectivo fulcral de toda aquela constelación político-

1 Henrique Monteagudo e M.ª Dolores Sánchez Vales, eds. *No tempo das Irmandades: fala, escrita e prelos*. As antoloxías publicadas son: *Irmandades da Fala: oratoria e prosa non ficcional. Antoloxía* (ed. Henrique Monteagudo), *O teatro nas Irmandades da Fala* (ed. Laura Tato Fontaíña), *Tempo das Irmandades. Antoloxía de poesía* (ed. Xosé Ramón Pena) e *Irmandades da Fala: narrativa. Antoloxía* (ed. Ramón Nicolás).

intelectual galeguista foi resignificar o galego, erguelo da condición dialectal ao status de lingua nacional. Isto implicaba, entre outras cousas, revolucionar a conciencia lingüística da sociedade galega pola vía da propaganda e do debate, proxectando o idioma na esfera pública; mobilizar a cidadanía e incorporar nela o mundo rural e mariñeiro; crear un sistema cultural autónomo, extenso e diversificado; cultivar o galego nun amplo rango de xéneros do discurso; e desenvolver, modernizar e regularizar o propio idioma (Monteagudo 1999, pp. 385-504; 2016).

A difusión mediante a letra impresa das ideas e das propostas galeguistas constituíu un instrumento esencial para conseguir estes seus fins. Tratábase non só de introducir o galego na esfera pública, senón de crear unha esfera pública en galego (Casas 2017). Como se pon de manifesto na escolma que presentamos, o intensísimo labor publicitario das principais figuras daquel movemento envorcouse en distintos tipos de formatos. Revistas como *Nós*, *A Nosa Terra* ou *Céltiga*, e diarios como *Galicia* e *El Pueblo Gallego* constituíron medios privilexiados a través dos cales se construíu e divulgou o discurso galeguista (Freixanes 2017). Este discurso foi elaborado en relación dialóxica —non raramente polémica— con outros, nomeadamente, os enunciados polo nacionalismo español.

Na base da compilación que presentamos² atópase o traballo de documentación para a tese de doutoramento titulada *Ideas e debates sobre a lingua (1916-1936)*. Alfonso Daniel Rodríguez Castelao e a tradición galeguista, defendida por quen asina estas liñas (Monteagudo 1995a). Unha parte desta tese quedou inédita, outra foi publicada fragmentariamente en distintos formatos ou ben serviu de base para unha liña de traballo de que se ofrece testemuño na bibliografía final. Detrás da súa elaboración estivo o labor de pescuda de textos en distintas publicacións da época (diarios, revistas, libros, folletos), moitos deles pouco coñecidos ou dificilmente accesibles. Os artigos, traballos ou fragmentos que escolmamos neste volume, deixando fóra moitos outros, pretenden servir como mostra significativa deses debates. Antes de máis, desexo agradecer vivamente a Dolores Sánchez Vales, Fernando Pereira, Adrián Estévez e Nélica Cosme, da Real Academia Galega, a súa valiosa, imprescindible, colaboración na elaboración e na edición destes dous volumes. A seguir, a xeito de introdución, ofrecerase unha visión de conxunto, contextualizando as intervencións máis salientables.

A orientación do galego culto foi motivo de controversias moi acesas na prensa, máis vivas conforme se incrementaba o cultivo do idioma, que foron amainando cando comezou a albiscarse a posibilidade da súa oficialización. Como axiña se verá, aínda que se discutiron aspectos fónicos, morfosintácticos (sobre todo os morfolóxicos) e léxicos, o foco principal estivo sobre a ortografía. En concreto,

2 Reproducimos os textos na súa forma orixinal corrixindo as grallas máis evidentes.

estouparon tres grandes polémicas lingüísticas, desenvolvidas en 1919, 1926 e 1928-29, seguidas dunha certa calma nos tempos republicanos, cando se publican as *Normas* do Seminario de Estudos Galegos (1933, § I.30), que dan lugar a unha xeira de intervencións con distintas opinións sobre as mesmas (Monteagudo 1995a, pp. 455-540; 2002; 2017b).

Na primeira polémica (1919), que se ventilou nas páxinas d'*A Nosa Terra*, discutiuse basicamente sobre ortografía. O debate escintilou durante uns meses, para despois adormecer varios anos. A ditadura de Primo de Rivera (1923-1930) obrigou o movemento galeguista a hibernar o seu activismo político e a concentrarse na actividade cultural. O incremento da produción en galego na década de 1920 agudizou a conciencia dos problemas da regularización da lingua e creou as condicións para que estourasen a segunda e terceira polémicas ortográficas, desta volta acendidas desde as páxinas d'*El Pueblo Gallego* nos anos 1925 e 1928-29. Na segunda polémica (1925-26) ampliouse o abano de asuntos a debate (morfoloxía e léxico) e acrecentouse o eco público, pois a controversia saltou d'*A Nosa Terra* ao diario *El Pueblo Gallego*. Este diario incluso creou unha sección específica para estes debates, "Tribúa aberta. A Fala galega", que, polo seu interese e o xeral descoñecemento da súa existencia, reproducimos neste volume (§ II).

A resultas da terceira polémica (1928-29), o asunto pasou a ser abordado no Seminario de Estudos Galegos, que creou unha comisión que, a partir dun traballo de Couceiro Freijomil, elaboraría unhas *Normas* aprobadas en 1933. Sen dúbida, este foi outro fito na historia da lingua. A absorbente actividade política da República non propiciou grandes duelos ortográficos, pero a publicación das *Normas* do Seminario de Estudos Galegos (1933, 1936) deu azo para ocasionais estalidos en diversos medios e distintas direccións. Decontado volveremos sobre todo isto.

As devanditas controversias desenvolvéronse sobre o pano de fondo dunha gran penuria de estudos sobre a lingua e un enorme atraso no desenvolvemento dunha filoloxía galega, completamente desatendida pola Universidade. Así, a pesar da importancia que se deu ao idioma e da atención que atraeron os asuntos lingüísticos, escasearon as achegas dunha certa envergadura. Pódense citar as contribucións, máis entusiastas ca sólidas, de amadores como Manuel Lugrís Freire (*Gramática do idioma galego*, 1ª edición, 1922, § I.9; 2ª edición de 1931) ou Leandro Carré Alvarellos (*Diccionario galego-castelán*, 1928, § I.27; 2ª edición de 1933). A contribución máis substancial débese a Antonio Couceiro Freijomil (*Ortografía gallega. Bases para su unificación*, 1929, § I.18, e *El idioma gallego: historia, gramática, literatura*, 1ª edición de 1926, revisada e ampliada en 1935); así e todo, a aceptación das súas achegas non se viu favorecida pola actitude de confrontación que mantivo coa intelectualidade galeguista. Este último estudoso

sentou as bases en que se esteou o SEG para encetar o labor de codificación (*Algunhas normas para a unificación do idioma galego*, 1933, § I.30; cunha *Engádega* publicada en 1936, § I.33), na que foi a primeira tentativa institucional de normatización da lingua, en xeral ben acollida, aínda que, dado o corte brutal de 1936, non tivo tempo de consolidarse e implantarse.

1. PROBLEMAS PARA A NORMALIZACIÓN DO GALEGO ESCRITO

O coñecemento da lingua galega, non xa o de carácter científico senón mesmo o de tipo erudito, viuse seriamente pexado pola absoluta falta de apoio institucional, principalmente do Estado e nomeadamente da Universidade. O galeguismo, que deu figuras brillantes nas letras, na historia e noutros saberes humanísticos, careceu case completamente de personalidades cunha mínima formación filolóxica, o cal, unido a unha abafante penuria de recursos, non facilitou que a Real Academia Galega, ou outra entidade semellante, exercesen un papel orientador na fixación do galego. Para entender o controvertido desenvolvemento dos discursos sobre a normalización do galego escrito durante o período en aprecio, cómpre ter moi en conta estes antecedentes e este contexto. Isto non significa que non se producisen achegas de valor e debates de grande interese.

Coa finalidade de enmarcar os textos, as propostas e os debates, imos ofrecer previamente unha rápida revisión xeral dos principais problemas que se presentaron no ámbito da regulación da lingua escrita desde os comezos da tradición escrita contemporánea. Referirémonos ás cuestións máis conspicuas que apareceron e ás distintas solucións prácticas que se lles foron ofrecendo en tres planos: fónico/gráfico, morfosintáctico e léxico (Fernández Salgado e Monteagudo 1995; Monteagudo 2000, pp. 195-223; 2003a, pp. 46-60).

2. A ORTOGRAFÍA

O primeiro problema que tiveron de resolver os cultivadores contemporáneos do galego foi a representación escrita dunha lingua que eles tiña por ágrafa, o cal tamén implicaba nalgúns casos a escolla dunha entre varias posibilidades de pronuncia de determinados fonemas ou segmentos da fala. Os primeiros cultivadores descoñecían o pasado da lingua e, en consecuencia, tentaron adaptar a ortografía castelá á fonética galega, pois aquela era a única que coñecían ou a que mellor sabían, igual que o groso do seu presumible público. Esa adaptación era relativamente doada, pois o galego e o castelán evolucionaran en aspectos importantes nunha dirección converxente. Pola contra, o feito de que en moitos aspectos o

portugués e o galego tomasen camiños diverxentes representaría unha dificultade para a adopción en galego das solucións gráficas da lingua irmá, cando isto comezou a formularse. En todo caso, esa opción non se suscitou ata os finais do século XIX e non tivo unha circulación apreciable ata o período de entreguerras.

No que atinxe ao **vocalismo**, os problemas máis relevantes que se presentaron foron os seguintes:

- a) A representación diferenciada das vogais medio-pechadas e medio-abertas e o uso dos acentos gráficos. Sucederonse as tentativas de representación distinta destas vogais, sempre irregulares, algunhas inspiradas no portugués (*ê, ô* pechados / *é, ó* abertos), pero moitas veces idiosincráticas (por exemplo, *è, ò / é, ó*). Por outra parte, o acento circunflexo foi bastante empregado sobre vogais simples que resultaban de contraccións entre dúas antigas vogais, aínda que nunca de xeito sistemático (*irmâ < irmaa, lêr < leer, rîr < riir, bô < boo...*). Un dos puntos máis debatidos foi a representación sintética, como <ô>, <ô> ou mesmo <ò> (ao xeito fonético) ou ben a representación analítica, como <ao> (ao xeito antigo e portugués), do encontro entre a preposición *a* e o artigo determinado masculino *o*.
- b) A representación dos encontros de vogais na cadea oral. Estes encontros producen no galego falado fenómenos de epéntese, crase e elisión vocálica. Desde o Rexurdimento os escritores galegos esforzáronse en representalos, porque os xulgaban caracterizadores do galego fronte ao castelán, pero as solucións adoptadas foron moi vacilantes. Por exemplo, no que se refire ao chamado *-i-* epentético apareceron solucións coma *a yalma, a y-alma, a-y-alma, a ialma, a i-alma* (ademais da non representación: *a alma*). Para as crases e elisións recorreuse frecuentemente ao acento e ao apóstrofo, e non raramente tamén ao trazo ou guión, ou mesmo a unha combinación de todos estes sinais. Así, para a contracción da preposición *a* e o artigo *o* usáronse solucións como *ò, ô, ao*, e aínda *a'o* e *a-o*. Poderían aducirse moitos outros casos: *d'este, d-este, deste (de + este), com'o outro, com'ó outro, com-ô outro (coma + o + outro)*...

No referente ao **consonantismo**, os puntos máis relevantes foron os seguintes:

- c) O galego falado presentaba dous fenómenos dialectais moi conspicuos, aínda que de extensión desigual: o *seseo* e a *gheada*. Nos textos das primeiras décadas do século XIX aparecen representados tanto un coma outra, pero conforme avanzaba o século, primeiro a *gheada* e despois o *seseo* foron evitados na escrita. O segundo xulgouse un dialectalismo, mentres que o primeiro, que estaba socialmente moi estigmatizado, se tivo por barbarismo, produto da influencia do castelán. Con todo, na escrita continuou rexistrándose o *seseo* implosivo,

que aínda foi considerado normativo nas *Normas* de Seminario de Estudos Galegos de 1933 (*lus* por *lux*).

- d) O fonema fricativo prepalatal (*xa*) era distintivo fronte ao castelán, de xeito que se sentiu a necesidade de adoptar para el unha representación particular. Para isto, ensaiáronse diversas solucións, sempre xogando co <x> (*x*, *xs*, *x*[^] etc.), ata que na segunda metade do século XIX se impuxo ese grafema. Non obstante, os partidarios da escrita etimolóxica propugnaban o uso de <x>, <g> e <j> (*caixa*, *peixe*, *vexiga*, *xofre*, pero *janeiro*, *gente*, *fugir*, *jogar*, *hoje*, *jun-tar*), e esta opción viuse reforzada polo redescubrimento dos textos medievais e pola crecente atención prestada ao portugués. O debate arredor destas grafías, entre partidarios da fonética e simple e os da etimolóxica, foi intenso e constante.

Un problema particular presentouno a representación dos alomorfos do artigo determinado *o*, *a* e do pronome átono de terceira persoa *o*, *a*. Verbo do artigo, non se sabía ben como sistematizar a representación das formas *lo*, *la*, que aparecen tras *-r* e *-s* da palabra anterior: así, por caso, tentáronse solucións como *todos os días*, *tódol-os días*, *tódo-l-os días*, *tódo-l'os días*, *tódo-los días*. Verbo do pronome, as maiores dúbidas xurdían arredor da representación gráfica do segmento formado por palabras como *quen*, *ben* ou *non* máis o pronome: *ben-a vin*, *quen-o dixo*, *no-no vin*, *no'-no quero* etc. Se a estes casos lles engadimos os problemas que se comentaron anteriormente ao falarmos do vocalismo (*d'el*, *n-este...*), resulta que os escritos en galego estaban acugulados de apóstrofos e guións.

En definitiva, nas primeiras fases de cultivo literario do galego prevaleceu a tendencia a dotalo dunha ortografía fonética. Tal tendencia, polo menos en parte, estaba motivada por un desexo deliberado de mostrar visualmente as peculiaridades da pronuncia galega fronte á castelá, para o cal se botou man de apóstrofos e guións. Estes sinais eran percibidos como riscos caracterizadores da escrita galega fronte á castelá, mais, ao tempo, a apostrofación e a guionización, xunto coa acentuación gráfica, resultaba de complexa regularización e de difícil aprendizaxe.

3. UNIFICACIÓN DA MORFOLOXÍA

O segundo gran reto a que os cultivadores fixeron fronte con diversa fortuna foi o de seleccionar ou dar preferencia a unha variante, escollida entre a heteroxénea gama de solucións morfolóxicas que lles ofrecía un idioma en deriva libre, non cou-tado por unha tradición literaria, e dotado dunha impresionante frondosidade dia-lectal (Fernández Salgado e Monteagudo 1995; Monteagudo 2000, pp. 195-223).

Basicamente, as variantes respondían a dúas modalidades: a **dialectal**, isto é, as características dos distintos falares vivos, e a **diacrónica**, isto é, a alternancia entre solucións conservadoras, moitas veces desaparecidas da lingua falada ou sentidas como arcaísmos, e solucións innovadoras, que moitas veces son castelanismos ou coinciden con estes.

A **variación dialectal** foi sentida pola meirande parte dos cultivadores galegos como autenticadora e enriquecedora, polo que se lle deu xenerosa acollida na escrita. Vista en perspectiva, enxérgase que a produción literaria galega seguiu un camiño ascendente no establecemento dun modelo de lingua común. Porén, dada a ausencia de autoridades académicas ou literarias, ningunha das directrices apuntadas por gramáticos e escritores con respecto á necesidade de creación dunha *koiné* ou do predominio dunha das variedades dialectais conseguiu un consenso xeral. Tanto a morfoloxía nominal (formación do xénero e o plural de certos nomes) coma a verbal (a conxugación dos verbos, sobre todo os irregulares) ofrecían numerosos problemas á hora de “unificar” a lingua escrita: *razóns/razós/razois; mañá/mañán; levades/levás/levais; deches/diches/deche...* Non obstante, fronte a unha maioría de partidarios da “unificación”, tamén houbo partidarios de manter unha certa variedade de formas dialectais na escrita.

Un problema específico ofrecíanos algúns sufixos e finais de palabra que presentaban **variación diacrónica**. En moitos casos, as variantes conservadoras representan un primeiro resultado patrimonial fronte ao segundo, que ofrecía o resultado culto ou semiculto, coincidente co castelán; por exemplo *-za* e *-zo* fronte a *-cia* e *-cio* (*presenza, espazo/presencia, espacio*), *-zón* fronte a *-ción* (*canzón/canción*). Moitas destas palabras existían xa no galego medieval, mentres que outras eran de incorporación máis tardía. O feito de que as solucións innovadoras, do tipo *-cia*, *-ción*, coincidisen co castelán por unha banda favorecía a súa xeneralización na lingua popular e, pola outra, desacreditábaas á luz dos criterios diferencialistas predominantes entre os cultivadores do galego. O resultado foi unha enorme confusión: a tendencia a xeneralizar os resultados cultos/castelanizantes mesmo ás palabras patrimoniais (*gracia* por *graza*, *precio* por *prezo*) chocaba coa contraria, cada vez máis forte, que apuxaba a prol da extensión do tratamento patrimonial aos cultismos (*silenzo* por *silencio*, *ausenza* por *ausencia*). Outros sufixos presentaban un problema similar de vacilación entre varias posibles solucións, pero en condicións diferentes: así, para o sufixo correspondente ao latín *-bile* competiron as variantes *-bre*, *-ble* e *-bel* (*posibre, posible* e *posibel*), para o latín *-ate* e similares competiron *-ade* e *-á* (*metade* e *metá*) etc. Os exemplos poderían multiplicarse.

4. DEPURACIÓN E MODERNIZACIÓN DO LÉXICO. GALEGO MEDIEVAL E PORTUGUÉS

No terreo léxico, os dous problemas máis complexos que o galego tiña que confrontar cara á súa habilitación como lingua de cultura eran a depuración dos **castelanismos** e mais a incorporación e, no seu caso, adaptación de **neoloxismos**, nomeadamente os **cultismos** de orixe latina, termos novos imprescindibles nos novos ámbitos “elevados” e nos diversos tipos de textos máis ou menos especializados en que se pretendía introducir o seu emprego (Fernández Salgado e Monteagudo 1995; Monteagudo 1995a, pp. 463-469; 2003b, pp. 197-215). Nunha situación de contacto diglósico, a distancia entre o galego e o castelán tendía a reducirse, e esta tendencia abocaba á asimilación do primeiro a favor do segundo. Perante este perigo, os cultivadores do galego reaccionaron cunha actitude purista, orientada á evitación dos castelanismos que comezaban a proliferar no galego falado. Pero había moitas palabras e construcións semellantes en galego e en castelán e, dada a falta dun criterio seguro, non sempre era doado distinguir entre elas os verdadeiros castelanismos. Isto afectaba de xeito especial aos cultismos, como logo se verá.

Ante o galego popular, a súa diversidade dialectal e os castelanismos que nel circulaban, os cultivadores do galego tiñan dúas alternativas: ben (1) fidelidade á fala viva, nos seus distintos dialectos, e aceptación dos castelanismos, con vistas a favorecer a espontaneidade, a expresividade e a comprensión dos escritos (orientación popularista ou etnográfica), ou ben (2) preferencia por unha lingua máis depurada, coa aspiración de superar o dialectalismo e o rexeitamento do castelanismo (orientación cultista), pero tamén co risco de caer na artificialidade e na dificultade de comprensión (Alonso Montero 1970). Durante a meirande parte do século XIX predominaría a primeira tendencia. Con escasas excepcións, os escritores prerrenacentistas e renacentistas seguiron unha orientación etnográfica ou popularista e mantiveron unha actitude permisiva ou pouco vixiante con respecto ao castelanismo. Os cultismos aparecían adaptados á fonética galega, tal como en moitos casos acontecía nos beizos do pobo (*craro, frof, dino, espeutros, eisi-tir*). Retrospectivamente, estas formas, que inzan o galego literario desde aquela época, son consideradas vulgarismos. Pero, inicialmente, nos textos do século XIX, están motivadas por popularismo ou, todo o máis, por un moderado diferencialismo, non por purismo.

Non obstante, nas seguintes etapas do desenvolvemento do galego moderno foise impondo con forza o ideal dunha pureza lingüística cada vez máis esixente (Monteagudo 2003a, pp. 52-57). A exhumación da tradición literaria medieval nas décadas finais do século XIX provocou unha mutación notable da imaxe do galego, que pasou de ser visto como un idioma/dialecto popular e humilde, a ser

contemplado polos eruditos —a masa da sociedade ignorou isto ou permaneceu indiferente— como unha lingua cunha tradición culta antiga e venerable. Agora, a súa promoción aparecía xustificada como a lexítima restauración dunha “nobilísima lingua”, de trobadores e cabaleiros, non como a promoción ousada dun vulgar dialecto. A recuperación da tradición medieval alentou unha tendencia arcaizante que se reflicte no rescate de palabras antigas ou caídas en desuso: *cabí-doo, tídoo, conquistar, vegadas, cibdade, áer...* (Fernández Salgado e Monteagudo 1995, pp. 120-125).

Ao mesmo tempo, os avances no coñecemento científico da historia da lingua transformaron a representación das relacións entre o castelán, o galego e o portugués. Antes pensábase que o galego era unha especie de variedade estancada do “español antigo”, e o portugués un ramo diverxente deste. Ambos os dous considerábanse agora idiomas estreitamente emparentados entre si e distintos ao castelán desde a raíz. O galego e o portugués tiñan a mesma orixe e un primeiro florecemento literario común. Conforme se intensificaban os contactos persoais e literarios cos intelectuais do país veciño, o portugués foise acollendo como un valioso auxiliar para a recuperación de voces galegas amplamente castelanizadas na fala (*deus, pobo, século*) e mais para a modernización do léxico galego, pois o préstamo do portugués aparecía lexitimado como un préstamo interno. O parentesco —para algúns, identidade— entre galego e portugués, deu azos ás arelas galeguistas: dado que o segundo se desenvolvera como unha lingua normal, abríase para o galego unha aspiración de plena normalidade social e funcional. Esta foi a hipótese que as Irmandades da Fala tentou levar ás súas derradeiras consecuencias.

5. O GALEGO NO PERÍODO DE ENTREGUERRAS: ENXEBRISMO E DEMANDA DA NORMA

En efecto, esas novas ambicións maduraron no período de entreguerras, da man dunha intelectualidade nacionalista que reivindicaba o galego como idioma “completo”, que comezou a verse xa non como un complemento subordinado do castelán, axeitado só para tocar unhas cantas teclas do rexistro literario, senón como unha lingua moderna, plenifuncional, que aspiraba a competir coa dominante na gama enteira da expresión culta. Os galeguistas propuxéronse ampliar os seus ámbitos de uso, dando prioridade ao desenvolvemento da prosa, non só literaria (novela e relato de ambientes urbanos e temas contemporáneos), senón tamén instrumental: informativa, didáctica, académica, oratoria etc. O galego comezou a usarse na oratoria pública e no teatro, mentres que se empregaba cada vez con maior frecuencia e soltura en escritos de prosa non ficcional (Monteagudo 1995b e 2016). Nas antoloxías publicadas pola Real Academia Galega en

2016, de que demos conta ao comezo, pretendíase ofrecer xustamente unha mostra dese desenvolvemento.

Ora, estes temas e os tipos de escrito esixían unha expresión intelectualizada, o que requiría o manexo intensivo dun léxico máis rico e abstracto. Isto obrigaba á adopción dunha enxurrada de neoloxismos, na súa gran maioría comúns ao castelán. Boa parte destas palabras tamén eran comúns ás outras linguas de cultura veciñas, incluído o portugués, pero o relevante era a semellanza co idioma dominante; de feito, eran transferidas ao galego escrito desde o castelán, pois esta era a primeira e principal lingua de cultura dos cultivadores do galego. Ora, a masiva transferencia de vocábulos comúns podía acabar provocando a aproximación do galego escrito sen antagonista, cando o que se pretendía xustamente era contrarrestar a asimilación reforzando a súa identidade. Cumpría marcar distancias para que o galego cultivado non parecese un remedo do castelán. Isto deu potentes azos ao enxebrismo, isto é, a unha actitude intensamente purista e diferencialista.

A febre enxebrizante estimulou un despregamento de creatividade, mesmo de inventiva, lingüística. Para esquivar o perigo de aproximación ao castelán, activáronse unha serie de estratexias. En positivo, aínda que con frecuentes erros e solucións forzadas, acudiuse ao léxico patrimonial, que experimentou unha intensa intelectualización, ao rescate de formas medievais caídas en desuso e/ou substituídas por castelanismos, e ao apoio no portugués moderno e noutras linguas de cultura. En negativo, procedeuse a unha artificial deformación dos cultismos para “adaptalos” ao galego e marxinouuse ou desfigurouse o vocabulario galego común co castelán, o que deu lugar a unha cachoeira desenfreada de hiperenxebrismos e ultracorreccións.

A intelectualización do léxico patrimonial, mediante a súa recarga semántica —procedemento propugnado explicitamente por Losada Diéguez no seu discurso sobre a prosa galega de 1924 (§ I.11)—, implicou que unha morea de vocábulos cun significado material pasasen a referirse a entidades inmateriais, ou ben mudasen o seu significado: *ceibar* e *ceibe*, *limiar*, *escolma*, *asoballar*, *acadar*, *degaro*, *verba*... Ademais, puxéronse en xogo os procesos de composición e derivación para formar palabras novas: *xurdir* > *rexurdir* > *rexurdimento*; *acougar* > *desacougar* > *desacougante*; *artello* > *artellar* > *artellamento*; *quedo* > *inquedo* > *inquedanza* (Monteagudo 1995c; 2000, pp. 225-270; 2003b). En definitiva, o repertorio léxico dos falares populares galegos explorouse a fondo, o que dotou o galego culto dun feitío distintivamente vernacular, incluso comparado co portugués: *bágoa*, *beizo*, *arela*, *xurdir*, *intre*, *ledo*, *abrollar*, *escolmar*...

En resumo, o galego escrito no período de entreguerras caracterízase por un ousado experimentalismo, que levou a unha desconcertante proliferación de solucións, algunhas delas afortunadas, pero moitas outras artificiais ou arbitrarias, que,

no fondo delatan unha falta de orientación. No plano gráfico consolídanse certas solucións (<nh> para a nasal velar, <x> para a fricativa prepalatal), aínda que noutros casos permanecen vixentes ou alternando as solucións experimentadas na etapa anterior: así, a pesar de que abundan as chamadas á simplificación e á regularización, segue a profusión de sinais diacríticos, utilizados de xeito confuso. No plano morfolóxico tamén continúa a situación da etapa anterior: a lingua escrita non pasa da fase interdialectal. No plano léxico, os criterios puristas dominantes pechan a lingua escrita á influencia castelá e propician dunha banda a recuperación de formas antigas e patrimoniais e o préstamo do portugués, e doutra banda a profusión dos vulgarismos e ultracorreccións.

Por parte, o incremento da produción publicada e a expansión de ámbitos de uso do idioma tamén colocaron no primeiro plano da atención o problema da norma; así, abrollaron as primeiras tentativas minimamente amplas e articuladas de codificación (Fernández Salgado 2000). Entre as obras individuais máis articuladas, cómpre salientar a *Gramática do idioma galego* (1922, § I.9; 2ª ed. 1931,) de Manuel Lugrís Freire, o *Diccionario galego-castelán* de Leandro Carré Alvarellos (2 vols., 1928-1931, 2ª ed. 1933), que vai precedido dun “Prontuario ortográfico” (§ I.27), e mais o opúsculo *Ortografía gallega. Bases para su unificación* (1929, § I.18), que constitúe a primeira tentativa sistemática de análise e solución da cuestión ortográfica, e o estudo *El idioma gallego: historia, gramática, literatura* (1926, 1935), ambos os dous de Antonio Couceiro Freijomil. O labor de Couceiro Freijomil está na base das *Normas do Seminario de Estudos Galegos: Algunhas Normas para a Unificación do Idioma Galego* (1933, § I.30); *Engádega ás Normas para a Unificación do Idioma Galego* (1936, § I.33). As devanditas obras viñeron a lume nun contexto de intensos debates sobre a orientación que debía tomar o galego culto, debates en que participaron estudiosos, pero tamén escritores, intelectuais e simples amadores. Estes debates son obxecto de atención nas seguintes páxinas.

6. A PRIMEIRA POLÉMICA LINGÜÍSTICA (1919): ÁS VOLTAS COA ORTOGRAFÍA

Como se afirmou atrás, o gran cabalo de batalla das polémicas lingüísticas foi a ortografía. Os principais incitadores das controversias ortográficas, nos anos 1916-19, foron Johan Vicente Viqueira (partidario da solución etimolóxica e da adopción da ortografía portuguesa) e Aurelio Ribalta (partidario da ortografía fonética). O primeiro pode considerarse o introdutor dos problemas da codificación do idioma na axenda do incipiente movemento nacionalista. Xa na súa primeira colaboración n’*A Nosa Terra*, este autor esboza as liñas mestras da súa posición: débese aproveitar o potencial que representa para o idioma galego o

feito de que o entendan tanto os hispanófonos coma os lusófonos, e para o seu perfeccionamento débese partir non tanto da “fala das aldeas xa corrompida” coma da dos “clásicos galegos y os *cuasi nosos* clásicos portugueses”(Viqueira 1917). Viqueira considera esencial adaptar a nosa literatura “ôs leitores portugueses”, polo que propugna “admitir a súa ortografía, é decir a hoxe válida en Portugal, sômente con aquelas modificaciós (ben pequenas por certo!) que esixen as diferencias da lingua”.

Nos mediados de 1918 volve sobre o asunto para sinalar que no camiño para que o idioma galego chegue a “expresar a infinda riqueza da nosa alma galega” ata converterse “n’un exquisito e refinado, admirable meio de cultura, instrumento espiritual”, “teremos un grande auxilio no portugués, tan somellante en todo â nosa fala, e que posee un inmenso desarrollo literario” (Viqueira 1918, § I.5).³ Neste artigo Viqueira toca puntos concretos, non só problemas ortográficos, senón tamén morfoléxicos e fonéticos: esténdese considerablemente para dar normas sobre o emprego do <g> e o <j>, discute se se debe utilizar *juicio* ou *juízo*, *nación* ou *nazón*, e considera a pronuncia seseante como “máis galega” cá non seseante. Segundo el, estaban a configurarse tres correntes ortográficas: a “fonética”, a “vulgar” (a usual) e a “etimológica” ou académica (así denominada porque era a adoitada pola Academia Galega, a que empregara Pondal e, segundo el, a usada polos eruditos). E afirmaba: “A ortografía etimológica debe se-la nosa. Nos é preciso estudala. Cómo? Aprendendo a escribir en portugués” (Viqueira 1919, § I.3). Antón Vilar Ponte concordaba con Viqueira ao soste que “Galicia considera o portugués como o galego nazonalizado e modernizado”, de xeito que a familiarización coa literatura portuguesa era fundamental para os que estaban a “intelectualizar” de novo o galego e a darlle “senso cidadán e aristocrático” (Vilar Ponte 1919, p. 5). Á calor da polémica ortográfica que imos tratar a seguir, Viqueira mostra unha certa radicalización nas súas posicións, pois agora sostén que o galego non é “unha lingua irmá do *portugués senón un* portugués, unha *forma do portugués*”, por tanto “ten-se que escribir como o portugués” (Viqueira 1918, § I.2).⁴

Ante a insistencia de Viqueira e Vilar Ponte, Aurelio Ribalta decide chamar a un debate cun artigo en que defende a ortografía fonética e desbota a portuguesa, descualificándoa por non ser “científica nin sistemática” e atoparse inzada de “incongruencias palmarias, confusiós de toda cras, endomingamentos ridículos [...] e troques lastimosos dunhas grafías por outras” (Ribalta 1919, § I.1). Co gallo deste artigo, a redacción d’*A Nosa Terra* convoca os interesados a manifestar a súa

3 Polo demais, o autor desprega unha serie de argumentos a prol da súa proposta que reproduce case *verbatim* os xa recollidos na nosa cita do primeiro artigo considerado neste apartado.

4 As cursivas no orixinal.

opinión, pois, segundo afirma “tódol-os nazonalistas coidamos [...] de verdadeira e urxente necesidade uniformare d’unha vez a ortografía galega”. Na controversia que seguiu participaron, por unha banda, defendendo a ortografía “fonética”, ademais de Ribalta, Xosé Palazios; por outra banda, defendendo a ortografía “etimolóxica” Viqueira e Florencio Vaamonde Lores; e á parte, nunha postura máis ou menos intermedia, defenderon a ortografía usual Leandro Carré, Iglesias Roura, Vicente Risco e Ángel Santos Vila.

Entre estes últimos salienta Carré (1919b) que desbota tanto a ortografía fonética porque resulta máis difícil cá corrente, coma a lusitanizante, pois, segundo el, a “grande semellanza” entre o portugués e o galego, “non é tanta que faga dos dous idiomas un sô”. Vicente Risco sitúase nunha liña similar, emporiso máis matizada: concorda con Ribalta en que “Galicia ten prioridade lingüística sobor de Portugal”, pero tamén con Viqueira, por canto “a língoa galega, co’a que se ten que pór n’unha forma defensiva é co’a castelana que é a que mais mal lle pode faguer” (Risco 1919, § I.7). Na práctica, prefere empregar a ortografía corrente (que el denomina “clásica”), mesmo por motivos estéticos (“ten a gracia decorativa dos apóstrofos, dos guiós, dos acentos circunflexos”); ao tempo que se mostra convencido da conveniencia de recorrer á “importación de verbas portuguesas” para a “formación de neoloxismos”. Por outra banda, establece unha contraposición entre unha lingua popular “rica e viva” e unha lingua literaria “inérita e pedante”, contraposición que non era doada de superar, como el propio constataría un pouco máis adiante.

Pola súa banda, Ángel Santos Vila publica un artigo contemporizador (1919, § I.6), que dalgún xeito pecha a controversia, dándolles unha parte de razón aos defensores de cada unha das tres orientacións, que el denomina “portuguesa, fonética e tradicional”. Nótese o contraste de denominacións: para Viqueira, a primeira é *etimolóxica*, a última *vulgar*; en troques, Risco fala desta mesma como *clásica*. Santos Vila afinca no principio de que “os idiomas e as ortografías d’os idiomas non s’impoñen”, e “os linguaxes modifícanse paseniñamente”, para descartar como pouco realista unha reforma radical no curto prazo. A situación non estaba madura para que o galego se dotase de “normas compretas, patrós feitos e dereitos, cámbios súpetos”. Xa que logo, considera que debe aceptarse unha certa liberdade individual de escolla, aínda que recomenda que se sigan os usos establecidos, maioritarios, consagrados polos mellores escritores: “Veña galego, muito galego, fagamos galego de abondo, imitemos â maioridade i-os millores”.

Á vista das devanditas polémicas, as Irmandades da Fala comezaron a enxergar a necesidade de concertar orientacións ortográficas comúns. Así, a III Asemblea Nacionalista, celebrada en Vigo en abril de 1921, acordou a creación dunha comisión “para chegar á uniformidade do idioma”, que estaría formada por Viqueira,

Ramón Cabanillas, Antón Vilar Ponte e Vicente Risco (Sen sinatura 1921).⁵ Porén, non temos novas de que esta comisión emprendese a tarefa encomendada. O que si é certo é que a partir desta data as discusións ortográficas practicamente desapareceron das páxinas d'*A Nosa Terra*, o cal non significa que esta publicación desatendese as cuestións relacionadas coa regulación do idioma, como a seguir se mostra.

7. A GRAMÁTICA: O COMPENDIO DE LEANDRO CARRÉ E A GRAMÁTICA DE MANUEL LUGRÍS

Leandro Carré foi un escritor, en particular un prolífico dramaturgo, cunha produción especialmente intensa entre os anos 1918 e 1925, mais tamén era editor e libreiro. Isto explica o seu interese polos problemas que nos ocupan, como se irá vendo. A súa primeira achega de relevo foi un *Compendio de gramática galega*, “unha obriña de vulgarización das regras da nosa língoa”, pouco máis ca un extracto breve da *Gramática* de Saco Arce, publicado en 1919.⁶ Malia a súa escasa orixinalidade, a súa publicación como folleto divulgativo, ademais en galego, promovida polas Irmandades da Fala, respondía á preocupación de chegar a un público amplo. Canto ao seu labor como lexicógrafo, a primeira contribución de Carré foi a publicación por entregas dun vocabulario castelán-galego que apareceu n'*A Nosa Terra* a partir dos finais 1922 e durante todo 1923, pero que só chegou á voz *apalabrar*.⁷ A concepción deste vocabulario é novidosa, pois todos os vocabularios anteriores eran galego-castelán. De feito, anos despois, o propio Carré publicaría un *Diccionario galego-castelán* (1928-31, § I.27), sobre o que volveremos decontado.

En 1922 aparece publicada a primeira gramática redactada en lingua galega, da autoría de Manuel LUGRÍS Freire (§ I.9). Como xustificación desta obra, o autor aduce que a confusión que viña medrando no galego literario facía cada vez máis necesario un criterio orientador. Pasados os días dos grandes escritores do Rexurdimento, “outros escritores, sin faceren siquera un exáme do que debían têr como modelos literarios e lingüísticos, comenzaron a empregar a nosa fala c'un desconocemento complotado das suas leises fonolóxicas e gramaticás”, co resultado de provocaren “unha verdadeira anarquía noxenta”. No plano gráfico, LUGRÍS propugna a ortografía “usual”, argumentando que a etimolóxica é fonte de constantes

5 O acordo está recollido na p. 3 do boletín.

6 Apareceu asinado por R. A. e foi editado polas Irmandades da Fala. Carré declara a súa autoría en “A Gramática galega. Incógnita desfeita”, (1919a).

7 Véxase bibliografía pasiva, ao final deste volume.

dúbidas, mentres que o uso do <x> daba “moita facilidade para a lectura”. No que atinxe ao trazo de unión e ao apóstrofo, Lugrís móstrase flexible, pero recomenda limitar o seu uso pois este prexudica “a craridade e sinxeleza do idioma”.

A *Gramática* de Lugrís representaba a consagración da liña dominante na elaboración contemporánea da lingua. Así se consideraba nunha breve nota publicada n’*A Nosa Terra* no ano 1923 na que se propón seguila como guía cos seguintes argumentos:

Hai 50 escritores galegos, algús xa vellos e outros novos, que escriben coa mesma ortografía, e hai outros 10 escritores, todos novos, que escriben cada un á súa maneira, inda que todos eles din que é necesario unificar a ortografía galega e cada un declara que a súa forma é a mellor.

Hai unha *Gramática do Idioma Galego* perfectamente escrita e razonada, na que se usa a ortografía dos 50 escritores, que é a adoutada por eles despois de fondos estudos e longas discusións [...]

¿Qué medio será mellor empregar para lograr a unificación da nosa ortografía? Nós coidamos que o mellor é que cada un esqueza un pouco da súa fachenda e se rebaixe á estudar a *Gramática do Idioma Galego*. (Sen sinatura 1923)

8. DIVERSIFICACIÓN ESTILÍSTICA E ARREQUECIMENTO DO LÉXICO. NEOLOXISMOS E CULTISMOS

Vicente Risco publicou unha interesante recensión da *Gramática do idioma galego* no xornal ourensán *La Zarpa* (1922, § I.10). Por unha banda, quíxase das presións prescristivistas da *Gramática*, especialmente do obxectivo de avanzar cara á “unificación” superando o dialectalismo. Por outra, admite a necesidade de anovar o léxico galego mediante a introdución de neoloxismos, pero móstrase moi reticente cara á introdución de palabras cultas. Ao seu parecer, “cada cultismo que metemos é unha puñalada que lle damos á língoa galega”, mentres que, pola contra, “cada provincialismo ou dialetoalismo que redimimos do esquecemento, é unha xoya co-a que vimos enrequentala”. Nesa opinión espreita claramente a tendencia enxebrista que caracterizamos páxinas atrás.

Precisamente, a disertación pronunciada por Antón Losada Diéguez co gallo do seu ingreso no Seminario de Estudos Galegos (1924), titulada “A prosa galega”,⁸ tocou a necesidade de produción de prosa en galego e os problemas que

8 Publicado postumamente: “Encol da prosa galega” (1930, § I.11). O título orixinal era “A prosa galega”.

isto implicaba. Dentro das limitacións que se lle supoñen a unha persoa carente de formación lingüística especializada, chama a atención o espírito crítico e o bo senso de que Antón Losada fai gala neste texto, onde propugna o cultivo intenso da prosa e unha orientación enxebriante, defendendo o recurso ao léxico popular e a lexitimidade da súa intelectualización (Monteagudo 1995c).

Pola contra, as propostas lingüísticas de Viqueira tiveron o seu continuador máis destacado en Evaristo Correa Calderón, como este declara no seu artigo “Aa nova xeración galega”, publicado en 1925 no xornal vigués *El Pueblo Gallego* (§ I.12),⁹ unha especie de manifesto lingüístico-literario de xeito vangardista, no que o autor se presenta como voceiro dunha nova xeración que terá como misión a redención do idioma galego. Correa proclama que cómpre desterrar do Parnaso galaico os “ruís escritores”, “que coidan que no noso idioma só se poden escribir parvadas ou versos chorosos”, e superar as actitudes tanto dos que con toda a súa mellor intención escriben “de calquer xeito” coma dos que “queren sere castizos, aa meirande semellanza do povo que é a súa guía constante”. O autor detense a criticar estes últimos, pois probablemente entendeu que tiña que explicar esta crítica ante o público galeguista, que na súa maior parte consideraría esta opción como lexítima. Endebén, a súa explicación desenvólvese nuns parámetros un tanto contraditorios.

Por unha banda, Correa sostén que os paisanos posúen un vocabulario exiguo, de non máis de trescentas palabras, polo demais deturpadas e expresivas da súa “limitación das ideas e emocións”. Os que toman a lingua popular como modelo “coidan que escriben un galego puro, tendo por norma un mimetismo absoluto do lenguaje degenerado dos labregos”.¹⁰ Neste aspecto, manifesta un elitismo radical e agresivo. Pero, por outra banda, censura que os escritores popularizantes “non saen da cidade, nin van siquer aos mercados”, e a partir de aquí inicia unha liña de razoamento sorprendentemente contraditoria coa anterior, ao reivindicar o estudo das falas galegas “nos beizos do povo”. A seguir, sinala unha serie de tarefas urxentes en relación coa recolla, organización e depuración do vocabulario. Iso si, ao contrario que Antón Losada, móstrase reticente verbo da intelectualización das palabras enxebres e suxire recorrer ao portugués como fonte principal de neoloxía.

9 Unha versión castelá e depurada do mesmo atópase na súa colectánea *Índice de utopías gallegas* p1929, pp. 228-232). Recollemos tamén esta versión ampliada e revisada do texto.

10 Algún exemplo que aduce o articulista serve para mostrar xusto o contrario. Así, entre os casos de dexeneración do galego popular que cita, atópase o “trastocamento de xénero” dos nomes das letras do abecedario: para Evaristo Correa, dicir “o E” e “o X”, con xénero masculino é cometer un erro típico dos “nenos da escola”. O autor está testemuñando aí que daquela o castelán da escola aínda non conseguira influenciar no galego o suficiente como para facer que os rapaces lles atribuísen xénero feminino aos nomes das letras. Neste caso, o galego e o portugués coinciden na atribución do xénero masculino, así que queda en evidencia o deficiente criterio lingüístico do autor.

Canto á cuestión ortográfica, propugna un achegamento decidido ao portugués (incluíndo os grafemas <lh> e <nh>), desautorizando a tradición escrita maioritaria do galego contemporáneo, que “ruralizou” a lingua “até un límite nojento”. Cumpría aprender a “leición d’universalismo” dos devanceiros medievais, “unificando o noso idioma co portugués”, o cal redundaría en vantaxes para os dous idiomas, incluíndo, polo visto, o veciño do sur, que “se purificaría co galego”. Espreita aquí a actitude inxenua, partillada por varios autores desta tendencia (como A. Vilar Ponte, co seu “pangaleguismo”, ou o *Vocabulario* das Irmandades da Fala), que presupón que o reintegracionismo suscitaría en Portugal a vontade de depurar o portugués dos seus supostos exotismos e defectos para achegalo ao galego.

En 1926 publícase o artigo “El gallego que no se habla” (§ I.14), en que o académico Manuel Amor Meilán desenvolve unha defensa razoada do recurso ao galego medieval como fonte principal para o arriquecemento do léxico. O autor non se refire tanto á fixación dunha terminoloxía científica, que non lle semella problemática, coma á constitución dun rexistro elevado, axeitado ao discurso formal e á prosa didáctica, ou como el di, á “toga del tribuno” e ao “sitial del académico”. En principio, o articulista recoñece, invocando o Padre Sarmiento, que os dous mananciais aos que se precisa acudir para o arriquecemento do léxico galego son o “vulgar” e o “erudito”: o primeiro para recoller as voces de uso cotián, o segundo para recuperar as que quedaron esquecidas. Amor Meilán argumenta que nas especiais condicións en que se desenvolveu historicamente o galego, a lingua culta e literaria debe dar preferencia á vía erudita sobre a vulgar. As opinións deste autor ilustran o entusiasmo que provocou o rescate dos textos galegos medievais e a consecuente valorización da lingua medieval como fonte de arriquecemento.

Por parte, a progresiva ampliación de ámbitos de uso da lingua galega converxería a Vicente Risco de que non podía seguir mantendo unha postura inmovilista, de refuga dunha lingua literaria “inérita e pedante”, como dicía en 1919. Así, en 1927 publica un importante artigo onde compara o uso da lingua da súa xeración co dos autores do Rexurdimento, e afirma: “si os nosos mestres do XIX non empregaron o galego mais que na literatura, nós empregámolo pra falarmos de ciencia, de filosofía, d’economía, d’historia, de política. Precisamos por isto un caudal de verbas moito meirande qu’o qu’iles precisaban” (§ I.13). Nesa altura Risco decátase de que a evolución do galego culto supuña necesariamente un certo distanciamento do galego popular. As linguas “que levaban séculos sin emprego oficial nin literario, ô entraren de novo en uso antr’a xente centífica e erudita, *evolucionan* aprésa, anóvanse, trasfórmanse”.

Agora, o polígrafo ourensán recoñece catro fontes para a elaboración do léxico do galego culto: o tesouro dialectal, os documentos e textos literarios medievais, o portugués e os cultismos do fondo grecolatino. Retrucando os que acusaban o galego culto de “aportuguesamento”, xustifica o recurso á lingua irmá considerándoo como préstamo interno; porén, sorprendentemente, o sector do repertorio léxico do portugués sobre o que se chama a atención non é tanto o dos neoloxismos, que servirían para a modernización do galego (como el mesmo suxería en 1919), coma o léxico medieval e autóctono, patrimonial, que se preservara alén Miño, un léxico que o galego posuía na Idade Media, pero perdera no período da decadencia. Polo que atinxe aos cultismos, como el di, “verbas empregadas nas técnicas, as ciencias e as artes”, agora recoñece que non se pode prescindir deles, admitindo que non son enxebres en galego, pero sinalando ao mesmo tempo que tampouco o son en francés ou en castelán; forman un “patrimonio internacional”, polo que “todos temos dereito a empregalas nas nosas falas respeitivas”.

É de notar a evolución da súa opinión sobre esta cuestión: en 1919, practicamente só recoñecía o léxico patrimonial e o portugués, en 1922 admitía o galego medieval, pero principalmente como vía para evitar os cultismos, e en 1927 recoñecía a necesidade tamén destes últimos. Así e todo, a predilección polo préstamo interno, fose tirado do galego medieval fose tirado do fondo dialectal, é constante. Aínda en 1933 seguiría a defender que estas dúas fontes debían ser as máis importantes: “Todos léemos canto podemos os documentos antigos, mais compre que se nos dependa a leelos ben. E tamen compre escoitar ao pobo” (1933, p. 228). En resumo, vencendo as súas reticencias iniciais, Risco acabou recoñecendo que para forxar un galego culto cumpría arriquecer o seu léxico, dando sempre preferencia ao préstamo interno, tanto do tesouro dialectal coma do galego medieval (ao que tamén se podía acudir pola vía do portugués), e admitindo finalmente a necesidade de introducir cultismos (Monteagudo 1996).

9. DAS “CONVERSAS FILOLÓXICAS” DE CARRÉ ÁS ACHEGAS DE COUCEIRO FREIJOMIL

A partir de 1925 o abano das cuestións estudadas amplíase notablemente. Desde mediados dese ano Leandro Carré viña dispensando doutrina ortográfica e gramatical nunha sección de “Conversas filolóxicas” publicada n’*A Nosa Terra*, e a finais do mesmo ano e primeiros de 1926 Antonio Couceiro Freijomil comezaba a tratar problemas de ortografía en *Nós*. Estes traballos responden á demanda cada vez maior de orientación sobre certos usos lingüísticos, sobre todo gráficos, dúbidosos. Na súa serie de “Conversas filolóxicas”, Carré rexeita a grafía etimolóxica polas dificultades que presenta (1925, nº 211), e, entre outros aspectos, recomenda a

limitación no uso de apóstrofos e trazos (1925, nº 212), trata da representación gráfica da contracción entre a preposición *a* e o artigo *o* e mais do uso daquela con obxecto directo (1925, nº 217), e mais da conxunción *e* e das súas variantes na fala e na escrita (1925, nº 219).¹¹

A preocupación de Couceiro Freijomil polo galego viña de vello, pois, como inspector de ensino, xa en 1914 e 1918 publicara artigos en que propugnaba o emprego simultáneo da lingua do país e do castelán nas escolas. En 1926 vén a lume a súa obra máis importante, o traballo “El idioma gallego”, formando parte dun tomo de “Generalidades” introdutorio a unha *Geografía general del Reino de Galicia*. Este estudo constituía a máis seria contribución á lingüística galega realizada desde a publicación da *Gramática gallega* de Saco Arce (1868) e os *Elementos de gramática histórica gallega* de García de Diego (1909), e debeu de outorgarlle un certo recoñecemento público como lingüista. Posteriormente, en 1935, republicou este texto como monografía independente, revisado e aumentado. En 1926 tamén deu ao prelo un par de artigos en *Nós* centrados en problemas da ortografía, nos cales adianta a posición que presentaría en 1928.¹² Estas primeiras contribucións de Antonio Couceiro, nunha liña similar a Leandro Carré, ofrécense como propostas de simplificación da ortografía galega nunha serie de puntos relacionados coa repercusión gráfica dos fenómenos peculiares da fonotáctica galega, cuestión, como sabemos, das máis espiñentas. O autor quéixase da arbitrariedade das solucións adoptadas no galego literario e propugna unha drástica limitación do emprego do apóstrofo e mais a regularización das normas de uso do trazo ou guión. A maior parte destes temas serán tratados con máis vagar a seguir, pois foron obxecto de discusión nas columnas de *El Pueblo Gallego*.

11 Véxase tamén “Encol do verbo *valer*” (1926, nº 226).

12 “A nosa ortografía. Sobre o emprego do apóstrofo” e “A nosa ortografía. De certas adicións, supresións, troques y-enlaces de letras” (1926). Nestes traballos abórdanse desde o punto de vista fonético e da repercusión gráfica cuestións tales como a elisión e contracción de vocais, o *i* epentético, alomorfos da conxunción *e*, do artigo determinado e mais dos pronomes átonos.

10. A SEGUNDA POLÉMICA (1926): TRIBÚA DA FALA EN EL PUEBLO GALLEGO

A contribución máis importante aos debates sobre a elaboración do galego durante 1926 debeuse ao xornal vigués *El Pueblo Gallego*. En abril comezou a publicarse neste xornal en folletón coleccionable un modesto *Vocabulario popular galego-castelán*, elaborado no seo do Seminario de Estudos Galegos por Lois Tobío, Xosé Filgueira Valverde, Xulián Magariños Negreira e Xulio Cordal. Como complemento, en agosto o xornal abriu unha sección de portada titulada “Tribúa aberta. A Fala galega”, para a que se solicitaban “aportacións ao léxico, de verbas y acepcións esquecidas ou desleixadas” e mais traballos de “estudo e vulgarización dos problemas gramaticais”, por mor “de reconstruír a fala, de millorala, de enriquecela e difundila” (§ II.2). Este convite, lanzado polo director e propietario do diario, Manuel Portela Valladares (baixo o pseudónimo de Johan de Loira), recibiu unha resposta inmediata, de xeito que un mes máis tarde el mesmo podía felicitarse ao constatar que existía unha difundida preocupación pola lingua que se manifestaba “na diversidade de opinións, inevitables cando un idioma comenza a se expandir polo ámbitos complexos do pensamento i a callarse na escritura” (§ II.16). Efectivamente, a convocatoria deu azo a unha serie de animadas discusións que se prolongou ata finais de ano, en que entre outras salientan as intervencións do propio Manuel Portela/Johan de Loira, Vicente Risco e, sobre todo, as do máis asiduo participante, Leandro Carré. Dado que é escasamente coñecida, malia o seu interese, reproducímola no presente volume (§ II).

De todo o conxunto de problemas que se presentaban no terreo da elaboración do idioma, os que máis interese e paixón despertaron ao longo deste debate foron os de tipo gráfico, mais tamén se discutiron algúns puntos de morfoloxía nominal, as dificultades que presentaba a adaptación de cultismos e, vencellados de distintos xeitos cos anteriores, aspectos da fonética galega. Tamén se polemizou sobre sintaxe, léxico, e toponimia. Na última época, o debate enleouse arredor de pormenores léxicos ata converterse nunha agre liorta a dúas voces,¹³ o que provocou unha caída de interese pola sección e finalmente a súa clausura. Aínda que a diversidade de conexións entre os distintos problemas abordados non permite unha clasificación ríxida e un tratamento completamente sistemático destes, para facerse unha idea xeral dos distintos puntos de vista poden agruparse do seguinte xeito:

13 Os protagonistas desta última fase do debate foron R. Fernández Casas e M. García Barros. Unha das cuestións máis disputadas foi a das acepcións da locución prepositiva *a carón*.

- a) problemas ortográficos, uns relacionados co alfabeto (a coñecida disputa entre etimoloxistas e non-etimoloxistas, enriquecida ademais coa discusión sobre <ll> e <ñ>), outros relativos ao emprego dos trazos de unión e o apóstrofo;
- b) problemas gramaticais: a formación do plural de nomes rematados en *-n* e *-l*;
- c) dúbidas que suscitaban os cultismos, tanto no referente á conservación, simplificación ou transformación dos grupos consonánticos (tautosilábicos como en *pleno*, *transparente* ou heterosilábicos, como en *existir*, *admirar*, *eléctrico* ou *absurdo*), coma no que se refire á distinción de solucións cultas, semicultas e patrimoniais nos substantivos rematados en latín en *-tione* e similares, e *-tia/-cia* e similares

Na “Tribúa da Fala” manifestáronse unha serie de posicións definidas, aínda que non sempre de xeito claro: a reintegracionista, que insistía na adopción das grafías portuguesas, incluíndo o <lh> e o <nh> (representada, por exemplo, por R. O. e C.); a etimoloxista, que invocaba os usos medievais en favor do <g> e o <j>, e que recoñecía o portugués como guía pero peneirando as súas opcións gráficas (caso de Portela Valladares/Johan de Loira); a reformista cultista, partidaria de continuar a tradición literaria galega contemporánea, depurándoa coa vista posta no portugués, sen que este se tomase como única guía (Leandro Carré); a tradicionalista/etnográfica, partidaria de manter unha discreta variedade de formas que reflectisen a riqueza dialectal (Vicente Risco); a popularista, moderadamente foneticista, e xa que logo defensora da reprodución fiel da fala popular, e, na medida que se atíña a ese criterio, continuadora da tradición escrita contemporánea, incluíndo apóstrofos e guións, ao tempo que facía bandeira da grafía <ó> para a contracción da preposición *a* co artigo *o* (Manuel García Barros).

Entre outras moitas, é digna de ser salientada unha proposta que puxo sobre a mesa Rafael Dieste, pois deixou pegada nos debates posteriores. Dieste argumenta que na cuestión ortográfica “é mester non deixar de banda a consideración do intre histórico”, de maneira que de momento conviña “perseverar na ortografía en uso” —que denomina *demótica*— “ao menos no xornal”, deixando, tamén de momento, a etimolóxica para os libros (§ II.5). Esta última podería repoñerse no futuro, cando “se lles adeprenda aos nenos das escolas a leren o galego” segundo “correspondencias de signo e son distintas das casteláns”. Johan Carballeira e Xesús Bal y Gay, entre outros, fixéronse eco desta proposta, e, en parte, como veremos, tamén o Seminario de Estudos Galegos nas súas *Normas* e Vicente Risco na súa reacción ante estas.

11. A TERCEIRA POLÉMICA (1928).

NOVAS ACHEGAS: COUCEIRO FREIJOMIL E L. CARRÉ

A principios de 1928, un artigo do xornalista Johan Carballeira, daquela un mozo que acababa de incorporarse ás letras galegas, acende de novo o lume da polémica ortográfica (§ I.15). Neste texto, o autor quéixase da falta de disciplina ortográfica e móstrase decidido partidario dunha unificación rápida da ortografía, independentemente da orientación que se escolla entre as dúas que el albisca: a que cualifica de “erudita i-engebre” (etimolóxica) e a “popular e figurada”. A súa posición é favorable á primeira, pois goza de gloriosos antecedentes na literatura contemporánea, ademais de ser autóctona e asemade de uso universal, mentres que rexeita o uso do <x> como un “foro de servidume” ao castelán. Para encarrear a cuestión propón “convocar a unha juntanza dos elementos mais solventes e institucións culturais, e acadar un acordo, único e geral”, na cal lle reserva un papel central ao Seminario de Estudos Galegos.

A proposta foi ben acollida por *A Nosa Terra*, que así e todo considera que sería prematuro adoptar unha “regra fixa”. O prioritario para o boletín nacionalista é “producir, escribir, intensificar o uso literario do noso idioma, que a selección e unificación virá ao tempo e cando xá se considere materialmente necesaria” (§ I.16). O voceiro galeguista propón que se cree unha comisión formada por un número “prudencial” de membros, e na que estarían representadas a Real Academia Galega, o Seminario de Estudos Galegos, a revista *Nós* e a propia *A Nosa Terra*. A proposta redactada por esta comisión levaríase a unha asemblea na que se tomaría un acordo que todos se comprometerían a cumprir (Sen sinatura 1928a).

Neste punto, é especialmente interesante a intervención de Antón Vilar Ponte, que, cando estala a polémica de 1928 propón, na liña que adiantara *A Nosa Terra*, que sexan representantes do Seminario de Estudos Galegos, da Academia e das Irmandades, reunidos na xuntanza xeral do primeiro, os que resolvan a cuestión (§ I.17). Aínda que insiste en que a súa posición é etimoloxista, ao mesmo tempo reconece que é conveniente non dilucidar a cuestión en función unicamente de criterios teóricos, senón atendendo á experiencia.¹⁴ Neste senso, aduce un testemuño persoal moi valioso sobre as preferencias dos lectores en galego, que confirma o dito antes por Carré. Vilar Ponte confesa que “o criterio do gran público é de “incompatibilidade co emprego de <g> e <j>”, e relata que “*A Nosa Terra*, por consello do malogrado Viqueira e de quen isto firma, fixera dous números empregando aquela ortografía. Resultado: baixas de varios suscritores e ameaza

14 Vilar Ponte, A. “Da loita ortográfica”, publicado orixinalmente en *El Pueblo Gallego* e reproducido en *Pensamento e sementeira*, (1971, pp. 242-243), por onde citamos.

de outros de faceren o mesmo”.¹⁵ E engade que “coa revista ferrolana de novelas ‘Céltiga’ aconteceu o igoal. Moitas xentes resistíanse a leren os traballos escritos no <g> e con <j>”. A credibilidade destes testemuños descansa en que tanto Carré como Vilar Ponte tiñan experiencia editorial, pero sobre todo no feito de que, malia sosteren posturas diferentes ante a cuestión, ofrecen un relato plenamente coincidente.

Efectivamente, durante 1928 producíronse avances nese sentido, nos cales xogou un papel chave Antonio Couceiro Freijomil, a quen se encargou a elaboración dun informe que servise de partida para elaborar unhas “Bases para a unificación” (§ I.18). Couceiro Freijomil fixo o informe aproveitando os traballos que publicara en *Nós*, e presentouno na IV Xuntanza Xeral do Seminario de Estudos Galegos, a cal o aceptou como punto de partida para a elaboración das tales bases.¹⁶ Con tal motivo, publícase unha entrevista con el en *El Pueblo Gallego* onde verte unha severa crítica sobre o galego escrito coetáneo, pois na súa opinión estaba inzado de

palabras arbitrarias, castellanismos a granel, portuguesismos que non necesitamos, adopción de arcaísmos que es vano empeño querer resucitar, derivacións absurdas, termos de significación dislocada, formas do máis bárbaro ruralismo, vulgarismos a los que se pretende dar la categoría de voces cultas, olvido de la sintaxis genuína y, como coronamiento de todo ello, la ortografía máis anárquica. (§ I.19; Couceiro 1935, pp. 18-19)

Pouco despois, Couceiro publicou o seu traballo, cun apéndice de Abelardo Moralejo, daquela catedrático de Latín e recentemente nomeado como director da Sección de Filoloxía do Seminario de Estudos Galegos. Como máis adiante se verá, este informe serviría de base para as *Normas* do Seminario de 1933. A súa doutrina lingüística parte da necesidade de constituír un modelo común de lingua culta e escrita que conte cun consenso amplo. Este modelo debía repousar nun fondo coñecemento da gramática histórica da lingua, procurar o enraizamento nos falares populares e fundarse na tradición literaria contemporánea. Ademais, debía ter un carácter culto (o cal obrigaba a un labor de rigorosa peneira), autónomo (isto é, sen subordinación nin ao castelán nin ao portugués), e ser de aprendizaxe e uso sinxelos, o que significaba que a procura da máxima racionalidade

15 Coidamos que se refire aos números 140 (1921) e 141 (1921) d’*A Nosa Terra*.

16 “Os homes, os feitos, as verbas. O Seminario d’Estudos Galegos” (Sen sinatura 1928b), onde se cualifica o informe de Couceiro Freijomil como “lumioso”; Seminario de Estudos Galegos (1934, p. 46).

e economía sería un criterio fundamental para a escolla de solucións (Álvarez Blanco 1991).

En definitiva, Antonio Couceiro demostra posuír unha formación lingüística non desdeñable e un sólido coñecemento do galego escrito e falado; pero sobre todo, demostra que tiña reflexionado seriamente e que posuía un criterio decantado. Isto permitiulle diagnosticar con claridade o desconcerto e a arbitrariedade que imperaban do galego escrito. Mais, por outra banda, as solucións que propuxo, ao normalizaren a escrita do galego, corrixindo as desviacións hiperenxebristas e vulgaristas e prescindindo dunha serie riscos de visibles que se introduciran para dotar dunha imaxe propia á grafía galega (como apóstrofos e trazos), facían que a aparencia visual do galego escrito tendese a asemellarse perigosamente á do castelán. Ademais, presentou as súas propostas dun xeito moi agresivo, tal vez por causa do seu furibundo antinacionalismo (Monteagudo 2017, pp. 261-268).

Os seus modos impolíticos, que xa se puxeran de vulto na entrevista citada, estouparon con batifondo nunha extensa recensión da primeira entrega da novela de Otero Pedrayo *Os camiños da vida*, publicada en *El Pueblo Gallego*.¹⁷ Nesta, repite ideas xa expresadas previamente, como a censura da escrita literaria por ser “bastante artificiosa, remendada, heterogénea, desencajada en demasía de los puros cauces del idioma” (§ I.20). Neste senso consideraba, atinadamente, que a lingua de Otero Pedrayo supuña unha reacción ruralista fronte a un galego que “quiere pasar por ciudadano, con mucho de convencional, de amanerado y seco”. Mais a seguir fai unha crítica moi detallada do léxico utilizado polo novelista, na que predominan as observacións atinadas, pero expostas nun ton belixerante que nalgúns casos frisaba a aldraxe. Antón Vilar Ponte retrucoulle cun artigo en ton moi correcto, que non entraba no fondo da cuestión, pero observaba, con agudeza e cunha argumentación impecable: “Unhas regras para o bó cultivo da nosa lingua, escorreitamente escritas na mesma lingua que se arela ennobrecer, chegarían a nós millor que feitas en castelán, porque tragarían —ora xa— a eficacia do exemplo”. E apuntaba, moi certeiramente: “Soio deprenderemos a escribir ben o galego ollando modelos de bó galego” (§ I.21).

Nesta altura da discusión, non podía faltar a voz dun persoeiro que se estaba a perfilar como unha autoridade lingüística: Leandro Carré Alvarellos. Nunha primeira intervención este móstrase oposto ás grafías etimolóxicas, entre outras razóns porque, segundo argumenta, os usuarios destas cometen erros a reo, de xeito que acaba por non se respectar o principio etimolóxico; mais, sobre todo, porque o común das xentes lía <g> e <j> ao xeito castelán, coa conseguinte confusión

17 A obra merecera a gabanza de Antón Vilar Ponte nunha recensión publicada uns días antes nas mesmas páxinas de *El Pueblo Gallego*.

(§ I.22).¹⁸ A seguir, desenvolve un argumento sociolóxico moi notable, achegando ademais datos de grande interese sobre o público lector en galego. Segundo Carré, que apoia as súas afirmacións nunha longa experiencia como libreiro e editor, este público era basicamente popular, non, como podía supoñerse, culto; e lembra que as anteriores tentativas de xeneralizar o emprego das grafías <g> e <j> provocaron un amplo rexeitamento. Cita concretamente o caso d’*A Nosa Terra*: tal como admitía antes Antón Vilar Ponte (véxase atrás) nunha ocasión en que esta publicación quixera adoptar a grafía etimolóxica, os lectores reaccionaran con tal rexeitamento que tivera que renunciar a facelo. E sinala “Algunhas veces teño ouservado que os lectores atraídos pol-a sonda d’un autor van mercar un libro, mais denantes de levalo, míranlo *como está escrito*”.

Nunha segunda intervención, Carré considera a “revolta ortográfica” como un síntoma da “intensidade produtiva” da lingua (§ I.23). Non obstante, nesta ocasión o autor carga con máis forza contra os etimoloxistas, acusándoos de remexer nunha cuestión que na práctica se atopaba en vías de solución, de frouxo compromiso coa lingua, de carencia de autoridade e de descoñecemento do idioma. Na súa opinión, unha reforma etimográfica sería “extemporánea e prexudicial” nun momento de expansión do galego escrito. Felizmente, celebra, “xa algúns fatos de escritores, o Seminario de Estudos Galegos e a revista *Nós* acordaron continuar empregando a sinxela e razonada ortografía que se viña usando cáseque en xeneral, que é a que empregou ‘Lar’ en todol-os seus libros publicados”.¹⁹ Finalmente, propón intensificar o cultivo da lingua escrita, adoptando unha escrita sinxela, que facilite a súa divulgación, e arriquecendo a lingua gradualmente con formas ausentes do rexistro coloquial, a base de recuperar formas perdidas:

Hai que escribir moito e escribir cousas boas. Mellorar a produción e abaratar os libros para que poidan chegare a total-as mans. A sinxeleza na forma ortográfica que facilite a letura e mail-a comprensión [...] e ir paseniñamente arriquecendo a fala con aquelas verbas que foron caendo en desuso pol-a limitación con que o pobo emprega o idioma.

18 Máis adiante Carré insiste no argumento, ao asegurar que os “non intelectuais” son “hoxe cáseque o total dos lectores de libros galegos, ou pol-o menos os que os mercan”. Non se esqueza que o seu pai, Uxío Carré Aldao, abriu a librería Regional na Coruña onde se xuntaba a Cova Céltica, e el mesmo era director da colección Lar.

19 Se cadra, para entender a fogaxe do ton empregado por Carré, hai que ter en conta que era o editor de Lar e estaba a piques de imprimir o seu *Diccionario galego-castelán*, no cal adoptara a grafía tradicional, e que el definía como “o mais completo diccionario que se fixo hastra o presente” e “outro dos pasos xigantescos no progreso da fala galega”.

O enfoque de Leandro Carré chama a atención por afrontar o problema da regularización ortográfica nuns termos prácticos. O escritor coruñés soubo ver que a perspectiva máis frutífera naquel momento non era a erudita (etimoloxista) nin a abstracta (foneticista), senón unha realista, orientada a resolver do xeito máis eficiente posible os retos que presentaba a ampliación do cultivo e a divulgación da variedade culta do idioma. A súa defensa da ortografía corrente e o moderado gradualismo que propugnaba no proceso de depuración e arriquecemento da lingua representaban unha opción axeitada para o momento.

A mediados de 1929, *El Pueblo Gallego* tentou resucitar a cuestión. Nun artigo editorial en que Antón Vilar Ponte reclama opinións sobre o tema da unificación ortográfica salientábase que esta é unha necesidade que sente tanto o escritor coma o lector en galego. Ademais, sostén que un idioma só se pode ter verdadeiramente por tal cando “posee un cuerpo homogéneo e íntegro”, e que, coa unificación ortográfica, “el gallego ganará en seriedad, en expansión, en fijeza” e “adquirirá su normal funcionamiento fisiológico” (§ I.24). Porén, uns días máis tarde, o xornal vese obrigado a incluír unha nota aclaratoria na que informa de que se recibiron moitos artigos sobre o tema, pero pide unha maior “despersonalización” dos argumentos empregados (Sen sinatura 1929b). Coñécese que a polémica era bastante acesa, porque Xesús Bal y Gay, ao volver sobre o asunto, manifesta que, efectivamente, se recibiran “infinitude d’artigos impublicables”, e quéixase da escasa vontade de sacrificar os criterios persoais en aras a “acadar unha certa unanimidade”. A seguir, ponse el mesmo como exemplo de evolución canto a criterios lingüísticos: partindo da grafía “portuguesa” e convencido de que “léxico, sintaxis, grafía, todo é provisional no meu galego”, fora aprendendo de aquí e de alá e procurando escribir nun galego común, ata chegar a unha solución “demótica”. Coida que se a súa actitude se xeneralizase, “a unificación chegaría pol-os seus pasos [...] ô cabo d’uns anos teríamos un galego único, logrado naturalmente por evolución e desenrolo ontolóxico” (Bal y Gay 1929). Así e todo, á vista das actitudes ante o asunto, confesa a súa desconfianza de que esta solución chegue por vía natural e propón que se consulte a autoridades filolóxicas alleas e imparciais.

De feito, Xesús Bal realizou unha entrevista co lingüista Vicente García de Diego, autor duns máis que apreciábeis *Elementos de gramática histórica gallega* (1906). Este declárase favorable ao cultivo e modernización do galego, para o cal coidaba imprescindible arriquecer o léxico botando man tanto do léxico vivo dialectal coma do literario medieval, sen esquecer o patrimonio internacional dos cultismos (§ I.25). Na súa opinión, era fundamental a elaboración de dicionarios amplos, fundados na recolla dunha información abundante, que peneirasen criticamente o material axuntado e que non evitasen recoller as palabras comúns co castelán —segundo el, os dicionarios galegos que se publicaran ata o momento

“son dunha banda calco e da outra contraluz do diccionario castellano”—; e mais dunha gramática que prestase atención á sintaxe, orientase sobre os usos propios do galego e apercibise contra os interferidos polo castelán. Verbo dos cultismos, considera aceptable a adaptación dos grupos consonánticos mediante a vocalización en *u*, pero desbota a vocalización en *i* (*efeuto*, non *efeito*) De por parte, rexeita como estrañas á tradición galega (mesmo medieval) as grafías <lh> e <nh>, pero defende a adopción das grafías <g>, <j>, sinalando que “non creo que haxa grandes inconvenientes pra que o pobo se decate do sonido que poden representar o *g* e o *j*”.

De todos os xeitos, desta volta a polémica non prendeu. *A Nosa Terra* refuga o tema nun artigo de redacción, reprochándolle a *El Pueblo Gallego* a impaciencia que manifesta neste asunto, pois considera “prematura” a pretensión de proceder á elaboración das normas (Sen sinatura 1929c). A posición do boletín coruñés é un tanto contraditoria. Por unha banda reconece as “vantaxes” que tería a unificación para a “divulgación e melloramento” da lingua, ao tempo que asegura que para os que pensan “no noso idioma como algo patriótico e superior a criterios literarios” non sería difícil renunciar ás preferencias individuais e aterse a un criterio único, acordado entre todos, e avalado por unha autoridade competente. Pero ao mesmo tempo considera que a unificación non é unha “necesidade perentoria”; pola contra, coida prioritario “escribir moito en galego e ademais establecer un sólido contaio entre os escritores e o público” e “crear unha conciencia idiomática na nosa terra”. Para estes obxectivos, parécelle fundamental deixarlles unha ampla marxe de liberdade aos escritores.

En definitiva, mentres mostra unha disposición para acatar e someterse “às normas que se dicten sempre que así o acorde a maioría da opinión que traballa e pensa na formación do idioma galego”, o voceiro galeguista confía en que dándolle tempo ao tempo a solución chegará de seu pola propia dinámica dos acontecementos. Unha posición prudente, pois tratábase de non provocar fendas nas ringleiras dos cultivadores da lingua, pero que tamén evidenciaba a carencia de referentes autorizados e a incapacidade de superar as diferenzas de criterio.

12. O DICCIONARIO DE LEANDRO CARRÉ (1928)

Probablemente a achega máis importante de Leandro Carré á elaboración do galego foi o seu *Diccionario galego-castelán* (1928-31), que coñeceu unha segunda edición (1933), o que dá medida da aceptación que acadou. O *Diccionario* de Carré supuxo un avance considerable sobre os seus predecesores, pois contiña un número de voces notablemente superior a estes e incluía cultismos (aínda que “enxebizados” segundo os criterios que xa coñecemos); ademais non se limitaba

a presentar as equivalencias vocabulares entre o galego e o castelán, senón que ofrecía definicións, en todo o cal se coñece que o aproveitamento dos dicionarios portugueses lle resultou de grande vantaxe.

O *Diccionario* vai precedido dun “Prontuario ortográfico” (pp. 7-17; § I.27), en que o autor aproveita moito dos seus anteriores traballos pero tamén toca temas novos, e que supón unha tentativa de codificación elemental dos usos gráficos máis comúns na escrita da época. Tamén se abordan con notable tino algúns problemas morfosintácticos, como tal: plurais dos nomes, colocación de pronomes átonos e uso do infinitivo persoal. No que atinxe ao primeiro aspecto, Carré propón unhas normas para o uso de *b/v* calcadas do castelán, mentres que para o *h* se inspira no portugués; rexeita a representación gráfica do seseo implosivo (que emporiso considera a pronuncia normal) en palabras como *vez*, *voz* ou *noz*, e mais o uso do *ç* (pero ofrece *-zon* como forma normal da terminación de palabras como *nazón*), explica o uso etimolóxico das grafías <g> - <j> - <x>, pero recomenda a adopción da grafía usual <x>, que é a que emprega el mesmo no *Diccionario*.

Alén do devandito, verbo dos acentos gráficos, admite soamente o til agudo e o circunflexo, o primeiro como sinal da tonicidade ou como diacrítico, o segundo para marcar contraccións vocálicas (*â*, *bô*, *lêr* etc.). Igualmente, propón a limitación do uso do apóstrofo e a regularización do uso do guión cos alomorfos *lo*, *la* do artigo: *todol-os*, *tral-os bois*, *poñel-a mesa* etc. Por parte, defende a adaptación á fonética galega dos nexos consonánticos que aparecen nos cultismos cos criterios que xa antes expuxera e defendera, ben pola vía da simplificación ou ben pola da vocalización do primeiro elemento: *dino* (*digno*), *éisito* (*éxito*), *esceso* (*exceso*), *direizón* (*dirección*), *oucidente* (*occidente*), *inspeitor* (*inspector*), *produto* (*product*o), *asterse* (*absterse*), *ouservar* (*observar*)...

O seu mellor ou peor criterio na escolla de formas recomendadas ou na provisión de voces alfabetizadas responde a unha certa amplitude nos puntos de referencia (o galego medieval, o portugués), a unha maior familiaridade coa propia lingua e a un certo senso común, que sabe recoller e expresar un estadio de opinión cada vez máis decantado e esixente; pero ten pouco que ver cunha formación científica rigorosa. Por iso, e facendo un balance xeral da súa contribución, a obra lingüística de Leandro Carré por unha banda é sintomática da nova situación e dos progresos do idioma, pero por outra non pode considerarse unha achega ao seu coñecemento científico. Nin esa foi a pretensión do autor nin como tal foi recibida polo público.

13. ELABORACIÓN DA LINGUA NOS INICIOS DA II REPÚBLICA: O VOCABULARIO DAS IRMANDADES

En comparanza coa etapa precedente, durante a II República a cuestión ortográfica perdeu carga polémica e a relevancia que atinxira nos debates culturais do país. A isto contribuíu a urxencia das novas tarefas políticas e culturais que xurdían no marco democrático e que reclamaban o groso dos esforzos do galeguismo. En 1932 aprobábase o proxecto de Estatuto de Autonomía, que nos seus artigos 4º e 15º establecía a oficialidade do galego e a súa introdución no sistema educativo, de xeito que a necesidade de unificación xa non era un simple desiderátum, senón que se impuña pola forza das cousas, e perante esta evidencia as posicións individualistas cedían terreo. Ante a pasividade da Academia, o Seminario tomou a iniciativa e en 1933 aprobou as primeiras normas lingüísticas sancionadas institucionalmente (§ I.30).

Johán Carballeira, que tan resolto se mostrara en 1928 na defensa da grafía etimolóxica, ofrece unha mostra ilustrativa desta evolución. Nun artigo de finais de 1932, co proceso de tramitación do Estatuto de Autonomía a piques de culminar, recoñecía que a súa convicción sobre este asunto non se modificara, “pero chegou o intre pra a Galiza n’o que o instrumento lingüístico é tamén un delicado instrumento político —delicado i enorme— e non é cousa, entre outras razóns, de lle mellar o fío n’un cisma que non é oportuno” (§ I.28). Para este articulista, naquelas circunstancias procedía reservar os criterios e preferencias persoais e “transixir co mais numeroso e mais popular tamén en beneficio do noso idioma”, sen renunciar en reformular a cuestión nun futuro en que a posición do idioma estivese definitivamente consolidada. Insistindo nunha actitude conciliadora, o xornalista non se resigna a que a opción etimolóxica fose totalmente varrida dos textos galegos, polo que, recollendo unha suxestión de Rafael Dieste nunha “Tribúa aberta” (1926, § II.5), propuña que se reservase a “forma culta, etimolóxica” para as publicacións destinadas ás minorías intelectuais, como a revista *Nós*, mentres para as publicacións dirixidas ao gran público sería máis axeitada a “forma demótica”.

Así e todo, a carencia de estudos lingüísticos e materiais de aprendizaxe e consulta seguía a deixarse notar. Neste período pouco máis podemos sinalar que a aparición da segunda edición de *Gramática do idioma galego* de Lugrís Freire (1931), e do *Diccionario galego-castelán* de Leandro Carré (1933) e mais a edición do *Vocabulario castelano-gallego*, aparecido co cuño das Irmandades da Fala, a pesar de que estas levaban dous anos disolvidas (1933). Aquelas segundas edicións son indicios dunha demanda crecente. Consideremos brevemente o *Vocabulario* das Irmandades (1933). Esta obra ten os méritos de ser o primeiro vocabulario completo castelán-galego e de presentar un número de entradas bastante elevado (na

“Advertencia preliminar” dáse a cifra de 15 000). Segundo Carballo Calero (1976, p. 58) o seu verdadeiro autor foi Salvador Mosteiro (1896-1982), un médico de rexa militancia galeguista xa desde os tempos da fundación da Irmandade da Fala na Coruña, da que foi dirixente. A orientación arcaizante do *Vocabulario* é clara e confesa. Nas palabras do propio autor adiviñase que a incorporación das voces medievais, máis que deberse a un proído erudito, está motivada por inquedanzas patrióticas, pois segundo el, os arcaísmos demostran “de modo elocuente y categórico el abolengo y la riqueza de [nuestra lengua]”. Semella que a obra está máis ca nada destinada a convencer os lectores de que o galego era unha lingua merecente de respecto e atención.

Aínda que no limiar se manifeste o desexo de acabar coa anarquía ortográfica e de traballar no camiño da unificación da escrita, o propio traballo non é un modelo neste sentido. Dunha banda os principios que se declaran como orientación son bastante confusos, pero doutra banda a súa aplicación práctica é francamente vacilante. Por exemplo, no prólogo sinalase que nos termos máis comúns se adoptou a grafía corrente <x>, mentres que nos termos cultos e os tirados de documentos medievais se optou pola ortografía etimolóxica. O criterio é discutible, pero é que a práctica do *Vocabulario* dista de guiarse del: así, tomando exemplos a rumbo, lemos *xenreira* ou *xeito* pero *jogo* e *gionllo*. Admítense as terminacións *-ao/-au/-án* para palabras como *irmán* e *-án/-á* para palabras como *mañán*. Con análogo eclecticismo son tratados os plurais das palabras rematadas en *-n* (*bès* e *bèns*; *dons* e *does*). Nos sufixos, postúlase a forma *-çón* para as palabras antigas e *-ción* para as modernas, pero a atribución dunha ou doutra solución a cada palabra resólvese ao chou: por exemplo, *abominaçón* e *descomposición*, pero tamén *cançón*.

O autor móstrase decidido partidario de adoptar para o galego o sistema ortográfico do portugués, pero quíxase da falla de sistematización deste. Tamén lamenta que no vocabulario do portugués contemporáneo se dea preferencia a termos exóticos e denuncia que os portugueses abandonen “infinidad de vocábulos propios, castizos —lo que es tanto como decir gallegos— para apropiarse de muchos extraños”. Pero a demostración máis notoria da súa inxenuidade chega cando explica que a nivelación analóxica dos antigos finais nasais *-ão/-án* (*mão*, *can*) e *-ón* (*razón*) en *-ão* en portugués (*mão*, *pão*, *razão*) é un “defecto lamentable” que “le quita riqueza al idioma”, para rematar expresando a súa confianza en que “algún día se remedie”.

Vicente Risco, na recensión do *Vocabulario*, sostén que a obra non ten carácter científico, mais atribúelle certa utilidade práctica para “os escritores que encomenzan, e que foron educados na gramática castelán”. Gábao como “boa probanza da riqueza da lingua galega”, pero non endereitada cara aos especialistas,

senón “cara o gran púbrico” (1933). Unha das pretensións do autor do *Vocabulario* que máis desagrade ao escritor ourensán é o criterio selectivo aplicado ao léxico, xa que segundo o seu reiterado punto de vista,

o geito d’unificar unha lingua non é podala de todo aquilo que non sexa d’usanza geral. Co-isto o que se fai é empobrecel-o idioma. O geito de proceder é precisamente o contrario: recoller total-as ‘voces comarcaes’ [...] pra torna-las coñecidas en todo o territorio, co qual enriqueñtase o léisico común.

De resto, Risco sostén que “compreñ estudos en col da nosa lingua pra traer a gente cara unha norma engebre e diferenciada”. É probable que as expectativas levantadas no período republicano cara á oficialización e ensino do galego non fosen alleas a este cambio de posición. Así, pouco tempo despois, ao manifestarse verbo das *Normas* do Seminario de Estudos Galegos, Risco manifestará unha opinión máis matizada, como decontado se verá.

Pola súa banda, Antón Vilar Ponte saudou a aparición do *Vocabulario* con gran relouco, pois, segundo el, mostraba que o galego posuía palabras “apropiadas no solo para las cosas que se relacionan con el ‘sermo rustico’ sino para las de carácter guerrero, suntuario y señorial”, e ademais, “que no hay palabra netamente portuguesa que no sea netamente gallega y viceversa, y que cuando el portugués suena a extraño para nosotros resulta extranjerismo o exotismo colonial” (§ I.29). Semelláballe fundamental o traballo de depuración do léxico, peneirando os “bárbaros ruralismos que los escritores han de repugnar sin duda”, angueira complementaria ao labor de arriquecemento, mediante a introdución de arcaísmos, que o autor cualifica como “firmes testimonios del noble abolengo idiomático”.

14. ALGUNHAS NORMAS DO SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS (1933 E 1936)

Como antes se apuntou, a aprobación do proxecto de Estatuto de Autonomía a finais de 1932 facía urxente a aprobación dunhas orientacións normativas. Como ía oficializarse e ensinárselle a lingua sen unha mínima regularización? Coa Autonomía petando á porta, non había moito tempo que perder. O Seminario de Estudos Galegos viña dándolle voltas á cuestión desde 1928. Despois de recibida a proposta de Couceiro Freijomil, en 1931 designara unha comisión formada por Paulino Pedret Casado, Fermín Bouza-Brey e Ricardo Carballo Calero, aos que no ano seguinte se sumaron Sebastián González García-Paz e Xosé Filgueira

Valverde.²⁰ Na xuntanza xeral do Seminario de 1933 a proposta elaborada por esta comisión aprobouse por unanimidade e foi publicada co título de *Algunhas normas pra a unificación do idioma galego* (§ I.30). Posteriormente sería complementada cunha *Engádegua* (1936; § I.33). Trátase da primeira normativa lingüística institucional que tivo o galego.

O opúsculo iníciase cunha exposición de motivos, seguida dunha declaración de principios, que precede o apartado dispositivo, dividido en tres seccións: ortografía, fonética e morfoloxía. A elaboración das *Normas* xustifícase pola necesidade de dotarse dunha guía para orientar unhas prácticas ortográficas caóticas. Canto aos principios, sinálase a orixe común do galego e do portugués, mais alégase a súa evolución histórica diverxente, ata un punto que desaconsellaría “adaptar lisa e totalmente a nosa lingua ás normas que rexen a fala de Portugal”. Cumpría “deixar que o galego siga ceibemente polos sulcos que el se vai marcando”, e recorrer ao portugués unicamente para encher os seus “baldeiros”. Así e todo, considerábase necesario actuar “sen présas e con siso”, pois a lingua galega aínda se atopaba na súa “adolescencia”, así que había que ter conta de non contar o seu desenvolvemento someténdoa a regras ríxidas ou “desbotando as ricas formas dialectás”.

No aparello normativo renunciouse a calquera aspiración de sistematicidade, porque o atraso no coñecemento científico do idioma obrigaba á cautela e porque se pretendía conseguir unha aceptación o máis ampla posible, o que aconsellaba non entrar en moitos pormenores (Carballo 1978, pp. 15-19). Por tanto, o abano de puntos regulados é moi reducido (nótese o *Algunhas* do título), o que contrasta con outras propostas máis ambiciosas, coma as de Couceiro Freijomil e Leandro Carré. O criterio ortográfico reitor é a simplificación: supresión total do apóstrofo (*dun, nun, cun*), limitación do uso do trazo, eliminación dos acentos circunflexo e grave e do <y> a favor do <i> —seguinto nisto as orientacións da *Ortografía simplificada* do portugués de 1911—, grafía <x> para a fricativa prepalatal (*xente, xaneiro*). Canto ao último, matízase que “a representazón etimolóxica” é desbotada “só provisionalmente e por razóns de comenza actual”. En definitiva, dentro da súa modestia, as *Normas* do SEG marcaban unha liña de racionalización que supuña un avance cara á normalización da escrita.

20 Na comisión que elaborou a proposta definitiva figuran Xoaquín Lourenzo e Luís Pereira Rial, mentres que, por razóns que descoñecemos, non figuran Bouza nin Carballo (Seminario de Estudos Galegos 1934, pp. 15 e 46-47).

15. REACCIÓNS ÁS NORMAS DO SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS

As *Normas* do SEG atinxiron unha repercusión moi notable, suscitando reaccións maioritariamente favorables, mais con matices. A máis significativa vén expresada polo voceiro do Partido Galeguista, *A Nosa Terra*, que as reproduce integramente e, ao tempo que manifesta a súa aceptación, advértelles aos seus colaboradores que deben seguilas, e resérvase o dereito de corrixir os orixinais. Velaí as súas razóns:

A Nosa Terra, inda que non comparte integramente algunhas d-elas, propónse adoptal-as na súa totalidade dende hoxe. Por dúas razóns: 1ª, porque estima comenente que a nosa lingua empece a escribirse con certa unidade polo menos n-aqueles puntos en que vai habendo conformidade, o cal contribuirá a prestixial-a ante a masa; e 2ª, porque a Seizón de Filoloxía do Seminario tivo o acerto de evitar que as súas normas fosen traba tal que impedise o desenrolo da nosa lingua. (Sen sinatura 1934)

Co gallo da aceptación dos galeguistas, o xornalista Johán Carballeira expresa a súa acollida positiva, o que non significa unha renuncia á súa inveterada defensa da grafía etimolóxica (§ I.31). Álvaro das Casas tamén as acepta, pois parécenlle construídas sobre “moi atinadas bases”, aínda que entende que non se debe excluír a adopción da ortografía portuguesa nun futuro. Segundo el, as publicacións en galego debían aplicar as *Normas*, pero respectando a liberdade de opción dos escritores (1934, p. 89). Pola súa banda, Vicente Risco apróbaas como unha orientación “práctica e san”, aínda que non as considera “rigorosamente científicas”. Celebra que non sexan “ríspetas” e que se centren naqueles puntos en que “a anarquía era máis rechamante”, desbotando “formas bárbaras ou de excesivo vulgarismo” (1935). Non obstante, defende a grafía etimolóxica e censura a supresión dos apóstrofos e a limitación do uso dos guións, pois afastan a escrita da oralidade. Propón a súa adopción provisoria, en canto non se regule o ensino do galego. Cando este chegase, deberíase “voltar inmediatamente ás formas que podemos chamar clásicas, e mais â ortografía etimolóxica”.

Pola contra, un nacionalista da emigración, Ricardo Florez, expresou nas columnas da publicación arredista bonaerense *A Fouce* o categórico rexeitamento que lle merecían as *Normas*, nas que vía “un-a orientación d’achegamento ao remendado e manco idioma dos nosos opresores” (1935). Por parte, no derradeiro número da revista *Nós*, Ramón Vilar Ponte insiste na súa tradicional posición contraria ás propostas de unificación da lingua, que xulgaba prematuras, ao tempo

que se manifesta convencido de que a propia dinámica do desenvolvemento do idioma crearía as condicións para acadala (§ I.32).²¹

Xa que logo, aínda que existía unha ampla gama de puntos de vista, a opinión galeguista percibiu maioritariamente a necesidade dunhas normas e aceptou as do SEG. O gran cabalo de batalla continuaba a ser o dilema entre a solución simplificada <x> e a etimolóxica <g> e <j>.

En definitiva, aínda que existía unha ampla gama de matices, semella que, maioritariamente, a opinión galeguista, desde unha pluralidade de opinións, percibiu a necesidade das *Normas*. Neste terreo coma noutros, o Seminario de Estudos Galegos estivo á altura das esixencias históricas da normalización do idioma. A mágoa foi que as súas orientacións normativas non puidesen ser implementadas nunha Galicia autónoma que ía nacer en 1936. A guerra civil e a ditadura fanaron un esforzo que podería ter encamiñado a cuestión normativa dun xeito decisivo; non obstante, a orientación das normas do Seminario de Estudos Galegos serviu de base para as prácticas ortográficas da editorial Galaxia a partir de 1950. A tendencia simplificadora daquelas *Normas* marcou o rumbo da editorial, que a partir de 1950 endereitaron a escrita cara a un “galego común” que está na base do idioma culto que hoxe escribimos.

16. A MODO DE CONCLUSIÓN

Nas páxinas anteriores quedou de vulto que ao longo do período de entreguerras se foi estendendo o convencemento de que a regularización e estabilización do galego escrito era necesaria, ben que a conciencia das limitacións tanto no coñecemento do idioma canto nos avances no seu cultivo aconsellaba dar pasos graduais e moi cautelosos. Non obstante, algunhas voces illadas consideraban que a dita “unificación” non constituía unha prioridade e que os propios progresos da lingua propiciarían, chegado o momento, a solución deste problema.

Como se pode comprobar nos textos da época que se presentan no volume, nas propostas e debates sobre a elaboración da lingua déronse cita, e nalgúns casos confrontáronse, distintos ideais de lingua, diversas concepcións do idioma, da súa historia e da súa identidade, e diferentes estratexias de futuro, sobre todo, respecto a cal debía ser a configuración da súa variedade de referencia, o modelo de lingua exemplar para os usos escritos e cultos. A ortografía foi o terreo en que as posicións se definiron de xeito máis claro. Aí enfrontáronse os postulantes de innovacións **foneticistas**, que posuían poucos antecedentes pero eran defendidas

21 Esta posición xa a expuxera, baixo o pseudónimo de Millobre Pintos, en “Escallos lingüísticos” (1928).

con vigor por persoeiros como Aurelio Ribalta; os partidarios de solucións **etimoloxistas** (Johan Carballeira, Manuel Portela Valladares, Rafael Dieste), en parte confundidos cos abertamente **lusófilos** (Johan Vicente Viqueira, Antón Vilar Ponte, Evaristo Correa Calderón); e os valedores da **ortografía usual**, que, así e todo, en xeral se manifestaban a prol da súa reforma e simplificación, nomeadamente, mediante a eliminación ou drástica redución do uso de apóstrofos e guións (Leandro Carré, Antonio Couceiro Freijomil). Algúns autores non encaixan doadamente nesta clasificación, como Vicente Risco, que oscilou entre o tradicionalismo e etimoloxismo.

A morfoloxía ofrecía tamén moitos puntos debatibles, nos que, ademais, se enfrontaba unha maioría de defensores dunha “unificación” o máis completa posible —e neste caso, había que decidir a que variantes se daba preferencia— cos que se decantaban por dar cabida na escrita á variedade dialectal. Canto ao léxico, a estratexia identificadora máis característica do período, sobredeterminada pola forte ligazón entre as reivindicacións lingüísticas e o nacionalismo, consistiu no purismo diferencialista (enxebriismo). O enxebriismo ofreceu unha saída —en boa medida, falsa— a un problema que se presentaba non doado de resolver: o cultivo da prosa, especialmente non literaria, esixía un masivo arrequentamento da lingua, pois para tratar certos temas era obrigado empregar moreas de palabras cultas indistinguibles (ou case) do castelán.

Canto a isto, fóronse definido tres orientacións verbo do cultivo do galego, con cadanseu ideal de lingua máis ou menos definido: (a) unha **popularista**, que esteaba o seu galego ideal nos falares populares; (b) outra **cultista** ou **rexeneracionista**, que asentaba o seu ideal de lingua na tradición literaria que viña do século XIX, ao tempo que propugnaba a súa depuración e arrequentamento; (c) e outra **reintegracionista**, que alicerzaba o seu ideal idiomático no portugués e por tanto propugnaba, segundo os distintos partidarios, diferentes graos de achegamento a esta lingua. Ora ben, enténdase que estas orientacións non constituían correntes sistemáticas e pechadas; ao contrario, a maior parte dos cultivadores do galego asumían parcialmente varias delas en distintas proporcións. As máis contrapostas, e por tanto, menos compatibles, era a popularista e a reintegracionista (Fernández Salgado e Monteagudo 1995, pp. 133-140; Monteagudo 2003a, pp. 52-60).

A orientación **popularista** daba preferencia ao galego falado e á ortografía fonética e estaba maiormente asociada a actitudes puristas e diferencialistas, por tanto, esixentes na depuración dos castelanismos. Mais tamén existiu un populatismo antipurista, aberto ao castelanismo, ben que este se manifestou nun cultivo do galego costumista ou folclorizante, máis característico do período rexionalista. O populatismo achábase fortemente orientado cara á explotación dos recursos dos falares populares, incluso cara ao patrimonio etnográfico, contemplaba

positivamente a riqueza da variedade dialectal e receaba das tentativas de elaboración dunha lingua culta unificada e supradialectal. A posición cara ao portugués oscilaba entre a suspicacia máis ou menos explícita e o refugo total. A orientación popularista mantivo unha forza considerable durante toda a etapa.

A orientación **cultista** ou **rexeneracionista** daba preferencia á lingua literaria tradicional, aínda que tamén era reformista, pois admitía a necesidade de luíla, arrequentala e actualizala. Orientábase cara á construción dun galego culto unificado e autónomo, claramente identificado fronte ao castelán, cunha base firme no idioma popular, aínda que depurado, elevado e modernizado. Dentro desta orientación, ampla e diversificada, combínanse con variadas doses de flexibilidade, vaguidade, ou mesmo inconsistencia e en diferentes proporcións actitudes puristas, diferencialistas, cultistas, popularizantes, arcaizantes e lusitanizantes. O purismo e o diferencialismo eran, globalmente, os elementos máis conspicuos, e o arcaísmo e o lusismo tiñan unha relevancia variable. Dentro desta orientación advírtese unha certa polarización entre actitudes máis cultistas e outras máis popularizantes. Esta orientación foi a que tivo máis peso e marcou a pauta da elaboración da lingua nesta etapa.

A orientación **reintegracionista** era ultradiferencialista e hiperpurista, arcaizante e elitista. Tanto o galego literario contemporáneo coma especialmente o galego usual considerábanse inservibles como esteos firmes para a lingua culta, pois xulgábanse irreparabilmente deturpados polo castelán e degradados polo vulgarismo. O galego culto debía volver ás súas raíces medievais e asumir o legado portugués, aínda que iso comportase un afastamento marcado entre o galego escrito/culto e o usual/falado. O reintegracionismo tivo notable predicamento nunha versión nebulosa, moderada e gradualista, que limaba as súas arestas elitistas e outorgaba un espazo de autonomía para a norma galega, na que cabería moito do enxebre e popularizante que a tradición literaria viña rescatando e incorporando á lingua culta. Na práctica o reintegracionismo tivo escasos pero moi influentes adherentes.

A orientación normativa predominante neste período apunta cara a unha solución de compromiso en clave de cauto e ecléctico rexeneracionismo, que parte de dúas bases principais —a tradición literaria contemporánea e o galego falado usual—, que se propón explorar ata o límite o rico fondo dos falares populares, que aproveita xenerosamente o legado medieval e procura contrarrestar a influencia do castelán mediante a apertura ao portugués e a outras linguas de cultura. En definitiva, a escrita do galego progresou no camiño da simplificación gráfica, da progresiva autonomización do rexistro escrito verbo do discurso oral e dunha maior esixencia no terreo da depuración, que levou aos excesos diferencialistas.

As Irmandades da Fala, o grupo Nós e o Seminario de Estudos Galegos concibiron a utopía de facer do galego un idioma nacional, ideal que consideraron compatible coa aceptación do bilingüismo. No terreo do cultivo e promoción do galego a súa achega tivo un valor imponderable. A súa introdución na esfera pública, no ámbito académico, nos distintos rexistros da prosa ficcional e non ficcional, a proposta da súa oficialización e dun ensino en galego, foron novidades históricas que marcaron vieiros de futuro. Faltou, en troques, unha orientación máis segura na escrita, ou ao menos uns criterios coherentes. A conquista de novos xéneros de discurso para a lingua aguilloou unha creatividade desbocada, que se dunha parte propiciou innovacións axeitadas, doutra deu azos a unha enxurrada babélica de desfiguracións vocabulares, distorsións semánticas e desatinos na sintaxe. Un asinado aproveitamento das solucións do portugués culto evitaría a maior parte dos extravíos, mais a fronteira política aínda constituía un muro epistemolóxico que tentaron franquear, pero aínda con moitas limitacións.

O soño dos galeguistas de converter o galego no “idioma nacional dun pobo” levaba camiño de facerse realidade na Galicia autónoma que nacería en 1936. A barbarie desatada pola sublevación reaccionaria fanou aquela posibilidade. O país e o idioma terían que penar a longa noite de pedra, atravesada por unha Compañía silandeira de asasinados, exiliados, presos e superviventes. A constitución do galego culto e a súa regulación quedaban condenadas a décadas de aprazamento. Os anhelos de normalización ficaron no ar, en suspenso, á espera doutra sazón. A nación tería que afanarse logo no imposible rescate do tempo perdido.

I. Cultivo, elaboración e codificación da lingua

1. ¿IMOS A UNHA ENQUETTE? ORTOGRAFIA PORTUGUESA

Aurelio Ribalta

A incrinaceón istintiba dalgús esqirtores, cruñeses os mais deles, a imitaren a ortografía portuguesa, espíricase moi perfeutamente polo atraso en que están os estúdeos filolóxicos na Europa toda inteira, e polo tanto na Galicia. Búscase o idioma mais aparente, e adios.

Pro como esa tendencia istintiba bai tomando carauteres de orientación qirida, e inda mais, padricada por algús, parez qe será ben deprocatárenos un pouco de coma é a ortografía portuguesa, porqe si non é centífica nin sistemática, non bal a pena d'imitala; pola contra, inda será milllore fuxir dela.

Por desgracia a ortografía portuguesa non é nada recomendabre. Abondan nela as incongruencias palmarias, confusiós de toda cras, endomingamentos ridículos, con letras dobres (*ph, lh, ch*) consonantes dobradas qe soan coma simpres, (dobre *ss*, dobre *mm*) e troques lastimosos dunhas grafias polas outras.

A ortografía portuguesa e tan casuística coma a francesa, como a italiana (qe e un rebumbio), ou como a inglesa (qe ainda e mais maraballada qe as outras). Non ten defensa. E mais en Portugal ai moitos qe sospiran por unha reforma nun sintido mais lóxico, mais centífico: en sintido fonético. —Nestas cundiciós non parece ter xeito propoñérenos aos gallegos qe a imitemos. Non se debe de imitare o mao.

Pro ainda ai algo de mais desorientado nesta parba imitación, tan pouco axei-tada. Antre Galicia e Portugal, a prioridade lingüística e de Galicia. Ningién pode negálo: o portugués non e mais q'unha modalidade do gallego. O gallego e o tipo lingüístico, a fonte pura.

Toda lingoa qe qer millorare e polírese está perdida, si busca a sua millora fora de sí mesma. Todo imitadore perde, por forza, a sua presoalidá. E xustamente a presoalidá eibos a cundicéon base para o milloramento das nacións.

Bolbendo ao noso conto —qe ten moito qe se lle diga, porqe a ortografía e facilidade ou rémora, sigún os casos, pra o desenbolbemento e difusión das linguas

—combén lebare de ollo o de qe a ortografía e sempre conbencional, —coma certo día— fai anos —tenme dito— falando desto— o insine Menendez y Pelayo. Pro non podemos esquecer tampouco qe a ortografía e cousa qe deben conoceren e manexaren todos, e qe polo tanto, a súa cundicêón mais prêncipal e a sincillez.

Nin tampouco podemos perdere de ollo qe a ortografía non pode nin debe facere cousa ningunha qe non sexa precurare a representacêón dos fonemas —sinos falados— por medio de grafías —sinos esqirtos. De modo e maneira que o ideal seria que ouber pra cada fonema unha grafía sola; sin qe cada grafía representa mais qe un solo fonema; nin tampouco qe nengún fonema estéa repersentado por duas grafías. Esta e a dificultá.

A imperfeución e mai lo atraso da ciencia umana nou nos permite polo doxe achegáremos a este idelale. Pro debémolo de tomare por norte, orientaceón, porpósito y e gia. Si s'esto non fai, non salíremos da rebolta morea de pedanterias qe nos afoga.

E mais a proba está en qe non salimos. E mais fainos falla salíremos de bez. Pro non pola portuguesa, por qe a imitación nos sacaría a presoalidade filolóxica, cousa qe non nos combén, por ningún estilo, agora qe, por todo los estilos, tratamos de que se nos reconeza por todos a qe temos.

Astra tal punto chega o rebunbio, qe nin os gramáticos de Portugal andan d'acordes. A terceira presoa do prural, presente do indicatibo do berbe *ser*, Ephanio da Silva, na súa *Gramática Portugeza*, esqírbe *sáo*, e Bento Jose de Oliveira nótao *sam* na súa.

Nin tampouco os poetas. O suido *ais* ten tamén diferentes grafías, coma se ben ben nestes bersos de Guerra Junqueiro:

Todos seremos *eguaes*
No reino da eternidade;
Na balança da egualdade,
Deus sabe quem pessa *mais*!

Como se be, a ortografía portuguesa está moi ben lonxe de merecere os onores da adoucêón polos gallegos. Si facemos un lixeiro estudio comprenderemos qe non nos comben, ainda estando como estamos, tan desbaraxustados en materia ortográfica.

AURELIO RIBALTA

N. da R.—O mestre Ribalta, a quen moito ademiramos e queremos, ten, como vedes, un criterio moi diferente do de outro mestre queridísimo para nos: Johan V. Viqueira. Tódol-os nazonalistas coidamos emporiso de verdadeira e urxente necesidade uniformare d'unha vez a ortografía galega.

E obra d'importanza a acometere. Pol-o mesmo, pregamos a cantos sexan bós galeguistas nos manden a súa opinión do xeito que queiran, inda moi breve si lles convén, para decatarnos todos de cal criterio conta con mais adeutos e razóns.

2. POL-A REFORMA DA ORTOGRAFÍA

Johán Viqueira

E un problema entre nós a reforma da ortografía e un problema d'unha grande transcendencia. De feito existen hoje duas maneiras de escribir o galego: unha que podemos chamar erudita, etimolóxica ou millor histórica e outra popular. A diferenza está en que n'a primeira se empregan a *j* e a *g* na forma que se fai en portugués ou francés, e na segunda sustitui a estas letras no seu antedito sonido a *x*. O meu propósito no presente artigo é mostrar que temos que admitir inmediatamente a ortografía erudita si cobizamos a máxima eficacia do noso idioma e que n'o porvir temos que modificala n'un senso aínda máis útil.

Vejamus porqué. Unha lingua debe escribirse de maneira que poida ser entendida pol-o maior número d'homes. Non sucede esto tendo en conta a fonética que co'as súas frecuentes variacións tende a esnaquizar o lingoage e que importa máis ben sujetar, sen'on tendo conta da historia. As ortografías históricas mostran unha ortografía unificada por necesidades d'unha cultura que ten rasgos unitarios. Asin a actual ortografía grega non só unifica o total lingoage grego senon que unifica o lingoage moderno co antigo. É sabido que esestía entre a antiga fonética grega e a actual unha diferenza fonda. Da mesma maneira a ortografía castelán sirve de base para unha cheia de fonéticas (a andaluza, a castelán, a leonesa e outras como as americanas) é para a vella literatura anterior ao século XV (cuya fonética non era a actual). Asin pois vemos que as ortografías históricas son esencialmente *instrumentos prácticos* e unificadores, que amplían a eficacia d'unha lingua. No galego dase o mesmo caso. O portugués é un fillo do galego e entre os dous no hai máis capitalmente que diferenzas fonéticas que non son tan grandes quizais como as que existen entre o andalus e o castelán. Si nosoutros empregamos a ortografía histórica galaico-portuguesa teremos salvado a dificultade que *separa* as dúas linguas e daremos ao galego un carácter máis universal, facendoo accesible ao maior número de homes.

Foi un mal da literatura galega aislarse mediante a súa ortografía. Escrita con ortografía portuguesa houbera corrido mais facilmente o mundo e isto tería influído na vitalidade do noso idioma e do noso pobo, pois ambos van *intimamente* unidos. Certo non podemos d'un golpe introducir unha ortografía â que non estamos habituados. Temos que ir eiquí como sempre co coidado debido pra que a nosa obra jurda. Pol-o momento debemos aceptar a ortografía erudita, etimológica, o que será un gran paso. Mais conseguido esto, precisamos continuar a nosa obra e camiñar pra a total unificación das ortografías galega e portuguesa. Asin, intruduciremos a *nh* pol-a *ñ*, a *lh* pol-a *ll*, e outras modificacións que o leitor poda adiviñar facilmente. Farase isto primeiramente n'as publicacións eruditas, científicas, despois n'as populares.

Quizais algúns consideren isto como unha fantasía sen valor. Lémbrense os que tal pensan da importancia que tèn en todos os pobos a fixazón da ortografía e os esforzos que n'elo poñen. Lémbrense que esistiron casos como os nosos. Os *flamencos* usaban unha ortografía diferente da d'os holandeses, as súas lingoas eran entre si tan semellantes como o galego e o portugués. Un día chegou en que os partidarios do idioma flamenco tiveron que abandonar a súa ortografía e admitir a holandesa para facer mais eficaz a súa fala. Compárese unha literatura galega comprendida sômente en Galicia c'unha literatura galega entendida en Portugal, no Brasil, n'as colonias portuguesas e por todos aqueles que coñecen o portugués no mundo e que teña entrada n'as cadeiras para o insino do portugués que existen no mundo enteiro!

Ademais, a reforma qu'eu expoño permitirá que no noso país se poidan lêr non sô libros galegos ou castelans senon libros e jornás portugueses. E isto permitiranos poñernos en relación con novas culturas e ampliar os nosos hourizontes nos sensois mais diversos da nosa actividade. E un feito notorio que n'estes contactos de varias culturas é onde nascen os productos mais perfeitos da civilización e as culturas mais ricas.

O momento actual e apropiadísimo para emprender a reforma da ortografía. Canto mais tempo pasa mais difícil será facelo pois a ortografía iráse arraigando coa gran riqueza da produción literaria galega. O meu artigo é sômente unha indicación para o benévolo leitor que si está d'acordo conmigo o millor medio de traballar pol-a obra que propoño é escribindo c'a *nosa ortografía galega* que foi *a vella da nosa idade de ouro*.

3. DA RENASCENZA LINGUISTICA

Johán Viqueira

I

Pra os tempos novos fala nova! O galego é algo que se fai, que se crea, non algo feito. Mas, pra face-l-o hai que coñecer as suas posibilidades actuaes (a sua gramática) e as suas posibilidades futuras en germe n'as actuaes (o seu dinamismo).

II

Gramática galega temo-l-a. A de Saco de Arce ainda que vella é aproveitabile. Ademais temos as gramáticas portuguesas que moito nos poden ensinar. —E o mesmo digo d'os dicionarios.— E que os novos fagan novas gramáticas e dicionarios novos!

III

Canto ao léxico, as verbas, e a sua pureza quero facer que se ensenga que non debemos de atermos á realidade linguística d'hoge sobre todo á impura d'as vilas. Leamos os testos antigos e clásicos! Vede por exemplo: Uns escriben *conocer* outros *conecer*; na gramática de Saco de Arce e en Sarmiento atopamos a verdadeira forma *coñecer*. E así sempre; ou n'os testos ou nas referenzas a iles acharedes as formas puras. Senon ide busca-l-as ao portugués.

IV

Eu escribo os pluraes galegos n'os casos correspondentes, en *aes* e non en *ás*. Porque: 1). E a forma mais prósima ó portugués e ajuda a mais ser comprendida a nosa lingua. 2). E a forma que existiu até o século xv no que alterna con os

pluraes *as* (Así p. ex. *sinaes* e *sinas* usaronse ao mesmo tempo). 3). Oradores de fonética, de pronuncia pura (p. ex. o meu amigo Peña Novo) tende a pronunciar os pluraes à portuguesa: así din *sinais* escrito *sinaes*. Esto penso eu que é a pronuncia futura. Cada un pronuncie como queira!

V

Mui ben di meu amigo Correa Calderón: temos que crear o galego do noso século! —Eu engado: o galego integralmente, no seu léxico, na sua gramática, na sua pronuncia.— Esta pronuncia, ou dicción nosa ten de ser o selo d'os galegos escolleitos! —Debemos non sô pronunciar millor senon darnos un-ha maior riqueza fonética no galego. E isto pode ser!— Do século xv ao xvi cambiou totalmente a fonética do castelán, aínda que os gramáticos *académicos* favorecían a conservación d'antiga pronuncia! —Liberemonos da fonética castelá e depuremos a nosa!

VI

¿Qué quer decir vellos e novos? Non os que teñen poucos e moitos anos. Senon os jóvenes d'alma e os vellos d'esprito. Hai homes de vinte anos que son vellísimos, e vellos de oitenta que son aínda valentes rapaces!

VII

¿Qué non temos clásicos galegos? —Fagamos nosos os clásicos portugueses. Sobre todo Camoens pode ser o noso mestre!

VIII

A ortografía etimológica debe se-la nosa. Nos é preciso estudala. Cómo? Aprendendo a escribir en portugués. —Nós, galegos *futuristas*, temos de expresarnos indiferentemente en hespañol, galego, portugués e inglés! Estas catro linguas han-se d'ensinar na escola primaria. ¿Estravagancia? —Non! faise en Bélxica, en Suecia e outros países!

4. PO-LA REFORMA ORTOGRÁFICA

Johan Viqueira Cortón

I

Teño unha razón fundamental contra a ortografía fonética: Admitindo-a apartaríamos-nos do mundo linguístico inteiro. E isolar-se é morrer! Ningunha lingua escribe-se fonéticamente. Sobre todo isolariamos-nos do portugués. ¡O galego non sendo unha lingua irmá do portugués senón un portugués, unha forma do portugués (como o andaluz do castelán), ten-se que escribir pois como portugués. Vivir no seu seo e vivir no mundo; e vivir sendo nos mesmos!

II

Escribindo c'a nosa ortografía etimológica (admitida po-la nosa Academia) escribimos cuase como en portugués. Mais esta ortografía e difícil ja que o galego non se ensina na escola. Basándose na ortografía etimológica, pódese facer unha ortografía popular moi próxima â erudita ou propiamente etimológica e ademais práctica. Desta maneira:

- 1) X será sempre o sonido doble c s; asin *exito* = *ecsito*.
- 2) *Ge gi* e *ja, je, jo, ji, ju* (e dicir *g* e *j*) serán sempre a actual x simple; asin *xente* escribira-se *gente*, e *xa, ja*. *G* e *j* usaran-se po lo demais como a *g* e *j* castelás (uso daprendido na escola)

III

A diferencia desta ortografía c'a erudita estará na X. Este por quen queira poderase usar etimologicamente de maneira pura.

IV

O *único problema difícil* da nosa ortografía é o do X G S. Co'a miña soluçon creo que pode practicamente quedar resolto.

V

En resume: a ortografía fonética é a morte da nosa lingua; a ortografía etimolóxica é a súa vida cada vez mais grande. E pois a derradeira e difícil, cheguemos â soluzón conciliante que eu propoño.

5. NOSOS PROBLEMAS EDUCATIVOS (12)

Johán V. Viqueira

Conferenza lida pol-o seu autor o docto catedrático i-entusiasta irmán Don JOHAN VIQUEIRA

[...]. Mas, de ningunha maneira farase a futura confederación ibérica sen unha Galicia totalmente galega e isto quer dicir falando galego ja que a lingua é esencial â súa persoalidade. A razón é qu'unha Galicia autónoma, dona de sí, disipará os receios d'absorción castelanista que Portugal sintíu sempre e sinte justificadamente, motivo do seu distanzamento de nós. A Galicia, pois, si e fiel a sí mesma, estalle reservado, pol-a súa lingua e pol-a súa historia tan portuguesas como españolas, face-la unión Ibérica. Unión que, indico-o ao pasar, exige tamén na España mesma un réxime gêral federal.

Temos, pois, que considerar con seriedade o problema lingüístico. A nosa fala non ten de ser sô un meio pra falarmos aos labregos aínda que isto é dinísimo si se lles fala de libertade pra espertalos o facelos libres. A nosa fala ten que chegar a expresar a infinda riqueza da nosa alma galega e ten que encher aquela misión internacional de relacións c'os países de lingua portuguesa, misión que denantes cobizábamos pra Galicia. O que quer dicir que o language galaico ten de converterse n'un exquisito e refinado, admirable meio de cultura, instrumento espiritual. É denantes de todo preciso que todos os galegos falen e escriban o galego como saiban e como poidan. Mas, isto non abonda; é preciso despóis qu'o falen e o escriban a perfeición. A douta Academia Galega fixo moito por este idioma refinado, si se considera o ambiente pouco favorable pra un renacemento lingüístico que tivo até hay algús anos. Sobre todo débemoslle a conservación da nosa antiga ortografía â que deu valore oficial, desgraciadamente, aínda non recoñecido. É preciso traballar pois pol-a exquisitez, pol-a depuración da lingua. N'este traballo teremos un grande auxilio no portugués, tan semellante en todo â nosa fala, e que posee un inmenso desarrollo literario. Débese entón por isto recomendar aos

A Nosa Terra 62 (1918), 4-6.

galegos que lean canto poidan a literatura portuguesa e aínda que escriban o portugués, o que sempre lles será de proveito. Moitos traballos han de realizarse pra examinar qué formas son válidas e caes han introducirse ou renovarse. Por exemplo: hase de dicir *juízo* ou *juicio*, *nazón* ou *nación*? A segunda forma é a máis popular, a primeira en troques parece ser máis enxebre. Iguamente, teremos que ocuparnos da fonética que é válida, porque na nosa terra temos diversas pronunciacións. ¿Diremos *corazón*, ou *coraçón*, ou *corasón*? Tamén aquí a primeira forma predomina e a segunda é sen dúbida a máis galega. Precisamos do mesmo xeito estudos sobre a sintaxis, sobre a maneira peculiar de formarmos as frases, que vai tan perdida. E derradeiramente temos forzosamente que reformar a ortografía. Hoje existen tres ortografías galegas. Unha de elas é fonética; ésta ten o inconveniente de que en Galicia hay moitas fonéticas, algunhas aínda descoñecidas e que nos ailla do resto do mundo, sobre todo, do portugués, pois nen iste nen ningunha outra lingua escríbese hoje fonéticamente. Deixando a un lado ésta, temos aínda dúas ortografías: a vulgar, usada por Rosalia de Castro, Curros, Carvajal e hoje usualmente, e a académica ou etimológica, admitida sabiamente pol-a Academia Galega, empregada por Pondal e, en gêral, pol-os eruditos. A diferenca entre as dúas é pequena, e consiste en que na vulgar non se usan o *g* e o *j* no sonido suave e sí somente *x*, e na académica o *g* e o *j* teñen seu lugar como sónidos suaves. Ejemplos: escríbese na ortografía vulgar: *xa* e na etimológica *ja*, na vulgar *surxir*, na etimológica *urgir*. De estas dúas a que temos que admitir é a etimológica, e isto pol-os siguientes motivos: *a*) é etimológica. — *b*) foi a nosa sempre e con ela están escritas cousas tan belas com'as Cántigas do Rey Alfonso. — *c*) e a mesma que a portuguesa e pol-o tanto posibilita as relacións lingüísticas entre os dous pobos (Galicia e Portugal). — *d*) coincide co-as d'as restantes linguas neolatinas (francés, italiano, etc.) Alguén dirame quê difícil. Responderéi dicindo quê mui útil e que val a pena de daprendela. Mais difícil é a ortografía inglesa (sen regras) e emprégana moitos millós d'homes. Pra quen coñeza o portugués, o francés, o italiano ou o latín, a nosa ortografía etimológica non será difícil. De todos xeitos é custión de quince días ou un mes de traballo. A millor maneira de d'aprendela é non querer escribir con outra. Non podo aquí dar regras determinadas pra êla e quizáis non existan, mais preséntovos algús principios que ajudaranvos grandemente. Ditos principios son estes:

- I. Sustitui cando é debido ao *x* o *j* diante de *a* o *u* (*ja*, *jornal*, *juramento*) e tamén diante de *e* *i* aínda que diante d'estes pódese escribir o *g* (*gêral*, *gionllos*). Escríbese diante do *e* *i* *g* cando se acostuma a facel-o en castelao ou millor en portugués.
- II. O *x* escríbese moitas veces podendo a práctica sômente mostrarnos a boa ortografía. (*Xastre*, *axexar*, *paxaro*). Mais n'este caso, aínda fago notar que o

x corresponde en castelao a un s ou c ou un ch e, en portugués, a dobre s (ss). Nos primeiros exemplos corresponden respectivamente: *Xastre* a *sastre*, *axexar* a *acechar* e *paxaro* ao portugués *passaro*. Hay casos en que se pode dar unha regra fixa ou aproximada pra o uso d'o x. Vejámoslos:

1. Escríbese *sempre* o x nos tempos verbaes taes como:

- a). *fixo, fixese, fixera.*
- b). *puxo, puxere, puxera.*
- c). *trouxo, trouxere, trouxera.*

2. Escríbese o x moitas veces despóis d'os diptongos *ai ei*.

- a). despóis de *ai, faixa, caixa, refaixo, baixo, refaixo.*
- a). despóis de *ei, deixar, queixarse, carqueixa, queixo.*

Non se esqueza que despóis de estos diptongos pode haber o j.

III. O x ten tamén o sonido castelao $x=cs$: *cereija, beijo*. Sempre diante de consoante (*expor*) e de *i* (*sintaxis*). Moitas veces nos encomenzos en *ex* (*experimento, examen*).

IV. Cando haja dúbida consúltese un bon diccionario galego (lástima o da Academia non estea rematado) ou un bon diccionario portugués.

Insisto moito n'isto da ortografía porque ela terá unida a purificación da lingua unha virtude mágica: *fará da nosa fala campesía, aillada e probe, unha lingua universal, de valore internacional e instrumento da cultura. Ademáis, capacitará a todos os galegos pra lêren o portugués, o que dígase o que se queira, hoje non poden facer.*

XII

Quero agora resumir en poucos verbes o que podemos chamar os puntos de vista capitaes da miña conferencia. Arredor d'iles pódese ir ordenando, todo o exposto, e pol-o tanto son momentos máximos d'orientación. Meu interese por adaptarme a realidade obrigoume a espallar os asuntos. Máis val paseiarnos pol-o mundo d'os feitos concretos pra elevarnos despóis âs abstraccións, que encomenzar por éstos que soos nada dín. Agora chega o instante, entón, de resumir en certo modo o que arelamos e nos propômos. Isto é:

1) Desejamôs como n'outras cousas, tamén no insino, a descentralización. E cobizamos que os galegos encomenzen de seu e por sí o estudo d'os seus problemas educativos.

2) É preciso crear na Galicia unha *escola técnica*, respondendo a todas as necesidades reás do momento e do país e verdadeiramente moderna.

3) Si se pensa facer unha Universidade completa en Santiago, *como se debe facer*, non hay que perdel-o tempo con decretos centralistas, senón desde o noso país poñer as bases pra unha Universidade galega que na súa organización recolla canto hay de bon n'as Universidades do mundo. Dita Universidade completa é preciso se cree *canto antes se poida*.

4) Non se pode esquecer o problema da educación feminina e cobizamos a inmediata creación de modernas escolas secundarias e superiores pra o insino da muller.

5) Precísase reformar os métodos do insino. Pol-o tanto, entendemos que é deber noso facer canto se requira, cantos sacrificzos se nos pidan, por termos un excelente profesorado e pol-a preparación pedagóxica de dito profesorado de todos os grados.

6) Exigimos que o galego, que ten unha extraordinaria importancia pra España enteira, atope seu debido logar no insino e non seja absurdamente relegado.

XIII

Na miña conferencia, envoltas n'os proxectos que expoño, hay certamente críticas, quizáis acerbas. Non intento con elas ir contra ninguén, nen atacar con elas a ningunha persoalidade determinada, senón espertar en todos os meus compatriotas un entusiasmo renovador pol-os problemas educativos. Sen dúbida teremos que facer moitos sacrificzos persoal e coleitivamente pra chegarmos a creación do noso insino, sacrificzos qu'o meu ver, faranse con gusto; porque son no proveito da nosa patria â que todos tan fondamente amamos. Que ninguén pois veja n'as miñas palabras animosidade contra il; que ao contrario fagan nacer un desejo ardente de traballar pol-o renacemento galego.

Hoje máis que nunca temos de unirnos, hoje máis que nunca temos d'esquecer as discordias que separan aos cidadás. As mais grandes nacións do mundo móstranos na actualidade que a nova fase da política nacional parez ser de colaboración de todas as diferentes correntes políticas, d'os diferentes partidos, na obra común do ben da patria. Galegos, d'aprendamos d'elas pra facermos unha Galicia grande da que precisa un [sic] España grande.

Nós, galegos, como toda nación, temos unha misión que cumprir. Temos que crear n'estas verdecentes costas atlánticas unha nova cultura ibérica, da que depende o porvir d'Iberia mesma. Nós representaremos unha *civilización céltica* do sur (próxima as actuás civilizacións célticas europeas), de grandísima exquisitez e que deixará se integren as dúas existentes culturas ibéricas (a portuguesa e a española) asíñ como éstas c'as culturas do centro e norte d'Europa.

DIXEN.

6. IDIOMA E ORTOGRAFÍA. NOTAS O MARXEN DA DISCUSIÓN

Ángel Santos Vila

Unhos e outros en rifa. Muito ben. A espuma d'o entusiasmo colmando os curazóns de todol-os hirmaus galegos. As arelas de todos querendo erguer hastra o cume d'a perfeución o noso mole, cristaiño, freisibre, preterido linguaxe. Quedas as maus, hirmans. Escoitade, que todos tedes razón. Nada importa que sigades distinto camiño. O alvo, a meta, é a mesma. Unhos coxidade n-as realidades persentes e outros non esquezades qu'a perfeución, o adianto, non require estar fitando de cote pr'o camiño andado. Nin estacar nin dar pulos pra caier esnaquizados. A dinámica d'o linguaxe ten as súas leises n-o tempo e n-as civilizacións que son c'os tempos. Os pulos, canto mais outos suben, mais sonora e escachante fan a caída n-o atraiente chao, espello ineludible d'a realidade.

Todos tedes razón en canto perseguides un mesmo fin. Tédel-a todos os que puxestes a vosa vontade i-o voso entendemento ô serviso d'a causa d'o idioma, bandeira d'a nosa persoalidá en todos os ordes.

Tres ourentaciós se marcan n-a escritura ortográfica d'o galego: a portuguesa, a fonética i-a tradicional. ¿Cál d'elas seguire? Ningunha e todas. A nosa! A qu'o tempo faga nosa! Porque ou temos persoalidá ou no-a temos. Se a temos, compre o seu robustecemento, a súa diferenzación, a súa idiosincrasia persoalísima sin misturanzas. Si non-a temos, é valeiro e necio pertendere sere o que non somos, deixando de sere o que con outros imos sendo.

A nosa persoalidade acúsase ben crara. Nin en portugueses nin en casteláns ficamos. Somos galegos nada mais. Partindo d'a nosa primitiva civilizazón aria pol-os celtas, foise formando a nosa persoalidade sóbor d'ista c'o aditamento profundo d'a latina i-a grandisma influencia d'a indo-xermánica c'as persoas d'os suevos. Etnográfica i-hestoricamente somos un pobo con caracteres propios, con persoalidade definida. Tan soilo por semellansas raciales, afinidades hestóricas, esixencias xeográficas e relacións espritoaes temos muito de parecido c'os habitantes d'a beira d'aló d'o Miño. Parecido soiamente.

Nosoutros, os galegos, non pernunciamos mesmamente como os portuxeses. Sabido é qu'eles tiveron mezcra con razas africanas que nosoutros non tivemos. Ista mezcra infruiron, como non podían menos, n-a fala e hastra n-a constituzón orgánica d'os nosos hirmans. O alonxamento nosco con Portugal pol-o podere de Castela foi causa de que non corréramos a mesma sorte. E sendo a prenunzazón galega distinta d'a portuguesa, de ningún xeito habemos de empregar a súa ortografía. Eisí pois o noso soido d'a x (léiase *exe*, non *equis*, estraña ô galego) non é igual os seus somellantes portugueses e franceses que se esquirben con *g*, *j*, *e*, *ch*. A nosa *x* non debe desaparecer. Ten suido peculiare de seu e fainos distintos entre os mais.

De acutare a ortografía portuguesa é cuase adoutare o mesmo idioma. Des-toncias, en tal caso sobra o lidare pol-o rexurdimento d'o galego, i-entrouques chega con espallare pol-a Galiza toda a literatura portuguesa e todos adeprendere a esquirbire e falare como Eça e Camões.

Non, meus amigos. Os idiomas e as ortografía d'os idiomas non se impoñen, nin son obra d'unhos días, nin d'unhos poucos homens mui sabidos e de mui boa vontade. Os idiomas fainos o tempo, as civilizazons, as relazons d'unhos dos pobos c'os outros, as condicións climatolóxicas d'os diversos países d'o praneta. A ortografía d'os idiomas corre parexa c'os mesmos, e hastra hoxe foi lei sua o costume e o esprito conservadore d'a etimoloxía. A fonética foi cuase sempre sacrificada e foino o mesmo pra unhos linguaxes que pra outros.

Viqueira e Risco —inda que non o dixeron como o mestre Ribalta— e todos os que nos adicamos a ensiñanza, sabemos moi ben canto útil sería qu'a ortografía d'as linguas tivera xeito fonético, fisiolóxico-centífico. Elo redundaría en beneficio d'un maior adianto. Pro hoxe este desexo é unha ilusión, como unha ilusión de ilusións foi o esperanto, creado ô calore d'un bon intento, inda que trabucado.

Cantos tivemos a ocorrencia de esquirbire fonéticamente, servimos de risa ôs de ángulo faciano mui agudo, que son os mais. En nosoutros non viron outra cousa que desexos de notoriedade. Cando a min me deu por esquirbire artigos en castelán con ortografía fonética, os meus inimigos chamábanme tolo vao e os meus amigos quixote. Qué din d'a ortografía castelana de Vargas Vila, d'a que eu nada direi agora nin en pro nin en contra?

E teñen razón. As circunstancias, a forza d'o costume en loita c'o Porgueso, lle la dan. Non ten razón que-a ten, sinón aquel a quen lla queren dare. E deixémos de soños os que deseamos camiñare a presa. A realidade e realidade. Non esquezamos qu'os linguaxes modificanse paseniñamente, lentamente, ô rodaxe d'os tempos, e quizaves n-o porvire...

Non matémol-o galego c'a ortografía fonética, e que ôs nazonalistas non-os chamen cada vez mais quixotes! A razón é nosa, pro non-o la queren dare.

Esquirbamos en galego sin ollar para atrás tampouco. Nin Alifonso o Sabio, nin Sarmiento, nin Macías, nin Rosalía, nin Pondal, nin Valladares, nin Cuveiro, nin Saco, nin ninguén sexan pra nos artigo de fe. Todos e ningún. Qué ortografía siguirían os casteláns dinantes de Felipe V, fundadore d'a Academia da Lingua Castelana? Pois nos o mesmo. Hémonos d'ire c'os tempos e non habemos de mirare decotío para atrás. Estacar endexamais. O noso idioma ten de tere un ar de modernidade, arelando sempre un senso filolóxico cada vez mais porguesivo, mais eistenso, mais universale, mais en armoñía c'os tempos que van pasando. O léxico galego non ten de acocharse só n-o círculo estreito d'o que se da en nomearos crásicos, os enxebres. Temos de dal-a face a todol-os idiomas, i-eisí como o castelán e os demais collen verbas d'os eistranos, nosoutros habemos de faguer dous cartos d'o mesmo, e sóbor todo o portugués, por afinidade, debe sere a millor fonte pra nos. Iste linguaxe xa conqueriu canta modernidade, pulimento e riqueza ideolóxica conqueriron os idiomas modernos. Cando nos faga falla unha verba que non teñamos, xa sabemos donde está a canteira pra arrincal-a, labrada despois ô noso xeito filolóxico-fonético.

Esquirbamos como cada un esquirbe, como esquirba a maioridade, como esquirban os mellores. Cando teñamos autoridade que *limpe, fixe e de esprendor*, sigámol-a e obriguemola a tirar pra diante. Pro quén fai a autoridade? As maioridades trunfan e son a autoridade mesma. Son a forza. Y-enxérgase qu'ista forza de qu'eu falo é a conscente. Antes qu'o orgaismo é a funzón, e por iso nascen as academias d'as linguas cando os idiomas adquiren gran desenrolo.

Velai porque eu digo que naide está chamado en por hoxe a darnos normas compretas, patrós feitos e dereitos, cambeos súpetos. As mazás maduran c'o tempo n-o pumar. Tempo ô tempo. Nin fitar de cotío pr'o camiño andado, nin achegarnos tanto ô portugués que deixemos de sere galegos, nin faguere risión con unha ortografía fonética que non ven a maduro ainda.

Veña galego, muito galego, fagamos galego de abondo, imitemos â maioridade i-os millores; percuremos qu'os rótulos d'os estabrecimentos de todas crases sexan en galego; qu'os anuncios, os xornás, toda folla imprentada, esteñan en galego; falemos galego n-a casa, n-a rúa, n-o círculo; esquirbamos ôs parentes, ôs amigos, ô comerzo, en galego. Xa virá un orgaismo puxante que *limpe, fixe e dia esprendor*.

En Castela hai quen esquirbe *vaca* (animal) con *b*, *salao* por *salado*, *asi mismo* por *asimismo*. *Jibraltar* con *G*, etc. Lede a Azorín, a Rubén, a Ricardo León, a Vargas Vila, a Baroja, e xa me falaredes despois. Teñen todos a mesma ortografía; un léxico eisatamente igoal? Pois? Eu non vexo tanta anarquía como algús queren vere n-o idioma galego.

Acougade, hirmans, e non rifemos sin causa. Somos *hirmans!* C'o tempo, xa virán as uvas a maduro.

Quedas as maus. —A. SANTOS VILA.

7. PROSAS GALEGUISTAS

Vicente Risco

ORTOGRAFÍA

Teño deprendido que Galicia ten prioridade lingüística sobor de Portugal, e creio que debemos conservare o sino d'isa prioridade. O idioma galego debe ser galego e non portugués. Nesto estou c'o mestre Ribalta.

Pro, millor quero o aportuguesamento qu'a castelanización. A língoa galega, co'a que se ten que pór n'unha forma defensiva é co'a castelana que é a que mais mal lle pode faguer. N'esto estou c'o mestre Viqueira.

Non creio que sexa preciso uniformare a nosa ortografía. Eu son nemigo de toda uniformidade; penso qu'o que se debe facer é desuniformizar á xente. En cada terra seu uso, y-en cada roca seu fuso. Paréceme que é bó prá vitalidade da nosa literatura o que se conserven todas as variedades dialeutales do galego. Millor é ter unha língoa rica y-eternamente viva nos beizos do pobo, que nos meter a crear unha lingoa literaria inédita e pedante. O que si compre ter máñ, é na formación de neoloxismos, agora que compren tantos c'o progreso dos tempos. Eiquí si que ven ben botar man da importación de verbas portuguesas. Pro, tocant'a ortografía, o millor e a libertá.

Eu, de ter preferencia por algunha, teríaa pola ortografía fonética, que foi a das nosas línguas romances hastra qu'a pedantería dos humanistas dos séculos XV e XVI trouxo isa *macana* da ortografía etimolóxica. Pro, ó mesmo tempo, a fonética ten o perigo de cair n'unha sorte de *esperantismo ortográfico* que non ten chiste ningún. Por iso, eu, como bó *epigón*, quero millor empregar a que xa se fixo crásica, a dos nosos *hermes* de fis do século derradeiro, a de Rosalía, de Curros, de Lamas, de Pondal. E polo d'hoxe, gracias a Dios, y-en boa hora vaia dito, vaime ben co'ela.

Ten a gracia decorativa dos apóstrofos, dos guiós, dos acentos circunflexos que lle dan un aire europeo que non debera perder. Non hai qu'esquecel-a estética que n'esto tamén a hai. E inda estaría millor si, contr'o parecer do mestre Ribalta adotaramos as consonantes dobres do portugués: *ph*, *lh*, *ss*, *mm*, que campan tan ben. ¿E logo non?

8. POL-A PUREZA LINGÜÍSTICA

Johan Viqueira

I

A nosa lingua desenvolve-se rapidamente e para non camiñarnos n'unha dirección falsa precisa-se que n'ela interveñan as criticas eruditas. Prego por esto aos intelixentes falen e traballen n'este senso. Se isto non se fai, chegaremos agiña a unha anarquía lingüística certamente ruínosa. De todos os que falamos e escribimos galego arela ou presenta un esforzo de craridade, de depuración.

II

En galego as palabras en *-al*, como *v. g. animal*, forman o plural de tres maneiras: 1) en *ais*; *v. g. animais*; plural que hoxe tende a ser o único literario (ao menos na prosa) e que s'escrebe en *aes*, *v. g. animaes*, por razón do uso. 2) en *as*, *v. g. animas*; forma acurtada da anterior e popular. 3) en *als*, *animals*; raro e só poético. Recomenda-se a primeira como máis doada. Os plurales en *les*, *v. g. animales*, son un castelanismo sinal d'escravidade.

III

A forma en *el* dos adxetivos como *dobel* e a verdadeiramente galega. A forma *dobre* ten algo de castelanismo (agás certos casos como *nobre*). Este é ja recoñecido de todos. O que non é recoñecido é o plural dos adxetivos en *el*. Este é en *es*, *v. g. de dobel, dobes* forma aínda viva en moitas terras galegas. A mesma (tamen usados) forma ten o prural dos nomes en *el*, *v. g. de mobel en mobes*.

IV

As formas en *zon*, como *nazon*, son pouco musicaes; deben-se empregar soavizados como *naçon* (pronunciado *nason*), que son os que corresponden ao galego antigo.

V

Coidado co'os castelanismos! *Reises* e *leises*. Por exemplo: non son mais que castelanismos barbaros populares por *reyes* e *leyes*. Os pluraes galegos de *rei* e *lei* son *reis* e *leis*. Procurada sempre a palabra verdadeiramente galega e non inventada.

VI

Cada día son mais partidario da ortografía etimológica, única maneira de unificarmos os dialectos galegos e de aproximarmos-nos ao portugués e decer: a ortografía etimológica e un “metodo de potencia”.

9. UNHAS PALABRAS DO AUTOR

Manuel Luguís Freire

A literatura galega —a feita na euritmia da noble fala nosa, esquecida á miudo por aqueles fillos de Galicia que, por unha cultura incompreta ou descamiñada, son alleos aos nosos problemas de reintegración espiritual—, tivo un felís rexurdimiento na metade do século derradeiro. Os nomes de Rosalía Castro, Manuel Curros Enríquez, Valentín Lamas, Eduardo Pondal e outros, son d'abondo para inzaren de gloria os fastos da nosa historia literaria, e para demostrar que o idioma galego era o único medio natural e propio para dar a conoecer as arelas do noso espírito en total-as manifestaciós d'un pobo que non quere nin pode morrer.

Aqueles altísimos poetas puxeron nas suas producciós a modalidade dialectal das comarcas en que foran nados, á semellanza dos poetas gregos dos tempos clásicos, e dese xeito donaron elementos percisos, xuntamente cõ que hasta entón se tiña feito, para estudar en conxunto o idioma. Mais, pasados aqueles días de gloria escentilante, outros escritores, sin faceren siquera un exáme do que debían tẽr como modelos literarios e lingüísticos, comenzaron á empregar a nosa fala c'un desconocemento compreto das suas leises fonolóxicas e gramaticás. Unha verdadeira anarquía noxenta produxeron dentro das nosas letras. E, axuntando este feito cõ d'escolleren motivos pouco honestos e palabras brutas, que non usaban cando escribían en castelán, fixeron un labor que, en verdade, levaba camiño d'unha desfeita, e de finar para sempre coa lenda de que a nosa meiga fala fora aquela con qué reises e trovadores engaiolaran os pobos ibéricos en séculos pasados. Este mal agravouse nos días d'agora, e d'aquí nasceu o pensamento de que eu, o mais humilde dos vellos escritores, enxergase esta *Gramática*, coa fin de que os bõs e estudosos puderan achar nela algunhas regras de proveito para se guiaren no emprego da nosa fala.

Ben sei a responsabilidade que sobre de mĩn botei; non iñoro que a crítica tẽn de fincar o seu dente neste libro. So teño unha desculpa, esta: levamos moitos anos agardando por unha *Gramática do idioma*, e como non aparecía por ningures,

eu adiquei os poucos momentos de vagar para a facer. E fíxena, pondo sempre o pensamento e os pulos do meu corazón na nobre causa da rexeneración e melloramento da Terra.

Nin a meritísima *Gramática gallega* de Saco Arce, simplemente dialectal, escrita n-un tempo en que a nosa literatura non acadara o desenrolo d'oxe; nin o escelente estudo fonético e morfolóxico de García de Diego na súa *Gramática histórica*, nin outros traballos mais, satisfan a necesidade que sentíamos d'unha *Gramática sintética do Idioma*, na que poidéramos atopar as regras precisas e comprobadas, sobre todo no que abrangue â composición e axuntamento das palabras. Ende ben, aqueles libros e os asinalados na nota bibliográfica posta no final desta obra foron os que informaron e guiaron os meus estudos gramaticás. Honradamente, sinxelamente, desacubillei os principios que, no meu humilde entender, atinguen ao idioma. Algunhas veces non están d'acordo coa ortografía e morfoloxía que levo empregada nos meus cativos traballos literarios, mais elo será unha proba da independencia e sinceridade con que este libro foi feito.

Inda que moitos o non crean, teño a seguranza de que a fala galega —mais que a raza, mais que o propio chan— ê o refrexo da nosa alma, o factor estático mais esgrevio, o espello do noso *ethnos*, a hostia sagra coa qué os “bôs e xenerosos” comulgarán decote no altar da Terra, coa cobiza de a ver grande e libre.

Eu, vello soldado da santa e xusta causa, que no alborexar da mocidade xurei solenemente defendel-a súa bandeira, quero chegar de xionllos cabo do altar celta, e nel pôr esta ofrenda á aquilo que foi, e será sempre, luz que me guiou e deu alento nos amargurados días da miña vida.

A Cruña, 1922.

10. PROVINCIALISMOS E CULTISMOS

Vicente Risco

Na *Gramática do Idioma Galego*, de LUGRÍS, atopo unha guerra declarada contra dos *provincialismos*, contra de todo o que a nosa língoa ten de dialeital. Eu ben sei qu'isto responde á nobre cobiza d'erguel-o galego o mais que se poida no rango das línguas cultas. Tal n-outrora o empeño da que Carré Aldao chama Escola Cruñesa, na qu'o propio LUGRÍS áchase catalogado. Empeño dino de loubá.

Endeben, hai eiquí unha cousa: Imos conceder que os provincialismos e dialeitalismos —que caracterizan a *língoa vulgar* (fala do pobo) por contraposición á *língoa culta* (dos literatos)— sexan imperfeicións do idioma. Mais iles poden ser un índice de vitalidade.

Compre non esquecer qu'as que morren son as línguas cultas. As línguas vulgares siguen vivindo, evolucionando, dividíndose com'ós árbores —un árbore é o mais potente símbolo de vida: Antef no Exipto, Djambu na India, Igdrasil no N. d'Europa, a enciña dos nosos Druídas...— en polas infinitas... Abonda qu'arreparemos no que pasou co latín, pra comprendermos qu'unha língoa, de que chega á cristalización gramatical, está chamada á desaparecer do uso das xentes, e a se trocar n-unha língoa morta.

Así das línguas modernas, as mais traballadas, as mais culturizadas, han sel-as pirmeiras que han desaparecer. Eu apostaría a que, das línguas da Europa, a primeira que desapareza, ha sel-o francés, e despois, o italiano e mais o alemán. O portugués ha desaparecer enantes qu'o castelán, e o inglés ha sel-o que mais resista. En troques, penso qu'están chamadas á un gran porvir línguas pouco estendidas e menos traballadas, com'o holandés, o flamengo, o galego, os dialeitos romaos de Suiza e Tirol, ademais das línguas célticas e as slavas.

Os provincialismos son n-as línguas o espontáneo e o natural; en troques, o que mais tende a desnaturizar as línguas, á descaracterizalas e anquilosalas, son os *cultismos*. E que me perdoe Euxenio Montes, o escritor galego cecais de mais autualidade. Os cultismos que meteron os escritores dend'o Renacemento causaron nas

línguas neolatinas, coma fai notar Meyer Lübke, unha regresión ó latín clásico, arredando a língoa escrita da língoa falada, e indo faguendo d'aquela unha língoa de día en día mais artificial, mais perto da mineralización e da morte.

Porque os cultismos son os elementos osificados do lingoaxe, secos e mortos. Deixal-a verba enxebre pol-a verba culta, e coma quen se saca un dos ollos da cara, pra pór no buraco un ollo de vidro. Unha língoa de cultismos é unha língoa insípida, alxebraica, mecánica, impropia prá expresión individual ou social. Na literatura hespañola de hoxe, hai un bó eixemplo: os escritos ultraistas de Guillermo de Torre, nos que somentes son casteláns os artigos, as preposicións, as conxuncións, os pronomes, e todol-os demais son cultismos, de xeito qu'aquelo sabe a palla seca, coma o esperanto. Comparaino co castelán cheo de provincialismos de Gabriel Miró, e veredes qu'iste é o que vai pol-o bó camiño. Non temos, por fortuna, na nosa língoa dous eixemplos tan opostos.

Tampouco o meter cultismos é sino de cultura. Precisamentes, as persoas de cultura superior distínguense por saberen espricar en espresións correntes e familiares, ideas qu'os homes de pouca cultura non saben espoñer mais que por medio d'espresións librescas.

De xeito qu'eu vou ben cando digo que cada cultismo que metemos é unha puñalada que lle damos a língoa galega, e que cada provincialismo ou dialicismo que redimimos do esquecemento, e unha xoya co-a que vimos enrequecerala.

Pra nos ceibarmos dos cultismos —dos qu'eu quixera vel-a língoa galega limpa e ispida— aínda temol-os arcaísmos. Temos un verdadeiro tesouro d'iles nos documentos galegos da Edade Media, ós que decote hemos acodir, e dos que compren urxentemente edicións baratas e populares.

11. ENCOL DA PROSA GALEGA

A. LOUSADA DIÉGUEZ

Antr'os inéditos do noso inesquecente compañeiro atopamos iste, que fora lido por il no Seminario d'Estudos Galegos e que, tanto por recoller todol-os seus traballos canto pol-o grande valor intrínseco qu'iste ten dende moitos puntos de vista, damos hoxe aos nosos lectores. Lousada Diéguez fixo iste traballo preocupado pol-o problema da formación en idioma galego, da lingoaxe filosófica, e constitue pra elo unha boa aportazón.

Este traballo ten de escomenzare por unha espicación do traballo mesmo. O eixo d-esto qu-hoxe presento con todo agarimo ô Seminario d-Estudos galegos é un eixemplo, y-o eixemplo é unha tradución d-un escrito que ningunha cousa ten de preto con Galiza e co-as cousas galegas. Empreso, abofellas coído que pode acaer moi ben co-a finalidade d-esta moza, galeguísima e varil Sociedade. Direi-vos prôme de que.

Xa é sabido qu-a língua galega tan froitosa n-a súa literatura cancioneira, ten sido pouco traballada n-a prosa. Aínda facendo conta d-os escritos qu-en prosa galega téñense feito dende o século XIII ô cair do XV, traducíós os mais d-eles coma os anacos atopados das Partidas do Rey Sábeo, de Crónicas, da Leyenda aurea e demais¹ e sendo outras mostras, testamentos, contratos, regras de Cofradías e Congregaciós, o certo é qu-a prosa galega non tiña unha valoración quente de pensamento orixinal co-a emotividade percisa pra lle dar pulo a unha fala enriquecendo-a con palabras e xiros, ata chegar a ser tamen dona dos termos técnicos que de cote andan na comunidade centrfica universal.

Nós 73 (1930 [1924]), 2-8.

1 Véxase antr-outras as novas que da o P. Atanasio López n-a páxina 30 dos seus *Estudios crítico-históricos de Galicia*.

Non sei se serei moi afouto ô dicir que se ten escrito en prosa galega mais n-o pouco que vai de século qu-en toda â vida d-a nosa fala.² Lembrarvos da rivista *A Nosa Terra*, do novo teatro en prosa tan xurdio c-o mestre Cotarelo, d-as publicacións de *Céltiga*, das novelas, y-a mais da rivista *Nós*, onde tanto e tan ben se traballou.

Non hai quen non seipa qu-a parola musicale, a literatura cancioneira vai sempre camiño adiante da prosa, e que esta da por feito un longo traballo da língua y-é eispresión d-unha cultura. Escadasí a fala galega dempois da súa vida poética e do lume cultural do século XII debería ter unha axeitada prosa enxebre. Deixo ese estudo pr-os esbigoadores da historia da literatura galega. O conto é qu-hoxe síntese un valeiro qu-é perciso encher.

Si é verdade a probeza da nosa fala no terreo centífico non se pode dicir qu-ela teña un orixe n-a probeza do pensamento. O pensamento ten moitas manifestaciós, todas outas e d-un valor humán. O pensamento galego tense crarexado con toda forza en manifestaciós artísticas, pois non somentes a filosofía y-a ciencia son concepciós do mundo e da vida, que tamén o son o arte dos escollidos y o arte do pobo.

O desenrolo da ciencia e da Filosofía é fillo de moitas circunstancias alleas que collen millor a uns pobos qu-a outros e determiñan n-eles un pensamento y-un xeito de traballo. Non foron moi amorosas esas circunstancias pr-o pobo galego. Na Edade Medea foron os conventos, foi Roma, foi o infruxo dos seguidores árabes d'Aristóteles, as escolas y-as Universidades os que deron movemento e intrés âs especulaciós centíficas, e foi o latín ata moi medeada a Edade nova o instrumento língua de que se valía a cultura. Xeográficamente Galiza estaba leixada, y-económicamente era un asentado cativo, pra unha actividade —qu-unque some lle paradoxa— supon riquezas a oito.

Por moito qu-un pobo s-afeizoe a unha cultura, si esta ha ser traballada n-unha fala allea seguindo os usos do tempo, como no caso do latín non é dificil deca-tarse do retraso qu-ha levar o desenvolvemento da fala propea. Viñeron logo pra a língua galega tempos de contrariedade no asoballamento que impuxo o castelán c-o poder políteco, e co-a fuxida dos poderosos galegos aguillados pol-os praceres da cortesanía en derredor dos Reises. Dend-entón acobexouse a nosa fala n-a homildanza das aldeas e dos probiños coma cousa cativa e de mal criados. Con todo, os groriosos Feijóo e Sarmiento souperon ver toda a forza de vitalidade que latexaba n-aquela fala esmorecida e no pobo dormiñento. Si aqueles dous grandes

2 Non se pode esquecer *A tecedeira de Bonaval* do inmorrante López Ferreiro, novela-guí de prosa galega publicada nos fíns do século que pasou.

homes non viviran baixo o alentar do ermo universalismo do século XVIII, teríamos hoxe ben acimentada de novo a prosa galega.

E xa estamos postos de cara ô probrema da vitalidade das língoa y-o valor da súa diversidade diante do universalismo da cultura. Todos sabemos qu-é un fondo degaro de moitos homes o chegar â unidade da fala n-o mundo, e qu-a ciencia camiña a esa unidade c-o linguaxe matemático e c-o emprego das parolas técnicas, as mesmas pra total-as falas. ¿A que ven logo, diráse, o esforzo pra avivecer, y-anovar n-unha fala amortecida?

Dous erros fundamentaes coido eu qu-hai n-a teoría universalista. O primeiro e tel-ô linguaxe por un istrumento pra nos entender millor uns homes c-os outros, y-o derradeiro erro é apuar a importancia das falas no vocabulario, é decir nas parolas mesmas.

Unha língua é diante nada un istrumento pra a-aución, é unha eispresión do pensamento c-unha finalidade, y-esto non do pensamento ispidido senon cheo de sentimento, como n-unha resposta afectiva âs chamadas do mundo exterior ou da concencia propia. Dous homes poden falar n-a mesma língua e non s-entender o un c-o outro n-os seus pensamentos, mais as súas parolas decote servirán pra que s-entendan en col d-os feitos e das cousas. Ningunha idea xunta ôs homes tanto como a igualdade de sentimentos.

As parolas de por sí non fan tanto unha língua —y-esto é ben craro— coma os xiros, as voltas, revoltas, froleos e misturas das parolas mesmas e dende logo a pronunciación, o xeito da fala, qu-é a ánima y-o arrecendor da língua. Pol-o mesmo hay y-haberá línguas mortas e línguas vivas.

E dempois d-esquirbir o que vai dito, n-un descanso leo periódicos e doume conta de que pra moitos espritos valeiros de sentimento, a realidade non ten sinificado en ningures, e somentes lles fan latexar as parolas vacías, as ideas mortas, que nada dín ô curazón, brétemas qu-amortaxan o porvir.

Ninguén pode dubidar qu-a ciencia é universale, y-é mais que probabel a unidade da cultura humán como un desexo, y-o longo com-un feito. Mais isto nada dí pra que non se traballe a ciencia e se faga cultura con istrumentos humans, como son as línguas, que non serían humans senon tiveran a variedade das manifestacións da psicoloxía do home, c-o seu difrente xeito de reaccionar diante do medeo, tral-as lembranzas y-alumeado pol-os degaros.

Un ideal é tanto mais ample, pra nós homes, canta mais quentura d-humanidade teña, quentura que da un sentimento, pois un ideal non é a idea-esquema, é a idea viva, enfeitizada pol-a emoción. Eisí pode ser un ideal pequeno a idea de fraternidade e pode ser un ideal mais grande c-o mundo o lle dar un bico a un vello podre que prega unha esmola. Os ideaes non teñen medición, ou ideaes de forza viva ou son ideaes mortos.

Anovar a língua galega será consecuenza d-unha necesidade si esta necesidade ten a súa nacementa n-un degaro de verdade, de ben, e de beleza, n-un degaro que mova o espírito car-o esforzo y-o sacrificio levando si é posíbel a unha renacementa, que si é unha creación será a millor mostra do froito do sacrificio.

Como Pascal a xuventude galega d-hoxe pode dicir os homés d-espírito doente: Non nos perguntedes pol-as novas razóns. Non hay razóns frías pr-o sentimento, as labradas do corazón teñen as súas razóns tamén, mais van alcendidas por un fogo qu-has leva tan de presa que non da tempo a un parrafeo, pois todo lle cumpre pra a-aución.

Canta catividade leva en si a codia do pensar! Hai moita xente que non se decata que se pode remedar o pensamento con palabras y-estar âs portas do espírito fora do seu agarimo.

Namentras os aires da Nosa Terra nos trayan n-o seu zoar unha harmonía c-o falar dos homes que sementan o pan e recollen o sangue da terra. Namentras as lembranzas das nosas nais teñan o queixume do falar galego, namentras as vountades sintan o forte desexo dun mais alá, non se pode dubidar da necesidade da renacementa galega.

Deixei de ler os periódicos, e sigo camiño adiante.

Fai pouco tempo, escribía Vicente Risco —un dos bós— sobre da superioridade das línguas virxes en comparanza das línguas traballadas. Mais esto somentes é comprensíbel pra aqueles que se decaten do que hay de feito, de enerxía emocional acobexada nas falas do pobo. Y-eu quero que lembredes eiquí o Elogio de la paraula do grande Johan Maragall.

Tamén se ve eisé a dificultade do traballo escrito na prosa, onde pra avivecer a palabra falla a musicalidade do verso y-é perciso azoroñar por antr-a fala pra fuxir de todo o qu-está ermo e buído. Mais toda a dificultade do traballar unha fala, un escrito, vese ben pagado pol-o que ten de creación, de rexurdimento do espírito que s-acogula de enerxía humán, pra espallar axiña os froitos ben madurados do pensamento ou com-as polas ben cheas de sangue do albre bicados pol-o sol da primaveira comenzan â agomar.

A prosa galega é certo que tropeza moitas veces co-a catividade do seu vocabulario. I-esto é aínda tendo un tesouro n-as nosas mans e ben preto de nós. Témol-o tesouro do pobo que non s-aproveita canto debíamos.

O feito indiscutíbel eo qu-a fala galega é enxebremente labrega, y-as mais das palabras nosas son de labranza e de todo o que n-as aldeas hai, e n-os eidos, n-as touzas, n-as fragas ou n-os montes. Mais esto é un feito n-a historia de total-as falas. As palabras desenvólvense e collen sinificados novos de moitas maneiras. Na

sua nacencia as mais das raíces de parolas tiñan unha sinificación³ *abstracta* o latín *avis*, castelán *ave* e grego *OLOYOS* queren decir, algunha cousa que voa, e como este centos de eixemplos. Foi despois cando adquiriron os termos a sinificación *concreta* d-hoxe. Pro donde collen as parolas a sua mais grande riqueza é n-as metáforas. A calquer parola por ben labrega e ben enxebre qu-ela sexa podeselle dar un outro significado e levala d-aldea â cidade, d-unha corredeira â bioloxía, d-unha ruada â filosofía. O termo *inzar* qu-os labregos empregan pra sinificar com-as raíces de certos albres s-estenden a eito e todo axiña, ou como certas herbas s-espallan n-un terreo, é unha parola que tamén pode sinificar o espallamento d-unha idea. E como en castelán se fala do *campo* ou terreno d-unha cencia podemos decir en galego o terreo da Física ou do Analisis. Coido que non cumpla amorear mais eixemplos, y-este termo *amorear* eixemplos é un eixemplo mais.

Son moitas as persoas, sinxeliñas dos miolos, com-os picariños, pra non lles chamar parvas, que xuzgan da nobreza e da crianza da nova fala pol-as parolas aldeans qu-emprega e pol-os labregos qu-a sosteñen Coma si todol-os días esas xentes *bien* non puxeran n-os seus beizos malas parolas moitas veces de orixen non tan limpo, nin tan humán com-as parolas que cheiran a xesta y-o vento mareiro. I-abonda de labercadas.

A fala galega ten dereito como total-as línguas a facer colleita n-o linguaxe técnico fillo o mais d'él das línguas crásicas adoando as parolas ô seu mesmo xeito. Ningunha fala se chama probe por facer tal achego.

Onde s-ergue a mais grande dificultade é ô decatarnos de que moitos levados por unha costume y unha infrenza pol-o d-agoa inevitabel remoen o seu pensamento con verbas casteláns qu-os libros y o insiño sementaron y afondaron, y ata a feitura do falar leixase pouco a pouco do aire galego. Todos temos visto como s-enfouza a prosa galega empregando a eito o verbo haber en tempos compostos d-un xeito que non admite a gramática galega. E moitas veces fanno os que falando en castelán, empregan as formas galegas, cando nos mesmos defeutos do seu falar castelán teñen unha boa guía.

De conseguinte, ningunha cousa millor pra avivecer a nosa feiticeira fala que o estudo da fala labrega, y o estudo da gramática galega. I-os que remexen n-a historia de Galiza poden dar o mais grande amparo ô rexurdimento da língoa, traballando n-o vocabulario da prosa galega da Edade Medea, fonte e deloiro ô mesmo tempo da nosa literatura.

3 Max Müller: *The Scienct of thought* - Londres, 1887, cap. VIII - Referencia o estado lóxico do linguaxe y-as teorías do Max Müller en Mercier: *Logique*: Chap. II, 53.

Facer traducios ô galego de cousas qu-o merezan coído qu-é tamén abranguer riquezas e domear a fala adoando â diversidade dos pensamentos e d-as cuestiós mais alleas.

O eixemplo qu- agora vos poño diante é unha tradución ô galego d-un artigo de crítica filosófica. Non é a primeira vés qu-o galego achégase os eidos da Filosofía e da ciencia. Johan Viqueira, meu colega do Istituto da Cruña co-a forte cultura ten traballado n-ese camiño. Meu outro colega que foi do Istituto d-Ourense Johan Aznar fixo sair en *Nós* a súa tradución do tratado *Quod nihil scitur* do filósofo de Tuy Francisco Sánchez c-un estudo fermoso en col do autor. Tamén nos artigos do Castelao —non fan falla as loubanzas— sobr'o arte novo atopanse tradució d-anacos de Platón e d-estéticos d-hoxe. Cuasementes non hai n-a dita revista *Nós* artigos do benemérito Risco en qu-a lingua galega non s-estenda por novos y-outos terreos. I-eisí Otero Pedrayo, y o Cuevillas n-a Historea, y-outros que fan alumear â esperanza.

O escrito que vos dou é tirado da *Revista da Filosofía Neo-scholastica* de Milano e n-el o mestre Proff Lodovico Necchi baixo os nomes de “Spazio e tempo” fai unha ben intresante ollada das teorías do Einstein, que ganaron en fondo intrés dende qu-os periodistas deixaron en acougo o grande centífico alemán.

ESPAZO E TEMPO

Ehí temos un eido n-o que se traballou a mais fonda revolta. Pol-as especulaciós filosóficas dende Descartes a Kant e de Kant ôs nosos días, e baixo o infruxo do esbigoar fisiolóxico e psicolóxico, o probrema do espazo e do tempo collera unha cara ben determiñada e ben coñecida pr-os estudosos. De súpeto interven un feito novo de fundamentale importancia. Pol-os traballos dos físicos e dos matemáticos Fitz Gerald, Loventz, Minkowki, e por riba de todo do Alberte Einstein, os termos da custión foron trocados, y-a matinadura foi levada do tarreo speculativo e físico-fisiolóxico ás rexiós outas e ben difices da matemática superiore. É ben fáctile decatarse d-este mudamento, ô camiñar pol-a mais nova filosofía. Esquecense agora, ou topan pequena acolleita as loitas antr-os seguidores y-os negadores das concrusiós da Estética transcendentale kantian; y-ainda de rifa de cote antr-os nativistas y-os empiristas en col do orixen das representaciós espaciaes e temporeas non aparecen mais que poucas marcas: o intrés dos estudosos volven todo car-as teorías einstenianas.

Non é iste o logar d-espor as tales teorías —cousa ben longa e difícele—. A custión que nos intresa diante da teoría da relatividade é a que mira âs súas relacións co-a filosofía—Teñen as novas do Einstein que tan profundamente firen as ideas das mais das xentes, sob-o espazo y-o tempo un valore filosófico? Ou

debense ter por valeiras astrauciós matemáticas sen ningunha relación co-a realidade? Os pareceres dos estudosos aínda están enfouizados: as tesis mais alleas sosteñense co-a mesma forza, y-ende por iso non é fécile o arranxo. Parécenos qu-o problema ten de sere posto distinguindo diantes nada as posicións das difrentes direciós filosóficas.

Pr-os idealistas Einstein persenta un xuridio tropezo. D-unha banda co-a relativización dos concetos de tempo, e d-espazo, feito con datos enxebremente centíficos, parécelles que recollen novos materiaes pr'a críteca radical e da ciencia qu-o idealismo promove e fai sua. Mais pol-a outra banda com-esquecer qu-a teoría da relatividade, percisamente porqu-arrinca dos feitos experimentaes, a esperencia de Fizeau, de Michelson e Morley, de Maiorana, non pode fuxir da valoración qu-o idealismo fai diante os métodos y-a esperencia centíficos? Os idealistas tópanse ô cabo cara iste chamante dilema: ou acoller e valorizare filosoficamente as esperencias devanditas, en conta as secuencias que d-ilas foron tiradas y entón vai de seu ô esquecemento da críteca da ciencia e dos métodos experimentaes—ou negare todo valor â aquilas esperencias, facendo forza n-a ollada idealista sobre da ciencia e da esperencia centífica en xeral, e n-iste caso é perciso conformarse a ver esfumegarse a autoridade qu-a teoría einstenian somellaba tragner pra unha conceción relativista do universo, e logo indirectamente do idealismo.

Pol-o dito non é milagre que n-a valoración da teoría einstenian os idealistas tópanse antr-eles desviados e devididos. Namentres o Bonucci,⁴ o Caor⁵ e n-o seu propeo aviscar o Alliotta saúdan n-a teoría da relatividade unha feitriceira confirmación das teorías idealistas que ven do tarreo da ciencia por todo tempo traballado pol-o asolutismo; Ugo Spirito⁶ estránase moito d-iste afervoamento que xuzga adiantado e sinxelo, advirtindo ôs colegas teñan ollo pois “a ciencia interprétase idealísticamente somentes canto que se nega”. Nós facendo astración d-ista premisa idealista, non podemos decir que vai mal o Spirito cando asegura, que n-a teoría do Einstein somentes a codia é relativista, sendo o cerne craramente realista. I-é o feito, pois o contino espazo-tempo do Minkowski, os campos gravitacionaes, as dés ecuaciós do Einstein, queren verdadeiramente repensar a realidade como é, a unha veira do embercello que nasce da maneira como a realidade aparece pra nós. A teoría da relatividade é somentes n-a apareza unha teoría relativista; ela verdadeiramente está car-ô asoluto. Certamente podemos coller as parolas d-un autor o Alliota— qu-aínda s-erforza en tirar da teoría

4 A. Bonucci: La teoría di Einstein nel suo significato idealistico - *Rivista trimestrali di studi filosofici e religiosi*. 3.º trim. 1920.

5 Caor: *The general príncipe of relativity in its philosophiche and historical aspect*. London, 1920.

6 Ugo Spirito: Le interpretazioni idealisticha delle teorie di Einstein. *Giornale critico della filosofia italiana*-Giugno 1921.

mesma consecuenzas d-un verdadeiro senso relativista. “O postulado realista está pois verdadeiramente no fondo do pensamento do Einstein porque a súa teoría pretende donar unha formulación das leis do mundo en si mesmo. Ningún cicais ollou ô asoluto mais de cote qu-o teórico da relatividade no seu esforzo pra liberar a nosa visión do mundo de todo o que n-ela está engarrado â nosa perspectiva humán”.⁷

Mais si é abrouxante a posición do idealismo diante do Einstein, tamén é pouco leda a da teoría kantian da idealidade trascendentale do tempo e do espazo—o espazo y-o tempo kantian “son relativos e asolutos â unha. Relativos no que penduran da nosa feitura mentale; asolutos no que son formas a priori das nosas sensacións. N-este senso o espazo (euclídeo) e o tempo eiquí deron unha volta pra sempre”.⁸ Agora Einstein co-as suas terribels fórmulas matemáticas escorrenta istas formas a priori: o espazo y-o tempo veñen relativos pr’o aviscador seu, relativos ô punto de referimento. O qu-alí hay d-asoluto é un deseguido espazo-tempo que non acertamos a nos representar e que de ningún xeito pode ser unha forma a priori das nosas sensacións.

Queda agora por ver cal ha ser o xuízo en col da teoría da relatividade dos que defendemos un dexergar realista do mundo. Non hay mais que pensar no valore qu-as nosas representacións espaciaes e temporaes teñen n-unha semellante ollada, pra se decatar do que intresa asentar as relacións da nosa teoría c-os vellos e comúns concetos. Pra non nos enganar temos que declarar axiña qu-a relativización dos concetos d-espazo e tempo n-a teoría d-Einstein é feita ela toda enriba da necesidade que s-atopa de ter un punto de referimento pra facer unha medida calquer. Como pr’o espazo (e pr’o tempo) falla un punto de referimento asoluto (corpo n-o asosego asoluto, transmisión súpeta de señaes) lévase d-ehí qu-os concetos de movemento y-asosego, de simultaneidade, d-antecedencia ou consecuencia temporaes, veñan a sere relativizados matemáticamente. Mais ista relativización matemática ten éla mesma un valore philosophico? Pra dar unha resposta afirmativa hay qu-abetesullare com-un mecanicista enxebre. Agora, que non ademitindo mais qu’elementos materiaes e movemento de lugar, débese chegar ás consecuencias ditas pol-o Einstein. No caso, dende logo, qu-as aparencias dos Michelson e Morley sexan verdadeiramente concluintes e se podían desfazer as dúbidas en col do Augusto Righi.⁹

Mais a conceción mecânica do mundo é ista. Non se pode deixar do mundo a *qualidade* pra considerare somentes a *quantidade* se non por un artificio. A matemática

7 Antonio Alliotto: *La teoría de Einstein e le mutavoli prospettive del mondo* - 1922.

8 C. Cerf: *Pour l’intelligence de la relativité - Berna philosophique* (Juil-Aout) 1922.

9 Luigi Carlo Massini: *Le opere di un fisico italiano* Thao Wulf. *Einstein’s Relativitätstheorie*.

emprega a treu o artificio e tén qu-empregalo, pois a *qualidade* non é mensurabel de seu, y-é un emprego lexítimo xa qu-é útil con tal que se decate dos seus lindeiros. Cando saile d-istes lindeiros e quérese levar o tirado dos cálculos matemáticos a outros tarreos traducíndos, por eixemplo en concetos filosóficos fanse teorías que dan un pequenimento do universo eivado e insosteníbel. Como ben alvirte o P. Gianfranceschi “O movemento d’un corpo non é... o topar o corpo en posicíos deseguida diferentes, mais é unha certa maneira de sere do corpo ou unha súa qualidade ou un seu estado. O sucesivo coller posicíos diferentes é un efecto d-aquel estado”.¹⁰ Non podemos decatarnos do movemento (locale) dun corpo, mais que pol-o seu efecto ou cambemento da súa posición “mais o conceto de movemento en si mesmo, é outro do conceto do efecto devandito”.

E xa Morus respondíalle a Descartes: “si eu estou sentado en acougo y-outro corre camiño leixándose de mín y-esmorece de faterna, il é quen se move y-eu son quen apouso». ¹¹ Eisí é como n-este caso, pra valoare fixamente o feito d’un sucesivo alonxarse antre dous ouxetos (o individo que corre y-o que apousa) hay que ter conta dos fenómenos (senso d-ampeo etc.) que non canxan n-as fórmulas matemáticas espresantes das relacións locaes dos dous corpos. Pr-a matemática é indifrente parar n-o movemento dun d-iles ou d-o outro, mais non é o mesmo pros que queiran ter unha ollada filosófica, qu-é dicir compreta do fenómeno.

A teoría da relatividade é logo —pechando c-o P. Gianfranceschi— “relativa às condicíos en que nos topamos y-â necesidade que temos de nos servir dos fenómenos lumiosos y-en xeral dos fenómenos eletromanéticos en total-as medicíos que fagamos”. Pra un aviscador que non tivera a dita necesidade, pra o aviscador Alfa, a relatividade einstenian non eisistiría.

A maneira como o tal oservador vira y-o tempo qu-il medira, terían de sere cada un o movemento y-o tempo asoluto.

A ollada do Einstein, xustamente por sere relativa non pode ter un valor no tarreo filosófico.

A philosophía no estudo da realidade ha facer conta de todo o donado, e non pode torar o elemento qualitativo do mundo —dende logo, por eixemplo na oservación interiore. A *qualidade* non é unha valeira aparencia que deba ser interpretada en función de movementos locaes entendidos de calquera xeito; ela mesma é un elemento irreductíbel do mundo. Eis porque as teorías do Einstein —que representan as derradeiras consecuencias do mecanismo— non teñen pra nós unha valoración filosófica. Son astraciós matemáticas, cicais feiticeras, útiles

10 Giuseppe Gianfranceschi: *La teoría delle relatività*.

11 H. Morus: *Scrip philosophica*: 1679, t. II, pg. 248. Descartes: *Príncipes*, II, 29 - Citata de Bergson: *Durée et simultaneite*: Paris 1922, pg. 37.

y-agudas, mais d'iso non podemos agardar un afondamento no noso coñecemento filosófico.

Dott. Prof Lodovico Necchi

Ord. di Biologia nell'Università cattolica, 1922

NOTA

Depois de lido ó artigo do Prof. Necchi cumpría faguer algunhas advertencias sobre das ideas n-el espostas. Non era isto pra pouco e non é agora a ocasión mais con todo quero deixar dito qu-a parola idealismo ten n-a historia da Filosofía un complexo significado. Unha cousa é o idealismo clásico de Platón, outra o idealismo crítico do Kant, y-o idealismo transcendental do Hegel. O Idealismo novo do que se fala diante da teoría de Einstein non é ningún d-eles, anque pode ser neto do idealismo crítico de Kant. O idealismo novo fillo do agnosticismo positivista y-o mesmo tempo inimigo d-el, que naceu pra separalo, ten moitos nomes nos derradeiros anos como filosofía da contingencia, filosofía da imanencia, pragmatismo e demais, alcumes qu-encubriendo moitas diferenzas todos encerran a crítica do valor da ciencia, y-asetan a suxetividade do coñecemento escontra a objetividade.

O Idealismo novo é unha doutrina filosófica relativista, mais o relativismo d-Einstein non é unha doutrina filosófica, é mais ben un método y-unha técnica pra traballar as ciencias físicas co renovamento da matemática, e si o pensamento d-Einstein é algo en filosofía é todo o contrario do relativismo filosófico, terá de ser un pensamento asolutista e realista.

A separación da idea *de quantidade* —o suxeto a medición, material da física e da matemática— da idea de *qualidade*, acrara moito o pranteamento d-estes problemas dos que por non cansarvos non digo mais agora.

12. AA NOVA XENERAZÓN GALEGA

Evaristo Correa-Calderón

Ha um-a nova xenerazón en Galiza, um-a nova xenerazón d'espritos, ajuntados por um-a estédiga común, por um-a somelhante visión das cousas do noso tempo, por un entendimento igual dos nosos problemas, e a ela me dirijo.

Mentras os mais durmen, ista nova xenerazón está desperta e espreitante. Galiza, a nosa terra ben amada, tén n-estes espritos esculcantes, o desacougo que percisa pra a vida. N-eles, na súa intelixencia e vountade, está o grrioso porvir da terra.

Galiza non é mais que um-a canteira! Para remover o seu antigo estatismo ténsese de empregar a violencia, para que despois poda comezarse a labor de construír. A dinamita enantes que o martelo do canteiro! Que co-a materia morta poderamos erguer un moimento vivo, un Arco de Trunfo, un Pórtico da Grroria, isa debería ser a nosa arela cotián!

Poucos somos. Un en cada povo, en cada cibdade. Fican os ollos abraiados ao ver o probe paisaxe espiritual da nosa terra. Mais, para creare un povo abonda un adalide, uns cantos espritos júrdios, s'eles tenhen um-a violenta fervenza no peito.

Os homes de boa fé, os que non tenhen vountade de seu, virán pol-o noso vieiro, vieiro da Espranza, estrada da Libertade.

Ja canta o galo para o día!

Poeta mozo e velho investigador, pintores e imagineiros, xornalistas e cabezaleiros das moitedumes, espritos ardentes da Galiza, ajuntémonos, non pol-a idade senon pol-a idealidade!

A canteira está agardando a nosa mau e a nosa mente!

A Terra e o Novecentos nos chama!

1. GRANDEZA E SERVIDUME DO NOSO IDIOMA

A primeira sagra encomenda, a primeira labor a facer é dar a nosa língua a sua antiga grandeza, liberal-a da sua servidume aitual.

A língua é a alma d'un povo. Probe alma nosa, pedindo um-a esmola pol-os caminhos, aas portas das casas aldeáns, botada das vilas e das cibdades como cousa nojenta!

O noso idioma de lumiosa tradizón, no que cantaran Reis e bispos, cortesans e eistranxeiros menestrais de juglaría, chegou a meirande decadenza.

Alguen ten dito que muitos dos que hoje escriven en galego deberían estar na carce ou no desterro. Istes “afilados do demo” —como Martelo Pauman chamaba na sua sátira aos ruis escritores galegos— coidan que no noso idioma so se poden escrever parvadas ou versos chorosos. Para a meirande groria da nosa terra, ainda nos parece pouco: Conviría facer un auto de fé, queimándoos a eles e as suas obras. E a muitos habería que quitarlhes as licencias “para cantar en galego”. Mais a pega coida ter tanto dereito a dar voltas a sua carraca como o merlo a asubiar.

Que o que sinta vocazón de paxaro, e non tenha condiciós para elo, que faga versos en castelán. Mais nos perjudica un mal poeta que un cacique.

A boa fé non abonda, nin porque se senha apaijoado hase d'escreber melhor. Se muitos, nos que o amor a-a terra chegaría ao meirande sacrificio, se decataran de que escribendo mais que honoral-a, levaban a nosa língua a um-a irremediabel probeza verbal e ideolóxica, quizabes gardasen o silenzo dos herois. Habería que pedir a muitos iste derradeiro sacrificio.

Mais nos valeran dous, tres valores internacionais, concentes, rejos, que tiveran que traducir os mais países para adeprender d'eles, que ise fato d'homes escribendo sen siso nin pudore.

Non se nos diga que exercitándoa, perfeicionase um-a língua, s'enantes non se conhece a fundo. O escreber um-a língua virge, require um-a certa disciplina e cencia. D'outro geito, non se fará mais que descomponhel-a e inzal-a de barbarismos. O falal-a ja é outra cousa, porque as verbas lévaas o vento.

Por um-a banda, os que escriben por pasión, de calquer geito, ao tun-tu-ron-tun. O caso e decir o que se deseja, ainda que vaia mal dito.

Pol-a outra, os que queren sere castizos, aa meirande somelhanza do povo que é a sua guía costante. Max Muller di que un crego d'aldeia lh'asegurara que os seus feligreses non tinham un dialeito de mais de trescentas verbas.

E ha que supoer que d'ises termos labregos, algús d'eles eispresaran o mesmo motivo, os temas cotiáns, as labores da terra, as singelas emotividais campesías. A conceición do “demo”, por exemplo, ten na aldea galega mais d'um-a ducia de verbas. Isto é o contrario dos judeus, pois como decía o profesor Wagner, non conhecen nomes d'árvores nin de froes. Refrejo da vida urbá dos judeus, é a

gran penuria de voces do seu vocabulario para eispresar as cousas da natureza: *pássaro*, é para eles, toda ave grande e *pasarico* toda ave cantora.

Trescentas verbas aldeáns, coa pronuncia defeitosa, con selvaxes contraiciós, ou senha a limitazón das ideas e das emocións ao vocabulario d'un labrego. E eisí, os escritores castizos atopan imaxes tan brillantes como esta: "Junguidos pol-o biorto da Causa..". Cando o biorto tén um-a aceición percisa: "Vencello feito de currizas de carbalho, de gesta, de salgueiro ou de palha, d'herba, de linho, etc., para atar os feijes". Ou dñ: "Correución, aución", ou trastocan os géneros, vervigracia, "o E", "o X", com'os nenos da escola. Coidan que escriben un galego puro, téndo por norma un mimetismo absoluto do lenguaje degenerado dos labregos. I-embora se cada un conocese o vocabulario aldeán da sua comarca. Estudándoos a todos eles, houbérase podido facer un dicioario perfecto. Mais non é eisí, porque os inteleituais nosos non saen da cibdade, e na mesma cibdade nin van siquer aos mercados, qu'é onde ía Montaigne a estudal-o francés.

O escritor galego que queira costruir um-a obra perenne e racial, non debe limitárese as trescentas verbas d'un labrego, ou, menos ainda, aa meia ducia de verbas enjebres da vila. Pouco está feito. Mais da metade do noso idioma está, sen recoller nos libros, nos beizos do povo, c'un senso nidio ou c'un senso que ja se perdeu —como socede cos nomes toponímicos, algús d'um-a hermenéutica escura. O escritor galego tén de ser pelegrino e caminhante pol-as nosas verdes aldeas do val e da serra. Ha d'ire primeiro aa raposa pol-os nosos longos agros, ha de sentir a fadiga pol-os camiños da terra, ha de beber nas fontes cristainhas, para atopar o termo, o giro comenente para eispresar a sua idea ou a sua emoción.

Entramentras non se faga pelegrinaxe d'un n-outro val e d'um-a n-outra serra, ajuntando os materiais recolhidos, somentes poderíamos describer as costumes rurais, as faternas do aldeán, as suas arelas, o noso paisaxe. A nosa literatura, terá de ser endejamais, se non s'acode aginha a un estudo centífico da nosa língua, pastoril, agrícola, e mariñeira.

Poderíamos traducir *As Geórgicas* de Virgilio, mais non un libro de viaxes ou de ciencias. Cando quijéramos saír d'iste temario limitado, teriamos que acudir ao neologismo porque non había as verbas percisas nos estreitos limites do noso léxico, teriamos que encauzaar o cadoiro animico pol-a abirta mental d'un labrego.

Enantes, pois, que create, deberiamos estudar a concencia o noso idioma, por este órde:

- a) Juntando as verbas recolhidas nos distintos dicioarios e vocabularios. Cuveiro tén no seu voces que non recolle Valladares, por exemplo, *biorto*.
- b) Depurando cada um-a. Valladares pon *ulvidar*, *güero*, *catradal*.
- c) Recoilhendo as verbas labregas de cada comarca natural. Eu tenho sempre a pacencia d'ire anotando total-as que non conozo. Catro ou cinco que ainda ontes lhe

escuitemos a un labrego ningun-a aparecía nos dicioarios: *Tudulho, meigas, angarela, releijo*, etc. d) Dándolhe a cada termo as diversas aceicións que tenha. O verbo *ripar*, por exemplo, ten ademais da aceición de peitear o linho, a de escolher, seleccionar a semente d'un prado, sin arrincare a herba ou tamén quitarlle a espiga a avea e as sementes aas herbas, deixando a pranta, nos sembrados de trigo ou centeo. e) Facendo um-a longa escolma dos toponímicos e publicál-a para que os que connecesen seu significado o comunicasen. Quizabes os marinháns non seípan que quér dicir *Cádabo*, —nome de povo— e pol-a parte de Fonsagrada é común: *Cádabo* é o cóto das uces, queimado, que n-outro tempo servía para alumar nas casas probes. Tamen se chama *ganzo*.

Ista é a primeira labor a facer: Acadar os materiais dispersos, axuntar os medios d'eispresión, purificar, luir o ja recoleito. Entramentras non se faga ésto, sempre escriberemos en dúas línguas predominando a castelán. Di J. J. Nunes, o filólogo portugués, que o galego de Rosalía está mesto de castelanismos, algúns como *hermoso, cuna, sensilla, sembrar, ceñir, niebras, salado*, etc.

Deberíamos asenllhar que, no noso idioma, o neologismo fose traguido somentes n-un caso de desespero por non ter verbas propias. Enantes que ao castelán —que foi sempre o formento da nosa descomposición idiomática—, ir a buscalo ao portugués, idioma irmán, ou aos outros filiais do latín, o italián, o francés, cos que temos máis d'um-a semelhanza. Ao *ferrocarril*, en castelán, como lle chamaríamos? No italián témol-o termo justo: *Ferrovía*.

Mais, é ao portugués onde deberíamos ire sempre que non tuvéramos as verbas precisas. Alejandro Herculano n-um-a carta a Vicetto lle decía que Galiza dera a Portugal poboación e língua, que o portugués non era sinón o galego civilizado e perfeioado.

Duarte Nunes, no seu *Origen da Língua Portuguesa*, dí da fala galega e portuguesa que “ambas eráo antigamente quasi huá mesma nas palabras e nos diphtongos e pronunciação que as outras partes de Hespanha não tem.”

Murguía para amozar que n-un comezo non eijistía diferenza algun-a, dí: “Para probarlo bastará transcribir dos solos párrafos de las Constituciones de una cofradía religiosa de Galicia, redactadas en 1591, y señalarlas a la atención de los entendidos, para que nos digan, si es gallego o portugués el idioma en que están escritas.”— “Ca o pecado, dicen, en que descaeceron, padecemol-o nos: que deles sairon a pena que padescen, mais aquelas forzas tomadas que se retornen a o ben daquel outro mundo en que este facen ben, ca todo aquel ben aparecera ante si ali hum ha de ser julgado e para aquel ben face Deus Padre, destruírá os escarnecementos do diaboo, e os seus enlazamentos pelos do diaboo pela gracia de Deus son ja feitas así como cousa que non ha medo de padecer e como cousa incorruptivil.”

E non somentes convinha ir catar as verbas que non tivésemos ao portugués, senon que tamben se debería adaitar a súa forma gráfica, porque, como dí Florencio Vaamonde, “a ortografía galega de hoje é a ortografía castelán apricada por corrucción a nosa língua.”

Ao adaitare a ortografía do portugués, nas suas leis mais comenentes para nos, nin imitábamnos nin costruíamos um-a inane neografía.

“De feito —decía Viqueira— existen hoje dúas maneiras de escribir o galego: unha que podemos chamar erudita, etimolóxica ou millor histórica e outra popular. A diferenza está en que n’a primeira se empregan a *j* e a *g*, na forma que se fai en portugués ou francés, e na segunda sustitui a éstas letras no seu antedito sonido de *x*.

Da ortografía histórica imos pñher uns cantos exemplos para que se veja que fonda raigame ten na nosa tradición literaria.

De Alfonso IX de León, século XII:

O genete, pois remete
Sen alfaraz corredor...

A versión galega das *Partidas* de Alfonso o Sabio, s. XIII, está escrita co ela, e o mesmo as *Cantigas a Santa María*. D’elas e este verso

Quen na virgen groriosa...

Anaco d’un documento do século XIV:

Firmada a carta en Ourens dez días de oytubre era de mil e trecentos e sesenta e ssete anos tesis. qnto.. prentes, fero. men martins home de Johana toes cano-
nego dourens e maría yañes da praça e Johan de moreyras, etc.

Comezo da escritura de fundazón do hospital de Sancti Espiritus de Melid, século XV.

E nome de Deus, amén, era de mil catrocentos é trece a oito días andados do mes de Janeiro, porque las boas obras que son feitas e ordenadas, a oura e eseruicio de Deus e de Santa Maria, he razón ejusado de se comenzaren con ben, etc.

Foro do século XV, no primeiro libro Capitular do Auntamento de Santiago:

O postreiro día do mes de julio. Saiban todos que nos o Consello, Justicia, jurados e homes boos, etc... juntados no sobrado de Roy Martiz Notario da ciudad de Santiago por crida d'añafil, etc.

Testamento de Fernan Eanez, de Sotomayor, do ano 1433:

por quanto eu teno ordenado enno maestero de sam domingo da vila de pontevedra por o-nrra do meu linagee...

Do testamento de Juan García de Sameyra, do ano 1496:

que meu corpo seja sepultado enno cimiterio da iglesia de santa maría Agrande euna sepultura donde jaz meu fillo.

Na *Crónica Troyana*, codice galego do século XIV, publicado por Martínez Salazar, también se emprega, e asimesmo na tradución galega, século XV, que do *Códice de Calixto II* ha na Biblioteca Nazonal. D'ela e iste pedazo:

Eu s'oo o apóstolo Sanctiago, criado de Jesuchristo e fillo de Zebedón e yrmano ao sant Joan evangelista... cujo corpo agora jaz...

Historia Gótica do Bispo Servando, escrita no século XVI, dise:

E logo o Rey mandou juntar a cabalería e gentes, e foe contra Tarif capitán de Vlid. E o Rey non quiyo agoardar...

De Macías o Namorado:

Con pesar e condezejo
qu'el, vos direi imal fadado!
o que oyo ben e vejo.

Versos ilhados de Juan Antonio Torrado, escritos no ano 1697:

cortando os ventos de longe...
Oge Apolo me tornou...
pois vejo da miña aldea...
Drías do rio, ajudame...

Do poeta Vicente Turnes, no seu diálogo *Diego e Cristobo* do ano 1840:

Así Dios a os teus ajude...

Marcial Valladares praiticouna na sua novela *Majina ou a filla espurea*, do ano 1880, e no seu *Diccionario* do 1884, seguindo o camiño trazado por Cuveiro Piñol no seu do 1876.

No 1886 pubricanse dous libros que habían de ter um-a gran resoanza na nosa terra: *El idioma gallego* de Antonio de la Iglesia, no que se propugna o seu uso, e *Queixumes dos pinos* de Eduardo Pondal d'onde son estes versos:

Ja chegáran os días
 Q, os bardos anunciáran...
 Gallégos, despertáde,
 Baruda e forte gente...
 Diante da dura proba,
 Mostrar o peito engebre.

E interesante a ejempraridade de Pondal, situada na sua generazon. Rejo humanista, perdido en sonhos ossiánicos, era um-a forza viva da natureza com-os fortes cons de Finisterre. Sen dúbida adoitou a ortografía etimológica concientemente, non por tolemia nin vaidade.

Añón, bohemio por países eistranos; Camino, doente do mal da epoca; Rosalía, mulher, c'um-a espinha cravada no corazón; Lamas, cego de romaría; Curros, traduciós de Beranguer, Guerra Junqueiro e Núñez de Arce ao galego, non tinhan lecer mais que para cantar as suas soidades, sin arrearpar na perfeición do léisico nin na forma lógica da graffia.

No movimento literario que socede, outro humanista, a quen as línguas mortas son familiares, Florencio Vaamonde, traductor de Anacreonte, poeta de númen eterno, ao que temos un pouco esquecido, traballa coa ortografía tradicioal. D'él son estes versos:

De paisage vidente circundados...
 Ven o outono
 E ja todo vizór desaparece...
 Se as meiguiceiras albres
 Que tanto ao triste ajudan

E agora, na nova xenerazon, o home mais sabio d'ela, o probe morto Johan Viqueira, que desmentia o concepto de Platón de que “a ciencia e um-a lembranza”, pois n-él era um-a vountade ao servizo d'um-a intelixencia disciplinada nas cátedras da Alemanha, emprega e propugna a ortografía dos nosos verdadeiros clásicos.

I-outro poeta, Noriega Varela, sempre en contacto co pobo montanhés sendo un *esprit de finesse* entr'os retóricos, conociendo os seus clásicos latinos, tamén a practica.

Mais non é a *j e g* a só semellanza que nos une ao portugués.

A *lh* e *nh* por *ll* e *ñ*, qu'eu venho usando nos meus escritos co escándalo dos inhorantes, foi común aos dous idiomas. “O galego e o portugués antigo” —dí Florencio Vaamonde— “se non diferenciaban mais no que foi a ortografía que no emprego pol-os primeiros da *Lh* e da *Nh*, inda que n-algús documentos galegos vése tamén.”

Un exemplo d'esto atópase no *Libro de la Hermandad de los Caballeros Campeadores*, que dí:

Aquí jaz Jacobo Filho do Zebedeo, e de Salomé, Hirmao de San Juan, que matou Herodes en Jerusalem, é veo por Mar co os seus Discípulos fasta Iria Flavia de Galicia, e veo nun Carro e Bois de Lupa, Señora deste campo; é daquí non quijeron pasar mais adiante...

Mais aínda. O diptongo *ao*, que nos non coidamos comenente empregar para non quitarlhe a sinxeleza de pronunzazon que ten o noso idioma, tamén foi usual na Galiza.

“Hasta el diptongo *ao* —dice Murguía en el T. II de su *Historia*— que creíamos más propio de aquel idioma” (el portugués) “le hallamos usado anteriormente en las escrituras gallegas y en una piedra sepulcral del siglo xv, que se puede ver en el pavimento de la iglesia de Santo Domingo de Santiago y en la cual se lee claramente esta palabra *ciudadío*”.

“La nasal *ao* —dí tamén o P. Fita nos seus *Est. Hist.* t. III— que fué común a toda Galicia y de la que queda todavía el uso a la portuguesa, en comarcas cercanas a Santiago...”

Citas i-exemplos que nos dín craramente, como a renovazon da nosa ortografía, dándolhe unidade coa portuguesa, tería fondos cimentos clásicos. Non é, pois, um-a forma ortográfica inventada e levián, senon a nosa, a antiga, a tradicional.

Adoitar a forma popular, rural sería arredarnos do mundo.

E se a nova xenerazón galega e um-a lente que arela proeitar a raíosa lus do mundo na súa terra, tamén debe sentil-a cobiza de proeitar a súa lus propia nos mais países.

Unificando o noso idioma co portugués daríamos universalidade e potencia a nosa cultura. O noso sería un dos idiomas do porvir. Se o inglés ten o mercado dos U. E. de A., da India, da Australia, do Ejipto e do Transval, e o español o das repúblicas d'América, o galego-portugués falaríase por moitos millóns d'homens ao poboarse as inmensas terras do Brasil meirande que a velha Europa.

Os dous idiomas terían vantajas co iste auntamento, viría a perfeición do un pol-o outro. O portugués purificaríase co galego —en Portugal díse *água, pequenito*, etc.—, e o noso, sen perdél-o seu zelme, tería a verba ágil, dinámica para eispresar o desacougo do século.

A nosa oura sería groriosa! A nosa cultura, feita n-un idioma universal i-eterno, navegando de continente a continente! A Galiza, cuáseque um-a ilha bretemosa, poidéraselhe cantar o verso de David: “No mar están os teus camiños e os teus vieiros nás moitas augas.”

Espritos ardentes da Galiza, despertos mentras os mais durmen! A vos me dirijo.

Falaba fai pouco tempo Roberto Castrovido, o mestre inválido, “da guerra das generazós”, ponhendo o paradigma dos do Movemento do 98 na Hespanha, que negaron aos seus pais e volveron a Góngora, a Berruguete, a Gracián, a Cervantes, ao Greco.

Nos, os galegos d'esprito ardente, temos que volver aos nosos primevos, aos nosos abós.

Na generazon devanceira a nosa língua ruralizouse até un limite nojento, no tema, na forma, a nosa língua aa que vinheran a cantar Reis e Bispos, cortesáns e menestrais de juglaría d'outros países!

Dos nosos primevos, dos nosos abós debemos adeprender a súa leición d'universalidade, no motivo e na ortografía, para que se convirta en realidade a nosa esperanza!

13. DA RENACENCIA GALEGA: A EVOLUCIÓN DO GALEGO E OS SEUS CRÍTICOS

Vicente Risco

Na língoa galega estase dando un fenómeno que s'está dando a un tempo nos nosos días, en toda a Europa, co'as línguas rehabilitadas: o erse ou irlandés, o filandés, o checo, o lituano o noruego, o flamengo, o catalán.

Iste fenómeno é qu'estas línguas, que levaban séculos sin emprego oficial nin literario, ô entraren de novo en uso antr'a xente centífica e erudita, evolucionan aprésa, anóvanse, trasfórmanse, e moitas vegadas, a lengoa arrédase algo da língoa que se fala.

Hai pouco faguía notar iste fenómeno, con respecto â sua língoa, un escritor catalán no *Sol* de Madrí. Dicía que o que faltaba de Cataluña algún tempo anque non fora mais que medio ano, ô voltar, atopaba qu'a sua fala era xa arcaica, pois n-aquíl tempo, o catalán tiña feito moito camiño.

En moito menor escala, algo d'eso acontece tamén co galego, especialmente, crar'está, co galego que s'escribe. Tamén evolucionan. E si evolucionan, é porque tén vida. O sinal da vida é o movemento.

Tiña que acontecer así, porque o galego quedara reducido dend'o século xv ô estado de língoa falada sômentes e, pouco a pouco, foi sendo botado das vilas e relegado â fala dos paisanos da aldeia ou dos traballadores da vila, os quales, inda hai pouco, emprenchiaban tamén a abandoalo. O galego d'iste xeito empobreceuse, e un número inmenso de verbas galegas cairon en desuso, e a xente deixou non somentes d'empregalas, senón de comprendelas. Gracias a que ficaban escritas nos documentos.

A renacencia do século pasado moito fixo pol-o rehabilitamento do galego, especialmente algús escritores de relativamente pouco valor literario, pero qu'eran sabios e eruditos, coma López Ferreiro. Mais aquela renacencia foi pouco descimida; aquiles escritores raramente s'estreveron a sairen do puramente lírico ou humorístico, e pra esta abondáballes coa língoa limitada dos paisanos chea ademais de

castelanismos. Ademais non coñecían outra; a publicación de documentos da Edade Meia, idade d'ouro do galego —na *Galicia diplomática* de Bernardo Barreiro, nas publicacións de López Ferreiro e de Martínez Salazar, principiaron tarde, e facíanse moi pouco a pouco. Os *Canzoneiros* apenas eran coñecidos mais que pol-o publicado por de la Iglesia en *El idioma gallego*. A *Crónica Troyáa* se non publicou ata 1900; a tradución galega do *Calistino*, ata 1918; e asina co demais.

En troques, os qu'escribimos despois da publicación d'istes moimentos literarios dispomos d'un léxico moitísimo mais rico qu'o dos nosos mestres do século XIX. Mais rico e mais puro. Pra todos aqueles conceptos pra que iles s'iban âs verbas castelans, temos nós unha ou mais verbas galegas.

Tamén nos compren; porque si os nosos mestres do XIX non empregaron o galego mais que na literatura, nós empregámolo pra falarmos de ciencia, de filosofía, d'economía, d'história, de política. Precisamos por isto un caudal de verbas moito meirande qu'o qu'iles precisaban.

Ademais, cada día aparecen verbas novas no estudo atento e concenzudo dos documentos, e o que é mais dino de nota, cada día aparecen tamén novas verbas vivas, empregadas pol-o pobo das aldeias, en lugares recuados, ou limitado o seu emprego a unha comarca, ou empregadas somentes xa pol-os derradeiros vellos d'un lugar.

Con todo isto, e coa millor coñecencia das suas leis, da fonética, da gramática, da semántica e lexigrafía, da construción da frase, o galego vai evolucionando e millorando.

Hai quen non está conforme, escritores das vellas xeneracións, algún escritor novo que lle dá por levar a contraria, algús leutores que non comprenden ben mais qu'o galego qu'iles falan...

As mesmas cousas que estes nemigos da evolución do galego din dos nosos escritores modernos, dixéronse na Finlandia do Profesor Snellman, e en Bohemia de Jungmann e de Safarik. Os seus argumentos, eiquí e alén, son fillos da iñorancia. Hai pouco reproducía ises argumentos n-un xornal de Madrí o gran humorista Julio Camba, que coido que non é ningunha autoridade centífica, en filoloxía pol-o menos... Non deixa de ser curioso ouservar que, pra ridiculizar con eixemplos o galego que hoxe s'escribe, utilizara Julio Camba tres erratas d'imprenta...

Un dos seus argumentos, que é un argumento bastante vulgar (o humorista en xeral deféndese moito coa ideoloxía do vulgo; o humorismo é por vegadas inocencia finxida) é o de que o galego dos escritores d'agora é aportuguesado. Non negarei que ó aportuguesamento téñ os seus defensores; un d'iles é o poeta Victoriano Taibo, e mais iste non semella nos seus versos aportuguesado, nin ninguén o acusou de tal. Tampouco negarei que no léxico empregado pol-os modernos escritores galegos haxa moitas verbas que pertenezcan tamén ô portugués culto. E non

vai esto pasar, si galego e portugués son a mesma língoa!... Esas verbas que os nosos detrautores coidan soilo portuguesas, son tamén galegas; son tan nosas coma dos portugueses e temos tanto dereito pra empregalas, coma iles tamén. O qu'acontez é que moitas d'esas verbas, os galegos deixaron d'usalas, namentras que os portugueses as seguiron empregando; todas esas verbas aparecen escritas en documentos galegos da Edade Meia, datadas n-Ourense, Santiago, Betanzos, en total-as vilas de Galiza. Non son escrusivamente portuguesas; non son lusitanismos.

Outras verbas que os ñorantes desbotan son os cultismos, especialmente as verbas técnicas das ciencias e das artes, que lles non parecen enxebres. E craro que non o son; nono son no galego, nin no castelán, nin no francés, nin xiquera no latín e no grego d'onde foron collidas. Esas verbas son patrimonio internacional, todos temos dereito a empregalas nas nosas falas respeitivas, e o que é mais grave, non é doad-o prescindir d'elas. Aínda os alemás, que as traducen, conservan a carón da verba sua, a verba grega ou latina: *Sprachkunde* e *Philologie*, *Volkerkunde* e *Ethnologie*, etc.

Ben é certo que os escritores modernos non dan tino ningún a esas críticas. Non as discuten tan xiquera. Teñen razón: a Verdade, pra trunfar, abóndalle con amostrarse.

De *Céltiga*, Bós Aires.

14. EL GALLEGO QUE NO SE HABLA

Manuel Amor Meilán

Si yo tuviera veinte años menos y hubiese de vivir en Galicia diez o catorce años, tomaría gustoso el trabajo de leer manuscritos antiguos y de recoger muchas frases y voces del idioma de hoy. No digo en esto que yo sería capaz de hacer el diccionario gallego, sino porque ayudaría en algo a los que tomasen el asunto a su cargo.

Esto escribía el erudito Fr. Martín Sarmiento en su famosa carta al P. Terreros sobre el origen y formación de la lengua gallega, expresando cuáles son los verdaderos manantiales a que precisa acudir para el más exacto conocimiento de nuestro idioma; esto es, el vulgar y el erudito: el primero para recoger las voces de uso diario y de constante empleo, y el segundo para hacer acopio de aquellas otras que, por diferentes motivos, han ido quedando como olvidadas y fuera de la circulación.

Y entiéndase que digo fuera de circulación, que no es lo mismo que decir anticuadas. En el gallego apenas existen voces que merezcan, en justicia, este calificativo; a tal extremo, que en el *Diccionario* que tiene en curso de publicación nuestra Academia son muy escasas las palabras a cuya equivalencia se antepone la consabida abreviatura de *ant.* No hay para qué, tampoco.

El calificativo de *anticuada* significa que la voz a que se aplica vino a ser, con el transcurso del tiempo y por virtud de la evolución filológica, sustituida por otra palabra definidora del mismo concepto, lo cual no quiere decir que sea siempre esta última mejor ni más expresiva que la suplantada. Precisamente porque suelen no serlo es por lo que pudo tener vida, en la actual literatura castellana, con el general beneplácito, y con fervoso aplauso, determinado estilo —o escuela, si se quiere—, que se complace en exhumar los que considerados estaban como verdaderos arcaísmos del lenguaje; con la ventaja de que, en la mayoría de los casos,

resultan estas palabras y estas frases, más expresivas, más gráficas, más plásticas que las que de ordinario viénense empleando y que, ante el retorno a las antiguas y puras fuentes del lenguaje, parece como constreñidas a batirse en retirada.

En el idioma gallego no hay voces anticuadas, porque no ha habido evolución; lo que hubo, en realidad, fué estancamiento tan sólo. Desde que el latín comenzó a romancesarse, los documentos oficiales en Galicia escribiéronse en gallego. Y fué entonces cuando tomaron forma y vida numerosas palabras de carácter jurídico o curialesco las unas, político las otras, religioso éstas, geográfico aquéllas...; voces y palabras que eran, a la sazón, usadas y comprendidas por doctos y profanos. Tenía nuestra lengua regional, tan dúctil como extensa, explicación para todo, y en ninguno de los órdenes de la vida, en ningún acto o circunstancia, desde el más solemne al más humilde, tuvo jamás que pedir en préstamo formas de expresión que a las suyas propias no ya aventajasen, pero ni aun pudieran igualarlas. Duró esto unos tres siglos, desde los comienzos del XII a las postrimerías del XIV, pues ya en el siguiente empieza a entreverarse en el galaico sin mezcla el castellano influído por otras lenguas y, desde luego, menos suave, menos vario, más esquinado, por así decirlo, sobre todo el castellano oficial y oficinesco, árido, seco y pobre por aquellos días, en que se nos ofrece como duro y anguloso esqueleto del que doscientos años más tarde había de culminar, en espléndida floración, en las obras de los místicos, dramaturgos y novelistas del Siglo de Oro.

Nutrido el castellano, desde sus comienzos, con rica y fecunda savia del gallego, desde el punto y hora en que aquél alcanza caracteres de obligatorio en el mundo oficial, adviértese la naturalísima transmutación de su enriquecimiento, mientras el gallego decae visiblemente; en tanto que el castellano adquiere relieve, pastosidad y brillo, nuestra lengua desmaya y esfúmase, acabando por constreñirse a la conversación vulgar y diaria, de léxico más limitado y mezquino de día en día. Fué ello natural consecuencia de la falta de cultivo que, en los idiomas, como en las plantas, ha de ser constante, diario, atento y caricioso; de no ser así, unos y otras degenerarán inevitablemente.

Enmudecieron los juglares y trovadores que llevaban de corte en corte y de alcázar en castillo las dulzuras inefables de nuestra habla regional; y los poetas que surgen en pos de ellos, más sedentarios, más cortesanos por así decirlo, atemperándose al nuevo y favorable ambiente, balbucean una lengua embrionaria y casi inarticulada. A las cántigas *de amigo* suceden las pretenciosas narraciones; a las trovas amorosas, los épicos relatos... Esto, en lo exclusivamente literario; en lo demás, testamentos, donaciones, privilegios y contratos extendiéronse en la nueva lengua. Del centro venían a la periferia los encargados de redactarlos y de hacerlos cumplir. La uniformidad centralista y centralizadora comenzaba, empezando por arrinconar, sobajándolas, las lenguas regionales, principalmente

la gallega que sólo en Portugal, ya independizado, alcanzó a verse libre de extrañas ingerencias, marchando señera y altiva a su engrandecimiento y perfección.

Cuatro siglos permaneció aherrojado el galiciano idioma. Las frecuentes luchas con Portugal, desde el siglo XII al XVII, acabaron por distanciarnos de él mucho más que de otros pueblos más lejanos; al continuo ir y venir de trovadores y caballeros sucedióse un hosco apartamiento mutuo. La poesía trovadoresca dejó de ser; los constantes amagos del nuevo reino lusitano sobre las provincias gallegas hicieron que los nobles descontentos de sus reyes o enemigos de ellos, antes se refugiasen en Francia que en Portugal...; y así, cuando Galicia, en el pasado siglo, quiso recoger los restos de su idioma, un día tan rico y prepotente, para exaltarlo de nuevo a las excelsitudes de lengua literaria, encontróse con que su léxico, gala y encanto un tiempo de cortes y palacios, se había refugiado en los caseríos aislados, en las oquedades de nuestras montañas o en la feracidad riente de nuestros valles y que no era otra cosa ya que misérrimo vehículo de necesidades de expresión muy limitadas, como de las gentes, al fin, que lo hablaban, de escasa comunicación con el resto del mundo. Ir a buscar en Portugal lo que aquí no teníamos, no era lógico ni era práctico; aunque su lengua era la nuestra, mientras nosotros no habíamos pasado de Macías y Rodríguez del Padrón, nuestros vecinos, de evolución en evolución, de progreso en progreso, aquilatando, enriqueciendo y, depurando su idioma, lograron verle escalar las más gloriosas alturas con Sá de Miranda y Luis de Camões. Portugal podía ya mirar con legítimo orgullo su pasado y desafiar victorioso el porvenir; Galicia, entre tanto, añorando tal vez los días de su florecencia trovadoresca, malbarataba su inspiración en toscos y menguados romances satíricos, coplas de actualidad generalmente, que no constituyen una literatura ni mucho menos son timbre de grandeza para un pueblo.

No importa que el insigne Murguía sostenga que en ese vasto páramo de nuestra poesía regional no dejó nunca de ser cultivado el gallego. Para el caso, como si no existiera; pues ni las obras conocidas valen la pena ni cabe sospechar que las que no conocemos, no obstante estar tan próximas a nosotros, puedan aportar la menor gloria para Galicia ni el más leve prestigio a sus autores.

Al recoger, por tanto, nuestros poetas del siglo XIX, de labios del pueblo —del vulgo más bien—, la lengua que quisieron erigir —y que erigieron— en eminentemente literaria y soberanamente artística, encontráronse con un vocabulario muy reducido, con un léxico sólo moldeable en fuerza de inspiración y de genio. Y en verdad que asombra la labor que aquellos autores se impusieron, llegando, en ocasiones, al extremo de verse forzados a inventar palabras o galleguizarlas, pues que en labios del pueblo o no sonaban para nada o aparecían en franco y rotundo castellano, constituyendo así el idioma a la sazón en uso un híbrido *patón*, del que era preciso apartar la cizaña si se quería espigar con medianas esperanzas de fruto.

Y no es que se tratara de palabras técnicas o representativas de cosas e ideas nuevas y que no tuvieran su adecuada interpretación en el gallego del siglo XIII, no era eso, no. Los tecnicismos tienen caracteres de universalidad; un escrito atiborrado de ellos y escrito en francés o inglés, no deja de ser perfectamente asequible a un español o un italiano que conozca apenas aquellos idiomas. Tampoco se trataba de ideas nuevas que requiriesen flamantes formas de expresión para poder manifestarse. Era, lisa y llanamente, que en el transcurso de los siglos y ocultos bajo el polvo secular de los archivos quedaron escondidas aquellas voces en vano evocadas espiritualmente y que esperaban la mano cuidadosa que de nuevo las sacase a la luz y a la vida, despertándolas de su profundo sueño y exhumándolas limpias, diáfanas, vibrantes y expresivas, como lo eran cuando tenían aplicación real e inmediata en toda circunstancia y todo momento.

Con la heroica resurrección de nuestra literatura —que por las dificultades lexicográficas que al paso le salieron tuvo verdaderos caracteres de épica—, coincidió el reconocimiento de la necesidad de ensanchar los mezquinos límites en que nuestro idioma se desenvolvía. Rara vez un poeta es un erudito; y así nuestros grandes líricos ochocentistas viéronse forzados a modelar sus concepciones con el barro que a la mano hubieron. Pero había más que esto; y de desenterrarlo y ponerlo a plena luz encargáronse los rebuscadores de Archivos, los más eficaces auxiliares en la tarea de reconstitución de nuestro idioma regional. Y fué Martínez Salazar, con la exhumación de la famosa *Crónica Troyana* y los *Documentos gallegos de los siglos XIII al XVI*; y fué López Ferreiro, con las numerosas escrituras de los siglos medios, recogidos en la colección diplomática de *Galicia Histórica* y en los apéndices de la *Historia de la Iglesia de Santiago*; y fué la Academia Gallega, en la colecta de viejos papeles que publica como anejo de su *Boletín*; y la Comisión Orensana de Monumentos Históricos y Artísticos en análoga labor; y los rebuscadores de antiguos diplomas —Villa-Amil y Castro, Barreiro de W., Vaamonde Lores y tantos otros—, quienes, con su labor perseverante y benedictina, fueron salvando del olvido en que yacían voces y palabras perfectamente gallegas, exclusivamente nuestras, sin mácula de bastardía y cuya existencia ni aun era sospechada por los que no conocían otra lengua galaica que la desmedrada y enteca que logró un refugio salvador en nuestras chozas aldeanas.

Y es labor, la de aquellos pacientes eruditos, que importa mucho afirmar y proseguir, para la completa restauración de nuestro idioma. Este, reducido, fuera de la ordinaria conversación, al terreno casi exclusivo de la poesía, aspira ya, al presente, al logro de más graves y solemnes destinos; y se ampara de la toga del tribuno y se yergue en el sitial del académico, y vibra en centelleantes apóstrofes y cincela párrafos de magistrales enseñanzas. Y esto, que, empleado con discreción y medida, puede ser de gran provecho en la obra regeneradora, constituye también

el más serio de los peligros, si no se le administra con parsimonia y método. Porque suele acontecer que, en el calor del discurso o en la abstracción y concentración del pensamiento, éste no siempre acierta a hallar, con la indispensable prontitud, la palabra precisa, exacta, justa e inconfundible; y entonces se corre el inminente riesgo de lanzarse por los trigos de Castilla adelante, galleguizando palabras que no nos pertenecen e incurriendo en deplorables barbarismos, solecismos, prosaísmos y demás *ismos*, enemigos mortales de todo lenguaje castizo y puro. Y no digamos nada de cuando el orador o el literato no encuentra dificultad en descender, desde la altura de su magisterio, al ras del vulgo ignaro, temiendo no ser debidamente comprendido y apelando, a este solo fin, a palabras de baja extracción y no siempre de legítima procedencia. Para estos y otros tales fué escrito el lema de las armas de Roldán: *Nadie las mueva...*

La obra del poeta suele ser sosegada y despaciosa, por sus mismas dificultades y sus escollos continuados. Durante ella hay tiempo a pulir, a enmendar, a escoger, a limar, a corregir para que la labor resulte impecable en lo posible y por lo que a la propiedad del lenguaje se refiere. Al orador —en la cátedra o en la tribuna pública— no le es permitida aquella lentitud de elaboración; por eso necesita, más que ningún otro, identificarse con el idioma que ha de ser vehículo de sus ideas, y no solamente en las palabras en sí mismas, sinó en su expresión, en su ritmo, en su color, en su esencia, en su alma toda, así como en su relación con las demás para que su trabajo sea verdaderamente de maestro; que los más nobles pensamientos, torpe y groseramente expresados, pierden la mayor parte de su nobleza, cuando no toda la eficacia que lograrían envueltas en el ropaje de un léxico depurado, selecto y —¿por qué no decirlo así?— legítimo, alcorniada y linajudo.

Decía el insigne Benot que los cañones de la moderna artillería pueden o no ser de acero; pero que «en los cañones de acero, lo primero es el acero». De igual suerte en los discursos o elucubraciones en gallego lo primero ha de ser *el gallego*. Si para encontrarlo es forzoso descender al fondo de la mina, bájese en buenhora y extráigase el oculto tesoro y salga a la luz del sol para que éste —que en el caso presente es el manejo constante de las palabras—, le dé pulimento y brillo, vigor y belleza, fuerza y vida.

Como una muestra del gallego *que no se habla* —y que no se escribe, que es peor aún— vayan, recogidas rápidamente y sin pretensiones de vocabulario ni cosa que se le parezca, unas cuantas palabras exhumadas de las viejas escrituras:

Adviento = avento; artículo = *artigo*; ajuar = *asuar*; alcaldía = *alcaidaria*; bendito = *beeito* y *bieito*; canónigo = *coengo*; canongía = *coenxía*; codicilo = *codecillo*; celemín = *zaramín*; cisterna = *cistrena*; cuarterón, cuarta parte = *cuarteiro*; deán = *dayan*; denuesto = *deosto*; doquier = *donquer*; exequias = *eisecas*; evangelio = *avanxeo*; excepto = *exeuto*; feligrés = *frixés*; filamento = *fimento*; firmeza = *firmi*

día; guardián = *gordián*; homicidio = *homecío*; instrumento = *ostremento*; interlineado = *outreliñado*; juzgador = *xulgador*; legítimo = *lidimo*; maitines, matutinos = *madadinos*; monja = *fraira*; maldad = *malfeitoría*; mesón = *meixón*; mercantilmente = *merchantemente*; monaguillo, acólito = *moaciño*; molestar = *enxecar*; misión = *mixón*; osadía = *ousío*; ocasión, oportunidad = *conxeito*; penitencial = *pedenzal*; peculio = *peconia*; parrillas = *grenllas*; parroquial = *parrochán*; pergamino = *pergameo*; pegujal = *pegular*; predicador = *pregador*; póstumo = *pústumo*; personero, procurador = *pesoeiro*; plato hondo = *salsoiro*; propincuo = *provinco*; promulgar = *emologar*; quinientos = *quinxentos*; querellante = *quereloso*; redentor = *remidor*; recurso (en derecho) = *socurso*; refectorio = *refortoiro*; revocar = *revogar*; sellar = *aselar*; sótano = *sóton*; testigo de vista = *viidor*; título = *tíduo*; vínculo = *vínco*; yacer (en el lecho) = *xouwer*.

Como estas sesenta, pudieran allegarse, con relativa facilidad seiscientas palabras análogas; y aun acaso una búsqueda paciente y sabia consiguiera decuplicar la última cifra; porque es un tesoro insospechado el que guardan para nuestra lengua los viejos códigos y los rancios pergaminos. Claro está que si, de golpe y porrazo, quisiéramos volcar en una oración las voces olvidadas, resultaría ésta incomprendible para la generalidad de los oyentes o de los lectores; pero sobre que esto acontece con todos los idiomas, a nadie se oculta que esta resurrección del gallego precisa ser acometida con la medida necesaria y encajando las palabras olvidadas de tal suerte que puedan ser de pronto reconocidas y apreciadas; hoy una, mañana otra, volverían así a ocupar el sitio que en nuestro léxico les corresponde, extirpando de él la cizaña que la falta de cultivo dejó crecer.

Labor es ésta dificultosa y larga, que requiere, en quien haya de emprenderla, una pertinacia inquebrantable y un acendrado patriotismo; pero en verdad que la gloria de haberla realizado compensaría tamaños afanes y desvelos. Una labor de benedictino en la paciente rebusca y un trabajo de taumaturgo en la aportación de textos casi ignorados, nos darían hecho, por su feliz consorcio, el vocabulario castellano-gallego, cuya falta se deja sentir más cada día que pasa.

Porque esto es lo que habría de hacerse, en definitiva; no el *Diccionario* de la lengua, cuya publicación acometió la Academia Gallega con tanto entusiasmo como seguridad y sabiduría, sino su traslación o adaptación a un idioma distinto. Es decir que, inmediatamente después de la palabra castellana se destacase su equivalencia gallega, perfectamente justificada y autenticada con los más puros orígenes; y así podría demostrarse cómo muchas voces castellanas se han infiltrado en nuestro léxico por ignorancia o abandono de los llamados a velar por él, y de un modo tan subrepticio que en muchos casos bastó dar a la *g* o la *j* áspera y dura el suave y blando sonido de la *x* galaica, o sustituir a la *n* por la *ñ*, tan

característica de nuestro idioma, para que a mesa y manteles pudieran codearse las intrusas palabras castellanas con las de la más rancia y linajuda estirpe galaica.

Llévese a la práctica, por quien quiera y pueda hacerlo, la redacción del vocabulario castellano-gallego; y entonces, al rasgarse el tupido velo que se interpone, hoy por hoy, entre el pasado y el presente, podrá advertirse con claridad meridiana, lo precario, reducido y limitado del gallego que hoy se habla, al compararlo con el abundoso, castizo, expresivo y substancial del *gallego que no se habla*.

Pero que existe. ¡Qué duda cabe!

15. IDIOMA

Johán Carballeira

Unha meirande e disciplinada aportación ao acervo da nosa literatura vernácula, apercíbase de día a día; encarécese decotío a comenencia de escribire o mais e mellor na lingoa indígena; a maioría do noso equipo auténticamente novecentista —solto de fraques i-almidóns—, insufra o verbo nativo de radiación universal; créase unha delegación oficial da lingoa de Galiza; fálase ata, ja que non de Exposición —aínda estamos lampiños para meter respecto neso—, de unha feira ou juntanza do libro galego i-en fin, todo o ámbito está encluido de unha fonda emanación renacentista a base de esguer i-espabilar o idioma para concreicionar as nosas proieicións. E namentras, cada escritor ten o seu geito de o escribire. A unificación da ortografía galega aínda se non intentou seriamente. Endejamáis pasou de algarada de mais ou menos.

Cando derradeiramente *El Pueblo Gallego* fijo tribuna aberta das suas colunas para tratar destas cousas, a inteileitualidade mais densa e representativa non fijo o mínimo caso, coma se a cousa fora de rapaces. E nótese ben qu-o tema é de interés abondosamente sustantivo. Porque trátase do prestígio da lingoa, anque non mais seja, fora da casa. Que somentes no galego dase o caso de se usare a língoa con manifesta e reiterada dualidade. I-así, escríbense artigos co *x* e outros co *j* i-o *g*, aparte aínda d'outras divergencias que judan mais a diferenciare un texto galego de outro texto galego tamén, coma se de distintas lingoajes se tratara.

(A ortografía etimológica, nos seus signos *j* e *g* —duas letras tan universaes—, atópase oge na maioría dos nosos literatos reemprazada pol-o comodín do *x*, coma moi ben dí Correa Calderón. Se tamén así o fijeron os mais populares escritores denantes, lembrémonos de Eduardo Pondal, Johan Viqueira, Marcial Valladares, Francisco Añón, autores de envergadura filolóxica, que gustaban da forma erudita. Mentras as lingoas peninsulares, coma o portugués i-o catalán conservan a autóctona grafía das suas lingoajes, o galego, coma un foro mais de

servidumbre —icóma si foran poucos sobor da terra!— emprégase con pronunciación figurada, según a fonética castelán).

Mais ja seja de un geito ou de outro, o erudito i-engebre ou o popular e figurado, cumpre unificar ajiña a ortografía do idioma galego; nosos inteleituas teñen a obriga de sentar jurisprudencia nesta cuestión, que ten todol-os asomos de vergonza regional, e ata o de agora, soio enfocada de esguello. Coma todo léxico verdadeiro qu-é, non o deixar a mercede d-arbitrariedades de cada un. Nesta época de revisión crítica e justa valoración, non pode ficar cousa coma a sinalada fora de enfoque i-análisis.

O próusimo Día de Galiza, en lugar de tanto latricar en col do Apóstol “i-a sua señora nai” i-o resurdimento da Terra —porque moitas non son mais que “palabras y palabras”, que dijo o outro—, é a mellor ocación de convocar a unha xuntanza dos mais elementos solventes e institucións culturaes, e acadar nun acordo, único e general, que mellor mostre a razón.

Nas maus eruditas e cheas de inquedanza do Seminario de Estudos Galegos, deixo a debullare a idea. (Engergado iste chamamento aos inteleituas, decote acuciadores de vontades i-ordeadores de emplazamentos, supostamos non fará falla reiteralo).

16. A DINIFICACIÓN DO IDIOMA

A Nosa Terra

Xohán Carballeira falou fai días no *Pueblo Gallego* d'unha necesaria unificación no idioma e propuña que no próisimo Día de Galicia celebrárase unha reunión para tomar acordos encol do asunto.

Na primeira páxina do primeiro número da notabre revista valencianista que acaba de aparacer *Taula de lletres valencianes* ao falar dos propósitos que a inspiran leemos unhas verbas relacionadas con asunto semellante as que a continuación damos traducidas:

A todos se vos convida. Condición: Espírito de asociación, obra, por tanto, de renacemento espiritual, de cultura vernácula. Deixemos de banda o pernicioso individualismo. A nosa revista nasce curada d'este vicio racial. Tampouco esterilizaremos o noso esforzo en debates pol-os arcaísmos ou vangardismos, nin en si a nosa fala é idioma catalán ou autóctono nin pol-o criterio ortográfico, esa pantasma pueril que vultou a elevarse á preeminencia de ideal promotoro de guerras entre os escritores valencianos. Os clásicos gregos e latinos pasaron a total-as literaturas resistindo a proba das traducións, da ortografía e das diferenciacións raciás todas...

Pol-a nosa parte, nós temos abondado moitas vegadas, dixémolo moitas tamén, no criterio da revista valencian.

Producir, escribir, intensificar o uso literario do noso idioma que a selección e a unificación virá ao tempo e cando xá se considere materialmente necesaria.

Realmente a esa necesidade aínda non chegamos pero non cabe dúbida que de seguir a nosa literatura pol-o camiño que leva non estará lonxe o día. Agora ben: ¿Qué normas imos a seguir? Non podemos seguir ningunha regra fixa porque non está establecida co'a autoridade obrigada.

Cabe, ao noso xuício, aparelhar os dous criterios. Non deixar de, producir moito dende logo coidando cada escritor o léxico que empregue e ao mesmo

tempo ir pensando en poñerse d'acordo, escritores e entidades, para dictar unhas regras fixas en determinados aspectos onde aparece mais craramente manifestado o desacordo, como no uso dos apóstrofos etc. etc.

Pódese para elo celebrar a reunión que dí Xohán Carballeira. Ir todos dispostos e con bón ánimo para chegar a un acordo, estudar o asunto e si conséguese unificar o idioma en algúns aspectos, eso iremos ganando para o futuro.

Hoxe está visto que hai vontade de escribir ¿por qué non aproveitar a ocasión para o demais?

Tal é o noso criterio no asunto e por riba de todo o de que sexa como sexa o mais urxente é escribir en galego, moito e bón, e adoitar âs xentes e leel-o e que tome intrés por él.

17. DA LOITA ORTOGRÁFICA

ANVIPO [= Antón Vilar Ponte]

Temos lido canto se ven dicindo n'este xornal, que é o mais galego da Galiza, sobre da unificación da nosa linguaxe. Johan de Loira, un dos poucos verdadeiramente preocupados dos problemas da Terra patria, despois de discurrir con senso optimista e transcendente acerca do tema ortográfico, chega a ista conclusión: que debe facerse axiña unha xuntanza para abranguermos o acordo definitivo no preito de referencia.

Parécenos ben; tan ben, que imos deitar a nosa ideña. Na primeira quincena do prúximo abril haberá en Pontevedra a xuntanza xeneral do “Seminario d'Estudos Galegos” de Santiago. E ¿onde millor que n'ela poderíase tratar do problema da unificación da nosa linguaxe? Entr'os que han formar parte da dita xuntanza figura o filólogo señor Cotarelo. Pois aproveitemos a ocasión... Ahí, representantes do “Seminario”, da Academia Galega e da “Irmandade da Fala” son os chamados a esculcaren no tema para concribir asinalando unha fórmula armónica. Coidamos que non hai estudo galego mais interesante de momento, nin orgaismos de maior idoneidade para tratalo. A loita ortográfica entr'os partidarios do *j* e o *g* e os partidarios do *x*, na citada xuntanza deberíase resolverse sentando as bases preparatorias d'un futuro “abrazo de Vergara”. Que n'este caso chamaríamol-a “apreta de Pontevedra”.

Emporiso, compre decir —xa que moitos parecen ñoralo— que o Dicionario da Academia galega axéitase ô *j* e ô *g*. O que xa é unha orientación. Mais non seríamos xustos si non manifestásemos que tanto com'os teóricos hai que ouvir ôs prácticos no preito de referencia. Porque en teoría, coidamos que cáseque todos imos convencidos da necesidade d'unifical-a linguaxe. Pro a práctica tamén ten as suas esixencias. Quenes publicaron revistas e editan libros en galego saben perfectamente que o criterio do “gran público” é de incompatibilidade c'o emprego do *j* e do *g*. A *Nosa Terra*, por consello do malogrado Viqueira e do que isto firma, fixera dous números empregando aquela ortografía. Resultado: baixas de varios

suscritores e ameaza d'outros con faceren o mesmo de continuar seguindo somellante camiño. Pois co'a revista ferrolana de novelas *Céltiga* aconteceu igoal. Moitas xentes resistíanse a leren os traballos escritos con *j* e *g*. E isto hai que telo moi en conta, xa que pol-o d'agora inda non estamos no caso de podermos despreziar lectores. Decatémonos do exemplo de Cataluña: alí, a unificación ortográfica comenza cando, tras moitos anos de loita, o catalán xa é falado por todos. Pesi-o que non se ve aínda libre de rebeldes.

Porén, temos que pensar sempre “qu'ó Miño e o D'ouro gardan a vella irmandade galaica e manteñen a tradición do noso pobo”. E temos que pensar inda mais: que na América existe un país, de grande porvir, de corenta millóns de habitantes, que fala a lingua que foi común nas dúas bandas do Miño ata o século xv. Tódol-os países de idioma castelán, do Novo Mundo, son coitadiños enanos a pós d'aquel. Cousa da que non queren decatarse os hispanoamericanistas. Sendo tan fundamental.

18. ORTOGRAFÍA GALLEGA. BASES PARA SU UNIFICACIÓN

Antonio Couceiro Freijomil

ADVERTENCIA PRELIMINAR

Las presentes notas fueron escritas para dar cuenta de ellas a los socios del Seminario de Estudios Gallegos con motivo de la Asamblea general celebrada en Pontevedra durante los días 7, 8 y 9 de Abril de 1928, y en atención a habérse nos anunciado que la cuestión de nuestra ortografía, hoy tan anárquica, sería tratada por la referida colectividad.

Habló de ello el autor en sesión extraordinaria, tenida exclusivamente para los asociados, el 9 del citado mes; y ha visto, con la mayor complacencia, que se prestó un unánime asentimiento a las normas ortográficas aquí indicadas, tras la conveniente discusión, serena y elevada, de algunos conceptos.

Hoy se decide a mandar este trabajo a la imprenta, en la confianza de poder prestar un buen servicio para nuestra unificación ortográfica y permitiéndose rogar a los escritores del país que se dignen tomar en consideración las normas o reglas a continuación expuestas, cuidadosamente seleccionadas de entre la gran variedad que se observa en la práctica de los literatos de habla gallega, prefiriendo lo más sencillo, y razonando siempre, en términos vulgares y sin pretensión de meterse en honduras filológicas, el criterio adoptado.

Se limita este estudio, como es fuerza que así suceda, a lo puramente ortográfico. Nadie ignora que la correcta escritura del idioma gallego requiere bastante más que la fijación de la ortografía: hay problemas de fonética, morfología y sintaxis que exigen ser tratados y divulgados urgentemente. No todo es posible hacerlo de una vez, y, desde luego, prometemos, si Dios nos da vida y salud, continuar facilitando al público nuevos trabajos de vulgarización sobre la lengua de Galicia, a cuyo estudio nos hemos venido dedicando, humilde y calladamente, con el mayor cariño, desde hace bastantes años.

ORTOGRAFÍA GALLEGA. BASES PARA SU UNIFICACIÓN

I.-RECTO USO DE LAS LETRAS

A). VOCALES

Signos vocálicos.— Hay en gallego siete sonidos vocales bien manifiestos, a saber: *a*, *e* abierta, *e* cerrada, *i*, *o* abierta, *o* cerrada, *u*.

Para nuestro objeto no nos interesan los otros matices vocálicos que se estudian en ortofonía.

En la ortografía corriente no es preciso hacer distinción de las varias modalidades de una misma vocal típica: lo contrario complicaría demasiado la escritura, en la cual, por otra parte, es vana pretensión la de intentar recoger todos los matices fonéticos de un idioma.

En la escritura gallega no se emplearán pues, más que los cinco signos de vocales *a*, *e*, *i*, *o*, *u*.

A la tradición fonética queda encomendado el mantener las modalidades vocálicas en que es tan rico el gallego: quien hable bien esta lengua, quien la haya aprendido *en vivo*, marcará espontáneamente, de modo análogo a lo que ocurre en todos los idiomas, aquellas modalidades, y no haya miedo a que confunda, por ejemplo, la *e* abierta de *servo*, *tenro*, *vello*, *quer* con la *e* cerrada de *cheo*, *alleo*, *femia*, *cabelo*, ni la *o* abierta de *roda*, *torto*, *cobra*, *morto* con la *o* cerrada de *serodio*, *comba*, *pomba*, *porto*.

En esto mismo van comprendidas aquellas palabras que, constanding de las mismas letras, difieren en su significado por el diverso matiz dado a una vocal, como *pè* (pié) y *pe* (letra), *pèlo* (del verbo *pelar*) y *pelo* (cabello), *pèto* (del verbo *petar*) y *peto* (bolsillo o ave), *prèsa* (prisa) y *presa* (cosa que está sujeta, lo que cabe en un puño, etc.), *règo* (del verbo *regar*) y *rego* (surco), *vès* (del verbo *vir*) y *ves* (del verbo *ver*); *còrda* (cuerda o sogá) y *corda* (femenino de *cordo*), *fòra* (fuera) y *fora* (del verbo *ser o ir*), *òso* (hueso) y *oso* (animal), *pòla* (rama) y *pola* (gallina joven), *tòco* (del verbo *tocar*) y *toco* (manco).

Muchos distinguen en la escritura esta clase de palabras colocando el acento grave o el circunflejo, y también el agudo, según los gustos de cada cual, sobre el vocablo que tiene vocal abierta; pero nosotros no juzgamos esto necesario, ya que la omisión del acento no va en notoria mengua del sentido de la frase y, además, con ello se evitan dificultades ortográficas, lo que siempre es ventajoso.

Cantidad.— Posee el gallego vocales largas y breves que nada tienen que ver con las latinas: nuestras vocales largas provienen de contracciones recientes, siendo tanto más larga la vocal cuanto más reciente sea la contracción, y llegándose, cuando se ha perdido la conciencia de ésta, a la pronunciación normal. Ejemplos de vocales largas: *môr* que viene de *maor*, *dôr* de *dolor*, *abofé* de *aboafé*, *moasteiro* de *moasteiro*.

Nada de esto trasciende considerablemente a la prosa, ni mucho menos al cómputo de las sílabas para el verso, en el que, excepto las de fin de vocablo, tienen todas igual valor.

En la escritura gallega no se ha solido indicar la condición larga de la vocal cuando se trata de palabras simples o primitivas de más de una sílaba, a no ser en alguna que otra ocasión, tal vez por prurito etimológico o afán de dar a conocer innecesariamente que no se ignora la contracción.

Con el uso general nos conformamos.

Por lo demás, y en atención igualmente a la práctica común, escribiremos:

1.º Con acento agudo, siquiera no sea necesario y, por tanto, no constituya falta el omitirlo:

a) Los sustantivos y adjetivos monosilábicos terminados en vocal, como *fé* < *fide*, *pé* < *pede*, *bó* < *bonu*, *só* < *solu* y otros de procedencia y estructura análogas, acento que podrá pasar a sus plurales, pero no a sus derivados.

b) Las formas verbales monosilábicas terminadas en vocal, como *cré*, *lé*, de *crer* < *credere*, *ler* < *legere*, sobre todo aquellas en que resulta evidente y al alcance de todos la reducción vocálica.

2.º Con circunflejo, por más que tampoco sea rigurosamente preciso:

a) El infinitivo *pôr* = *poñer* < *ponere*, con lo cual se distingue de la preposición de igual forma, y además sus compuestos y flexiones directas de uno y otros, y también *môr* = *maor* < *majore*, *côr* = *color* < *colore*, *dôr* = *dolor* < *dolore* y términos semejantes coexistentes con otros no monosílabos, acento que se conservará en los plurales, del mismo modo que se conserva en los respectivos compuestos y derivados.

b) Las contracciones de la preposición *a* y el artículo definido (*a o* > *ô* y no *ao*, *a os* > *ôs* y no *aos*, *a a* > *â* y *a as* > *âs*), y asimismo las de la preposición elíptica *co* y el artículo definido y del adverbio elíptico *no* con los pronombres *o*, *a*, *os*, *as*, de las que trataremos más adelante.

B). CONSONANTES

Signos consonánticos.— Los sonidos consonantes en gallego se reducen fundamentalmente a diecinueve; *b, c* (ca, co, cu, que, qui), *ch, d, f, g* (ga, go, gu, gue, gui), *l, ll, m, n, ñ, p, r* suave, *r* fuerte, *s, t, x* (*ch* francesa), *y, z*.

Estos sonidos no se diferencian, en lo esencial, de los correspondientes castellanos, y sólo poseemos desconocido en la lengua oficial el de *x* igual a *ch* francesa o *sh* inglesa.

También la *g* ante *a, o, u* la pronuncian algunos más fuertemente que en aquel idioma, llegándose, incluso, a confundirla con la *j*; pronunciación en este caso defectuosa, que constituye las llamadas *geadas*, intolerables en lenguaje culto. La *j* con sonido castellano no existe en gallego más que en palabras extrañas, algunas de las cuales, como *majo*, especialmente en el sentido de *lindo* o *elegante*, han tomado carta de naturaleza en la lengua regional.

Tampoco es propia del gallego la *z*, que con el sonido que tiene actualmente en castellano era desconocida en la lengua antigua: poseía ésta, en lugar de *z*, un sonido silbante ante vocal débil, reforzándose algo cuando iba en posición fuerte, esto es, al comienzo de vocablo o precedido de consonante, y debilitándose hasta poder confundirse con *s* entre vocales; tal sonido se representaba por *z, ç, c* y hasta *s*, según los casos, de modo harto complicado para tratar de detallarlo aquí. Hoy el empleo de *z* en la escritura, coincidiendo con el castellano, es aceptado generalmente, con muy raras excepciones, que no hay por que tener en cuenta. Reminiscencia de la indicada pronunciación debe ser, por lo menos en parte, lo que ocurre en algunos puntos de Galicia, especialmente en las Rías Bajas, donde se desconoce el sonido *z* castellano, que es siempre una especie de *s* (*rasón, visiño, rapás, consensia*), lo cual no se observa en la mayoría del territorio, que, sin duda por influencia de la lengua oficial, adoptó la *z* de ésta, si bien en los monosílabos, como *luz, noz, voz*, hay general tendencia a conservar en el lenguaje hablado el sonido *s* final.

Los escritores todavía no han llegado a un acuerdo definitivo en cuanto a la fijación o determinación de las letras que han de representar nuestros sonidos consonantes.

La principal dificultad está en lo concerniente al de *x* o *ch* francesa, que la mayoría ha convenido en representar por *x*, contrariamente a los partidarios de la ortografía etimológica, cuestión ya debatida por los literatos del pasado siglo y que ahora vuelve a suscitarse.

Se discute, asimismo, cómo se ha de figurar la tendencia gutural de la *n* en la palabra *unha* y sus compuestos, y su alargamiento en ciertas formas verbales ante los pronombres átonos, v. gr., *vírona, leváronas*.

Los modernos, por influencia portuguesa, prescinden de la *y* griega, escribiendo siempre *i* latina, ya el sonido sea vocal, semivocal, consonante o semiconsonante.

Algún innovador ha aparecido que propuso las grafías portuguesas actuales *lh* y *nh* en vez de *ll* y *ñ*, y hasta la *s* inicial en vez de *es* en palabras como *estrela* e incluso la introducción de la *ç* y de la *m* final.

De todos estos puntos procede tratar aquí, siquiera los últimos no merezcan mucho que se pare la atención en ellos.

De seguir un criterio rigurosamente etimológico para la representación en gallego del sonido de *ch* francesa, introduciríamos en la escritura dificultades que juzgaría insuperables el común de las gentes.

Dentro de tal criterio, habría que escribir *g* o *j* en vista de la palabra latina originaria y *x* cuando faltasen aquellas letras en el vocablo primitivo.

Nuestro sonido de *ch* francesa tiene muy varias procedencias: puede venir de *g* (*genesta* > *xesta*), de *j* (*januariu* > *xaneiro*), de *x* (*mataxa* > *madeixa*), de *s* (*ecclesia* > *eirexa*), de *ss* (*assectare* > *axeitar*), de *sc* (*pisce* > *peixe*), de *st* (*molestia* > *molexa*), de *ps* (*capsu* > *queixo*), de *vy* (*salvia* > *xarxa*), de *dy* (*hodie* > *hoxe*).

Fácilmente se comprende que si hubiera que tener todo esto en cuenta para la escritura correcta, la convertiríamos en un privilegio exclusivo de los filólogos o punto menos, y no es ésa, ciertamente, la solución que mejor cuadra proponer por parte de quienes aspiramos a la máxima difusión del cultivo escrito de la lengua gallega.

Otros simplifican la cuestión estableciendo, de un modo parecido a como ocurre en castellano, que se escriba *g* cuando la haya en el vocablo originario y *j* en todos los demás casos.

Así, con esta observancia a medias de la etimología, se conseguiría eliminar definitivamente la *x* con sonido de *ch* francesa.

No vemos la razón del empeño que se pone para tal eliminación, ni estimamos decisiva, ni mucho menos, la alegación de lo que se practica a tal respecto en los otros romances, pues esta práctica no es en absoluto eliminatoria de la grafía que nos ocupa, y sirva de ejemplo el catalán, y mejor aún el portugués, donde se escriben con *x* bastantes palabras, verbigracia *xarope*, *eixada*, *feixe*, *caixa*, etcétera, con tendencia general a emplear dicha letra cuando no hay *g* ni *j* en latin, siquiera, como no puede menos de suceder en materia tan difícil, se falte con frecuencia a la etimología, como en *hoje* de *hodie*.

Nótese que en el caso de *hoje* el portugués escribe *j* porque se trata del sonido suave o sonoro, como en otros casos, aunque no vengan de *g* o *j* latinas, sonido

hoy desconocido en el gallego y que, aun cuando existió en lo antiguo, vino a confundirse con el fuerte o sordo.

Aun reducida la cuestión a los términos que quedan apuntados, resultaría el debido empleo de *g* o *j* uno de los puntos más difíciles de la ortografía gallega, análogamente a lo que acontece en castellano.

Al pronunciarse la mayoría de nuestros escritores por el uso de *x* y al consolidarse esta costumbre, queda resuelto de plano un importante problema y allanado para el público en general lo que de otro modo, sobre tratarse de una innovación que de seguro no sería bien recibida, alejaría a las masas del cultivo escrito de nuestra lengua.

Conseguida una grafía sencilla, estimamos de lo más absurdo tratar de sustituirla por otra, no sólo de evidentes dificultades, sino discordante con la costumbre general.

El único obstáculo que tiene la aceptación de la *x* en la forma que proponemos, es prestarse a confusión cuando es menester pronunciarla entre vocales y en ciertas voces cultas igual que en castellano, como sucede en *hexámetro*, *examen*, *exágono*, que algunos escriben *heisámetro*, *eisamen*, *eiságono*, o trocando *x* por *s* (*hesámetro*, *esamen*, *eságono*), usos ambos que no pueden aprobarse, porque no es ésa la pronunciación real de tales términos.

Sin embargo, como los cultismos de la índole citada son muy pocos, no nos parece bastante dicho inconveniente para inclinarnos hacia la ortografía no ya rigurosamente etimológica, pero ni aun de *g* o *j*, lo cual, en todo caso, sería tratar de eludir una pequeña dificultad incurriendo en otra incomparablemente mayor. (Véase el *Apéndice*, nota I).

Es bien manifiesta la condición de gutural que adquiere la *n* final de palabra ante vocal.

A nosotros nos interesa particularmente en la palabra *unha* y sus compuestos, en las cuales aquella condición de gutural se vino indicando modernamente, casi de modo unánime, por la intercalación de una *h* entre la *n* y la vocal, costumbre que, aunque extraña a nuestros textos de la Edad Media, nos parece aceptable, en contra de lo que algunos proponen al escribir *un-a* y hasta *um-a*, a estilo portugués, cuando precisamente los portugueses pronuncian *uma*, según se escribe. (Véase el *Apéndice*, nota II).

No hay por qué denotar gráficamente el alargamiento de *n* en casos como los de *vírona*, *leváronas*. Esto es lo corriente y lo que procede practicar, siquiera algunos acudan al guión (*víron-a*, *leváron-as*) y otros dupliquen la *n* (*víronna*, *leváronnas*). En este alargamiento de la *n* subsiste una reminiscencia de las antiguas formas pronominales *lo*, *la*, *los*, *las*, convertidas, por influjo de la nasal final del verbo, en *no*, *na*, *nos*, *nas*.

No van del todo descaminados, por lo tanto, ni los que emplean el guión, análogamente a como se hace en *non-os víron* = *no los víron*, ni tampoco los que duplican la *n*, y menos todavía éstos; pero no juzgamos necesaria ni una ni otra grafía, ni vemos mayor inconveniente en que la conservación, del sonido alargado de dicha letra se deje, según generalmente viene ocurriendo, a la tradición fonética.

El sonido *i* tiene una doble función: la de vocal, cuando forma voz o sonido por sí solo, y la de consonante o semiconsonante, cuando suena con una vocal, a la que precede.

En gallego moderno, hasta nuestros días, se vino escribiendo la *y* griega entre vocales (*mayo*, *rayo*) y en sílaba inicial ante vocal (*os homes y-as mulleres*), con la sola excepción de algún cultismo, como *hialino*, *hioides*, e *i* latina en los demás casos.

Así se empleó ésta y no aquélla en fin de diptongo y triptongo y de palabra (*lei*, *boi*, *rei*), apartándose en esto del castellano (*ley*, *rey*), y se adujo, con todo fundamento, en apoyo de tal práctica, que el sonido *i* es entonces vocal o semivocal, representado propiamente por la *i* latina, sin que pierda la condición de vocal al formarse los plurales (*leis*, *reis*, contra los falsos *leises*, *reises*), opuestamente al castellano (*leyes*, *reyes*), donde el sonido *y* es consonante.

En la ortografía de estos últimos tiempos se ha suprimido la *y* griega, escribiendo siempre *i* latina, sin duda por influjo portugués.

Aunque ello no es general, la tendencia va hacia la supresión.

No nos parece mal la innovación, ya que de ahí no se sigue la menor confusión para la lectura, con la ventaja de reducirse dos signos homófonos, y fuera de esto, siempre resulta más fácil escribir *i* latina que *y* griega.

Con todo, más exacto es escribir *y* griega tratándose del sonido consonante o semiconsonante.

El capricho, el afán de singularidad, la ignorancia o cualquier otro motivo de igual fuste, originó que ciertos escritores, muy pocos felizmente, procurasen traer al gallego las grafías portuguesas *lh* y *nh* en vez de *ll* y *ñ*.

Las dichas grafías *lh* y *nh* puede decirse que son extrañas al gallego, siquiera en alguna ocasión, excepcionalmente, aparezcan en documentos antiguos. Lo general es que en éstos el actual sonido de *ll* esté representado por *li*, *l*, *ll* y el de *ñ* por *ni*, *n*, *nn*, *ñ*. Así tenemos *colieita* = *coleita* = *colleita* y *tenio* = *teno* = *tenno* = *teño*.

Tal multiplicidad ortográfica bien reducida está a *ll* y *ñ*, hasta más fáciles de escribir que *lh* y *nh*: estos signos, sobre carecer de tradición en gallego, ni siquiera son genuinamente portugueses, pues se los tiene por de origen provenzal, y en cuanto al segundo, frecuentemente se le vino sustituyendo por la tilde sobre la *i* (*î*), y así se escribió *sobrîo* por *sobrinho*.

¿Y a qué viene esa *s* inicial de *strela*, cuando en el mismo latín vulgar se pronunciaba precedida de *i* o *e*, y esa *ç*, si ventajosamente se ha fundido en la *s*, y la *m* final, a lo portugués, que sólo raramente se encuentra en nuestros viejos documentos?

¿Y para qué resucitar arcaísmos ortográficos, como *Sant-Iago* o *Sant-Yago*, si nadie pronuncia así, sino, lisa y llanamente, *Santiago*?

Hay que precaverse en contra de toda ridícula invención.

La lengua gallega goza de una personalidad propia y bien definida, que arranca de otras cosas que nada tienen que ver con los aditamentos ortográficos que venimos criticando y que se le quisieron colgar a fin de distinguirla del castellano.

No es conocer el idioma regional, sino muy al contrario, el considerar que gana en sustantividad porque se le preste una risible vestimenta ortográfica, ni es ello tampoco enaltecerlo, ni lograr que los extraños lo aprecien en lo mucho que vale.

Una ortografía resulta tanto más perfecta cuanto más se acerca al ideal de que cada sonido esté figurado por un signo propio.

Traer a una ortografía cualquiera nuevos signos no justificados por ninguna exigencia notable de la pronunciación, es rechazar aquel principio de sencillez a que se aspira, o debe aspirarse, en todas las lenguas.

La escritura gallega, y asimismo la castellana y la de otras hablas afines, comenzó siendo preferentemente fonética.

Había, desde luego, bastantes confusiones, como la de *i* con *y* (*idade* e *ydade*, *fraire* y *frayre*), de *i* con *h* (*mha* por *mia*, *sabhan* por *sabian*), de *r* con *rr* (*onra* y *onrra*, *reino* y *rreino*, *entrar* y *entrarrar*), de *g* = *ga* con *gu* (*agua* y *agia*, *auga* y *augua*), etc.

La vacilación era forzosa en la representación de ciertos sonidos creados por los romances, cual los palatales traducidos hoy en castellano por *ll* y *ñ*, a los que no correspondía ninguna letra latina.

Si entonces existían más signos, verbigracia *ss* y *j* a la par que *s* y *x*, es porque así lo requería la diferencia de sonidos, que posteriormente se unificaron.

A veces, y ya ocurrida la transformación de un sonido, la tradición siguió manteniendo la primitiva ortografía. Un ejemplo de ello es la permanencia de las vocales dobles (*fee*, *leer*) debidas a la pérdida de una consonante intermedia, las cuales, pronunciadas primero como tales dobles, continuaron escribiéndose así aun después de fusionadas oralmente; y asimismo se conservaron grupos consonánticos después de reducidos (*plorar* por *chorar*, *fecto* por *feito*, *regno* por *reino*).

La evolución de la ortografía no se verifica conjuntamente con la de la pronunciación, porque ésta la realizan todos los que hablan la lengua y aquélla obedece a la acción de un grupo restringido.

El relativo fonetismo de las primitivas escrituras romances se alteró, sobre todo, a partir del siglo XVII. Entonces, y en virtud de la admiración suscitada por el Renacimiento hacia las lenguas clásicas, especialmente el latín, se imitó de manera desmedida la ortografía de éste, aun en casos abiertamente contrarios a la pronunciación popular, originándose múltiples grafías innecesarias, que todavía perduran en muchas lenguas.

Portugal fué uno de los países más abiertos al influjo del latín en la ortografía, y continúa sometido a él, sin base fonética que tal requiera y en mengua de la claridad y sencillez de la escritura.

En portugués, igualmente que en castellano, se introdujeron signos o grafías al modo latino, antes poco frecuentes, por ejemplo, *ch*, *ph*, *th*, *rh* en *Christo*, *philosophia*, *thesouro*, *rhetorica* y voces análogas, llegándose, incluso, a aplicar, por analogía, la pretendida ortografía culta a vocablos a los que etimológicamente no convenía, como *archa* por *arca*; se escribió también *sciencia*, *presumpto*, *obscurio*, etc.

El castellano reaccionó pronto y acertadamente en contra de tamaño desbarajuste, consiguiendo, al fin, desechar tales signos, merced a las reformas llevadas a cabo por la Academia de la Lengua; pero el portugués los acata todavía. No obstante, algunas grafías de procedencia erudita lograron arraigar y modificar la pronunciación que el vulgo daba a las palabras respectivas: tal ocurrió con *significar*, *digno*, *magnífico*, *efecto*, *docto*, dichas antes *sinificar*, *dino*, *manífico*, *efeto*, *doto*.

La propensión de algunos de nuestros escritores a adoptar una ortografía imitación o copia de la portuguesa, más imperfecta que la castellana, se opone, no solamente a la tradición del gallego, sino a los progresos a que la escritura debe siempre tender, con miras a la simplificación, y es, además, dar por bueno lo que hoy se reconoce en todos los países, al lamentar complicaciones ortográficas,

como obra funesta de la pedantería de los pseudo-eruditos en colaboración muchas veces con la ignorancia.

En conclusión, para representar los sonidos consonantes gallegos se emplearán las veintidós letras siguientes: *b, c, ch, d, f, g, k, l, ll, m, n, ñ, p, q, r, rr, s, t, v, x, y, z*.

A estas letras hay que añadir la *h*, que en gallego, fuera de denotar la guturalización de la *n* en *unha*, no representa sonido alguno, lo mismo que en castellano.

Consonantes dudosas y su empleo.— Admitidos en el alfabeto gallego los veintidós signos de consonantes citados, más la *h*, quedan reducidas las dificultades ortográficas de consonantes dudosas a casi lo mismo que en castellano: hay que resolver las confusiones de letras con igual sonido, o sea de *b* con *v*, de *c* con *z*, *k* y *qu*, de *r* con *rr*, de *s* con *x* (cuando suena como en la lengua oficial) y de *h* con las vocales, porque no se pronuncia.

En este punto le lleva el gallego al castellano la ventaja de no ofrecer la confusión de *g* con *j*, a causa del convenio en representar por *x* nuestro sonido de *ch* francesa, ni tampoco plantea la duda entre *i* vocal e *y* consonante o semiconsonante, si admitimos la fusión de ambas en *i* latina.

Para evitar las confusiones antedichas, no hay inconveniente en aceptar la ortografía castellana.

De no hacerlo así, o habría que decidirse por la escritura fonética, suprimiendo todo signo inútil, o bien adoptar la escritura etimológica.

Lo primero nos parece demasiado radical, y lo segundo bien a la vista está que solo quedaría al alcance de muy pocos.

La ortografía castellana es un buen punto fijo de referencia.

Las palabras que nos son comunes con el castellano debemos escribirlas de conformidad con las normas acordadas por esta lengua.

Escribamos, pues, *hirmá, hirmán, hirmau* o *hirmao*, análogamente al castellano *hermano*, siquiera la voz originaria *germanu* no tenga *h*, y aunque no coincidamos con el portugués *irmão*, y, desde luego, que un mal entendido afán de diferenciar-nos del habla oficial no nos lleve a aceptar, verbigracia, *oxe* por *hoxe*, según ya algunos hicieron, con absoluto e injustificado olvido del *hodie* latino, lo que estimamos tan fuera de razón como el resucitar grafías etimológicas olvidadas, cual *Hespaña*, de *Hispania*, por más que perdure en el portugués *Hespanha*.

Parecidas advertencias cabría hacer relativas a las otras consonantes dudosas.

Una observación apuntaremos todavía con respecto a la *h*.

Esta letra la llevan en castellano, sin excepción, las palabras que empiezan con el diptongo *ue* (*huevo, hueso, hueco*); pero en gallego, que carece de tal diptongo, no hay razón para usar de la *h* en casos como los antedichos: se escribirá, pues, *ovo, oso, oco*, según se hace en castellano con *ovario, osario, oquedad*, y de ningún modo *hovo, hoso, hoco*.

No creemos que se puedan oponer serios reparos a nada de lo que dejamos establecido.

Los gallegos estamos más familiarizados con la ortografía castellana que con la de ninguna otra lengua, y siendo, por otra parte, esa ortografía “la más perfecta entre las ortografías de las grandes lenguas literarias”, en frase de Menéndez Pidal, ¿a qué apartarnos de ella en lo que no sea rigurosamente necesario, impuesto por la fonética específica del gallego?

Si no estamos en el caso de ser en absoluto fonetistas, ni tampoco etimologistas, no nos hagamos anarquistas, que a tal equivaldría el despreciar, en lo que tienen de conformes con nuestra fonética, las normas de la ortografía castellana, bien constituída y estable, con pocas deficiencias relativamente, para echarse a andar cada uno por el camino que se le antoje.

Lo que precede es solo aplicable a aquellas palabras que nos son comunes con el castellano o que no ofrecen gran diferencia estructural entre aquél y el gallego, por lo cual pueden coincidir ortográficamente.

Pero como en el léxico gallego existe una gran cantidad de vocablos sin correspondencia en castellano, cuando menos morfológica, se nos presenta la cuestión de la escritura correcta de los aludidos vocablos al contener sonidos de dudosa representación.

La etimología es la que mejor resuelve estas dudas, como en los ejemplos siguientes: *balor* < *pallore*, *boligar* < *bullicare*, *bágoa* < *bacula*, *bostela* < *pustella* por *pustula*, *dioivo* < *diluviu*, *vigairo* < *vicariu*, *vieira* < *veneria*, *vimio* < *vimine*.

Hay en ello el gran inconveniente de que, sobre no ser conocida de todos la etimología de las voces, abundan los términos para los que no se ha podido averiguar.

En una escritura que se aspira a que sea practicada por la generalidad de las gentes no se puede aconsejar como pauta un criterio etimológico.

Lo que mejor conviene, por más fácil, es acudir a una ortografía consolidada, y para esto tenemos la portuguesa, en lo que sea compatible con la castellana.

Por consiguiente, escribiremos como en portugués las palabras gallegas cuyas dificultades ortográficas no tengan solución en la lengua oficial, pero sin introducir en nuestra grafía ningún nuevo signo, ni tampoco ninguna combinación consonántica ajena al castellano.

La notoria perfección de la ortografía castellana sobre la portuguesa y el ser más conocida de los gallegos que ésta, constituyen poderosos motivos que nos hacen inclinarse con preferencia a aquélla.

Si esto no bastase, aun cabe aceptar, para el particular que examinamos, el criterio fonético, escribiendo *b* en caso de duda entre *b* o *v*, suprimiendo la *h*, etc. (Véase el *Apéndice*, nota III).

Detengámonos ahora en lo relativo a las sílabas trabadas o acabadas en consonante.

Las sílabas trabadas que aquí nos importa considerar son las de algunos cultismos, colocadas ante otras sílabas que empiezan por consonante.

¿Cómo deben escribirse en gallego las palabras en que se den tales circunstancias, por ejemplo *abstracción*, *transformar*, *activo*, etc.?

Examinemos primeramente los casos que pueden presentarse y observemos la tendencia fonética que muestra la lengua.

Dichos casos son, recogiendo solo los que interesan desde el punto de vista ortográfico, los de vocal más *b*, *c*, *d*, *g*, *m*, *n*, *p*, *t*, *x*, siempre ante sílaba que empieza por consonante, y de *x* entre vocales, a los que deben añadirse los que resultan de agregar *s* a los grupos de vocal más *b*, *d* y *n*.

Pongamos ejemplos de todos ellos.

Vocal+ *b*:

ab.— *Absorber*, *absolver*, *absurdo*, *abxurar*.

eb.— *Hebdomadario*.

ob.— *Obsequiar*, *observar*, *obxetar*, *obsesión*.

ub.— *Subvención*, *subsananar*, *subdirector*.

En *ab*, *eb* y *ob* hay tendencia a vocalizar la *b* en *u* (*ausorber*, *ousequiar*) y en *ub* a elidir la *b* (*suvención*).

Vocal+ *c*:

ac.— *Acceso*, *activo*, *acto*, *contracción*, *contacto*.

ec.— *Hectólitro*, *pectoral*, *lectura*, *técnica*, *correcto*.

ic.— *Ictiófago*, *delictivo*, *victoria*, *víctima*.

oc.— *Octavo*, *nocturno*, *doctor*, *doctrina*.

uc.— *Luctuoso*, *conducta*, *succión*.

En *ac* y en *ec* la inclinación de la lengua es vocalizar la *c* en *i* o en *u* (*aitivo* o *autivo*, *leitura* o *leutura*), en *ic* y en *uc* suprimir la *c* (*delitivo*, *conduta*) y en *oc* vocalizar la *c* en *u* (*outavo*).

Vocal + d:

ad.— *Advertir, administrar, adlátere, adquirir, adxuntar.*

Hay propensión a añadir una *e* o *i* después de la *d* (*adeministrar* o *adiministrar*).

El cambio de la *d* en *z* (*azvertir*) es de origen castellano.

Vocal + g:

ag.— *Agnóstico, magno, Magdalena, magnolia.*

eg.— *Flegmasía, segmento.*

ig.— *Amigdala, pigmento, igneo, maligno, ignoto, signo.*

ug.— *Pugna.*

La inclinación actual de la lengua es suprimir la *g* (*mano, amídala*).

Vocal+ m:

am.— *Amnesia, amnistía.*

em.— *Indemnizar.*

im.— *Himno.*

om.— *Omniada, omnipotente, ómnibus, insomnio.*

um.— *Alumno, columna.*

La pronunciación vulgar propende a elidir la *m* (*anistía, onipotente*).

Vocal+ n:

an.— Se da este caso no en voces cultas, sino solo en formas verbales como (*ándennos, léannos*).

en.— *Enmasqarar, ennobrecer, y también en formas verbales (fálennos, tenme).*

in.— *Inmaculado, innobre, innovar, inmovilizar.*

on.— *Conmutar, connubio, connotar.*

El vulgo suprime la *n* (*inovar, comutar*).

Vocal+ p:

ap.— *Aptitude, captar, adaptar, capcioso.*

ep.— *Eptágono, epiléptico, silepsis, excepción.*

ip.— *Elipse, eclíptica, exipcio, ortóptero, hipnotismo.*

op.— *Optar, óptimo, dióptrica, adoptar, opción.*

up.— *Erupción.*

El uso popular en *ap* y *ep* vacila entre la vocalización de *p* en *u* o *i* (*autitude* o *aititude, epiléutico* o *epiléitico*), en *ip* y en *up* suprime la *p* (*elise, erución*) y en *op* vocaliza la *p* en *u* (*outar, oución*).

Vocal+ t:

at.— *Atmósfera.*

et.— *Etnografía.*

it.— *Euritmia, ritmo, aritmética.*

El pueblo duda entre suprimir la *t* (*amósfera*) o, por influencia castellana, sustituirla por *z* (*azmósfera*).

x + consonante:

ex.— *Expansión, extravío, texto, exclastrar, exterior.*

ix.— *mixto.*

El pueblo trueca *x* en *s* (*misto*), y jamás ha dicho *eispansión, eistravío*, como algunos escriben.

x entre vocales:

ax.— *Axila, axioma, máximo.*

ex.— *Exhausto, exánime, conexo, flexión, nexo, exacto, exame.*

ix.— *Crucifixión.*

ox.— *Oxálico, oxígeno, óxido.*

ux.— *Auxilio, luxación, fluxión.*

En la pronunciación del vulgo para *ax* y *ex* hay vacilación entre desdoblarse *x* en *is* o *us* (*maisimo* o *mausimo*), para *ex* se inclina a convertir la *x* en *us* (*óusido*) y para *ix*, *ux* reduce la *x* a *s* (*crucifisión, ausilio*).

Vocal+ *bs*:

abs.— *Abstraer, abstinencia, abstención.*

obs.— *Obstinar, obsceno, obstruir.*

El pueblo muestra preferencia a convertir los grupos *abs* y *obs* en *aus* y *ous* (*austraer, oustinar*).

Vocal+ *ds*:

ads.— *Adscribir.*

La tendencia es a eliminar *d* (*ascribir*).

Vocal+ *ns*:

ans.— *Transformar, transferir, transtorno, transporte.*

ens.— *Menstruación.*

ins.— *Instrumento, instituto, instruir.*

ons.— *Consciente, constante, monstruo.*

uns.— *Circunstancia, circunscribir.*

Todos estos grupos en labios del vulgo pierden la *n* (*istrumento, circunscribir*).

En ninguno de los casos anteriores encajan vocablos como *psicología, psalterio, gnóstico*, que se escriben etimológicamente, pero en cuya pronunciación se prescinde de la primera letra.

Hemos recogido cuidadosamente la tendencia popular gallega en la interpretación oral de las citadas palabras cultas.

Obsérvese que esa tendencia popular no pasa de ser una mera inclinación impuesta, sin duda en su mayor parte, por el carácter arcaico de la lengua, que lleva a huir de la pronunciación que directamente se desprende de la escritura etimológica; inclinación o propensión muy distante de constituir un hecho fonético bien consumado, completo, definido, que deba registrarse fonéticamente.

Por eso, para la escritura de palabras como las consignadas, nos decidimos, una vez más, por la ortografía al modo castellano, la que, aun con hartas concesiones a la escritura latina y griega, supera en fonetismo a las ortografías portuguesa y francesa.

Esta decisión acaso parezca, cuando menos, un tanto atrevida, toda vez que la escritura de los vocablos cultos se ha practicado bastante, entre nosotros, de acuerdo con la pronunciación vulgar; pero se hace de todo punto indispensable el escribirlos según preconizamos, porque si el gallego ha de ser una lengua que permita expresar todas las creaciones de la cultura, y, si, por tanto, necesita de las palabras cultas con que se enriqueció el caudal de los idiomas hermanos, en tanto el nuestro permanecía estancado y abandonado en boca del vulgo, esas palabras cultas, siguiendo la general tendencia de las hablas que las adoptaron, será fuerza representarlas, de ordinario, como en las lenguas de donde proceden—sin olvidar que al gallego vinieron, casi en su totalidad, por mediación del castellano— y tal ortografía se justifica tanto más cuanto que, por lo que toca al lenguaje de Galicia, no se ha creado todavía lo que pudiera llamarse una pronunciación selecta y normal.

Cuando en gallego necesitábamos un vocablo culto acudíamos al castellano, mientras las lenguas hermanas habían ido al latín y al griego, y luego adaptábamos ese vocablo a nuestro peculiar fonetismo, el cual, por ser preferentemente rural, imponía la ruralización del nuevo vocablo: así se dijo y se escribió, y se dice hoy y se escribe, *ouxeto*, *austrauto*, *pauto*, *ouservación*.

Debemos ir en contra de tal ruralismo.

En portugués y en francés, igualmente que en castellano, no se dan tales concesiones a la manera de pronunciar del público indocto: los portugueses escriben *objecto*, *abstracto*, *pacto*, *observação*; los franceses *objet*, *abstrait*, *pacte*, *observation*.

Los italianos, más transigentes, en lo que respecta a la ortografía, con la pronunciación vulgar, bien definida, desde luego, entre ellos, escriben *obbietto* = *oggetto*, *astratto*, *patto*, *osservazione*.

Claro está que colocada nuestra lengua regional, geográficamente, entre el portugués y el castellano, idiomas que ningún gallego deja de entender, más lógico es seguir en la ortografía la tendencia de éstos que la italiana.

Hasta el criterio de mayorías nos incita a andar por el camino del portugués, castellano y francés.

El italiano, por otra parte, no puede servirnos como norma, por ser muy dispar la reducción que hace de las sílabas trabadas cultas con relación al gallego, donde, además, esa reducción es incipiente e indecisa: baste la comparación de los términos transcritos con los nuestros respectivos, y conste que no los hemos elegido de intento para este propósito.

Dejemos que el tiempo vaya consolidando y depurando las tendencias fonéticas de que se ha hecho mención, y cuando llegue el momento oportuno ya las tendrán en cuenta las generaciones que nos sucedan.

Nuestro papel por ahora debe ser simplemente espectador.

Si quisiéramos ir más allá de lo que dejamos sentado, nos anticiparíamos a los acontecimientos, que, después de todo, no sabemos cómo habrán de producirse, y llegaríamos a una especie de futurismo ortográfico, de lo más absurdo, completamente anticientífico. (Véase el *Apéndice*, nota iv).

II.-RECTO USO DE LOS SIGNOS AUXILIARES DE LA ESCRITURA

Los únicos signos auxiliares de la escritura que aquí nos importa considerar son el apóstrofo y el guión.

El apóstrofo que se empleó en castellano antiguo, se usa en gallego de modo análogo a lo que ocurre en otros romances, uso que entre nosotros ha llegado con frecuencia a alcanzar unas proporciones desmedidas.

El guión tiene en la lengua de Galicia un fin específico para ciertas adiciones, supresiones, trueques y enlaces de letras.

Los demás signos auxiliares de la escritura son los mismos de que se vale el castellano: su empleo no ofrece en gallego ningún aspecto característico, y así nos sirven en esto las mismas reglas que rigen para aquel idioma.

Tan sólo, y por lo que a acentuación toca, tenemos el acento circunflejo, desaparecido hace bastantes años del castellano.

El uso que en gallego debe hacerse del acento circunflejo queda señalado en otro lugar del presente estudio —se habló de ello al tratar de la cantidad de las vocales y se completa la materia al precisar la escritura del apóstrofo— y en cuanto a lo demás de la acentuación, también el gallego coincide en general con el castellano, por lo cual nos consideramos relevados de abordar este punto.

A). APÓSTROFO

Vinieron escribiéndose con apóstrofo los vocablos siguientes:

- 1.º La preposición *de* ante vocal.
- 2.º Los pronombres proclíticos *me*, *te*, *se*, *che*, *lle*, también ante vocal.

3.º La palabra *que* en cualquiera de sus funciones gramaticales y en las mismas circunstancias que los anteriores términos.

4.º La preposición *con* al perder la *n* ante los artículos definido e indefinido y también ante los pronombres personales *el = il, ela, elo* y los demostrativos.

5.º El adverbio *non* al perder la *n* final ante los verbos que empiezan por vocal y ante los pronombres *o, a, os, as*.

6.º La preposición *en* al reducirse a *n* ante los artículos, los adjetivos y los pronombres que empiezan por vocal.

7.º Y, en general, las palabras proclíticas (nombres, adjetivos, pronombres, verbos, adverbios, preposiciones, conjunciones e interjecciones, formando entidad fonética con la palabra siguiente) cuando van ante vocal, especialmente si ésta es igual a la final de aquéllas.

Como se vé, el empleo del apóstrofo es variadísimo, dando origen a una escritura de práctica muy difícil y a una lectura no más cómoda.

Procede que estudiemos ahora uno por uno los casos enunciados, para ver cuando el apóstrofo puede o no dejar de usarse, atendiendo a razones puramente gramaticales y también a la mayor facilidad, tanto de la lectura como de la escritura.

Primer caso.— No juzgamos necesario el empleo del apóstrofo con la preposición *de*.

Esta preposición dió lugar, con el artículo definido, a las contracciones *do, da, dos, das*, que muchos escribieron, y todavía algunos escriben, *d'o, d'a, d'os, d'as*.

¿Para qué este apóstrofo, como no sea para dificultar la lectura y la escritura? La mayoría de los escritores tuvieron ya el buen acuerdo de suprimirlo; los portugueses no lo emplean; en castellano tampoco se escribe *d'el*.

En los demás casos en que la preposición *de* se antepone a una vocal, no hay mayor dificultad para la conservación íntegra de aquélla.

Huelga la discusión cuando la palabra que sigue empieza por *e*. Para los efectos de la pronunciación ¿qué más da escribir *hei d'estar alí* que *hei de estar alí*?

Tocante a las otras palabras que empiezan por vocal distinta de *e* tampoco se precisa apóstrofo.

Baste como ejemplo el siguiente cantar popular, que damos escrito con la ortografía tradicional.

Si chove deixa chover,
 si orballa deixa orballar,
 qu'eu ben sei d'un abrighuño
 onde m'hei d'ir abrigar.

Pongamos ahora los dos últimos versos en la ortografía que preconizamos, y observemos que la pronunciación viene a ser la misma:

que eu ben sei *de un* abriguiño
onde me hei *de ir* abrigar.

La *e* en este caso, como en otros semejantes, resulta absorbida y oscurecida por la vocal de la palabra siguiente, debido a la mayor significación que esta palabra suele tener, haciéndose esto de por sí, sin necesidad de indicarlo en la escritura. Y, además de ello ¿acaso no vale nada la conveniencia de conservar íntegras las palabras, en atención a la comodidad ortográfica y a la facilidad para el lector?

Segundo caso.— Cuanto acabamos de decir se puede aplicar a los pronombres proclíticos *me, te, se, che, lle*. Así, pues, se escribirá: *non me atentes; cando te atope; non se apure; non che ha de valer; non lle andes con voltas*.

Por excepción, cuando las formas *me, che, lle* anteceden a los pronombres *o, a, os, as*, conviene escribirlas elidiendo la *e* y haciendo una sola sílaba con éstos: así; *mo, ma, mos, mas; cho, cha, chos, chas; llo, lla, llos, llas*. Ejemplos: *cando mo levou; sempre que llo dixen; nunca chas pedín; xa llo recomendei; colleumo; douchas; mandou-llo*. Trátase de contracciones análogas a las de la preposición *de* y el artículo: *do, da, dos, das*. Probado lo innecesario del apóstrofo en éstas ¿para qué conservarlo en las otras?

Pero cuando las indicadas formas *me, che, lle*, pospuestas inmediatamente al verbo, anteceden a los artículos *o, a, os, as*, no deben sufrir elisión. La razón es que los mentados pronombres forman con el verbo una sola palabra, cuya integridad es preciso respetar, y los artículos son palabras distintas, que se escriben aparte. Ejemplos: *axustoulle as contas, mandoume o libro*.

En el siguiente cantar popular —que tiene música especial, denotada por la dislocación del acento en la palabra *polainá*— se puede ver un ejemplo bien claro de lo que dejamos establecido:

*Asentáchesme a polainiña,
asentáchesme a polaina
asentáchesma de este lado,
que do outro non che está.*

Tercer caso.— La palabra *que*, en sus varias funciones gramaticales, se vino usando ordinariamente con apóstrofo ante vocal, si bien no faltan ejemplos de lo contrario, en especial cuando se emplea con sentido interrogativo o exclamativo.

Dicha palabra *que*, considerada fonéticamente, puede ser tónica o átona.

En el primer caso no debe perder la *e*, única vocal donde recae el acento. Suprimir esta *e* sería igual que deshacer la palabra o cambiarle de naturaleza. Lo correcto es escribir: *¡qué hora é?*; *¡qué andrómenas tras!*; *non sei que andaba buscando*.

Y en el segundo caso se reduce a una voz proclítica casi siempre, a la que cabe aplicar lo que dijimos de la preposición *de*.

Si no está justificada la elisión de la *e* de *que*, tampoco tiene razón de ser en sus compuestos.

Cuarto caso.— La preposición *con* se altera formando las siguientes combinaciones que primero escribiremos fonéticamente para ver luego, como resultado del examen y comparación de las mismas, de que modo conviene representarlas.

Con el artículo definido da *co*, *coa* = *ca*, *cos*, *coas* = *cas*.

Con el indefinido da *cun*, *cunha*, *cus*, *cunhas*.

Con los pronombres personales *el* = *il*, *ela*, *elo* da *coél* = *coíl*, *coéla*, *coélo*.

Con los demostrativos da *coéste* = *coíste*, *coése* = *coíse*, *coaqué* = *coaquí*.

En todas las combinaciones antedichas, y en alguna más que pudiera buscarse (*co-algún*), lo que pasa fundamentalmente es que la preposición *con* pierde la *n*.

Junta la forma *co* resultante con los artículos *o*, *a*, *os*, *as*, se obtuvo *co o* > *cô*, *co a* > *câ*, *co os* > *côs*, *co as* > *câs*.

Se escribirá, pues, *cô*, *câ*, *côs*, *câs*, denotando la condición larga de la vocal mediante el acento circunflejo.

Algunos se valen del apóstrofo (*c'o*, *c'a*, *c'os*, *c'as*); pero juzgamos preferibles las formas con circunflejo por más exactas.

También se puede usar *coa* por *câ* y *coas* por *câs*, formas las primeras que por su mayor énfasis suelen preferirse en el lenguaje culto, y que muchos hacen innecesariamente *co-a*, *co-as*.

La preposición elíptica *co* junta con el artículo indefinido funde la *o* en la *u* con que empiezan todas las formas de este artículo, debido a la proximidad de los referidos sonidos. A veces, de la fusión resulta una pronunciación semejante a *con*, *conha*, *conhas*, lo cual suele ocurrir también cuando al artículo precede otra consonante cualquiera. Esta pronunciación no hay por que llevarla a la escritura.

Lo procedente, pues, ya que no se adopten las formas de contracción que resultan de escribir fonéticamente (*cun*, *cunha*, *cus*, *cunhas*) —y no hay razón fundamental en contrario— es que se representen dichas formas denotando con el apóstrofo la pérdida de la *o*: *c'un*, *c'unha*, *c'us*, *c'unhas*.

No queremos ser tan reformistas como para llegar a preconizar en este particular la ortografía fonética, aunque lo pudiéramos asimilar al de la contracción

de *co* y el artículo definido. Por esta vez, como en tantas otras, nos vamos con la práctica unánime o casi unánime de nuestros escritores.

Tratándose de los personales y demostrativos, el elemento *co*, si no se quiere dejar íntegra la preposición (*con il*, *con iste*) se debe escribir separado mediante un guión, indicador de la pérdida de *n*. No procede la unión de los dos elementos en la escritura, sin el guión, porque así surgirían dudas con respecto a la pronunciación y había que aclararlas valiéndose de acentos, lo que no sería más ventajoso que la intercalación de aquel signo. Cabría prescindir del guión y escribir *co* independientemente; solo que esto carece de considerables precedentes en los escritores gallegos. Por lo tanto, adoptaremos esta ortografía: *co-el* = *co-il*, *co-ela*, *co-elo*; *co-este* = *co-iste*, *co-ese* = *co-ise*, *co-aquel* = *co-aquil*.

Las formas *co-il*, *co-iste*, *co-ise* resultan más eufónicas, por efecto de la disimilación vocálica.

Hay quien emplea el apóstrofo en lugar del guión; pero, a más de que los que tal hacen son los menos, conviene no olvidar que el apóstrofo denota más bien elisión de vocales que de consonantes.

Quinto caso.— El adverbio *non* ante los verbos que empiezan por vocal y ante los pronombres *o*, *a*, *os*, *as* puede perder la *n* última, de modo parecido a lo que ocurre con la preposición *con*.

Este adverbio *non*, si no se quiere conservarlo íntegro (*non había*), se convierte ante el verbo que empieza por vocal en *no* o en *n*: *no-había*, *n'había*. Es preferible la segunda manera por más eufónica.

Ante los indicados pronombres *o*, *a*, *os*, *as* cabe que el adverbio *non* quede inalterable o bien que forme contracción con ellos.

Ejemplos de cuando *non* permanece inalterable: *non-o viron*; *non-a deixaron*; *non-os trougueron*, *non-as colleron*.

En realidad, lo que sucede es que la *n* final del adverbio experimenta un alargamiento, debido a que las primitivas formas del pronombre *lo*, *la*, *los*, *las*, bajo la acción de aquella *n*, se trocaron en *no*, *na*, *nos*, *nas*.

La intercalación del guión entre el adverbio *non* y los pronombres *o*, *a*, *os*, *as* no es, pues, muy exacta.

La aceptamos en atención a la práctica general y visto, además, que esta aceptación no ofrece inconvenientes fonéticos que deban tenerse en cuenta.

Podría escribirse *non-no viron*, *non-na deixaron*, pero esta manera no la abona el uso de nuestros escritores.

Cuando *non* se contrae con los citados pronombres *o*, *a*, *os*, *as* estamos en un caso igual al de *cô*, *câ*, *côs*, *câs*.

Así tenemos *no o* > *nô*, *no a* > *nâ*, *no os* > *nôs*, *no as* > *nâs*.

Preferimos, pues, las formas *nô, nâ, nôs, nâs*, contra las de apóstrofo que algunos usan (*n'o, n'a, n'os, n'as*), las que, en todo caso, serían propias más bien —si fueran necesarias, que no lo son— para expresar la reducción a *n* de la preposición *en* con el artículo definido; y admitimos *noa* y *noas* análogamente a *coa* y *coas*.

Ejemplos de la contracción de *non* con los pronombres *o, a, os, as*: *nô viron; nâ deixaron* o *noa deixaron; nôs trougueron; nâs colleron* o *noas colleron*.

Sexto caso.— La preposición *en* se reduce a *n* ante las palabras que empiezan por vocal.

Si antecede al artículo definido se contrae con él sin indicación alguna: *no, na, nos, nas*. Ejemplos: *vou no carro; estivo na feira; nin nos fiadeiros, nin nas romerías*.

Es un caso de trueque de las formas antiguas *lo, la, los, las* en *no, na, nos, nas*. En gallego arcaico se decía *en la feira*; luego *enna feira*, convirtiéndose la *l* del artículo en *n* por influencia de la nasal precedente; después *ena feira*, absorbiéndose en la nasal del artículo la nasal de la preposición, para dar en la lengua actual *na feira*, por aféresis.

Si la preposición *en* reducida a *n* antecede a cualquiera otra palabra que empiece por vocal, debe emplearse con apóstrofo: *hayo faguer n'outro viaxe; non creo n'il*.

Pudiera suprimirse el apóstrofo sin inconveniente, pero no es este el uso común.

Séptimo caso.— Los nombres, adjetivos, pronombres, verbos, adverbios, preposiciones, conjunciones e interjecciones, en caso de ser proclíticos ante palabra de vocal inicial, no se emplearán nunca con apóstrofo, pues éste, que siempre los deforma, puede, en alguna ocasión, dificultar el sentido o la claridad de aquellas palabras. (Véase el *Apéndice*, nota v).

La complejidad de la materia expuesta nos obliga a reducirla a las siguientes conclusiones:

Primera.— En la escritura debe ser tendencia general el respetar la integridad de las palabras, no empleando el apóstrofo sino en casos concreta y característicamente definidos.

Segunda.— Procede admitir estas contracciones sin apóstrofo:

- a).— De la preposición *de* y el artículo definido (*do, da, dos, das*).
- b).— De las formas pronominales *me, che, lle*, con *o, a, os, as* también pronombres (*mo, ma, mos, mas; cho, cha, chos, chas; llo, lla, llos, llas*).
- c).— De la preposición elíptica *co* y el artículo definido (*cô, coa = câ, côs, coas = câs*).

d).— Del adverbio elíptico *no* con los pronombres *o*, *a*, *os*, *as* (*nô*, *noa* = *nâ*, *nôs*, *noas* = *nâs*).

e).— De la preposición *en* reducida a *n* ante el artículo definido (*no*, *na*, *nos*, *nas*).

Tercera.— Procede admitir estas contracciones con apóstrofo:

a).— De la preposición *con* reducida a *c* y el artículo indefinido (*c'un*, *c'unha*, *c'us*, *c'unhas*).

b).— Del adverbio *non* reducido a *n* ante los verbos que empiezan por vocal (*n'había*, *n'estaba*).

c).— De la preposición *en* reducida a *n* ante cualquier palabra de vocal inicial que no sea el artículo definido (*n'un*, *n'este*, *n'aquel*, *n'outro*).

Cuarta.— Debe también admitirse la combinación de la preposición elíptica *co* separada por medio de un guión, y los pronombres personales *el* = *il*, *ela*, *elo* (*co-el* = *co-il*, *co-ela*, *co-elo*) o los demostrativos (*co-este* = *co-iste*, *co-ese* = *co-ise*, *co-aquel* = *co-aquil*).

B). GUIÓN

Ya hemos dicho que el uso específico que tiene el guión en gallego es para indicar ciertas adiciones, supresiones, trueques y enlaces o alargamientos de letras producidos por razón de eufonía.

Veremos cuáles de esos cambios procede considerar y la manera de representarlos.

Adiciones.— Conviene mencionar las siguientes:

1.ª Las formas verbales terminadas en diptongo y seguidas de los pronombres *o*, *a*, *os*, *as*, intercalan siempre *n* entre el verbo y el pronombre. Ejemplos; *levou-n-o*, *hai-n-a*, *collerei-n-o*; *deixarei-n-as*. Esta intercalación es otro ejemplo de la conversión de las formas arcaicas *lo*, *la*, *los*, *las* en *no*, *na*, *nos*, *nas*.

2.ª Las formas verbales terminadas en *a* tónica y seguidas de los pronombres *o*, *a*, *os*, *as*, intercalan siempre *y* entre el verbo y el pronombre. Ejemplos: *está-y-o*, *habirá-y-a*, *andarà-y-os*, *terá-y-as*.

3.ª Entre el artículo femenino de singular y los nombres que empiezan por *a* tónica es general intercalar una *y*. Ejemplos: *a y-alma*, *a y-auga*, *a y-ama*.

Las adiciones forzosas, o sea las de los casos primero y segundo, no es preciso indicarlas con ningún signo especial en la escritura. La ortografía que procede adoptar es esta: *levouno*, *estayo*.

Conviene, en cambio, indicar la adición de la *y* eufónica del tercer caso por medio de un guión, dando a entender que la necesidad de tal *y* la impone la *a* tónica inicial de la palabra siguiente, para evitar el hiato: *a y-alma*, *a y-auga*.

Supresiones.— Prescindiendo de los casos de contracción y supresión, ya estudiados al tratar del apóstrofo, aquí nos toca considerar éstos:

1.º Muchas palabras que acaban en *n*, sobre todo pronombres, verbos, adverbios y conjunciones, cuando van ante vocablos que empiezan por *m*, especialmente el pronombre *me*, pierden a veces aquella *n* en la pronunciación, particularmente en la del vulgo. Ejemplos: *non sei que(n) mo dixo*; *no(n) mo pideu ni(n) mo falou*; *te(n)mo na casa*; *ve(n)me traguel-o adival*; *be(n)mo te(n) mandado*; *faláro(n)me*; *contáro(n)ma*.

2.º Las mismas palabras del caso anterior pueden perder la *n* final en la pronunciación, especialmente en la vulgar, cuando van inmediatamente antes de otra palabra que empiece por la misma letra *n*. Ejemplos: *anda(n) no monte*, *come(n) no regazo*; *a nós sirve(n)nos iles*; *a nós dixéro(n)nos que non viñades*; *no(n) nos viron*; *no(n) nos atoparon*.

3.º Las formas verbales de primera persona de plural pierden siempre la *s* ante el pronombre *nos* átono. Ejemplos: *quentém(s)nos*, *ímo(s)nos*, *librámo(s)nos*.

4.º La conjunción *nin* suele perder la *n* final ante palabra que empieza por vocal, sobre todo en el verso:

Vello casado con nova,
rico sin rentas *ni-oficio*...
Dígoche que eu non quixera
ser tal vello nin tal rico.

Examinemos ahora lo que para la escritura se desprende de la consideración de los casos dichos.

a).— La pérdida de la *n* en el primer caso es más bien un vicio de pronunciación, al que tampoco es ajeno el castellano, según puede observarse en este ejemplo: *te(n) me el lápiz*. Por ahora no cabe admitir que el sonido de esa *n* deba desaparecer en la pronunciación correcta, como tampoco nadie defiende esa desaparición en castellano. Trátase de una elisión popular, del vulgo, semejante a tantas otras, que aun no tiene los debidos alcances para constituir una ley de lenguaje, y que, por lo mismo, ya que no está autorizada en el bien hablar, tampoco debe practicarse en la escritura. Por lo mismo no hemos admitido la reducción vulgar del grupo *nm* a *m* en las voces cultas.

b).— En algunos de los ejemplos aducidos en el segundo caso, la pérdida de la *n* puede originar confusiones: así, diciendo simplemente *anda(n) no monte*, no sabemos, al callar la *n*, si se habla en tercera persona de singular o plural. Desde luego, en estos casos dudosos no procede suprimir la *n*: escribiendo y pronunciando *sírvennos* queda perfectamente claro el sentido de la expresión, que tiene

mucha más importancia que lo mal que puedan parecer dos *enes* juntas. Pasa en castellano con la pronunciación de términos así lo mismo que en gallego, y no por eso se pensó en la supresión de la *n*. Recuérdese que tratando de las voces cultas hemos rechazado la reducción a *n* del grupo *mn*. Varía la cuestión en lo tocante a las frases *iles no(n) nos viron*; *no(n) nos atóparon*: aquí desaparece completamente la *n* tanto en el habla vulgar como en la culta, sin que, además, se siga la menor confusión de no expresar gráficamente esta letra; en vista de lo cual se deberá escribir *iles no-nos viron*, *no-nos atoparon*.

c).—La pérdida de la *s* en el tercer caso es siempre forzosa. Así, pues, se hará en la escritura, sin indicación alguna de tal supresión: *quentémonos*, *ímonos*.

d).— La elisión de la *n* final de *nin* cuando ocurra, se expresará gráficamente como en el ejemplo propuesto.

Trueques.— Los trueques de letras que aquí nos importa considerar son:

1.º El de la conjunción *e* en *y* ante la palabra que empieza por vocal. Ejemplos: *os homes y-as mulleres*; *aguaciles y-escribanos*. Algunos no observan este cambio impuesto por la eufonía, el que conviene indicar en la escritura, dándolo a entender, como lo hicimos, por medio del guión.

2.º El de las letras finales *s*, *r* en *l*, por asimilación, ante *o*, *a*, *os*, *as*, dando por resultado las formas primitivas *lo*, *la*, *los*, *las*, cambio que no siempre se verifica, a saber:

a).— En las formas verbales acabadas en *s* se cambia ésta siempre en *l* ante los pronombres *o*, *a*, *os*, *as* (*comíchelo*, *pidíchelas*), y acostumbra a hacerse este cambio, que no hay por que dejar de practicar, cuando *o*, *a*, *os*, *as* son artículos (*iremol-os dous* = *iremos os dous*, *ti el-o demo* = *ti es o demo*).

b).— En el mismo caso que las formas verbales acabadas en *s* están las que llevan los pronombres enclíticos *nos*, *vos*, *lles*, siendo, por lo tanto, forzoso el cambio de *s* en *l* ante *o*, *a*, *os*, *as* pronombres (*cóllenllos*, *fixovola*) y general cuando *o*, *a*, *os*, *as* son artículos (*pideunol-a corda* = *pideunos a corda*, *dinllet-as navallas* = *dinlles as navallas*).

c).— Los infinitivos cambian siempre la *r* final en *l* ante *o*, *a*, *os*, *as* pronombres (*collela*, *chamala*), y es corriente que se haga el mismo cambio ante *o*, *a*, *os*, *as* artículos (*buscal-a muller* = *buscar a muller*; *muxil-as vacas* = *muxir as vacas*).

d).— Algunos nombres y adjetivos acabados en *s* o *r*, los pronombres *nos* = *nosoutros -as*, *vos* = *vosoutros -as*, ciertos adverbios como *mais*, *mentras*, algunas preposiciones como *por*, *tras*, la conjunción *pois*, etc., cambian corrientemente en *l* la *s* o *r* finales ante *o*, *a*, *os*, *as*, ya sean pronombres o ya artículos. (*Diol-o deu*; *cantol-o viron*; *pol-a lumieira*; *mentral-os deixaron*; *ambal-as partes*; *tral-as mozas*; *vol-os namorados*; *postol-os vestidos*).

En todos los cambios expuestos subsisten las formas antiguas del artículo o el pronombre personal *lo, la, los, las*. La asimilación de *s* o *r* finales con la *l* inicial de tales formas dió origen a la fusión de aquellos sonidos en el de *l*.

El haberse perdido la conciencia de esta asimilación y de la permanencia de las primitivas formas *lo, la, los, las* fué causa de que en la ortografía gallega se separasen por medio de un guión las actuales *o, a, os, as*, como se ve en los ejemplos expuestos, contrariamente a lo que se practica en portugués, que separa las primitivas: *ama-lo*.

No creemos que haya inconveniente en considerar tal como lo hemos hecho el fenómeno de la asimilación de *s* o *r* finales con la *l* inicial del artículo o pronombre y en que a ello acomodemos nuestra ortografía.

¿Qué deducciones ortográficas se sacan de los antedichos cambios de *s, r* en *l*?

Conviene tener en cuenta que en la lengua regional forman los pronombres una sola palabra con el verbo, según ocurre también en castellano. Se escribirá, pues, el pronombre juntamente con el verbo, haya cambio o no: *comíchelo, cóllenllos, chamalas*.

El artículo nunca se escribe juntamente con el verbo; y en el caso de haber cambio de *s* o *r* en *l* ante los artículos *o, a, os, as*, como tal cambio está condicionado por dichos artículos, que además han de ir separados, debe interponerse un guión entre el verbo y ellos: *buscal-a muller; iremol-os dous*.

Las palabras que no sean verbos antepuestas a *o, a, os, as* tampoco se escriben nunca juntamente con estas formas, ya desempeñen el papel de pronombres, ya el de artículo. Si, pues, aquellas palabras acaban en *s* o *r* y hay que cambiar estas letras por *l*, se precisa el guión intercalado entre ellas y las formas *o, a, os, as* que condicionan el cambio: *Diol-o deu; pol-as lumieiras*.

Enlaces.— El único enlace o alargamiento que aquí procede tener en cuenta es el de la *n* final de algunas palabras, como *ben, non, nin, quen, tamén*, ante *o, a, os, as*, pronombres, el cual se indicará con un guión, según es costumbre: *non-o viron, quen-as pillara; ben-o dixo; nin-o souben*. Este alargamiento es la subsistencia, de que ya hemos tratado más atrás diferentes veces, de las formas *lo, la, los, las* convertidas, por influjo de la nasal antecedente, en *no, na, nos, nas*. (Véase Apéndice, nota VI).

Sintetizando, estableceremos que se denotará por medio de un guión —además de la unión de la preposición elíptica *co* con los personales y los demostrativos, punto ya estudiado al tratar del apóstrofo—:

1.º La intercalación de la *y* eufónica entre el artículo *a* y los nombres que empiezan por *a* tónica (*a y-alma*, *a y-auga*).

2.º El cambio de la conjunción *e* en *y* ante palabra que empieza por vocal (*os homes y-as mulleres*).

3.º La pérdida de la *n* final de *non* ante el pronombre *nos* (*no-nos viron*).

4.º La pérdida de la *n* final de *nin* ante palabra que empieza por vocal (*rico sin rentas ni-oficio*).

5.º El cambio en *l* de *r* o *s* finales de las formas verbales ante los artículos *o*, *a*, *os*, *as* (*buscal-a muller*, *comichel-o pan*).

6.º El cambio en *l* de *r* o *s* finales de algunas palabras (varios nombres y adjetivos, los pronombres *nos* = *nosoutros -as*, *vos* = *vosoutros -as*, adverbios como *mais*, *mentras*, preposiciones como *por*, *tras*, conjunciones como *pois*, etc.) ante *o*, *a*, *os*, *as*, ya sean artículos, ya pronombres (*pol-os camiños*, *vol-os padriños*, *moitol-os chamaron*).

7.º El enlace o alargamiento de la *n* final de las palabras *ben*, *non*, *nin*, *quen*, *tamén*, etc., con *o*, *a*, *ós*, *as* pronombres (*non-o chaman*, *non sei quen-o dixo*).

APÉNDICE POR EL PROFESOR ABELARDO MORALEJO, DE LA FACULTAD DE FILOSOFÍA Y LETRAS DE SANTIAGO

I.— Dice el autor que la principal dificultad en la fijación de las letras que han de representar los sonidos consonantes del gallego está en lo concerniente al sonido de *ch* francesa, que hoy suele representarse con la *x*, y contra lo cual hay algunos partidarios de la que llaman ortografía etimológica.

Pero, dadas las diversas procedencias de dicho sonido, de las que el autor pone ejemplos, y aun sin contar las palabras de origen desconocido o muy oscuro que lo tengan, resultaría imposible, o poco menos, el guiarse por la etimología latina o de otro orden, y así afirma, con razón, que si esto se hiciera se convertiría la escritura correcta en un privilegio exclusivo de los filólogos, al revés de lo que debe buscarse.

Los defensores de la ortografía etimológica en este punto tendrían que guiarse, a lo más, por el gallego medioeval, que usaba la *x* y la *j* o la *g*, y su escritura sería, por tanto, histórica o tradicional, pero no etimológica, como dicen. Mas deben tener en cuenta que entonces existían dos sonidos o fonemas, uno sordo y otro sonoro (fuerte y suave si se quiere), equivalentes a los de *ch* y *j* francesas, y que se representó el primero con la *x*, ya hubiera en su origen una *x* latina u otra letra o grupo de letras, y el segundo con la *j*, derivara o no de *j* latina, o con la *g* cuando la hubiere en latín, no faltando, sin embargo, aquí como en otros puntos, algunas excepciones. De manera que, por lo visto, se atendió más a la pronunciación (fonética) que al origen (etimología) al representar los dos sonidos con dos letras principalmente.

Ahora bien; si actualmente el sonido es uno solo, por haberse reducido el sonoro a sordo, también uno solo deberá ser el signo que lo represente, es decir, una sola letra. Y si es una tendencia general en las lenguas ir adaptando poco a poco la escritura a la pronunciación según ésta varía, aunque a veces muy de lejos, y si en casos como el del uso de la *b* y de la *v* desean muchos la unificación por la dificultad que representan, me parece contraproducente el deshacer una cosa bien lograda, como es la grafía del sonido en cuestión por una sola letra, sea *x* o *j*, pero una sola.

También en castellano antiguo se escribió *x* y *j* o *g*, como en gallego, mientras hubo los dos sonidos (por ejemplo, *dexar*, *fijo*, *gente*); pero al confundirse ambos en el sordo (fuerte), como en gallego actual, que luego se transformó en el que ahora tiene la *j* castellana, quedó esta letra nada más para representarlo, excepto cuando se usa *g* por etimología, no siempre correcta. Se ha avanzado, pues, hacia la unificación en la grafía; pero todavía no es completa, y de aquí algunas dificultades.

Por esto tampoco falta quien pretenda generalizar la *j*, como puede verse en la *Segunda Antología poética*, de Juan Ramón Jiménez.

La unificación de la grafía en gallego (convendría saber de cuando data) es un hecho semejante. En cambio, el portugués y el catalán, que distinguen aun los dos sonidos, siguen usando los dos signos *x* y *j* o *g*, según los casos.

En cuanto a dar preferencia a la *x*, uso corriente que sostiene el autor y sostuvo Saco y Arce en su *Gramática gallega*, §237, o la *j* y la *g*, uso del castellano que apoyan otros, y en su *Gramática histórica* García de Diego, §7, vistas las ventajas e inconvenientes de los dos, creo que el autor está acertado al defender el primero. Este tiene el pequeño obstáculo, por él señalado, de las voces cultas donde la *x* suena como en castellano, que, por lo demás, también existe en portugués y catalán, y lo será, en realidad, para los poco cultos; pero ofrece las ventajas de estar ya generalizado y de representar un sonido tan diferente del de la *j* castellana por una letra también diferente. En cambio el otro, aunque salva el obstáculo del primero, porque la *x* quedaría únicamente en aquellas palabras cultas, presenta varios, como son la dificultad para distinguir entre los casos de *g* y de *j*, solo evitable con la exclusión absoluta de la primera, la de acostumbrar a los lectores a la novedad y el peligro que, al parecer, hay de que algunos, viendo escrita *j*, la pronuncien como en castellano, lo cual no quiere decir que lleve a la desaparición del sonido propio del gallego, pero sí a confusiones y mezclas desagradables.

II.— Es gutural en gallego toda *n* final de palabra ante vocal inicial de la palabra siguiente, con excepción de los pronombres *o*, *a*, *os*, *as*. Esta *n* gutural existe en castellano ante otra consonante de igual punto de articulación, y precisamente a causa de ésta (por ejemplo en *ángulo*, *ronco*, *naranja*), y análogamente en otras lenguas. Tal guturalidad se expresa en una ortografía rigurosamente fonética por un signo especial; pero en la corriente sería una complicación más, pues adoptada como tal signo la *h*, habría que escribir por ejemplo *taménh eu funh à Cruña*, *xa viñeronh onte*, resultando así que de un momento a otro variaría la grafía de unas mismas palabras.

Por esto se puede prescindir de expresarla en la escritura, dado su carácter accidental, dejándola a la pronunciación, donde tan arraigada está que los gallegos la tienen aun al hablar castellano (por ejemplo *enh este pueblo*, *voy conh él*), mientras que puede servir como regla general para los extraños lo dicho al principio de esta nota. Y si entre *n* final de palabra y las formas *o*, *a*, *os*, *as*, pronombres, se pone guión que recuerde la asimilación de su antigua *l* a dicha *n*, quedará más clara la excepción que se hizo. (Véase la nota VI sobre el guión).

Pero en el caso de *unha* y sus derivados, la *n* es gutural en interior de palabra, debido, al parecer, a que, en lugar de haber salido del latín *una* directamente *unha*, se formó sobre el masculino *un*, como en portugués *uma* sobre *um*, y en este caso especial y constante debe indicarse con algún signo, que puede ser, desde luego, la *h*, y es preferible al guión, porque éste sirve para otros usos.

III.— El escoger la ortografía castellana como punto de referencia en algunas dudas lo creo muy razonable, por ser más fácil que cualquiera otra de las lenguas afines, y sobre todo, por ser más conocida de los gallegos, que, al fin y al cabo, han de ser bilingües y la usarán siempre junto a la suya, sino más que ésta.

Esto no deberían perderlo de vista los que proponen reformas en sentido fonético o etimológico. Las últimas —ya se indicó al tratar de la *x* y de la *j*— no podrían seguir las más que los filólogos o, a lo más, las personas muy cultas. Las primeras tendrían el mismo inconveniente llevadas a la perfección, como en los manuales de pronunciación para extranjeros; pero, aun sin llegar a tanto, sólo modificaciones, por ejemplo la supresión de la *h* y de la *v*, que indudablemente simplificarían la escritura, parecerían excesivamente radicales a muchos, acostumbrados, como están, a la lengua oficial, mientras ésta no las lleve a cabo.

No quiere esto decir que no pueda crearse una ortografía del gallego con independencia de la castellana. Podría crearse; pero rompiendo con el castellano, rompería también con su propia tradición literaria. Además, no es fácil que se pongan de acuerdo los mantenedores de tan diversas tendencias. Porque en el castellano es la Academia quien legisla en esta cuestión, y aunque sus decisiones sean discutibles y se discutan, al fin las aceptan todos o casi todos; pero para el gallego no ha existido hasta ahora tal autoridad que se imponga a la mayoría.

Y no por seguir la norma de la lengua oficial peligraría, como algunos piensan, la gallega. Donde ésta tiene que existir es en la boca del pueblo, es decir, hablada, y si como lengua hablada no conserva sus caracteres diferenciales, de poco sirve que se la quiera enmascarar con grafías raras. Si un gran número de palabras son iguales en ambas lenguas por la pronunciación ¿por qué no han de serlo en la escritura? Además, con esto se facilitará la inteligencia del gallego escrito a todos los individuos de lengua castellana y a los extranjeros que la conozcan, y no presentará grandes dificultades para los que hablen el portugués.

Deben tener en cuenta los que desean una aproximación a esta lengua por medio de la escritura que aquí se usan más signos porque hay más sonidos y que grafías como *nh* por *ñ* son más imperfectas que las castellanas, aparte de otras etimológicas, innecesarias a veces y complicadas.

IV.— En castellano hay también tendencias populares diferentes al pronunciar los grupos de consonantes en palabras cultas. Así se dice vulgarmente *asolución*, *oservar*, *ozjeto* y *ojezto*, *suvención*, *aztivo*, *leztura* y *letura*, *nozturno* y *noturno*, *conduzta* y *conduta*, *azquirir*, *azministrar*, *dizno* y *dino*, *Mazdalena* y *Madalena* (y *digno* y *Magdalena* exagerando la *g* para pasar por culto), *anistía*, *indenizar*, *onipotente*, *coluna*, *adaftar*, *esceción*, *oztar*, *erución*, *azmósfera*, *arizmética*, *misto*, *Másimo* y *Maisimo*, *esamen*, *esazto*, *ósido*, *astinencia*, *ostinado*, *trasformar*, *istrumento*, *costante*, etcétera, con supresión de una consonante del grupo o cambiándola en *z*, ya sea *b*, *c*, *d*, *g*, *p* o *t*, y en los siglos XVI y XVII eran formas literarias *efeto*, *perfeto*, *indino* y otras, de las cuales la tercera queda hoy en la lengua vulgar como forma doble de *indigno*, con distinta significación, y en las dos primeras se ha restablecido la *c* por influencia de la escritura etimológica. Pero la lengua culta, con su pronunciación más uniforme, ha desechado las tendencias populares, que son, no obstante, dignas de tenerse en cuenta por los lingüistas, como toda variante del lenguaje, aunque a otros les parezcan sólo disparates.

La pronunciación culta castellana varía también, según el esmero puesto en ella por cada uno y las circunstancias en que se habla, y no es precisamente más correcta cuanto más se ajusta a la norma ortográfica, porque es afectado pronunciar, por ejemplo, *examen*, *extremo*, *ritmo*, con *c=k* y con *t*;¹ pero no la pierde de vista.

En gallego la ortografía podría fijarse ajustándose a la pronunciación corriente en los casos en que ésta es única; pero en muchos tendría que decidirse por una u otra manera, como entre *leitura* y *leutura*, *adeministrar* y *adimistrar*, *epiléitico* y *epilético*, sobre todo entre las tendencias a vocalizar en *i* o en *u* las consonantes *c* y *p* que cierran sílaba, tendencias que representan fenómenos dialectales, como la diferencia entre *mao*, *chao* y *man*, *chan*, etc., a no ser que unas y otras formas, en éste, en aquél y en otros casos, se tengan por literarias.

De aquí que pudiera adoptarse en tales grupos la ortografía etimológica como única, la cual serviría probablemente para que se formase una pronunciación selecta general, como en castellano, aunque cada individuo se inclinase algo a su tendencia popular, cosa que suelen hacer muchos gallegos cuando hablan corrientemente la lengua oficial. Esta ortografía identificaría al gallego con el castellano en las palabras cultas, lo que puede parecer a algunos un peligro; pero tales palabras no son propiamente castellanas, sino neologismos del griego y del latín, semejantes en todos los idiomas modernos, que asimismo puede usar el gallego en una forma próxima a la original como si los hubiera tomado directamente.

1 En conversación normal la primera *x* se pronuncia como *gs*, la segunda como *s* sola y la *t* como *d*. V. Navarro Tomás, Mn. de pron. esp. §§ 88 y 129.

Y que el castellano ha simplificado la escritura de las palabras cultas sobre el portugués o el francés, aunque podría hacerlo algo más, se ve con solo recordar la supresión de *ph*, *th*, y en palabras como *Philosophía*, *Mythología*, por lo cual, y por ser la ortografía castellana la más conocida de los gallegos, según ya dice el autor, bien pueden tomarla como guía.

V.— Otra tendencia, que también se observa en el castellano vulgar, es la de la supresión de vocales de palabras como *de*, *que*, *no*, *me*, *te*, *se* ante otras iniciales (por ejemplo, *d'este*, *qu'iba*, *n'hubiera*, *m'habías*, *t'hicieron*, *s'acabó*), y aunque en gallego esté más generalizada, tampoco se perdería nada con restablecerlas algunas veces en la pronunciación culta, sobre todo en los *nombres*, *verbos* y palabras semejantes en extensión y significación (por ejemplo *deixach'a port'aberta*). Conviene, pues, evitar apóstrofos, como aconseja el autor, por comodidad para la escritura y aun para la lectura, escribiendo completas las palabras, aunque el menor o mayor esmero de cada cual en la pronunciación haga más o menos rápidas y breves las vocales finales átonas.

Otra manera de evitarlos es escribir sin ellos varias contracciones, y están bien admitidas, por su mucha frecuencia y la facilidad que prestan, las de los pronombres enclíticos (*mo*, *cho*, etc.), las de las preposiciones más corrientes y el artículo (*do*, *no*, *cô*, etcétera) y las de la negación *non* reducida a *no* con los pronombres (*nô*, *nâ*, etc.). Y bien está el acento circunflejo aconsejado al tratar de la cantidad, página 9 [i. e. p. 115], para estas últimas y para las de la preposición *co*, porque tienen vocales largas bien marcadas; pero todavía mejor en las de *no*, porque además son tónicas, debido a que lo es la negación, y así se distinguen de *no*, *na*, etc., resultantes de la preposición *en* y el artículo, que son proclíticas.

De los casos en que el autor deja el apóstrofo, pudiera suprimirse todavía, admitiéndose la contracción, en *c'un*, *c'unha*, etcétera, para lo cual él no ve ninguna razón fundamental en contrario.

En lo que toca a la preposición *en* reducida a *n* ante vocal, como la *e* perdida es inicial y no final, si el apóstrofo hubiera de indicar tal pérdida debería ponerse delante, como en los pronombres catalanes *'m*, *'t*, *'l* y otros por *em*, *et*, *el*, etc., y también podría escribirse la *n* sola y sin ningún signo, puesto que es una forma doble de *en*, como algunas preposiciones de las lenguas eslavas reducidas asimismo a una consonante (por ejemplo *v* “en”, *s* “con”, *k* “para”); pero puede aceptarse el apóstrofo detrás para indicar que la *n* es una partícula independiente y, que se apoya en la siguiente vocal en la pronunciación, lo cual es ya lo más usado y asimilable a otros casos de apóstrofo.

VI.— El guión podría muy bien suprimirse en algunos casos más que donde el autor lo conserva.

1). Entre la preposición *co* y los pronombres personales y demostrativos (por ejemplo, *co il, co iste*), porque *co* es una forma doble de *con*, nacida de la pérdida de *n* al estar entre vocales, y esta pérdida no hay por que indicarla en la escritura. Así tampoco se necesitan acentos para aclarar la pronunciación, como ocurriría escribiendo unida la preposición al pronombre.

2). Entre las negaciones *no, ni* y palabras que empiecen con vocal o *h* (por ejemplo, *no había, ni oficio*), por la misma razón que antes, pues son formas dobles de *non, nin*.

3). Entre la copulativa *i* o *y*, variante de *e*, ante palabras que comienzan por vocal (por ejemplo, *os homes y as mulleres*, inversamente a lo que ocurre en castellano, donde *y* es sustituida por *e* algunas veces), porque la conjunción, en una u otra forma, es independiente de las palabras que enlaza.

Diferente es el caso de la *i* o *y* eufónica de *a y-alma*, etc., donde, aunque pudiera también faltar, como para la *y* y la *n* eufónicas finales de *estayo, levouno*, etc., puede justificarse por la falta de costumbre de unir directamente a la palabra principal las partículas proclíticas como se unen las enclíticas.

Pero donde mejor usado está el guión es, desde luego, entre las palabras que cambian su *r* o *s* finales en *l* y los artículos o pronombres *o, a, os, as* que condicionan tal cambio, siempre que los pronombres no sean enclíticos de verbos (por ejemplo, *buscal-a muller, iremól-os dous, mentral-os deixaron*). Sabido es que la *l* accidental de estas palabras es simplificación de una doble que resultaba de la asimilación de *s* o *r* a la *l* antigua del artículo o del pronombre y que, por tanto, pertenece a éstos lo mismo que a la palabra anterior. Y si bien la sola presencia de ellos puede bastar para explicar el cambio, el guión es muy conveniente para indicar la relación accidental que aquí se establece.

En portugués no se da este cambio ante el artículo (por ejemplo, *exprimir as crenças*), como tampoco, a veces, en gallego, pues en una sola página de Otero Pedrayo se encuentra *sentimos o día* junto a *ouvimol-os consellos, todol-os andares y pol-os milleirales*. En cuanto a los pronombres enclíticos, el portugués los escribe así: *encorpa-las, conhecê-los*; pero es preferible dejar la *l* al verbo y conservarlos en su forma corriente.

Por último, está el caso del enlace de palabras como *ben, non, quen* y otras con los pronombres *o, a, os, as* (por ejemplo, *ben-o dixo, quen-as pillara*). Aquí la asimilación ha sido a la inversa de la *l* del artículo antiguo a la *n* precedente, la cual, por esto, se pronuncia larga. Ahora bien; como no hay cambio accidental de ninguna letra, el alargamiento podría dejar de indicarse, como el autor opina que debe hacerse al unir los enclíticos *o, a, os, as* a los verbos (por ejemplo, *vírona,*

leváronos), para no complicar la escritura y por la costumbre de unir directamente las partículas enclíticas. Pero la conservación del guión tras de aquellas palabras tiene la ventaja de señalar a los extraños dicho alargamiento y que tal *n* final no es gutural, como ante vocal suele ser.

VII.— *Vocales*.— Solo en una escritura perfectamente fonética pueden distinguirse las vocales abiertas y cerradas, cualidades no sólo de las tónicas, como en los ejemplos que pone el autor, sinó de todas, y resultaría muy complicada.

Otro tanto puede decirse de la cantidad. Como las vocales largas, que proceden de contracciones, por pérdida de las consonantes intervocálicas latinas *l, n, j*, no lo son en el mismo grado (v. García de Diego, *Gram. Gall.*, p, 9), debido a la mayor o menor antigüedad de la contracción, en lo que han influido el acento de las palabras, el número de sílabas y la posición de las vocales contraídas respecto del acento, y como no se van a indicar tales diferencias en la grafía, podría, de un modo general, prescindirse de acentos o de cualquier signo distintivo.

No son necesarios para los que hablan la lengua, aunque haya dos palabras iguales en la escritura y diferentes por la significación y aun por la pronunciación (por ejemplo, *por*, preposición y verbo, como en castellano *para*), ni tampoco para los extraños, porque basta con el contexto de la frase para distinguir las.

Pero, por costumbre, pueden llevar el circunflejo, conforme a la opinión del autor, los monosílabos como *pôr, dôr*, en los cuales la larga es bien patente, y las contracciones *ô* de *ao*, *â* de *aa*, *cô* de *coo*, *câ* de *coa*, *nô* de *noo*, *nâ* de *noa*, etc., donde el acento no indica más que la cantidad, pues son átonas. *Fé, pé*. etc., con acento parecen imitación del castellano, y bien pueden ir sin él.

VIII.— *Supresión de y*.— La supresión de la *y* y el dejar la *i* sola con diferentes valores, como los tenía en latín, hace desaparecer, claro está, las dificultades del empleo de aquélla; pero éstas no serían muy grandes, y, en cambio, introduce otras para la lectura de los extraños, que, no viendo más que *i*, pensarán, tal vez, que en todas partes suena lo mismo, y no es así.

Sus valores serán de vocal, semivocal, semiconsonante y consonante, como puede verse por los ejemplos siguientes: *vir, lei, os homes i as mulleres, raio*. Pero nótese que en este último caso se diferencia bastante de los anteriores, por tener algo de fricativa, análogamente a lo que pasa en castellano en *rayo, mayo*, etc. De aquí que me parezca, como al autor, más exacta la *y* cuando va en función de consonante.

19. LOS PROBLEMAS ACTUALES DEL HABLA GALLEGA UNA CONVERSACIÓN CON EL SR. COUCEIRO FREIJOMIL

El idioma de Galicia está en debate: *El Pueblo Gallego*, atento a toda palpitación de la vida regional, ha tenido la iniciativa de promover la discusión de los problemas que hoy plantea el cultivo del habla nativa, a la que profesa el mayor cariño y por la que desea laborar con fervoroso entusiasmo y los más fecundos resultados.

Pensando el que esto escribe en el gran interés que reviste el traer a estas columnas una opinión reconocidamente autorizada, cual es la de don Antonio Couceiro Freijomil, se ha decidido a visitarle.

El señor Couceiro accede amablemente al ruego que le formulo de someterse pacientemente a un interrogatorio sobre la lengua gallega, y, lápiz en ristre, me dispongo a anotar sus palabras, sin perder nada esencial. Deseoso de recoger datos que me sirvan para urdir una introducción a esta entrevista, comienzo por preguntarle acerca de su producción literaria, de lo que ha publicado, de lo que prepara, etc.; pero me ataja, no me deja seguir, y objeta que no es ese el motivo anunciado de nuestra conversación; puedo arrancarle, no obstante, que ha dado a la imprenta un trabajo titulado *El idioma gallego*, adquirido por una casa editorial de Barcelona, un libro de cantares gallegos premiados, *Lóstregos*, que se agotó en dos meses, y un largo estudio histórico que viene insertándose en el *Boletín de la Real Academia Gallega*, aparte —dice él— de algunas cosas menudas; y en cuanto a lo que prepara, manifiesta que no quiere parecerse a esos escritores que limitándose a editar un solo folletito o poco más, ello no les impide el anunciar como obras próximas a aparecer una copiosa lista, con títulos pomposísimos, sólo que después todo suele quedarse en el tintero. Pero —agrega— dejemos esto y vayamos a lo esencial. ¡Ah! Antes de que se me olvide: le agradeceré a usted que no me adjudique ningún adjetivo encomiástico.

Asiento, ante la firmeza del requerimiento, y me dispongo a ir de lleno al asunto. Pero nuestra indiscreción periodística no puede faltar.

Antonio Couceiro Freijomil es miembro correspondiente de la Real Academia Gallega, y del Seminario de Estudios Gallegos. Su cargo de Inspector de Primera

enseñanza le ha dejado, por fortuna, tiempo para dedicarse al estudio de la Filología gallega, en cuya rama es hoy una autoridad.

—Yo deseo que usted me diga, para *El Pueblo Gallego*, algo sobre los problemas actuales de la lengua regional.

—La verdad es que su amable demanda me cohibe bastante. Carezco de autoridad para hablar como filólogo. Lo digo sinceramente, sin el menor asomo de esa falsa modestia, tan común en los literatos, cuando tratan de sí mismos, sobre todo en público.

—Pero usted no me negará que se ha venido dedicando desde hace tiempo a la filología.

—Sí; soy un modesto aprendiz de esta ciencia, sin que ello quiera decir que me encuentre más allá de lo primero de sus umbrales. Es más: mis estudios y mis investigaciones en este orden de cosas se han concretado a sólo la lengua gallega. Cuanto hice, filológicamente, fué en torno de esta. Todo lo que no repercutiese en su mejor conocimiento no me ha interesado. Y cierto también que estas mis aficiones datan ya de bastantes años.

—¿Entonces?

—Pues... que si el tiempo que se lleva dedicado a cualquier materia prestase autoridad para opinar sobre ella, yo, desde luego, podría hablar. Pero, amigo mío, esto no basta. También hay quien habla de todo, sin llevar tiempo alguno dedicado a nada; sólo que el mal que hagan los demás no justifica que lo hagamos nosotros. Algo de esto pasó en Galicia por lo que a lenguaje se refiere. Fué una cuestión en la que los nuestros se metieron muy ligeramente, tanto que son muy pocos los nombres que se pueden citar con encomio: el P. Sarmiento, Saco y Arce, Cubeiro, Valladares, Martínez Salazar... No recuerdo a más nadie y prefiero no acordarme. ¡Con decirle a usted que no contamos con ningún trabajo moderno, bien orientado, de acuerdo con el estado actual de los conocimientos lingüísticos, sobre el idioma gallego! Hago excepción, naturalmente, de la excelente *Gramática histórica*, de García de Diego —quien, por cierto, no es natural de Galicia— metódica, compendiada, con abundancia de ejemplos, como de persona bien familiarizada con todo lo referente a filología románica. La verdad es que tampoco en castellano hemos tenido Gramática histórica hasta comienzos de este siglo, en que aparecieron las de Alemany y Menéndez Pidal, y que hasta 1900 no se publicó la primera portuguesa, de García Ribeiro de Vasconcellos. Cuando en España y Portugal ha ocurrido así, no debe extrañar nuestro atraso.

—Por lo tanto, *El Pueblo Gallego*, al poner en debate el asunto del idioma, no va descaminado.

—¡Qué ha de ir! Muy al contrario. La campaña de *El Pueblo Gallego* la juzgo del mayor interés. *El Pueblo Gallego* se ha significado grandemente en promover el cultivo escrito del habla regional, y yo veo, con la mayor satisfacción; que apenas sale ninguno de sus números sin contener algún trabajo redactado en ella o acerca de ella. Esto es de gran importancia. Precisamente, uno de los hechos que contribuyen a caracterizar el rumbo tomado por la literatura de Galicia en estos últimos tiempos es la extensión ganada por el empleo de nuestra habla privativa, que hoy se lleva a todos los géneros, uso antes restringido a poco más que el verso y la prosa chocarrera, de bufonada.

—Y acerca de cómo se escribe hoy el gallego, ¿qué le parece a usted?

—¡Hombre!... Peligrosa es la pregunta... Pero, en fin... Yo no sería sincero si le dijese que todo lo que hoy se escribe en gallego me parece bien. La verdad ante todo. No me refiero con esto a los merecimientos literarios o científicos de ninguna producción, pues las hay excelentes, sino sólo al valor filológico de ellas, a su propiedad gramatical y léxica. Se publican muchas cosas, no ya de orden periodístico, sino libros, que, salva, desde luego, la sustancia, acerca de la cual no me toca ahora decir nada, no resistirían la crítica más suave y ligera del más indulgente filólogo. Esto, sin embargo, no debe admirarnos. Ya ve usted: la lengua gallega, cuyo cultivo tiene, como es sabido, su máxima culminación desde el siglo XII a mediados del XIV, comienza a decaer entonces, y queda, hasta su renacimiento literario en el XIX, relegada al sólo uso del pueblo, estancada, menoscuada, tenida por grosera, empujada por el castellano hacia el corazón de nuestras montañas y al fondo de nuestros valles y lastimosamente contaminada y penetrada por él. Es una postergación de más de cuatro siglos. Pues bien: a pesar de ello, la lengua, sin gran menoscabo de su vitalidad, consigue atravesar tan largo periodo de postración para renacer triunfante con los escritores del siglo XIX. ¿Puede decirse falta de aptitudes la lengua en que se expresaron Rosalía y Pondal y Curros y Lamas Carvajal? Claro está que cuatro centurias de abandono por fuerza han de reflejarse en muchas deficiencias de los escritores, tanto de los citados y de otros de su época como de los actuales. Después de todo, los literatos no tienen obligación de ser filólogos, y menos la tenían los de comienzos de nuestro renacimiento. Lo que más importa son las bien probadas condiciones de la lengua para el cultivo de todos los géneros literarios; que lo otro, el establecimiento de normas lingüísticas científicamente investigadas, capaces de restituir su pureza al idioma, sin perjuicio de darle el aire de modernidad necesario para poder expresar todas las creaciones de la cultura, es sólo cosa de estudio, de laboriosidad, de reflexión, de paciencia. Ante todo, está el genio que acierte a producir la obra de arte; en este caso concreto, el literato. La lengua es la materia. Mas no por esto vayamos a caer en el extremo contrario: que si la creación del artista es lo esencial; éste, sin

la materia adecuada para exteriorizarse, tendrá que ahogar dentro de sí todos los impulsos germinadores de su inspiración.

—De suerte que *El Pueblo Gallego* ha visto bien la cuestión y que ha tenido un acierto al proclamar que la normalización del lenguaje regional no admite espera.

—No cabe duda. Toda dilación sería funestísima. El llamamiento de *El Pueblo Gallego* a las personas o entidades que, serenamente, libres de prejuicios y con la adecuada preparación, tengan ánimos para ayudar en tan magna obra, no ha podido llegar en momento más oportuno. Nuestra lengua está padeciendo hondamente. Lo nota cualquiera: palabras arbitrarias, castellanismos a granel, portuguesismos que no necesitamos, adopción de arcaísmos que es vano empeño querer resucitar, derivaciones absurdas, términos de significación dislocada, formas del más bárbaro ruralismo, vulgarismos a los que se pretende dar la categoría de voces cultas, olvido de la sintaxis genuina, y, como coronamiento de todo ello, la ortografía más anárquica, son tristes hechos que imponen la absoluta necesidad de responder al grito lanzado por *El Pueblo Gallego*. Todavía es tiempo. Si se tarda algo más, ocurrirá inevitablemente la catástrofe: ocurrirá que los escritores, influidos los unos por los otros, sin pensar más que en ellos, reduciendo el mundo a sí mismos, llegarán a crear un lenguaje artificioso, convencional, sin vida, sólo entendido por la gente de pluma, que apenas tenga de gallego más que el nombre; una especie de jerga risible que el público tomará a broma y que hará fracasar todo generoso esfuerzo por el robustecimiento de la cultura “enxebre”.

—El Seminario de Estudios Gallegos tengo entendido que se propone secundar esta iniciativa de *El Pueblo Gallego*.

—Creo que sí. Por lo menos, me parecería bien que lo hiciese. Ya en la Asamblea general, celebrada días pasados en Pontevedra, se acordó crear la Sección de Filología, cuya presidencia se otorgó, por unanimidad, al doctor Moralejo, catedrático de la Facultad de Filosofía y Letras en la Universidad de Santiago y a quien su juventud no le impide haber llegado a ser un competentísimo filólogo. El doctor Moralejo, aparte de su mucha preparación en lenguas y literaturas clásicas, posee un buen número idiomas actuales, y, filológicamente, se ha formado al lado de los grandes maestros que en Madrid sacan a luz la *Revista de Filología Española*, publicación que constituye una legítima honra nacional. El ingreso de don Abelardo Moralejo en el Seminario de Estudios Gallegos y la creación de la Sección de Filología a cargo de aquel, dan a dicha entidad un nuevo e interesantísimo aspecto, en el cual es seguro que actuará con fruto.

—¿Asuntos tratados hasta ahora?

—Solamente la unificación ortográfica.

—He leído que usted intervino en esto.

—Si. Yo tuve el honor de exponer en sesión privada una síntesis de mis ideas sobre el particular, que, discutidas amplia y serenamente, fueron aceptadas.

—¿Por qué no las publica?

—Hay que ir con calma. El Seminario nos encomendó al señor Moralejo y a mí que formulásemos unas bases expresivas del criterio ortográfico que deben seguirse y que se ofrecieron a acatar los compañeros de colectividad. Las notas que yo llevé a la Asamblea de Pontevedra las envié ya, convenientemente revisadas, al señor Moralejo. Acaso se publiquen en breve, con una introducción de éste. No tengo prisa. Es necesario moverse sobre terreno muy seguro. Ya se han dado por ahí adelante hartos ejemplos de ligereza.

—¿Podría usted anticiparnos algo de sus normas ortográficas?

—Mis opiniones apenas si contienen novedades, de las que soy enemigo. Se trata, simplemente, de una selección de prácticas ya observadas por nuestros escritores, recogiendo siempre lo más sencillo y razonando en todo caso la posición adoptada.

—¿Qué piensa usted del uso de *g* o *j*, punto que, al parecer, es de los más candentes?

—Que debe escribirse *x*.

—¿Y sus otras conclusiones?

—Sería muy largo el referirlas. Le diré, no obstante, que propongo ajustarnos en lo posible a la ortografía castellana, “la más perfecta entre las ortografías de las grandes lenguas literarias”, en frase de Menéndez Pidal, y que resolvamos por la ortografía portuguesa sólo aquellos casos que no tengan solución por el castellano, pero sin introducir ningún nuevo signo, ni tampoco ninguna combinación consonántica extraña a esta lengua; que, por tanto, procede respetar los grupos de consonantes de las sílabas trabadas cultas; y, finalmente, concreto el uso del acento circunflejo, del apóstrofo y del guión cuando no separa sílaba a sólo aquello en que tales signos resultan indispensables.

—Fuera del tema ortográfico, ¿qué otros le parece a usted que deben abordarse con urgencia?

—Lo exclusivamente ortográfico es bien poca cosa ante lo que resta por hacer. La solución de este problema, a la que creo ya se ha llegado —o que puede llegarse, si los escritores quieren— apenas si disminuye la futura labor. Por de pronto, para acabar con la anarquía reinante en esto del lenguaje, nada mejor que una Gramática y un Diccionario. No nos basta Saco y Arce, no obstante sus grandes, sus excepcionales méritos, por resultar anticuado, ni tampoco García de Diego, por su aridez, por no estar al alcance de todos. La Gramática que precisamos me parece que debiera ser algo así como, por ejemplo, la *Gramática histórica portuguesa* de Antonio García Ribeiro de Vasconcellos: un admirable libro de iniciación,

sencillo, metódico, amenísimo, que da una idea bien clara de la vida y evolución del lenguaje. No se requiere en Galicia, por hoy, otra obra de mayor empeño; en todo caso, convendría que fuese algo más preceptiva. Entre tanto, es preciso acudir al libro de Saco, muy estimable como Gramática normativa. Tampoco nos bastan los diccionarios, hartos breves, de Cubeiro y Valladares, únicos que merecen citarse. Esperemos a que aparezca el de Eladio Rodríguez González, de quien fío mucho. Probablemente será de apreciar el que tiene en prensa Carré Albarellos, joven muy estudioso, trabajador y entusiasta.

—Me han dicho que usted preparaba da una Gramática gallega.

—Algo hay de eso; pero es labor que va para muy largo. Yo podría ampliar en corto plazo la Fonética y Morfología históricas que forman parte de mi obra *El idioma gallego*; sólo que se debe aspirar a algo más. No me atrevo, por ahora, a echar sobre mis hombros la pesada carga de escribir una Gramática completa do nuestro peculiar idioma. Tiempo habrá para ello, Dios mediante. Más todavía: le digo francamente que le temería a cualquier libro que ahora apareciese con el título de *Gramática gallega*. Sería prematuro, por la inestabilidad excesiva en que se halla el lenguaje. Estimo más conveniente que antes se realice una labor fragmentaria, que vaya dando por resultado la posible normalización o curación del idioma, y que aquella obra surja luego, naturalmente, con todo reposo, apoyándose sobre seguro, sobre esa misma normalización y como una discreta síntesis de monografías.

—¿Y cree usted que conviene tratar desde luego?

—Se precisa concretar las ideas acerca de muchos puntos, objeto de lamentable vacilación. Urge, en primer término, el estudio de nuestra fonética condicionada, felizmente iniciado por García de Diego en su *Gramática histórica gallega*. Tiene esta materia una importancia excepcional para el mejor dominio de la lengua nativa, cuyas tendencias fonéticas regulares, por el abandono en que estuvo durante más de cuatro siglos, no fueron restringidas ni encauzadas, originándose una gran variedad de formas. El penetrarnos bien del mecanismo de los cambios fonéticos condicionados, perturbadores de la evolución normal de las palabras, contribuiría a darnos un exacto sentido de aquellas formas y a orientarnos acerca de la selección y recto empleo de las mismas. No menos urge lo concerniente a nuestra morfología verbal. Prestaría un gran servicio al idioma el que hiciese la historia de la conjugación gallega y catalogase todos los verbos irregulares, sin omitir variante alguna. Yo llevé a cabo algo de esto en *El idioma gallego*; pero es muy poco. La multiplicidad de formas verbales se explica, en gran número de casos, por atracción de flexiones, y debido a ello, el estudio de la fonética condicionada, en cuyo campo entran propiamente tales atracciones, debe preceder a éste. Otro tema de no menos significación que los anteriores es el

de la formación de los vocablos por composición y, sobre todo, por derivación. En este punto suelen andar de cabeza muchos de los que escriben o que dicen escribir en gallego. Forman las palabras a su antojo; se olvidan frecuentemente de que un mismo sufijo puede tener, según las circunstancias, transcripción vulgar, semiculta o culta del todo, y adoptan de ordinario una sola, preferentemente la vulgar; aplican los sufijos como les parece; otras veces acuden al portugués y exageran, incluso, las tendencias de esta lengua. En fin, que todo ello produce una verdadera crispación de nervios. A lo dicho aún debe agregarse la investigación de lo peculiar de nuestra sintaxis, invadida, como el léxico y como el fonetismo, por el castellano. La sintaxis genuinamente gallega está desapareciendo. Nuestros giros peculiares, nuestros modismos, apenas si aparecen por ahí. La publicación de una monografía sobre lo específico de la sintaxis gallega con relación a la castellana ya puede usted calcular la importancia que revestiría. Aún quedan otras cosas, por ejemplo: la formación de nuestros plurales y la determinación de aquellos sustantivos que tienen género opuesto al de los respectivos castellanos. He ahí ligeramente expuesto todo un programa, aunque mínimo, de suma trascendencia para la lengua de Galicia.

—A todo eso se pondrá, de seguro, la Sección de Filología del Seminario de Estudios Gallegos.

—No sé. Por de pronto, yo entiendo que allí se recibirán con el mayor agrado los trabajos que sobre los puntos enunciados, o sobre cualquier otra cuestión análoga, se envíen a aquella Sección, y que su presidente, doctísimo en la materia, los estudiará con todo cariño, otorgándoles la sanción que merezcan. Lo que hace falta es que surjan personas desinteresadamente deseosas de promover el adelantamiento de la lingüística gallega. El funcionamiento de la Sección de Filología me parece lo más natural que sea a base de los trabajos que allí se reciban. Pero, veo que estoy opinando sobre una cosa que no me compete, y me callo.

—La Real Academia Gallega, ¿no podría también colaborar en esta obra y dar dictámenes que procediese tener en cuenta?

—¡Ya lo creo! Como que entiendo que en este asunto ella y el Seminario debieran laborar conjuntamente, de común acuerdo. Con personal de una y otro cabría constituir una comisión dictaminadora en asuntos de índole filológica. No olvidemos que la Real Academia Gallega es una corporación verdaderamente docta, sin que el calificativo tenga aquí valor alguno de “cliché”. Eladio Rodríguez González, su dignísimo presidente y miembro a la vez del Seminario, es no sólo un exquisito poeta, sino un admirable conocedor de la lengua regional; el Diccionario gallego que tiene ya ultimado, o para ultimar, y que tantos años le lleva preocupando, es una buena prueba de aquel conocimiento. Allí está también César Vaamonde Lores, el cultísimo bibliotecario, tan modesto como investigador admirable de

nuestra Edad Media, y Fernando Martínez Morás, el secretario, que labora calladamente, y que nos dió a conocer los estudios de Cornu sobre el regional idioma, y Angel del Castillo, modelo de voluntad, de perseverancia y de trabajo, y Carré, el eruditísimo, y Lugrís, buen poeta y buen hablista... A toda esta gente, que vale tanto, se la tiene un poco en olvido. Cualquiera que mire las cosas superficialmente, guiado por lo que suele escribirse, creería que el movimiento intelectual de Galicia se ha producido o se produce sin ellos. Somos demasiado exclusivistas. Hay unos cuantos individuos que parecen estar de acuerdo para hablar cada uno de sólo los demás del grupo, amigos o secuaces, como dedicados a resolver un problema aritmético-literario de permutaciones, y esto no está bien. Procede mirar menos a sí mismos y más a la causa en que se está empeñado.

* * *

No he interrogado más.

El señor Couceiro, como quien camina con paso firme por una senda bien trillada, ha tenido, como se ha visto, para cada una de las preguntas que anteceden, una respuesta categórica, rotunda, sin vacilaciones.

Ahí quedan expuestas sus opiniones, interesantísimas todas, transcritas con la mayor fidelidad que me fué posible.

Réstanos sólo agradecerle, con toda cordialidad, la deferencia que por nuestra mediación ha tenido para *El Pueblo Gallego*.

20. MINUCIAS FILOLÓGICAS. SOBRE EL ÚLTIMO LIBRO DE OTERO PEDRAYO

Antonio Couceiro Freijomil

Acabo de leer *Os señores da terra*, volumen primero de la novela do Otero Pedrayo *Os camiños da vida*. Los críticos han hablado de esta obra con justo encomio, prodigándole máximas alabanzas, que me parecen merecidísimas. Haciendo mío el juicio de Antonio Villar Ponte, publicado días pasados en *El Pueblo Gallego*, creo que *Os señores da terra* es el libro mejor en su género de cuantos hasta la fecha se han producido en el regional idioma.

Pero yo no hago estas líneas en plan de crítico. La novela de Otero Pedrayo, como tal novela, no necesita de mis elogios, cuando son tantos, y todos muy en su punto, los que ha suscitado. Mi intención va por otro camino. Es el caso que el lenguaje de Otero Pedrayo, tan vario y pintoresco, tan marcadamente campesino, tan impregnado del sabor de la tierra, sorprende a poco de comenzar a leer; y pronto acaba uno por convencerse de que nuestro escritor, en el aspecto que consideramos, constituye un caso típico; apenas si tiene parecido con los demás cultivadores actuales de la prosa gallega.

Sobre el lenguaje de Otero Pedrayo versarán estas ligeras notas, limitándome sólo al léxico.

* * *

Decíame un amigo, que también lo es de Otero:

—*Os señores da terra* es una novela que está muy bien; incorrecta de lenguaje, sí, pero admirable en lo demás.

Yo, por toda contestación, he objetado: —Y bien: tratándose del habla gallega, tan movediza, tan vacilante ¿qué es lo correcto?

Quizá esta misma pregunta se la haya hecho a sí propio Otero Pedrayo al proponerse escribir en el nativo idioma.

Otero Pedrayo vino al campo de la literatura regional en fecha muy reciente, cuando ya la moderna prosa gallega contaba con abundancia de cultivadores. Tratóse de una prosa, en general, bastante artificiosa, remendada, heterogénea, desencajada en demasía de los puros cauces del idioma. Como intento de retorno al empleo del habla vernácula para todos los usos escritos, muy bien; pero como acierto, como realidad plausible... ya no tanto.

Otero Pedrayo pudo ir por donde iban los demás, o casi todos los demás; sólo que no debió parecerle muy gallego lo que escribían. Notó que al lado de la vía que tomaban los otros, libre, ancha, sin obstáculos, donde cada cual se producía a su antojo, o poco menos, se abría otro camino que, por cierto, no corría paralelo con aquel: era la *corredoira*, la vieja ruta *enxebre*, ondulante y frondosa, genuinamente labriega, arteria central y primitiva de los múltiples senderos por donde fluye la vida del agro.

Otero Pedrayo, en esta situación debió preguntarse también: ¿qué es lo correcto?

Y no se le ocurrió pensar en sutilezas gramaticales —¡fué una lástima! — sino que se concretó a volver la espalda, sin vacilaciones, a la vía cómoda, a la carretera monótona e insufrible por donde marchaba la multitud literaria y se puso a andar, con paso firme, *corredoira* adelante.

En la prosa gallega actual, Otero Pedrayo representa una reacción en favor del ruralismo, de la generosa concesión a los modos de hablar de nuestros paisanos. Antes que escribir a estilo de señorito, en ese gallego que quiere pasar por ciudadano, con mucho de convencional, de amanerado y seco, optó por hacerlo, no sé si en són de protesta, tal como se expresa el iletrado.

* * *

Por eso, en las páginas de Otero Pedrayo apenas si se encuentran portuguesismos, a los que otros son tan dados. Yo he anotado: *carregando*, *isolamento* que es, de rechazo, un galicismo deplorable, el latinismo *século* —hasta hace poco escribía *sigro*—, algún plural de reminiscencia lusitana, como *azúes*; recordaré todavía *Galiza*, alternando con *Galicia*, y algunas otras formas de marcado influjo portugués: *poboazós* y un imperdonable *impero*, que bien pudiera ser una errata.

Tampoco lo ha contagiado muy considerablemente la fiebre erudita del arcaísmo, originada en muchos por la mal digerida lectura de nuestros viejos documentos: *vegada* por *vez*, *ren* por *nada*, *auto* por *alto*, *amizades*, *sagredo*, sustituido en alguna ocasión por el arcaísmo a medias *sagreto*.

El castellano, como no podía menos de suceder, marca, asimismo, sus huellas en nuestro autor. Aquí no se trata ya de la aceptación de palabras en desuso, como

los portuguesismos y arcaísmos mencionados, sino de acoger castellanismos que el pueblo emplea, hecho que en la literatura no debiera respetarse, sino al contrario, por lo menos la mayoría de las veces. Véanse algunos ejemplos: *marmullar* por *marmular*, *demasiado* por *demais*, *campanas* por *campas*, *esmorenada* por *esmoreada*, *terrea* por *tarrea*, *rincón* por *recuncho*, *contenida* por *contida*; abundan las transcripciones de los sufijos latinos *-tate* y *-tute* al modo castellano: *santidá*, *lumiosidá*, *virtú*, *cristiandá*, *craridá*. No escasean los plurales en forma castellana: *dinteles*, *vexetales*, *vales*, *humanas*, contra los dialectales de consonante más *s*: *razóns*, *lobicáns*, *sons*, *nubens*, *cans*, lo cual no le impide escribir *cachicás*, constituyendo todo ello una abigarrada promiscuidad.

No obstante, el arcaísmo, el portuguesismo y el castellanismo son bastante limitados o moderados en Otero Pedrayo, sobre todo comparativamente con la adopción de las formas y pronunciación del vulgo, al que parece entregarse de propio intento, y muy regocijadamente por añadidura.

Registraremos unos cuantos casos, sin propósito de agotar la materia, ni tampoco de realizar una clasificación.

Todas las voces que seguidamente citamos, aunque por el pueblo se digan así, no las emplearía, de seguro, ningún escritor con pretensiones de puritano, pulcro o remirado.

He aquí lo que hace Otero Pedrayo, indefectiblemente, con los grupos de consonantes en sílabas trabadas cultas: *solenidade*, *reutoral*, *caráuter*, *dinidade*, *aucción*, *doutrino*, *ausoluta*, *proieutista*, *esauto*, *práuteco*, *instalar*, *ademínistrar*, *admiración*.

Vayan ahora unas cuantas muestras de exageración de la vacilación vocálica: *ánemo*, *ecresíasteco*, *páteo*, *coarteladas*, *folklóreca*, *sábeo*, *indidoalizado*, *hestórea*, *coadra*, *locía*, *alomeada*, *borbóneca*, *páledo*, *frescoentado*, *princepeando*, *ánemas*, *hábito*, *circolaban*, *logar*, *gulosamente*.

Vocales epénticas: *ideia*, *aldeia*, *ouveios*, *meia* —otras veces dice *médea*—, *cheia*, *deián*, *arrodeiádeo*.

Vocales paragógicas: *ofrecere*, *amore*, *voce*, *mancare*, *amostrare*.

Aféresis: *edeñoso*, *nemigo*.

Síncopas: *indefrente*, *esprimentados*, *difrenza*, *esprencia*, *cursidade*. Nótese el desacuerdo en la sufijación en *difrenza* y *esprencia*.

Metátesis: *indetremiñada*, *esquirto*.

Incluso llega, arrastrado no sé por qué ansia arcaizante —tanto más de extrañar cuanto más pocos son los arcaísmos en que incurre— a sonorizar la *t* conforme a la tendencia antigua de la lengua, en numerosas palabras en las que hoy no ocurre tal fenómeno: *nadural*, *ridual*, *vidal*, *dificuldoso*, *segredario*, *virtudoso*, *sadisfeito*, *liberdade*. En cambio, nos encontramos con el vocablo *quieto*, perfectamente

castellano, y *quietiño*, que en gallego genuino son *quedo* y *quediño*. ¿Cómo se le pasó esto a quien escribe *vidal* por *vital*?

Otero Pedrayo se muestra de ordinario tan atento a la manera de hablar del pueblo que hasta respeta contaminaciones tan extrañas, tan poco frecuentes, como *casoupa* por *casopa*, *treito* por *teito*, *chiquetas* por *chaquetas*, y no repara en construir sobre el vulgarismo *pantasma*, donde la influencia de *pasm* es bien notoria, derivados como *pantasio* y el marcadamente erudito *pantástico*, por *fantasioso* y *fantástico*.

En todo ello se advierte un claro propósito, no exclusivo de este escritor, de rechazar los vocablos que nos son comunes con el habla oficial. La forma que se tiene por correcta de casi todos los mencionados vocablos coincide con la castellana: sin duda a causa de esto se decide nuestro escritor por la manera rural. Dijérase que le preocupa muy especialmente exteriorizarse en un lenguaje que se parezca lo menos posible al de Castilla, como si así le resultase más gallego.

* * *

El lenguaje del pueblo, con sus bellas cualidades, con sus defectos, con su encantadora rusticidad y a la vez con toda su riqueza, es el que campea, casi de modo absoluto, en la producción gallega, tan grandemente estimable, de Otero Pedrayo, en la cual comprendo, no tan sólo *Os señores da terra*, sino todo lo demás.

Los escritos de Otero Pedrayo dan una idea bastante exacta de cómo es hoy el habla de Galicia en labios del vulgo que, después de todo, fué quien la conservó y la alimentó y la sostuvo en su abandono varias veces secular, sin que por ello deba extrañarnos que haya adquirido las maneras rústicas de los que le tendieron amorosamente sus brazos protectores. De muy pocos literatos actuales puede decirse otro tanto.

¿Qué es necesario depurar esa habla rústica, pulirla, afinarla, pero sin arrancarla o desviarla de su cauce propio y natural? No cabe duda. Más hasta ahora nadie lo hizo, nadie nos dió la pauta, firme y bien determinada, de lo correcto, y entre escribir como cualquier señorito aportuguesado de los que por ahí adelante sacan a relucir la nueva prosa, urdida a base de lo que en sus casas aprendieron de la criada —y esto será lo que tenga de más estimable—, o hacerlo de forma popular, ampliamente, sin trabas ni cortapisas de normas y selecciones que se han solido dictar de modo hartamente subjetivo, preferible es lo último.

Cuando menos, y expresándonos sin salir del orden lingüístico, nos quedarán en las obras así escritas documentos vivos y exactos de lenguaje que proporcionarán materia de observación y estudio a los que algún día pretendan encauzar debidamente el habla gallega y sentar los cánones de su corrección, de los que hoy, para las necesidades presentes, carecemos casi por completo.

21. EXEMPLOS. PREDICAR E PRAITICAR

ANVIPO [= Antón Vilar Ponte]

Leio canto se di sobre da nosa lingua nas llanas d'este xornal. E penso unha cousa seique asisada: que ó se tratar d'un pleito que somentes interesa ós que escriben en galego, en galego tería d'escribirse todo o que se relacione c'o asunto. Non xa como agasallo á lingua que desexamos erguer senon por razón que cabería chamar pedagóxica.

Meu distinto amigo Couceiro Freixomil ven dando iñormas para ben espresármomos na lingua materna. Pro daias en castelán. E se as dera en galego, posto que demostra coñecer o galego, todos deprenderíamos a escribilo como Deus e mail-a Filoloxía mandan. O longo dos tempos Frai Exemplo foi sempre o millor predicador. Se os que saben os xeitos mais comenentes para culturizar o noso idioma non van por diante, facendo de guieiros, atoparémonos c'a paradoxa de que se nos deixa soios ós que escribimos cativamente o galego para logo critárenos. E xa non pode ser unha cousa predicar e outra dar trigo.

Unhas regras para o bó cultivo da nosa lingua, escoreitamente escritidas na mesma lingua que se arela ennobrecer, chegarían a nós millor que feitas en castelán, porque tragarían —ora xa— a eficacia do exemplo. Serían o modelo ideal para correxir erros. ¿Non si, meus amigos? Se os que demostran saberen escribir en galego nos aconsellan sobre da escritura d'ista lingua, en castelán, ¿qué imos facer os que cultivamos arreo a nosa fala materna con millor intención que acerto?

Isto matino eu, coidando dicir unha perogrullada que me parez conveniente. Soio deprenderemos a escribir ben o galego, ollando modelos de bó galego. Non abonda chantar na memoria as regras gramaticas: percisase máis; empregalas atinadamente, con toda xusteza, á hora da verdade, no momento de falar ou escribir para o público.

Pol-o demais, parezme ben a crítica que en senso filolóxico fixo Couceiro Freixomil da novela do Otero Pedrayo, *Os camiños da vida*. A mesma ou mais

rigurosa crítica teríase de facer aínda d' hora en diante de cantos libros galegos escribanse.

No que non estou de conformidade c' o señor Couceiro é no que se refire ó emprego de *siglo* en troque de *século*, ista de *século* é verba ben enxebremente derivada do latín; culta pol-o mesmo, perfectamente reveladora do orixe de seu en tódol-os idiomas neolatinos, agás no castelán. E como asin aparece nos nosos documentos antigos e aínda achase viva n'algures nos beizos do pobo icómo trocala pol-o *siglo* castelán ou pol-o castelanismo corrompido *sigro*? *Seculo*, *século* hei dicir eu sempre atendendo ó espoto e ademais a unha razón eufónica. *Sigro*, nunca. E disimúleme o señor Couceiro Freixomil a quen teño fonda estimanza e a quen leio con ledicia, com' o que estiga co' a sede de adeprender ben a lingua que falaron seus antergos.

22. SOBRE ORTOGRAFÍA GALEGA. ACRARACIÓNS

Leandro Carré

Alentado e solicitado pol-o meu respetado amigo don Manuel Portela Valladares, en diversas ocasións enviei algúns artigos a *El Pueblo Gallego*, que merez total-as miñas simpatías pol-a atención que adica de cote ás causas de Galicia, e especialmente á estas particulares da nosa fala, a cuio estudo veño adicándome dende hai algúns anos, o que deu como froito, endemal non de todo ben logrado, o *Compendio de Gramática Galega*, editado en 1919 pol-a Irmandade da Fala (hoxe esgotado) unha serie de artigos publicados en diversos xornaes, un vocabulario castelán-galego, cuia publicazón encomenzou en folletín de *A Nosa Terra* e farase nun tomiño axeitado, e mail-o *Diccionario galego-castelán* que está no prelo, editado por “Lar” e conta c’unhas 14000 palabras.

Fun sempre partidario do uso do x e non do j por razóns xa espostas, que coinciden coas do señor Couceiro Freijomil no seu traballo presentado recentemente ao Seminario de Estudos Galegos. Un convencimento imposto pol-a realidade; a realidade do g j que é o escriberen *oge*, *baijo* en lugar de *hoje*, *baixo* etc. Que se lee *ja fugir* etc. co son castelán e non se comprende o que se lee.

Agora ben, ao dicir que se lee *ja fugir* etc, refírome naturalmente non aos poucos que teñen conocimientos lingüísticos, senon ao pobo, aos non intelectuaes, que son os que mais leen os libros galegos, inda que outra cousa diga. Como vendedor na antiga librería de meu pai; a primeira librería Rexional que houbo en Galicia, e agora como director das publicazóns Lar, podo asegurare que así nas listas de suscritores como nos pedidos de libros que se reciben, os intelectuaes figuran nun reducidísimo número, e os mais senon todos os que “botan pol-a boca” seique “na vida” pediron un libro galego: ben é certo que poida lles abonde con leer os propios (se algún escribiron) que son sen dúbida os únecos que poden atopar bós.

Como teño dito xa, os escritores cruñeses intentaron usar a escritura etimolóxica hai moitos anos. Probas: as poesías de Añón, o *Resume da Historia de Galicia*

de Vaamonde, editado por meu pai en 1898, o libro d'este *Rayolas*, moitas páxinas da *Revista Gallega*, e algúns outros volumes que agora non lembro. Mais foi preciso renunciar a aquilo. O feito repetíuse aínda máis tarde con *A Nosa Terra*. Algunhas veces teño ouservado que os lectores atraídos pol-a sonda d'un autor van mercar un libro, mais, denantes de levalo, míranlo “como está escrito”.

Debo facer constar tamén que tendo vivido en Portugal durante tres anos e coñecendo un pouco o portugués, que tiven que escribir, e que emprego aínda na miña correspondencia con algúns bons amigos de Alen-Miño, a unha de cuíñas institucións culturais me honro en pertencer, non sería para min cousa estrana o emprego da ortografía portuguesa ou etimolóxica. Non son pois contrario ao uso do *j* por atopar nelo unha dificultade para min.

Pero entendo que estamos en tempos que debemos fomentar a lectura dos libros galegos e para eso temos que facilitar a súa comprensión siquera tratemos de ir paseniñamente facendo culta e literaria a fala que estaba moi ruralizada. Eu coído que os intelectuales comprenden o mesmo unhas verbas escritas con *x* que con *j*, como eu comprendo cando vexo un *oge* que queren dicir *hoje* ou *hoxe* (como escribimos os partidarios do *x*). Mais os non intelectuales (hoxe caseque o total de lectores de libros galegos, ou pol-o menos os que os mercan) fórmanse un lío con vocábulos tales como *singelo*, *anho*, *fijérono*, etc. etc., e se aínda comprendoo leen pouco...

No tocante a que se abriría un mercado en Portugal ileria! eso sómeente escribindo en portugués, e ¿qué mercado teñen os libros portugueses en Galicia?

¿E qué caro nos custa rebaixarnos un anaco a nosa propia categoría intelectual (ise a intelectualidade consistira neso!) para nos poñer en relación co noso pobo?

23. O MOMENTO ACTUAL DO IDIOMA GALEGO

Leandro Carré

Tempos de intensidade produtiva na fala vernácula, e tempos tamén de revolta ortográfica.

Por veces xurde na mocidade coma un andacio vexiguento, a cobiza de se encumiare por riba dos escritores coñecidos pol-a súa costante labor, para gañar d'un pulo a degorada sona e cacarexar despois dende o poleiro satisfeitos e fachendosos, ollando con un aquel de axe aos menos arriscados que non poideron lles coutar o camiño porque fiaban mais no seu labor que na súa afonzeza.

E acontez que os mais bradadores son, caseque sempre, os que menos empregan a propia fala nos seus escritos. Xentes mais serias e mais coñecedoras do idioma galego que estes novos pretendidos renovadores da nosa ortografía, estudaron xa, moito denantes do que eles, as particularidades da lingua que cáseque en ausoluto estaba unificada hastra que, co pretesto da unificación xurdiron esas novidades do *nh*, *lh*, e renasceron os *j*. E volta á emborcar no papel, co gallo da esposición e defensa das súas teorías, toda a mala intención, toda a noxenta fel da súa xenreira ou da súa envexa contra algúns que parez como se lles estorbaran; con tal asaño os combaten sempre que teñen ocasión, ou por veces inda que a non teñan.

A produción literaria é, na actualidade, grande en Galicia. Escríbese mais e publicase mais tamén. Por exemplo: a novela, que era cáseque un arte literario desusado na nosa terra, avantóu moito. Sen dúbida a editorial Lar, que provocóu a iniciación de algúns escritores na novela, cos seus 40 volumes publicados, foi o paso mais grande que se deu neste aspeito hastra o d'agora. Elle serviu ademais para os alentar e pra os dar a coñecer, popularizando algúns nomes as espallar as relacións afortunadas que produxeron. Lesta Meis, Otero Pedrayo, Ribalta, Risco, Xoan Xesús, e outros, quizais gracias á costante solicitude de Lar decidíronse á escribiren novas obras, e xa en pé de novelas estensas, que se non atinguen aínda grandes edizóns nin vendas crecidas, van noustante arrequeitando a nosa

Céltiga 87 (10/VIII/1928), sen paxinar.

literatura e contribuíndo ao melloramento e divulgación da empresa ideolóxica que nos move á traballar no campo das letras, estriposo de seu.

Libros didácticos e libros de arte: xeografías, historias, monografías, ensaios, poesías, novelas, teatro. Endexamais foi tan intensa a produción, malia do pouco que aínda se lê. Por isto é estemporánea e perxudicial a irrazonábele reforma ortográfica que sen motivo algún quixeron nos impoñer. Ben que o consenso parez que prevalece, e aínda que os renovadores, que encomenzaron a súa teimosa loita dicindo: “o que se acorde faráse, o caso é unificar d’unha vez a nosa ortografía”, berran agora con moita foxage que todol-os escritores somos coma carneiros e que eles seguirán co seu sistema, o que proba non a súa boa fé, senón a súa fachenda que pretendía nos asoballare coa canga do seu arbitrario capricho, manco de toda autoridade e manco de base que é o coñecemento do idioma. Xa algúns fatos de escritores, o Seminario de Estudos Galegos e a revista *Nós*, acordaron continuar empregando a sinxela e razonada ortografía que se viña usando cáseque en xeneral, que é a que empregou Lar en todol-os seus libros publicados, e a que figura no *Diccionario galego-castelán* que axiña se poñerá á venda.

Hai que escribir moito e hai que escribir cousas boas. Mellorar a produción e abaratar os libros para que poidan chegar á total-as mans. A sinxeleza na forma ortográfica que facilite a lectura e mail-a comprensión. Isto é o interesante; isto, e ir paseniñamente arriquecendo a fala con aquelas verbas que foron caendo en desuso pol-a limitación con que o pobo emprega o idioma, mais que ao facer éste usal na literatura, precisa, para mellor fixar os conceptos e para expresar as ideas, un caudal meirande de vocábulos. Esta riqueza hai que procurala nos libros vellos, nos documentos, nas antergas páxinas literarias dos canzoneiros e cronicós.

Cousa necesaria, imprescindíble, faciáse, pois, na actualidade, a publicazón d’un Diccionario Galego, e Lar, que sigue o seu vieiro malia á moitas dificultades que se lle atravesaron no camiño, ten no prelo o mais compreto diccionario que se fixo hastra o presente. O diccionario é sen dúbida outro dos pasos xigantescos no progreso da fala galega.

Deste xeito o noso idioma vai dia a dia rexurdindo mais vizoso, mais forte, servindo de vehículo propicio á unha cultura xenuinamente nosa, consustancial da alma do pobo que o creou, e que, malia do centralismo que lle impón outra lingua, sigue agarimando a propia, usándoa no recollemento do seu fogar, conservándoa á través dos séculos e das forzadas ensinanzas de maesos alleos ou alleeiros.

O exemplo das conferencias, do teatro, son quizais o mais firme puntal que por hoxe temos. Acóllense as primeiras con gusto, sen aquela estraneza dos tempos, non moi lonxanos aínda, en que estimábase coma sino de incultura e baixeza o se espesare en galego. Vaise convencendo a xente de que tamén a nosa fala sirve como medio axeitado para falar de artes e de ciencia, e no concepto xeneral

asoérguese un pouco mais cada paso o sentimento da propia estimanza da fala vernácula.

O teatro, sobre todo as obras de teatro cultas, finas delicadas, como *A man de Santiña*, *Trebón*, *O pecado alleo...* fan aínda unha labor mais grande e mais intensa, porque amostan total-as belezas da nosa fala en cantos momentos de emoción ten a vida, e firen directamente os mais íntimos sentimentos adoándose dos corazóns, engayolándoos con vencellos espirituas dos que xa dificilmente poderán ceibarse porque son carce de seda e ouro para o espírito.

Eís como frorece na actualidade vizosa e puxante a nosa fala benamada.

Na Cruña, Xunio do 1928.

24. LA UNIFICACIÓN ORTOGRÁFICA DEL GALLEGO

ANVIPO [= Antón Vilar Ponte]

Reiteradas veces ha sido tratada esta cuestión. Cuestión siempre vibrante y que hará acto de presencia a cada momento mientras nuestra lengua vernácula —viva saudade—nos rocíe el espíritu.

Todos los intentos —triste es confesarlo— que se han hecho para llevar a cabo la unificación ortográfica han resultado hasta ahora fallidos. En la memoria de todos está, aún en carne viva, la última apasionada campaña que se ventiló en estas columnas.

Y nuestros escritores no se han puesto de acuerdo. No quieren ponerse.

Porque —señalemos bien el blanco— no estriba la imposibilidad del acuerdo en una doctrinal dualidad. No. Es sencillamente que toda iniciativa hasta hoy partió de una voz individual.

Y en Galicia, uno de nuestros funestos males ha sido un enfurruñado personalismo.

Toda propuesta particular se ahogó siempre entre la disconformidad de tal grupo o el silencio de cual sector. La medida terapéutica por eso, para combatir el mal es la despersonalización en ese aspecto —de que habló últimamente nuestro colaborador “Roxerius”—, desdoblamiento puro donde hallan su más cabal interpretación la elegancia espiritual y el fraterno sentimiento del cooperativismo.

Unificar la grafía del gallego es una idea arraigada en todo escritor que se plantee formalmente nuestro problema idiomático. Y al igual que el escritor, siente esa misma necesidad el lector desvelado por la cuestión. Piénsenlo bien los cultores del habla regional.

Un idioma adquiere carácter de tal, sólo cuando es un cuerpo homogéneo e íntegro.

Con la unificación ortográfica, el gallego ganará en seriedad, en expansión, en fijeza. Adquirirá su normal funcionamiento fisiológico. Veamos el ejemplo de Cataluña donde su lengua adquiere mayoría de edad cuando se solidifica, unificándose.

Los auténticos amantes de nuestro verbo vernacular tienen aquí la ocasión de poner de manifiesto su devoción por la causa. Ver el mejor método y ávido de todo personalismo, dar redondez de cosa lograda al asunto.

Prendida aquí queda esta invitación.

25. EL IDIOMA GALLEGO. LECCIONES EN INTERVIÚ. DON VICENTE GARCÍA DE DIEGO

Jesús Bal y Gay

Época de exámenes. Dificultad, por tanto, para conseguir largas conversaciones con los catedráticos. Si uno reflexiona un poco, no se atrevería a solicitar de ninguno de ellos una entrevista de más de cinco minutos. Pero la cuestión es tan interesante que merece toda nuestra irreflexión.

La amabilidad del señor García de Diego nos proporciona una hora, la única que él tiene libre en todo el día para satisfacer nuestra curiosidad. Y durante esa hora vamos escuchando ávidamente las magistrales palabras:

—Sí, creo de primordial interés, tema fundamental para Galicia en su actual renacimiento, el de su lengua. Para mí, además, ésta tiene un interés afectivo. Mi primer libro fué una Gramática Gallega; y sería para mí un placer volver sobre antiguos trabajos, un poco adormidos, que esperan su tiempo y su ocasión para publicarse.

Un juicio sobre la lengua gallega siempre sería difícil; pero una opinión sintetizada sobre unos pocos aspectos difícilmente sería exacta. No puede olvidarse que la lengua como material ordinario de disección filológica no es más que una parte de la lengua. Lo mejor hasta ahora queda afuera del examen. Si juzgásemos el gallego por el balance de sus gramáticas y diccionarios, y aun por lo que su literatura nos descubre, formaríamos de él un juicio inferior al que merece. Sólo el que fuese capaz de caracterizar a fondo el espíritu gallego podría describir con perfiles exactos su idioma. Y el espíritu gallego como su lengua son de una complejidad demasiado extensa y profunda para que ahora pretendiéramos definirlos con los tópicos vulgares de la dulzura, del lirismo, de la intimidad, del humor. No porque estos conceptos digan poco o encierren leve contenido, si se les escudriñase, sino porque nuestra mente los sitúa de ordinario en la superficie de las cosas, como las banderolas puestas en los mástiles para una fácil identificación. Seguramente los rasgos de la lengua y del espíritu gallego están bien trazados; pero la cuestión es saber qué se contiene en ellos e interpretar su significación vital. Quiero decir que

me parece bien cualquier etiqueta de generalización; pero que hay que estudiar en vivo y en función lo que bajo ellas se oculta. Como se da una diversidad de reacciones que un influjo produce en individuos distintos o en diversos estados de uno mismo, es inútil en estas características étnicas y lingüísticas estudiar en sí caracteres genéricos sin relación con el momento. El lirismo de una raza, que en ocasiones parece y es flor poética o enfermiza delicadeza, se hace volcán de motor cuando se toca a rebato en los espíritus o cuando empiezan a andarse deprisa los destinos de un pueblo. Los prácticos, los que van al grato sin saber de siembra, acaso pedirían un poco menos de lirismo para la magna empresa de engrandecer su región. Y yo pienso que son los poetas, sobre todo los jóvenes soñadores de ahora, los que, encendiendo los corazones dormidos, han de encender las fraguas esplendorosas de la nueva Galicia. Al lirismo poético gallego se le achaca una cierta limitación, un marco demasiado repetido en los motivos de inspiración, y una expresión monocorde, por juzgarse superficialmente más por los recursos y el tono idiomático que por su base sentimental; y sin embargo yo creo que en ninguna región los fondos colectivos son más favorables para un lirismo a la vez profundo y de rica matización. Con ser ya notable la literatura gallega moderna, aún debe interesarles más el fruto en esperanza.

—¿Cree entonces que hoy el estudio del gallego tendría interés hasta en el sentido práctico?

—No solo me parece que debe atenderse al estudio del gallego, sino situar este problema entre los primeros. Ahora bien, la literatura es inseparable de la lengua. Cultivar la literatura sin ordenar y mejorar metódicamente su instrumento, sería hacer labor arrugada y a lo que saliere. ¿Que hay obras literarias excelentes? Indudable: de tan singular valor que se hacen perdonar sus defectos de expresión. Para hablar y escribir en gallego lo primero que necesitaríamos es saber exactamente qué es gallego. Así en grueso esta cuestión por lo desconcertante y extraña no puede parecernos problema, pero, planteada en serio y en cada caso concreto, lo es de una importancia capital. Los diccionarios al menos no nos dicen con afirmación fehaciente lo que es gallego o no lo es; y no hay que decir que falta una sintaxis en que probemos a tocar si una frase es genuina o castellana. Los diccionarios gallegos son de un lado calco y de otro contraluz del diccionario castellano. Y un diccionario gallego fuera una habla apendicular y su diccionario un índice diferencial del académico castellano, sus léxicos no registran *ancho*, *comer*, *amigo*, *cabeza*, *venda*, y tantas voces comunes; y el escritor perplejo, que desearía sólo usar las voces típicas, no halla norma segura que proscriba o autorice su uso. La receta para hacer un diccionario gallego es sencilla, índice completo del gallego puro: pero el despacharla ya requiere quebraderos mayores y soltura técnica. Naturalmente para la pureza tenemos dos canteras de material seguro en la

vieja literatura gallega y en lo escondido de las aldeas; pero en general el gallego es ya un revuelto alud, al extremo que una masa considerable de él hay que estudiarla con recelo y concienzudamente a piedra de toque, so pena de convertir en conglomerado informe lo que es un tesoro estimable.

—¿No cre usted inevitable esta impureza del gallego, para amoldar una vieja lengua a un nuevo mundo de ideas?

—No pido estancamiento. Sería absurdo pretender que el vuelo de los nuevos poetas se ciñese a la estrechura de una lengua casera. El mundo anda, y en solidaridad creciente. Los préstamos de voces son ahora menos humillantes porque ya no son del idioma vecino, sino patrimonio de una civilización común. Pero no se trata de eso. Una lengua puede velar por su pureza y acrecentar sus recursos, nacionalizándolos con tino cuando los necesite. Nunca dejarse invadir y arrollar sin motivo. A mí, lingüista, me interesa más el gallego en su pureza histórica, y fijaría lo es suyo de derecho propio, sea igual o diferente al patrimonio de la vecindad. Sin tocar en un ápice éste, respetando la herencia en su integridad, el literato puede forjar y rebuscar cuantos recursos quiera, y aun los diccionarios depurarlos y aceptarlos; pero a conciencia de que es préstamo aceptado, no revuelto contubernio de lo propio y extraño, donde la idea de legitimidad es indiferente.

—¿Cree fácil en las actuales circunstancias la elaboración de un diccionario?

—Es labor ardua la de campo, la amplia y minuciosa rebusca de material no recogido, que abunda en una región lingüísticamente tan rica como es la gallega. Aquí todo esfuerzo es poco y toda aportación útil. La ordenación de gabinete, a condición de desarrollarse en un plan rigurosamente metódico, es fácil y realizable en un plazo no largo. Al lexicógrafo lo que hay que darle es la masa de palabras de la lengua viviente con sus variantes bien localizadas.

—¿Cree que el caudal por recoger del léxico gallego es considerable?

—El caudal del gallego es grande y selecto. De las hablas peninsulares es la más quieta y más suya. Extendidas o barridas las demás en la ventolera de la reconquista hispánica, el gallego se ha formado en una más tranquila sedimentación. Es la más suya, porque, aparte las conocidas influencias históricas, enraíza como ninguna otra de la península en el propio fondo tradicional romano. El fino espíritu de observación y la pacífica transmisión secular hacen que, a igualdad de caso, entre la masa oral que maneja un aldeano gallego y la que conserva un campesino de otra región española la ventaja en cantidad y fineza de análisis sea del primero.

—¿Y de las cualidades poéticas del idioma gallego?

—Hay en esto, no poco del espejismo vulgar do todo hecho idiomático. Se atribuye a las palabras lo que sólo es reverbero de una luz escondida. El léxico campesino en los poetas cultos cobra el prestigio de lo extraño: esas voces, frescas para nosotros, tienen un aire gentil de elegancia esfumada y de rara eufonía que

no tienen las corrientes. Hay en esto mucho de belleza ilusoria, aunque lo ilusorio en la poesía es su más valiosa realidad.

—¿Se refiere al uso de palabras rebuscadas por su valor expresivo?

—No reprocho este uso de voces sonantes o misteriosas: a lo más la afectación demasiado patente de la rebusca. Su justificación está en el fin distinto que el poeta se propone. Son un recurso con el que la poesía gana en misterio y belleza cuanto pierde en universalidad.

El señor García de Diego habla reposadamente, sin titubeos. Dice todo cuanto quiere decir. Certeramente. Al fin, nos adentramos por los terrenos de la grafía.

—Soy partidario, nos dice, de la ortografía etimológica. No creo que haya grandes inconvenientes para que el pueblo se dé cuenta del sonido que pueden representar la *g* y la *j*. Con la sustitución de la *x* por estas dos letras se resolverían problemas como el de la palabra *examen* y tantas otras que exigen la representación del sonido actual de la *x* castellana. Para la aceptación y comprensión popular de esta grafía será suficiente que la acepte un grupo un poco numeroso, que la ponga en circulación sistemáticamente, un periódico. Porque en cuanto a unanimidad no hay que soñar, pues estas son cuestiones tan delicadas, tan complicadas, que en realidad puede decirse que ofrecen razones para todos los criterios.

—¿Y la sustitución de la *ñ* y de la *ll* por *nh* y *lh*?

—No veo razón alguna para ello. Son cosas extrañas, provenzales, en el mismo portugués. En las *Cántigas* de Alfonso el Sabio vemos bien claramente palabras como *fillo* que no dejan lugar a dudas.

—¿Le parece a usted necesario el apóstrofo?

—Absolutamente necesario, puesto que responde a una realidad. Afinemos bien el oído y podremos observar que la sinalefa destruye completamente determinadas vocales. Esto lo observó, indudablemente, el mismo Rey Sabio, quien emplea el apóstrofo con toda seguridad. Un problema que, en cambio, no está resuelto es el de la representación de ciertas contracciones. No suena lo mismo la contracción de *ao a* (a la) que la palabra gallega correspondiente a *ala*. Así, pues, el empleo en ambos casos del acento circunflejo no es correcto. Habría que inventar un signo más.

—¿Y en cuanto a la vocalización de ciertas consonantes como, por ejemplo, la *o*?

—Creo que puede representarse concretamente tal como las pronuncia el pueblo. Así *acto* puede escribirse *auto*. Para lo que no veo razón es para la sustitución de la *c* por la *i*, como algunos pretenden. En la tradición encontramos *auto* y no *aito*.

Es imposible, sin una previa preparación, plantear todas las cuestiones de nuestra ortografía. Pero no desesperemos. Con las cosas que nos lleva dichas el señor García de Diego podemos dar por cumplida nuestra misión informativa. Solamente una pregunta, como final, sobre la legitimidad de ciertas palabras.

—Aun cuando a veces están justificados, pueden conducir a error. El prejuicio de apartarse del castellano lleva a cosas como decir *sarelo*, cuando *sarillo* es palabra genuinamente gallega. La derivación de ciertas voces que no están en el idioma puede ser, por el contrario, acertada y conveniente.

Ha pasado, justamente, una hora, la que se nos había ofrecido. Rebasarla sería incorrección, a pesar de la importancia del tema. Pero en el momento de la despedida retorna todavía la cuestión vital, la más urgente.

—Creo que la formación de un archivo del léxico gallego actual no sería muy costosa ni difícil. Bastaría poner en movimiento a todas las personas de alguna cultura, quienes podrían darnos el material lingüístico de sus respectivas comarcas. El archivo podría consistir en una revista, a ello dedicada. El ejemplo más admirable, en este sentido, lo da Suiza. Y, más cerca de nosotros, Portugal. Lo que en Galicia hay que vencer es ese retraimiento de muchos que se obstinan en no ofrecer a la cultura gallega el fruto de su labor personal: pequeños vocabularios, cancioneros, etc.

26. [EL NUEVO IDIOMA]

Evaristo Correa-Calderón

[...] sería preciso, como labor inicial, “crear” el idioma, la forma continente de ese nuevo espíritu.

Hemos dicho crear, pero esta no es la más justa palabra, pues el idioma gallego ya está creado y en vigencia.

Lo que acontece es que en una comarca el campesino opera cotidianamente con un léxico —supongamos— de trescientas palabras, las trescientas palabras que tenían los feligreses de aquel cura citado por Max Müller, y en distinta comarca otro campesino hace uso de doscientas cincuenta comunes y cincuenta distintas o variadas, y así sucesivamente.

Viene el intelectual y recoge todo lo que puede, desde un cómodo lugar, claro es. ¡Si al menos fuese al mercado, como hacía el señor de Montaigne para aprender su francés paisano!

Hay, es cierto, zonas privilegiadas, donde brota más lozana la inspiración de los poetas, donde es más intensa la pasión erudita, aunque más que falansterios son mechinales donde está refugiado algún buho solitario y científico.

Pero ¡ay! quedan muchas selvas inextricables, donde precisamente se ha refugiado el lenguaje más fuerte y más expresivo.

¿Qué intelectual gallego penetró en las sierras de Burón, de Ancares, de Caurel?

Así, nosotros —que gustamos de cabalgar por las montañas de nuestra tierra— hemos podido reunir sin un mayor esfuerzo más de cien palabras de uso corriente que no aparecen en ningún diccionario ni en el que está laborando calmosamente la Academia.

Si alguien tuviese la preocupación, la curiosidad de confrontar el léxico de los llamados clásicos y de los poetas menores, solamente con esto se habría aumentado en una cuarta parte el número de palabras, ya vertidas en molde literario, de nuestro léxico total. No hemos tenido siquiera ese hombre de paciencia que consagra su vida a ir escribiendo papeletas y papeletas.

Índice de utopías gallegas (1929), 228-232.

La primera labor que habría que llevar a cabo sería, pues, “aprender” lo que no se sabe honradamente, modestamente.

Vendría después el exhumar las palabras que han tenido un valor que se ha perdido por desuso y, por último, el crear.

Si los idiomas neolatinos han tomado raíces del griego o del latín para palabras que les eran precisas, la misma razón asistiría a nuestro idioma, sujetándose a las leyes de una fonética culta.

Y si no bastaba esto se podrían aportar a él los neologismos convenientes. No vemos mal en ello, en esta época de incesantes relaciones fronterizas.

Aprender, exhumar y crear será preciso si queremos construir una lengua moderna apta para expresar las inquietudes y matices de la hora actual.

Y habría que dar a la nuestra una forma etimológica que la unificase con las lenguas hermanas —la más próxima, el portugués—, con una grafía semejante a ellas.

En el afán de ruralizar, de limitar aún más de lo que ya lo está en exceso, se han suprimido matices en la grafía del idioma gallego. Así, por ejemplo, la *j*, la *g*, la *y*, y aun otras letras, para ser sustituidas todas ellas por la *x*. Todo se escribe con este comodín.

Los bárbaros se justifican diciendo que conviene simplificar el idioma, ponerlo al alcance de todas las inteligencias. No se dan cuenta que los únicos que leen a los intelectuales gallegos son los mismos intelectuales, y aun lo serán por mucho tiempo, pues el elemento campesino lee en castellano, por ser el que le enseñan en la escuela.¹

Y dicen también que con “equis” escribieron los que ellos llaman clásicos, cuando el valor filológico de estos poetas es absolutamente negativo. Escojamos un fragmento cualquiera. Muchas son palabras ajenas, que tienen su perfecta correspondencia en nuestra lengua. J. J. Nunes, el inteligente crítico portugués, señalaba los numerosos castellanismos de la obra de Rosalía de Castro.

En los documentos, en los códices, en los poetas de los *Cancioneiros*, en los poetas humanistas como Pondal, los hermanos La Iglesia, Florencio Vaamonde, en los diccionarios de Cubeiro y Valladares, en un hombre de solvencia mental como el malogrado Johan Viqueira, y por último en la *Gramática Histórica Gallega*, de García de Diego, juez consciente e imparcial, el gallego aparece escrito con su ortografía histórica, etimológica, semejante a la del francés y portugués.

En nuestro manifiesto *Aa Nova Generaxón Galega* —inmune de los pecados de las anteriores, y mejor preparada— propugnábamos esta ortografía etimológica, y aun aconsejábamos el uso de la *lh* y *nh* en sustitución de la *ll* y de la *n*. Esta, que

1 En reciente interviú celebrada con Jesús Bal [§ I.26], decía García de Diego, máxima autoridad en este problema: “Soy partidario de la ortografía etimológica. No creo que haya grandes inconvenientes para que el pueblo se dé cuenta del sonido que pueden representar la *g* y la *j*”.

parece una caprichosa variante, sería de una fructuosa trascendencia para nuestra literatura, porque amplificaría de modo muy considerable su área de expansión hacia Portugal y Brasil.

Si la grandeza del gallego consiste, precisamente, en su limitación, dejémosle así, como cosa folk-lórica, museal.

Pero si quiere dársele una eficiencia internacional, si se quiere que tenga robustas alas para volar —y que sea tan sólo un instrumento doméstico, como intentan esos señores— ha de ser estudiado, exhumado, construído con arte de orfebre, dándole además una grafía similar al idioma más fraterno, antes de ponerse a escribir en esa especie de “sayagués”.

27. DICCIONARIO GALEGO-CASTELÁN

Leandro Carré

VERBAS LIMIARES

O dicionario que hoxe damos ao prelo ten un número ben mais grande de verbas que calquera dos anteriormente publicados.¹

É natural que sexa así porque dende os que foron dados á luz por Rodríguez, Cuveiro e Valladares ata hoxe, a fala galega deu un formidábele pulo: usouse na literatura, en conferencias, nos xornáes. Descubríronse traballos de vellos troveiros e poetas, anterigos documentos e historias que foron nova fonte de estudo e arrequeceron o uso da fala galega. Os modernos escritores se non conforman xa con transcribiren os rústicos parrafeos dos labregos e xentes incultas, como cáseque en ausoluto facían os literatos galegos do século XIX, senón que engaiolan as maximazóns da sua fantasía en recedentes e froridas verbas, en galanas frases; como en tempos fixérase cando a fala galega era idioma de nobres, señores e poetas, e espresión axeitada de sabidos frades e doutores.

Despois dun longo periodo en que a nosa língua ficou sômente agarimada nos sinxelos beizos dos homildes, labregos, traballadores e mariñeiros, que tiveron a grandeza de a conservaren na quentura melosiña dos seus fogares, hoxe volta á recobrar o seu esplendor, e aínda á escintilar con novos resprandores, gracias ao xenio dos nosos escritores que fixo rexurdir â vida literaria e culta, a desleixada, desditosa, fala.

A Cruña: Edición Lar, 1928.

1 O dicionario de Valladares contiña 10 000 verbas; mais se temos en conta que de moitas de elas consina os aumentativos e diminutivos e mais algunhas pequenas variantes contándoas coma verbas difrentes, e descontando tamén moitas parolas que nel figuran e son eisatamente iguaes en galego que en castelán (pol-o que nós as non inculpamos no noso) aquél ten un número de verbas efeitivos moito mais pequeno.

Non figuran neste dicionario moitísimas verbas que son comúns ao galego e castelán, pol-o coidare innecesario.² Verbas que son comúns aos dous idiomas porque no século de ouro da nosa literatura, cando o castelán estaba aínda en formazón, a lingua literaria da península era o galego, e, naturalmente, moitas verbas galegas fóronse incorporando ao romance vulgar que se falaba daquela en Castela.³ Isto aparte de que tamén o castelán, coma o galego, sufríu a influencia do latín.

Usamos neste dicionario a ortografía que se estila hoxe, dende o rexurdimiento da nosa fala no século XIX despois de catrocentos anos de silencio, á pesar de que os anteriormente publicados empregan o *j* para o son *x*, (*ch* francesa) cousa que raramente se ve nos tempos d'agora. Coidamos dar así unha facilidade mais aos que consulten o dicionario como tamén aos que escriban en galego, e seguimos co'esto a forma gráfica adoutada pol-a case totalidade dos escritores, como xa fixemos no noso *Compendio de Gramática Galega*.

Que o noso dicionario poida ser d'algunha utilidade é o noso meirande desexo. O noso imenso amor á Galicia moveunos a o facer ique os nosos irmáns galegos acollan con agarimo esta obra que con tanto cariño compuxemos.

Leandro Carré

PRONTUARIO ORTOGRÁFICO

O abecedario galego consta dos 28 sinos seguintes:

a b e ch d e f g h i j⁴ l ll m n ñ o p q r r r s t u v x y z

pol-o tanto total-as verbas galegas ou galeguizadas deberanse escribir sômente co estas letras.

Poderanse usar ademais en vocábulos derivados de nomes propios estranxeiros e nalgunhas parolas universalizadas o *k* e mais o *w*; *kantismo*, *darwinismo*, *kilo*, etc.

2 Poñemos en troques as modalidades especiaes dos nosos verbos, e un cadro de irregulares, cousas que seguramente será acollida con interés.

3 Véxase "Influencia do galego na formación do castelán", por Uxío Carré Aldao.

4 En galego o *j* ten o valor *ch* francesa, somellante ao portugués, mais, por ter no español (o idioma oficial e único que se depende nas escolas) un son estrano, moi diverso, e prestarse esto a confusions para a lêtura, adoutouse xeneralmente o *x* para representar aquel son na escritura galega.

B V

B Ten a mesma pronuncia e valor que nos idiomas español e portugués. Nas sílabas *bla*, *ble*, *bli*, *blo*, *blu*, *bra*, *bre*, *bri*, *bro*, *bru*, poñeráse sempre *b* como en *blasmo*, *deble*, *braña*, *brexo*, *bruar*, etc.

Nas terminazóns verbaes en *-aba* que espresan tempo pasado, como: *falaba*, *deixaba*, etcétera.

Verbos romatados en *-bir*, como *sobir* ou *rubir*, *escrebir*, *percebir*, etc.: esceitúanse *vir*, *servir* e *vivir*.

Verbas que romaten en *-bele*, como *apracíbele*, *caroábele*,⁵ etc.

V As palabras finadas en *-ava*, *-ave*, *-avo*, *-eva*, *-iva*, *-ivo*, *-ovo*, se espresan cualidade d'unha cousa, deberán de se escribir con *v*, como: *porco bravo*, *rapaza nova*, *âr leve*, etcétera.

Nos verbos romatados en *-servar*, como *ouservar*, *preservar*, etc.

Nas persoas dos verbos que non teñen *b* no infinitivo, como: *andiveche*, *estivo*, etc. menos na terminazón *-aba* do pretérito imperfecto de indicativo que, según dixemos, debe de se escribir con *b*.

En verbas que escomezan con *pre-*, *pri-*, *pro-*, escribiráse *v* como en *proveito*, *privanza*, etcétera: esceitúanse *preboste* e *probar*.

Nas que encomecen con *en-*, *in-*, como *enlevar*, *envexa*, *inverno*, etc.

C Z Q C

C Emprégase antes de *a*, *o*, *u*, para o son *ka*, como en *casa*, *côr*, *cume*, etc.

Diante de *e*, *i*, é substituído por *qu* coma en *queixo*, *quixo*, *esqueiro*.

Para o son *ze*, *zi*, emprégase o *c*, como en *celme*, *cínza*: e o *z* no son *za*, *zo*, *zu*, como en *poza*, *zoco*, *zucra*.

O *z* final ten o son *s* como en *nariz* (naris), *noz* (nos), *lux* (lus), etc. mais en verbas nadas d'algunhas d'estas que teñen un *e* ou un *i* despois do *z* trócase ésta en *c*; exemplo: *lucente*, o mesmo acontez ao facer o prural: *veces*, *noces*.

N-algunhas comarcas a pronuncia de *ce*, *ci*, ou *za*, *zo*, *zu*, faise sibilante como se fose con *s*: mais na escritura non debe de se usar aínda neste caso senón o *c* ou *z* para non dar lugar á confusions en verbas que tendo diferente significado escribíranse igual, como: *caza* e *casa*, *louza* e *lousa*, *cea* e *sea*, *cocer* e *coser*, *roza* e *rosa*, *vez* e *ves*, *lux* e *lus*, *voz* e *vos*, *noz* e *nos*, etc.

Antigamente usábase o *ç* sobre todo nos finaes en *çon*: *naçón*, *curaçón*; actualmente emprégase *z*: *nazón*, *curazón*.

5 A forma *amabre*, *fautibre*, etc. é vulgar, aínda que moi usada aínda por escritores de sona.

G J X

Emprégase *g* para representar o son soave *ga, go, gu*, como en *fraga, logo, mágua*.

Diante de *e, i*, hai que lle aumentar un *u*: *aguillear, fungueiro, freguesia*. Se este *u* se profere márcase con diéresis: *argüir*.

Ge, gi, ten o mesmo valor que escrito con *j*, e ponse en lugar d'este cando a etimoloxía ou a analoxía o piden, exemplo: *gente* (xente), *lógica* (lóxica). Nos derivados *ja, jo, ju*, permanez o *j*; antes de *e, i* exemplo: *laranja* (laranxa) *laranjeira* (laranxeira).

O *g* etimolóxico múdase en *j* diante de *a, o, u*; exemplo: *fugir* (*fuxir*), *fujo* (fuxo), *fuja* (fuxa), *regir* (rexir), *rijo* (rixo).

Úsase *g* en vocábulos cuia etimoloxía veña do *g* latino; coma en *genio* (xenio), *genro* (xenro), *gesta* (xesta).

Empregaráse *j* cando veña do *j* como *ja, jurar*; de *i*, como *hoje*, que tamén adoitan se escribir: *xa, xurar, hoxe, etc.*

Poñeráse *x* nas verbas que en latín escíbense con *x, ss, sc, ps, f*; como *luxo, paxaro, peixe, feixe, faixa, caixa, roxo, etc.*

O *g* non se emprega no meio de dición e como final de sílaba, e así escribiráse *dino, manífico, etc.*

No galego o *j* ten o mesmo valor da *ch francesa*, somellante ao *x*: daquí que pol-a razón esposta na primeira nota deste traballo, a casi totalidade dos escritores dende o século XIX deron en usar *x* en lugar de *j* e *g* forte. Nós mesmos fixémoslo así tamén e recomendámolo polo considerare comenente.

Neste dicionario buscaróñse, pois, total-as verbas que teñan *g* forte ou *j* no *x* posto que por ser o sino mais afin para representar o son galego d'aqueles outros, co'este figuran escritos.

H

Poñeráse *h* inicial naquelas verbas que o xustifique a súa etimoloxía, como en *home, humán, honra, hoxe, herdanza, hastra, herba, hourizonte, etc.* Mais se a calquera palabra con *h* inicial se engadira prefixo, suprimiráse o *h*; exemplo: *desumán, desonra*.

Escribiráñse sen *h* inicial: *irmán, ovo, oso, oco, onte, orfo*.

No meio dos vocábulos úsase poucas veces: *unha, algunha, aheito*; pero se non poñerá en *sátir, coerente, prohibir*.

Escribiráse *h* final sômente nas interxeicións *iah! ioh! iouh!*

S X

Nas verbas que no castelán teñen *x* como *éxito*, *extenso*, etc., é regra xeneral que mudan no galego en *is* ou *us* cando a letra inmediata é vocal, como en *éxito*, *eisento*, *aisioma*, *ousigeno* (ousíxeno). Cando sigue un consonante daquela ten o valor de *s*: *esceso*, *escusar*, *estremar*, *estenso*, etc.

Subsiste o prefixo *ex* que se antepón á dinidades, oficios, etc., para indicar que o suxeito á quen se aprica deixou de exercer o cargo ou honore: *ex-misnistro*, *ex-alcalde*, etc.

CONSONANTES

Non se usarán consonantes mudas cando non inflúan no valor das vocaes que as precedan. Asi *cc* faise *ix* en *direizón*, *satisfaiazón*, etcétera, *uc* en *oucidente*.

Ct trócase en *it*: *faitoría*, *inspeitor*, e *ut* en *outubro*, ou simplemente *t* en *produto*.

Pc fai *ix* en *perceizón*, *esceizón*, e *uc* en *oución*.

Pt ás veces fai *it* como en *esceito*, outras *ut* como en *adoutar*.

Ps múdase simplemente *s*: *colaso*.

Bc convírtese en *uc*: *oucecazón*.

Bs fai *s* como en *asterse*, ou *us* como en *ouservar*, *ousesión*, *ausoluto*, etc.

Ousérvese como por razóns da vocalización, e d'acordo cos estudos realizados por Orchell, téndese á facer *j* como mais afin despois do *a* e mais do *e*: en troques despois de *o* ten o son unha marcada tendencia a *u*.

Y – I

Sempre que o son que se queira representar sexa vocal e non consonante, poñeráse *i*; exemplo: *ai*, *fai*, *ái*, *vai*, *rei*, *lei*, *hai* e *mayo*, *croyo*, *choyo*.

Úsase tamén algunhas vegadas por razón de eufonía antepoñéndoo á verbas que encozegan por *a* cando a éstas precede o artigo femenino singular ou a preposición *á*; exemplo: *tirouno á y-auga*, *a y-alma*.

TERMINACIÓN LATINA EN TIA

Non hai unha regra xeneral. Dise *doenza*, *presenza*, *fervenza*, etc., e *frecuencia*, *con-cencia*, *pacencia*, *comenencia*, *intelixencia*, etcétera.

PRURAES

Dos rematados en *-l*. A forma *aes*, é dicir, a perda do *l* ao engadir a sílaba *es* romate do prural, é a mais correita: *xornaes, anímaes, marxinaes*, etc., esceitúase *papel*, que fai *papés; cadril, cadrís; funil, funiles; caravel, caraveles*; e as verbas d-unha soya sílaba que conservan o *l* ao facer o prural: *males, sales, vales*, etc.

Romatados en -n. Engádase un *s*: *nazón, nazóns; curazón, curazóns*; etc.

Romatados en -r. Fan o prural engadindo a sílaba *-es*: *lares, ares, culleres, mulleres*.

Romatados en -z. Véxase o dito no párrafo C Z Q S.

PRONOMES

Os pronomes complementos enclíticos de verbos escribiránse á continuazón d'és-tes formando unha soya dición: *téño, lémo, unilo, vénselle, mercámola, fíxose*.

Póñense diante do verbo:

1.º Cando antes d'este hai algún pronome *negativo, interrogativo* ou *conxuntivo* ou os axetivos *calquera, poucos*: *ninguén o sabe, iquén cho dixo?; o que che alcumou, foi él; calquera llo di; poucos che deron*, etc.

2.º Cando o verbo vai precedido de algunha conxunción (*esceituando e, pero, pois*) ou algún adverbo: *nin llo dei nin penso neso; tamén llo a él dixeron; hoxe non che trouxo nada*.

Cando se antepoñen ao verbo estas formas pronominaes dalle certo xeito o añadir algunha palabra entre medio das dúas: *Por falares moito, non coides que ch'eu vou dal-a razón*.

Cando os pronomes de que falamos van rexidos por un infinitivo ou un xerundio precedido d'outro verbo, pódense poñer antes ou despois d'estes modos verbáes: *Estábame facendo a barba* ou *estaba facéndome a barba; foillo levar* ou *foi levarllo*.

Aconsellamos n-oustante a primeiro forma.

Adoutando a forma portuguesa, os pronomes precedidos das preposicións *a, de, en, por*, escribiránse unidos a éstes formando unha soya dición. O mesmo débese facer cos artigos *o, a, un, unha, uns, unhas*, e os adverbos *aquí, aí, alí, acolá, alén, onde, antes*. Así escribirase: *ao, da, do, das, dos, pola, polo, dela, dele, desta, deste, desa, dese, daquela, daquele, nesta, neste, nesa, nese, noutra, nalgún, nalgunha, no, na, aquí, dalí, daí, dacolá, dalén, dantes, dun*, inda que tamén pódese escribir *d'este, d'aquela*, etc.

USO DOS INFINITIVOS

A forma indeclinábele do infinitivo emprégase:

1.º Cando éste tómake en seno astrauto, prescindindo de persoas: *O traballar non é pecado. É mester axudar á quen o percisa.*

2.º Cando o infinitivo sirve de complemento directo ou acusativo a outro verbo: *Teus pais mándante saír. Queremos loitar pol-o ben dos nosos fillos.*

O infinitivo toma as suas desinencias persoales:

1.º Cando s'emprega como suxeito d'algunha oración, principalmente do verbo sustantivo, e exprésase a persoa á quen alude, ou pol-o menos quere escital-a idea d'ela; exemplo: *Fagan o favor d'iren hoxe. ¡Canto sinto o non estarmos d'acordo! Ao chegares tí, fuxíron todos.*

2.º Cando o infinitivo ten o valor d'un complemento circunstancial de causa, fin, desinio, restrición, etc., especialmente se o suxeito do mesmo é tamén suxeito ou réxime da oración principal; exemplo: *Pra loitares tí comigo, téis moi poucas forzas. Teñen tempo d'abondo pra falárense.*

DIMINUTIVOS

As terminazóns en *iño, iña*, son, no galego, características dos diminutivos, como: *cativiño, neniña*, etc. De xeito que non figurando neste dicionario os diminutivos, haberán de se buscare as verbas nos positivos e sustantivos correspondentes: *cativo, neno*, etc.

ACENTOS

No galego hai dous acentos: o agudo (´) e o circuflexo (ˆ).

O acento agudo ten os usos seguintes:

1.º Indicar nas palabras a vocal onde a voz débese apoiar con mais forza: *ánemas, voste, cómaro.*

2.º Distinguir algunhas palabras que se confundirían entre sí:

É terceira persoa do singular do presente de indicativo do verbo *ser*, para a distinguir de *e*, conxunzón.

Á, preposizón, de *a*, artigo feminino.

Pór, de poñer, e *por*, preposizón.

Fóra, adverbio, de *fora*, do verbo *ir*.

Présa (axiña), de *presa*, o que se colle cunha man.

Dá, do verbo *dar*, de *da* contraizón de *de* e *a*.

3.º Indicar a maior forza con que se pronuncian certas palabras cando van en frases interrogativas ou admirativas: *iquén foi? icál é? iquén o pensara!*

O acento circunflexo denota a pronuncia aberta das vocáes, especialmente en sílabas que sufriron contraición: *â, âr, bô, lêr*, etc.

APÓSTROFO

O apóstrofo denota a supresión eufónica d'unha letra en fin de dición: *qu'era certo, com'as outras*, etc.

No galego déuse en abusar tanto do apóstrofo que por veces facíase difícil a lêtura. Débese, pois, usar o menos que se poida, limitándoo a preposición *de* como se fai no portugués e francés.

Véxase o que decimos no párrafo “os pronomes”.

GUIÓN

O guiónponse algunhas veces para indicar que unha letra ou sílaba que por eufonía pronúnciase unida á outra palabra pertence á diferente dición.

Esto acontece co *s* ou *r* finaes de persoas verbaes ou dos infinitivos dos verbos e aínda d'outras palabras que se empregan á cotío, cando van seguidos dos artigos *o*, *a*. Ao se facer esta unión trócase o *s* ou *r* finaes por *l*, exemplo: *todol-os* (todos os), *tral-os bois* (tras os bois), *poñel-a mesa* (poñer a mesa), *mail-os* (mais os), etc.

INTERROGAZÓN, ESCRAMAZÓN

É comenente sinalar co estes sinos o comezo e remate das orazons interrogativas (*!?*) ou escramativas (*!!*).

28. LÍNGOA GALEGA. UNIFICACIÓN

Juan Carballeira

Non sei si é noble inquedaanza de amigo ou mala intenzón de enemigo encuberto, de resentido amargurado; que tanto pobre home incapaz tinxe hoxe de berros histéricos o panorama nacional co gallo de calquera miudez, que non vai a quedar mais recurso que seguil-o camiño sós i en silencio, encirrados e limpos, por riba da baba marela dos impotentes, ô lombo de aquela reveladora verdade: “¿Ladran? Señal de que cabalgamos”. (Iste fenómeno patolóxico que bota flores de murcha tristeza na primaveira cívica que está quentando a República, xa D. Miguel de Unamuno o diagnosticou con ollada circia: non é mais n-eses casos que penduran de personaxes rebuldeiros, enredadores, sen apetencias puras, que resentimento da mais baixa categoría: a falta de “enchufe”. Eis tod-a razón da súa actitude negativa).

Iste limiar non é mais que resposta a certa tácita crítica que entre liñas de certo artigo, trasuda non sei quén que quermos chamar a atención porque nós, ô contrario d-un criterio sustentado afervoadamente fai tempo i hasta insuflado de polémica, escribimos derradeiramente un artigo en galego co-a grafía empregada popularmente, dándolle as costas âs razóns etimolóxicas postuladas denantes tan férreamente.

E non hai tal “viraje de duda o ambivalencia”, como sinala o noso censor. Eu son o mesmo que en 1927 propugnaba pol-a unificación da lingua galega na grafía sobre bases etimolóxicas. E a miña convicción de hoxe e de sempre. Pero chegou un intre pra a Galiza n’o que o instrumento lingüístico é tamén un delicado instrumento político —delicado i enorme— e non é cousa, entre outras razóns, de lle mellar o fio c’un cisma que non é oportuno atravesarllo agora diante como un bache. O que se supón en min unha tacha, é precisamente unha virtude: virtude de disciplina i humildade de bo galeguista: gardar a miña íntima querencia, o meu personal criterio para transixir co mais numeroso e o mais popular tamén en beneficio do noso idioma, sin que isto impida que nun mañán forte que xa amanece,

volte a aquela miña angueira: unificar a nosa lingua sobre bases etimolóxicas, dándolle entrada no alfabeto galego a dous signos tan universales como o *g* e o *j* (Cotarelo, García de Diego, Navarro Tomás, Risco e outros filólogos i escritores de outa solvencia xa diron público dictamen favorabel a iste sistema ortográfico).

A norma, anementras non se concreta o idioma galego na carne do pobo con plena unanimidade, xa a deu Rafael Dieste co-a sua fonda clarividencia: empregar o *x*; na forma demótica, nos xornaes populares e publicacións de gran público; e a forma culta, etimolóxica, nos traballos escolleitos solo vivos na área circunscrita das minorías. (A revista *Nós* cadraríalle axeitadamente ista forma).

Eis como co ista conducta conciliadora, n'este intre cobizoso da renacencia da galeguidade, podemos acadar un intento —provisional— de unificación do noso idioma.

29. UN LIBRO QUE TODOS ECHAMOS DE MENOS

Antón Vilar Ponte

Desde hace mucho tiempo venía echándose de menos por cuantos quieren dedicarse al cultivo de nuestra lengua vernácula un vocabulario castellano-gallego. Había diccionarios y vocabularios gallego-castellanos, pero castellano-gallegos, no. Las Irmandades da Fala, justificando una vez más la necesidad de su existencia, han dado cima a labor tan útil y conveniente. Después de varios años de trabajo, escrupuloso y concienzudo, al fin lanzan al público un vocabulario de tal guisa. Quien haga más que hojearlo; quien lo lea con atención verá que se trata de un serio fruto del estudio donde lo arbitrario y ligero no cuenta para nada. ¿Que la obra no es completa? Quien lo duda. Para serlo tendría que comenzar por no confinarse en los límites a que tiene que someterse un vocabulario. Pero dentro de este campo limitado puede reputarse como algo meritorio, plausible y digno de la mayor consideración. Porque no solo constituye una base indispensable para trabajos de más grande envergadura, sino un elemento lo bastante abundoso para poder escribir bien nuestro idioma y para darse perfecta cuenta de la riqueza del mismo y de la importancia que tuvo antaño en las gestas de la cultura.

Forma el vocabulario que nos ocupa un tomo en octavo, de apretada letra, a dos columnas, que aún conteniendo gran cantidad de texto, aparenta ser breve y puede llevarse cómodamente en el bolsillo. Se editó en la imprenta Moret, de La Coruña, con verdadero esmero, habiendo ejemplares en rústica y encuadernados en tela roja.

Los confeccionadores de esta obra, fruto de varios años de investigación escrupulosa y de compulsas serias, utilizaron de los diccionarios existentes los vocablos bien contrastados. De tal manera que con él se posee un conjunto de lo bueno de todos. Pero tras un estudio de documentos antiguos de diversas épocas, tanto gallegos como portugueses, y de la consulta de todos los diccionarios de sinónimos lusos lograron una integración del idioma vernáculo donde aparecen nominalizaciones apropiadas no solo para las cosas que se relacionan con el “sermo rústico”

sino para las de carácter guerrero, suntuario y señorial, pudiendo llegar así a esta conclusión ineluctable: que no hay palabra netamente portuguesa que no sea netamente gallega y viceversa, y que cuanto en el portugués suena a extraño para nosotros resulta extranjerismo o exotismo colonial. Queda *ipso facto* trazado el camino que conduce a la anhelada unificación de las dos ramas de idéntico idioma. Y queda también, por lo tanto, condenado para siempre el dicho ignaro de los que a los gallegos que depuran su lengua los califican, como si esto fuese defecto, de “aportuguesados”. Que una lengua que ha sido culta y cayó por decadencia en los brazos del uso rural para renacer de nuevo precisa del conocimiento de los vocabularios arcaicos, es incuestionable. Por eso en el vocabulario de las Irmandades se recogen aquellos concienzudamente, mientras se prescinde de muchos bárbaros ruralismos que los escritores cultos han de repugnar sin duda. Es natural que para vigorizar una lengua renaciente que en el orden de la cultura sufrió largos abandonos y olvidos se recurra —sin desdeñamiento del *elan* vital que nutre la savia popular a través de las raíces folk-lóricas— a las voces arcaicas que creó la ley de menor esfuerzo en tiempos pretéritos, como producto neto del íntimo diálogo entre el paisaje y el hombre. Tales arcaísmos son como firmes testimonios del noble abolengo idiomático. Prescindir de ellos para crearlos nuevamente, constituiría un grave pecado de artificiosidad. Lo que procede es re-crearlos.

A todo esto tiende el *Vocabulario castellano-gallego* de las Irmandades, verdadera visión panorámica de un idioma rico y bello, apto para la génesis de una cultura, en el que las influencias de Europa por intermediación de las peregrinaciones que aflúan a Compostela a través de la vía franca se notan en cientos de vocablos que etimológicamente ofrecen una gran similitud con los franceses.

Se trata, pues, de un libro más que útil, necesario, de enorme transcendencia para la dignificación de nuestro idioma, para su cultivo fácil y para su rápido progreso.

30. ALGUNHAS NORMAS PRA A UNIFICAZÓN DO IDIOMA GALEGO

Seminario de Estudos Galegos

É anxeio constante da maoría dos escritores galegos o coñecemento dunhas normas siquera ortográficas que desboten ou ao menos diminuen a anarquía que hoxe hai no escribir o noso idioma. O Seminario de Estudos Galegos dende os primeiros días da súa existencia agarimou esta idea e teimou varias veces levala a efecto sen resultados polo de agora positivos.¹ Por coidar que cicáis sexa mais factible este intuito pondo cada un da nosa parte o que poidamos é polo que a Sección de Filoloxía quer presentar á consideración do Seminario pra uso particular dél e sen rigurosas pretensións científicas estas breves normas baseadas todas elas na orientación que imos a espor.

A lingua galega foi orixinariamente a mesma que usou o reino portugués no seu berce, e con el a pesares da separación política marchou xunto na fala o pobo galego ata fins do séc. XIV. Cando có Renacemento a nacionalidade portuguesa terminou de facerse, a irmán galega en troques sufríu a perda da súa conciencia nacional e este aletargamento durou catro séculos ata comezos do XIX. Namentras a lingua portuguesa chegaba a ser unha das principais do mundo pola súa extensión e pola súa belida literatura, a galega perdeu a vida no mundo da cultura sendo isto unha das máis fortes causas da inferioridade espiritual da nosa Terra durante esas nefastas centurias. Mais é unha das ventaxas dos pobos celtas e polo tanto do noso a súa forza contra as invasión e os agrilamentos doutras culturas, cicáis pola súa posición xeográfica de *finis terrae*, que fai difícil o dominio a persistenza da invasión estrana, cicáis pola superioridade numérica da poboación rural con respecto á das vilas ou millor polo propio valor de resistencia dos habitantes destes sufridos pobos. O caso é que a Galiza a pesares da *capitis diminutio* que dende o séc. XV ven sofrendo, mantivo e mantén ditosamente ergueito o seu idioma falado pola

Santiago: Nós. Publicacións galegas e imprenta, 1933.

1 Na Asambleira xeral en Pontevedra, de Abril de 1928, o señor Couceiro Freixomil presentou unhas bases pra a súa unificación, que despois emprentou cun apéndice do Prof. Moralejo, da Universidade de Santiago [§ I.19]. Os asidados estudos destes autores, son dinos da maior loubanza, e moito nos serviron na nosa labouira.

inmensa maioría dos seus fillos cun senso antergo e primitivo en moitas formas e xiros que esquenceron os mesmos portugueses influídos na súa vida cultural dos séc. XV, XVI e de gran parte do XVII polos países de fala castelán e cunha peculiaridade de desenrolo noutras moitas formas e xiros que impiden toda posibilidade de adaptar lisa e totalmente a nosa lingua ás normas que rixen a bela fala de Portugal.

Co-esto está dito o espírito que debe domeñar a nosa orientazón: “O de achegamento ao portugués nos valdeiros que hai que encher no noso idioma”. Felizmente este foi o método que siguéu o Seminario dende un principio, así no desbotar os apóstrofos, no suprimir moitas sinalefas, etc., e non cremos polo tanto innovazón senón proseguimento lóxico as normas que presentamos cando dín algo que non se compre agora. Mais somentes debemos achegarnos nos valdeiros que hai que encher na nosa fala, pois agás da nosa principal obriga de deixar que o galego siga ceibamente polos sulcos que él vaise marcando non podemos crer que o portugués sexa unha lingua perfecta aínda coa relativa perfeizón a que se pode aspirar nas cousas do linguaxe, e por esto cando unha construción castelán que viña suplir unha falla no galego tomou patria no noso idioma, se aquela é superior técnicamente á portuguesa co-ela debemos ficar.

As normas, que deben abranguer total-as cuestións ortográficas non resoltas, só deben coller as fonéticas e morfolóxicas atinxidas por aquelas e as demáis necesarias pra a conservazón e o desenrolo do xenio da nosa fala. Co esto non dicimos que fiquen resoltas as principás dúbidas e sí só as que atoparon unha soluzón aceptada unánimemente polos membros da Seizón. Mais non nos magoa esta falla, por ser a nosa idea proceder sen presas e con siso. Hoxe é tempo de adolescencia da nosa cultura e polo tanto da nosa lingua; así que non trabemos o desenrolo dela desbotando as ricas formas dialectás, ou sometendo a régoas inflexibles a evolución das verbas dende o latín, ou asiñando taxativamente os cultismos. A cultura galega por tanto tempo descurada quer ar puro e amor agarimoso de nai polo de agora. Xa lle virá o día de asometerse ás prescizóns, moitas veces nimias dos doutores.

NORMAS ORTOGRAFICAS

I LETRAS

A) VOCÁS.

1. Non se fará distinción gráfica entre as vocás abertas e pechadas, nin entre as longas e breves, agás das vocás longas dos monosílabos, que levarán acento agudo: *á=a la; có=con el; só=solo; pór=poner*.
2. Xuntas dúas vocás iguás fanse unha: *xeral. aló*. Exceptúase *areiro*.

B) I SEMICONSONANTE E SEMIVOCAL.

Escribiráse sempre con *i* latina: *lei, Maio*.

C) CONSOANTES.

1. *ç*.— Prescídase do seu uso.
2. *h*. —Consérvase somentes nas verbas que o teñan en latín: *home, hoxe, herba, Hespaña*. —Prescídase dél por tanto en *orfo, irmán, achar, encher*. —Úsese tamén o *h* pra representar a nasalidade do *n* en *unha* e os seus compostos.
3. *ll, ñ*. —Prescídase da grafía portuguesa *lh, nh*.
4. *q*. —Úsese somentes diante da combinación *ue, ui; queixo, quixo*. —Úsese sempre nas verbas procedentes do grego en que o latín escribiu *ch* substituindo a *x* grega; *arquivo, arquiidiócese*.
5. *x*. —Só provisionalmente, por razóns de comenza actual, prescídase sempre da representación etimolóxica que usa os signos *g, j; xente, xaneiro*. —Consérvase a grafía *x* con son *cs* nos cultismos *nexo, exágono*, etc. —Nas verbas enxebres convírtase este *x* entre vocás en *is* ou *ns*, según as variantes dialectás: *eisame, ensame*, i entre consoantes, en *s*: *estrano*.
6. Co fin de ir desbotando o son *z* castelán, que non é galego, prescídase de todo *z* final e mais do inicial de verbas que en latín comenza por *s* usando só esta derradeira letra; así, *lus, vos, soco, sugar*.

D) GRUPOS CONSOANTES.

1. Nas verbas cultas mantéñanse os grupos primitivos; *apto, obviar*.

II SIÑOS ORTOGRÁFICOS

1. *Acento*. —Rixen en xeral as normas de acentuazón castelán.
Exceizóns. —1) O espresado no párrafo a) das letras, sobre as vocás longas dos monosílabos. —2) A terceira persoa de singular do presente de indicativo do verbo *ser* levará acento pra distinguila da conxunzón *e*. —3) Os pronomes *nos*, *vos* tamén cando son tónicos. —4) As maiúsculas non se eximen de levar acento.
2. *Apóstrofo*. —Prescídase do seu uso.
3. *Guión*. —Consérvase só: 1). —Entre o *i* eufónico e o sustantivo que empeza por *a* tónico; *a i-auga*, *a i-alma*. —2) Despóis do troque de *s* final de sustantivo, adxetivo, ou pronome en *l* diante de artigo e pronome átono, e do *de r* ou *s* de verbo na mesma letra diante de artigo; *todol-os*, *vol-os*, *cantol-o viron*, *querel-o neno*.² —3) Despóis do adverbio *non* reducido a *n* diante de verbas que empecen por vocal. —4) Despóis da preposizón *con* reducida a *co* diante dos demostrativos ou pronome de terceira persoa.

III LIGAZÓN DE VERBAS SEN SIÑO

1. Os verbos cós pronomes seguintes átonos; *douma=me la dió*.
2. Os pronomes átonos seguidos; *cho=te lo*.
3. A preposizón *a* có artigo determinado masculino; *ao*, *aos*.
4. As preposizóns *de*, *en* reducidas graficamente a *d*, *n*, xuntaranse coa verba seguinte se ésta é artigo determinado ou indeterminado, os adxetivos *outro* e *algún*, demostrativos ou pronome de terceira persoa.
5. A preposizón *con* reducida a *co* xuntarase có artigo determinado, e reducida a *c* có determinado; *có*, *coas*, *cunhas*.
6. As partículas que finan en *r*, *s*, xuntaranse có artigo determinado seguinte cando troquen aquelas letras en *l*; *polo*, *poilo*.

2 A asisada opinión de Leite de Vasconcellos, que debía separarse *vo-los* ten en contra que hoxe os galegos silabamos *vol-os*.

NORMAS FONÉTICAS

1. A conxunzón *e* só se trocará en *i* diante doutro *e*.
2. A conxunzón *si* en latín é sempre *se* en galego.
3. O grupo *ion* en latín, nunca fará en galego *eon*; así, endexamáis *naceón, ocaseón*.
4. O grupo *au* en latín da sempre *ou* en galego cando ésta é a sílaba tónica; *couto*.
5. O grupo *ui* en latín nunca fai *uie* en galego; así endexamáis *constituie*.
6. Os grupos *nn, mn* en latín dan sempre *n* en galego; *cana, dano*.
7. O grupo *ll* en latín nunca fai o son *ll* en galego; *selo, apelido*.
8. A terminazón *-ine* en latín con *i* breve fai *e* en galego; *orde, virxe*.
9. A terminazón *-inu, -ina* latina fará *-iño, -iña* nos sustantivos; así *viño, raiña*, máis non nos adxetivos; así *fino, divino*.
10. A terminazón *-te* precedida de vocal en latín consérvese en galego trocando o *t* en *d*; *cidade, sede, saúde*.
11. A terminazón *-is* en grego fará *-e* en galego; así, *tése, necrópole*.
12. A aférese, elisión de vocás entre consoantes, paragoxe e metátese de consoantes, usaránse só nos casos consagrados.

NORMAS MORFOLÓXICAS

1. As verbas rematadas en vocal, forman o plural engadendo *-s*; *homes, reis*.
2. As rematadas en *-r*, engaden *-es*; *mulleres, (ar* pode formar o plural *ars)*.
3. As que finan con *-l*, cando son polisílabas agudas, forman o plural trocando o *l* en *s*; *casás, reás, caravés. (Aquel* pode formar *aqueles)*. Nos demáis casos engaden *-es*; *ánxeles, fáciles, vales*.
4. As rematadas en *-s*, se son agudas engaden *-es*; se non o son, fican invariadas; *meses, barballoas, (Paspallás* é o mesmo en singular que en plural). Se estas verbas en latín finaban en *-x*, poden, como en latín, facer o plural gráficamente en *-ces*, perdendo o *s*, do singular; *voces, rapaces*.
5. As verbas rematadas en *-an* non fan o feminino engadendo *a*; nunca *castelana, catalana*.

(Estas normas, despois de escoitados os pareceres dos membros da Seizón de Filoloxía, foron presentadas polo Director dela ao Seminario de Estudos Galegos, que acordou a súa publicación na xuntanza xeral do 15 de Outubro de 1933).

31. TEMAS GALEGOS. A UNIFICAZÓN DO NOSO IDIOMA

Johan Carballeira

Deica agora a vella cuestión da unificación de lingua galega discurrira nun platónico celibato, acadarmada nas mans dun feroz individualismo —a nosa gran tara “colectiva”— que impedía unha conxugazón de esforzos para soerguer o noso instrumento idiomático, xenuflexo e carente da debida homoxeneidade pra o seu normal funcionamento.

Hoxe, endebén, avencellados todos nunha unánime actitude política, o criterio da despersonalización endexamais acadado, permite que agora se poida orgaizar o idioma con seriedade e unidade que urxentemente lle conviñan para fixar a súa categoría. Iste intre feliz tivo o Seminario de Estudos Galegos o grande siso de o saber aproveitar para establecer unhas normas a prol da unificación do noso idioma. Nun dos derradeiros números de *A Nosa Terra* insértase o informe da Seizón do Filoloxía do Seminario que atingue ao problema.

Mais agora, sen ánimo, desde logo de impugnar tal acordo na mais mínima parte, téntame, emporiso —agora noutro senso— matinar nunha vella angueira miña, a defensa da grafía etimolóxica do galego no que atingue a dous signos tan universales como son o *g* e o *j*.

O Seminario dí moi ben: “Só, provisionalmente por razons de comenza actual prescídase sempre da representazón etimolóxica que usa os signos *g, j*”. A norma, namentras non se concreta o idioma galego na carne do pobo con plena unanimidade, parécenos axeitada; mais, si se nos permitise, cunha variante: empregar o *x* na forma demótica, nos xornaes populares e publicacións de gran público; e a forma culta, etimolóxica, nos traballos escolleitos, vivos na área circunscrita das minorías, no libro e na revista de estudos que pol-o seu xeito especial mais han servir â Cultura que â actualidade.

Isto que decimos con relación ao *g* e o *j* pódese engadir tamén con respecto ao *z*, que o Seminario, nas suas devanditas normas teima de desbotar co gallo do seu

son castelán... cando en castelán se lee. Nun idioma serio non pode tampouco prescindirse dun siño tan universal como o z.

Pol-o demais, aínda que as normas agora propostas non esgotan a cuestión, ofrecen desde logo un camiño seguro e claro por donde dirixir o desenvolvemento do noso instrumento idiomático. Conviría, porén, que o mesmo Seminario coidase de ir ampliando e concretando, coa debida oportunidade, iste programa de unificación da nosa lingua até chegar a fixalo en seguras normas científicas. Somentes eisí un idioma pode afincarse nun pobo coa outa e firme categoría que lle ten de ser propia.

32. A UNIFICACIÓN DA LÍNGOA. UNHA PREOCUPACIÓN INJUSTIFICADA. ESPELLO EN QUE FITARNOS

Ramón Vilar Ponte

É corrente atopar, en revistas e xornaes galegos, artigos enderezados a faguer resaltar a necesidade de que se chegue axiña á unificación da lingua vernácula. Frecoentemente, escritores nosos andan a se laiaren de que non haxa impostas, por quen sexa, unhas iñormas xêraes de ortografía e léisico, que poñan remate a certa pretendida anarquía que din eistía no cultivo do noso idioma. Non é eistrano atopar, nas nosas publicacións, escritos revestidos de certa autoridade que apremian pra que moi axiña se poña man ao choio de faguer do idioma galego un modelo de unificación ampla, no que non sexan posibeis as difrenzas, ao noso entender tan naturaes e lóxicas, que hoxe o caracterizan e o fan aparecer como unha creación relativamente arbitraria, froito da vountade e do capricho de cada cultivador.

Obran, os que tal eispresan e din, acuciados pol-o afan, dende logo nobilísimo e louvável, de que a nosa groriosa lingua abranga aquela cosistenza e aquela perfeición que terá de lle acarretar o meirande creto, e con él o meirande i-espallado cultivo. Mais ao proceder como proceden os que tal fan, ou ben esquecen ou se non dan conta de que o caso do galego non é único; ou ben pertenden pra o noso natural instrumento d'eispresión unha precocidade, un adianto de madurez que, pra darse, eisixe como condición previa un cultivo intenso i-eistensivo de moitos anos, cultivo que a nosa lingua se acha moi lonxe de ter, xa que ben sabido é que a renascencia idiomática na Galiza arrinca de unhos centos anos atrás. E por si isto fose pouco, pra ninguén é un segredo como até fai pouco, o noso idioma se achaba abandonado, esquecido e ainda menospreciado pol-os nosos homes de letras, i-en xêral por todol os que se coidaban donos de algunha cultura e poseedores de relativa educaçón.

Ollando o que sucede con outros idiomas, cuio renascere ven xa de lonxe e cuia capacidade e madurez ven determiñada por longo período de afincado e

rexo cultivo, xa non atopan por ningures os motivos que poidan ocasionaren ise desacougo e isa fonda preocupación que parece asoballare aos aludidos escritores nosos que un día e outro rompen lanzas a prol da arelada unificación idiomática. Como tampouco se atopan razóns que xustificuen isa, ao parecer, grave preocupación que os abafa pol-a demora na aplicación e adoição de iñormas e regras xêraes que uniformen a fala e, dándolle ríxida unidade, a salven de non sabemos que cras de perigos e trances fataes.

Votando a ollada atrás, craramente se albriscan os grandes progresos feitos pol o galego dende que as beneméritas «Irmandades da Fala» xurdiron â luz pública. Na colección de *A Nosa Terra* e na colección da revista *Nós* poden apreza-se, nídiamente, os adiantos do léisico e de ortografía abranguidos pol-o galego no seu cultivo cotián feito nas columnas das citadas publicaciões e nas obras que dende estonces viñeron aparecendo sen interrupción. Como tamén pode apreza-se aquel sensibel avanzar da lingua, cara a unificación, que nos devanditos documentos escritos se ouserva.

Por sere eisí, indubidabelmente, non poderá menos de afirmare o que tal faiga que o galego dos anos, xa un pouco alonxados, da iniciación da nosa renascenza idiomática, que o galego das pirmeiras e iniciaes manifestaciões escritas do rexurdir da nosa groriosa língua é un galego que, ao se comparare cõ que hoxe s'escribe, ten xa percorrido un bõ anaco de camiño.

E que o qu'entonces eran gaguexos, tímidas eispresións de algo moi sentido, pro feito con medo, son hoxe manifestaciões espontâneas, feitas sen esforzo ningún, e por espontâneas ben logradas, rexas e firmes do noso mais íntimo sentir; son a gráfica eispresión, ategida de naturalidade do noso pensamento autóctono, orixinal, que por selo s'eisterioriza en moldes oraes propios i-eiscrusivos, de cuios moldes os escritos feitos na lingua galega son a eispresión verdadeira, fidel i-esacta.

Pra faguer resaltare, cal compre, a falla de fundamento e o inxustificado das impacenzas e preocupacións de aqueles que, antre nós, veñen reclamando unha inmediata unificación da lingua galega, dando a entender que sen ela, sen a unificación moi axiña lograda, a mesma eisistencia da lingua poidera acharse ameazada de desaparición ou pouco menos, imos a referirnos a un caso semello do noso. Ao caso da lingua catalana, até fai pouco asolagada n-unha grande anarquía, pese aos moitos anos transcurridos dende o seu rexurdimento, e somentes unificada e sometida, de xeito relativo —ie tan relativo!— a un patrón único a partir do ano 1913 mais ou menos; pro sempre —bon a ter isto moi en conta— cando xa a recuperación da i-alma catalana, da que a lingua é a plasmación material, era un feito ben logrado que non podía dar lugar a dúbidas.

En 1926 o gran escritor catalán José Carner publicaba un traballo encol da lingua de Cataluña no que decía con referencia â mesma: “Fai sesenta anos o catalán

literario era un experimento de *serve*. Unhos poetas querían imitaren aos trovadores provenzaes; outros, tencionaban versificar as crónicas alcaicas; a caseira musa dialectal seducía, acaso, aos mais. Da patochada, da ramploneiría, pasábase a un artificialismo envazado e serodio, inofensivo desafoego arqueolóxico. Provincialismo romántico, felibrismo sen trascendencia. O catalán estaba ao marxe da vida. Aínda Ixart opinaba qu'en catalán se non podía espresare unha cultura". A istas liñas, tan elocuentes e reveladoras pra o fin que abouramos, engadía logo o mesmo Carner istas outras que, por forza teñen de levar un pouco de alento aos témeros e pesimistas: "Medio século dimpois de unhos conatos xêralmente informes, de unhos Xogos Froraes con obrigados discursos do Gobernador civil da provincia, dos pirmeiros gaguxos de un teatro de vecindade, dos pirmeiros episodios de unha elemental batracomiomaquia ortográfica, o catalán ocupa unha posición central na vida colectiva do Ourente peninsuar".

Coincidindo con istas manifestacións, e refrexando asomada a falla da unidade en que a lingua de Cataluña se debatía, aí istas liñas de Lourenzo Riber, o esgrevio e admirábel escritor mallorquín, que rubrou perante algún tempo os seus traballos có pseudónimo de Roque Guinart: "Até o día 30 de Xaneiro do 1913, a grafía do idioma catalán discurrira ceibe e semianárquica entregada ao libre albedrío e ao talento individual".

Mais iso, recalca Roque Guinart, non foi nunca o suficiente pra que a lingua catalana deixare de ser o factor primordial da renazonalización do pobo irmán. Escrita do xeito mais variado, sen se suxetare a regras únicas, seguindo cada cultivador o vieiro que millor lle cumpría, non por iso a lingua do pobo catalán perdiera a súa condición de factor insuperábel na laboura complexa e non doada de faguer de Cataluña un pobo emancipado espiritualmente. I eisí, manifesta Roque Guinart: "N-unha ortografía inconexa tiñan aparecido as obras dos epígonos e promotores, e aínda as de aqueles outros qu'ensancharon o movemento e cimentaron a victoria e multiplicaron a gloria. No propio escomenzo, a ortografía promoveu discusións rexas e bandos enxenreirados, cuios abandeirados foron Aguiló e Bofarull". E concretando mais, o mesmo escritor engade: "Antre as dúas bandeiras, unha enormidade de pos e de bélico ardor e unhas *as* e unhas *es* (por si debían grafiarse en *as* ou en *es* os nomes pluraes cataláns). Houbo quen â retería gramatical quixo darlle derivacións canónicas e castigar con sancións esprituas aos pertinaces heirexes do outro bando.

Referíndose tamén â situación confusa e anárquica en que viña desenvolvéndose a lingua de Cataluña, nos días aínda non lonxanos en que se constituía a primeira Mancomunidad catalana, denantecedente meritísimo da Generalitat actual, o ilustre patricio catalán Prat de la Riva decía n-un artigo seu, publicado en *La Veu de Catalunya* en 1913: "Hai que findar ista semianarquía da lingua

catalana, en que cada escritor ten unha lingua, unha gramática, unha ortografía propias. Xa que non tivo o idioma catalán a evolución normal das outras linguas latinas, xa que non tivo nos séculos do Renacemento nen ten agora un Estado que haxa imposto ou poida impôr dende enriba formas únicas, definitivas, donémosllas nos mesmos espontáneamente, libremente, por acramación, por patriótica renuncia de total-as preferenzas individuais ou d'escola; estabrezámolas por unánime plebiscito de todol-os cataláns”.

Istas liñas poden brindárselle aos impacientes, aos alarmistas —gramáticos, filólogos escritores— que antre nós andan a se laiaren acedamente porque ao cabo de vinte anos ben escasos de cultivo premeditado, de cultivo, que puidéramos chamar político, da nosa lingua ista non abranguen o que a lingua de Cataluña soio puido abranguere, e non de xeito compreto, ao cabo de algo menos de un século de cultivo constante, intelixente e ateigado de fervor patriótico. E iso que pra o mais rápido coller da unificación lingüística, Cataluña contaba con unha gran urbe —Barcelona— que xa de por sí abondaba pra impôr unha tendencia, unha iñorma, calquera dirección ou vieiro, e que faguía que pol-a sua mesma densidade de poboación e pol-a sua potencialidade económica n-ela residiran a casi totalidade dos primeiros cultivadores do catalán e n-ela tivesen a meirande acollida as obras escritas no idioma que renascía literariamente.

Pra fixar aínda con mais craridade o estado en que se atopaba a lingua de Cataluña denantes de que, recentemente, se lle fixaran iñormas fixas e autorizadas cuio creador foi o insigne gramático Pompeio Fabra, compre lembrar unha frase de un ilustre filólogo alemán, Eberhard Vogel, que en 1894 presidira unhos Xogos froaes de Barcelona. Eis a frase: “Hai un verme que roe â moderna literatura catalana: a anarquía”. Un comentarista da frase en cuestión manifesta que o alemán fitaba con craridade porque de aquela, cando a sua frase foi feita, “cada escritor escribía no seu dialecto, acentuando os riscos difrenzaes”. N'efecto; ocurría estonces a magna e rexa pugna entre os partidarios de Bofarull e os de Aguiló, cuias difrenzas se afincaban en que os pirmeiros —os de Bofarull— sostiñan que o idioma debía adoptar o sistema gramatical da decadenza, abondándolle â lingua, pra se acrisolare, cō depuramento escrupuloso do léxico; antramentras que os segundos —ou sexan os Aguiló— mantiñan qu'era mester modernizare a morfoloxía, e a ortografía, sen esquecer por iso de beber o xerrar da lingua nas fontes orixinarias e prestinas do medioevo. E ista loita, sostida perante algún tempo, determina aquela situación un pouco caótica, e un moito confusa en que cada escritor escribía como lle parecía, como millor se lle axeitaba. Aquela situación na que, pese a todo, a lingua catalana se afirmaba cada vegada mais e avantaba resultamente en proouro da sua condición de verbo oficial de un pobo que soupo crebar cadeas e desbotar tutorías, amostrando eisí a sua ben ganada maturidade.

Falando da mesma custión outro publicista decía verbas tan termiñantes como istas: «Non fai ainda vinte anos a anarquía gramatical da lingua catalana era tan terrible como non pode sospeitar quen haxa vivido con tal tormento. Non había dúas escolas que s'entendesen nen media ducia d'escritores qu'escribisen coa mesma iñorma gramatical. Esforzos meritísimos cuia virtude sería inxusto descoñecere eran en valuto, parte porque a anarquía non tiña chegado ao maor estrago qu'evidenciase a necesidade imperiosa e inaprazábel de un orden; parte, porque non era unha obra continuada e rigurosamente completa que â larga pol-o menos dese resultados decisivos. Non era soio a ortografía a que reclamaba remedio e unidade: era toda a gramática, que cabezeaba por total-as partes».

E “Gaziel”, o ben coñecido xornalista catalán, manifestaba n-un artigo publicado n'«El Sol» cō gallo da eisposición do libro catalán en Madrid, o que sigue: “As peripecias e vicisitudes de iste idioma eistrano —refírese ao catalán— son inenarrábeis. As de orden interno, soamente, non teñen comparanza sinón cō eistrambótico desenrolo dos pequenos que medran abondo de prêsa; en eisceso. Cada dez anos ise idioma muda de pele, como as serpes, e troca de sintáxis, de ortografía e até de léisico. As obras literarias catalanas envellecen como ises casos raros de homes que se deitaron cō cabelo prêto e ao espertar atopáronse con él cano”. Si ista Eisposición en lugar de limitala aos derradeiros vintecinco anos, se houbese tomado de mais lonxe, n-ela teríades ollado tres ou catro linguas, media ducia de sintáxis e duascenas ortografías diferentes.

Arredándonos agora do caso da lingua de Cataluña, que tanto nos dí, i-enfocando a nosa ollada por outros vieiros, imos a decatarnos de que tampouco se achán moito en razón os laios dos nosos puristas cando protestan iradamente de que a medida de que a produción feita no idioma vernáculo se arrequece coa publicazón, sempre a medrare, de obras novas, a nosa lingua adquire tonalidades, facetas e termos novos. Elo, dempois de todo, é o natural. Elo é o que sucede e sucedeu decote con total-as linguas que se achán renascendo, voltando ao seu esplendor e máisimo cultivo. A iste propósito nós faguemos nosas istas verbas de Carlos Soldevila: “Ningún idioma nasceu, como Minerva do cerebro de Xúpiter, armado de total-as armas. O latín tamén escomezou por sere un dialecto rural e mesquino, e non foron certamente os labregos do Lacio os que lle deron âs pra elevarse aos supremos misteres do esprito, sinón os poetas, os xuristas, os ouradores, nutridos todos de cultura helénica”. E o mesmo Soldevila engade: “Acúsase, por exemplo, aos framengos —téñase en conta que o artigo é faguendo referencia ao movemento framenguista— e até fai pouco se acusou aos checos (e se podería acusar aos letóns, lituanos e estonianos si a erudizón dera pra tanto) de crear unha lingua artificial ou arbitraria.

Pro, Señor, ¡até cando se ñorará que total-as linguas cultas, todol-os linguaxes aptos pr'â filosofía, son fillas de un esforzo de convención ou de artificio realizado sobre o patrón xenial da cultura grega”.

Corroborando isto poideran citárense diversos casos. Eisí, por exemplo, o de Rumanía: No século XVII unhos cantos literatos de iste país formaron cós dialectos que alí se falaban un idioma pra os misteres literarios, idioma que dende logo era artificioso, inda que se afincaba na realidade dos dialectos vivos, e qu'ê o que se cultivou dende aquela, e qu'ê o que sigue cultivando. Rovira Virgili falando do proceso de formación da lingua checa dí: “...até certo punto, pois, o checo moderno resulta un idioma artificial. E obra dos filólogos, e saleu principalmente dos dicionarios. Faremos notar, de paso, que iste feito é un argumento poderoso contra dos qu'en materia de linguaxen creen de abondo na naturalidade, na espontaneidade”.

¿Por qué, pois, abraiarse?, porque no galego literario actual sucede exactamente igual que sucedeu nas demais linguas que circunstancias diversas, principalmente políticas, puxeron en trance de desaparición e que, emporiso, voltaron a seren cultivadas e a abrangueren aquela categoría de linguas cultas, de linguas literarias que hoxe teñen? O galego é unha de tantas linguas e por selo sofre e pasa pol-os intres e contixenzas que todas elas sufriron ou sofren? Non hai ren que determiñe a súa eiscepción e por iso o galego axústase, no seu desenvolvemento actual, ao que é lei xêral, e que por selo obriga sen eiscepcións.

E xa pra rematare teñamos ben presente que iso de que a línua galega se achase mais unificada n-outros tempos non pasa de ser unha argallada doadamente comprobábel. A iste respecto ollemos o que se lee no antergo moimento da prosa galega que se tidúa *Crónica Troiana*. Faguéndoo eisí fitaremos como sendo ela obra de un sô traductor amostra emporiso, algunhas siñificacións eispresadas con verbas difrentes. Tal sucede, por exemplo, con *ila*, escrita tamén *ínsua*, *illa*, etc.; *pasagen*, *defendemento*, *taula*, etc.

Pro ainda hai mais: no mesmo castelán —e xa se non fala do portugués— ¡cantas non son as verbas que s'escriben con variación de unha ou dúas letras sen que, porén, deixen de siñificaren o mesmo?

Non cabe, pois, motivo pra o temore, nen causa pra o acoramento de que algunhos escritores, filólogos e puristas nosos dan mostras, por vegadas, d'estaren poseídos. A lingua galega, que xa avantou moito no vieiro da súa unificación, se amostará unificada relativamente cando lle chegue a súa hora. Aquela hora que non pode darse no intre actual pol-a sinxela razón de que o seu rexurdimento foi iniciado fai pouco ainda. Hai que dare tempo ao tempo e agardar a que percorra o seu camiño obrigado. I-estonces, doadamente, sen violenzas, se terá realizado

o feito que os impacentes de hoxe, acuciados por un nobilísimo afan patriótico, quixeran xa que se tivese realizado.

A iso imos con resolución. Os feitos ben craro nol-o din. De taes feitos o mais relevante, o que cicais faiga concebir unha mais cumprida e forte convicción de que será indefectibelmentes, é iste, ver como todol-os galegos que son figuras soerguidas i-esgrevias da intelectualidade galega contribuien con ardimento patriótico a laboura xúrdia do cultivo intenso da lingua. A ista laboura insuperábel na que por dereito propio ocupa un posto de honor Anxel Casal, o creador e sostedor da editorial Nós en cuia honra e homaxe foron feitas istas liñas.

33. ENGÁDEGA A ALGUNHAS NORMAS PRA A UNIFICAZÓN DO GALEGO

Seminario de Estudos Galegos

A Seizón de Filoloxía do Seminario de Estudos Galegos, atenta sempre ao desenvolvemento da nosa lingua, sen mentes de lle marcar novos rumos non pode esquecer a súa obriga de estorbar que aquela de calquer maneira sexa malvada. Dendes da data de Outono de 1933, en que dou unhas *Normas pra a unificación do idioma galego* [§ I.31], algunhas ouservazós ten feitas, e coida que é comenente o coñecemento delas, engádego das normas de antes e como elas feitas pra uso privado do Seminario e sen rigurosas pretensións científicas.

- 1.— A vocal *a* latina por sí soia non da *e* en galego. Escríbase *alí, aí, así, axiña*, e non *elí, eí*, etc.
- 2.— O *e* latino prefírase conservalo cando a práctica dubida entre o pasar a *i* ou non o cambiar; así *mellor, peor, señor, tería, querido, mentir, pedir*.
- 3.— O *i* e *u* latinos breves e os longos postónicos, cando non se perden, fanse *e* e *o* pechos respectivamente en galego. Escríbanse polo tanto *menor, dereito, soster, sospirar, bágoa, chao, Mateo, ceo, vontade*, etc.
Exceizós.— Gábase a conservazón de *i, u*, nas voces cultas; así, *político, católico, tíduo, lingua*.
Débese conservar o *i, u*, nos casos consagrados polo uso; así *miúdo, Deus, meu, teu, seu*, etc., e na terceira persoa de singular do pasado perfecto de indicativo dos verbos da segunda e terceira conxugazón, *v. gr. meteu, viveu*.
- 4.— O *i* eufónico, que algúns usan diante do *a* tónico inicial, só pode tolerarse despois do artigo *a*; así nunca *sua i-alma*.
- 5.— O *b* e o *p* latinos endexamáis fan *v* en galego. Nunca *povo, ceivar, avril*.
- 6.— Os verbos, cuio infinitivo remata en *-er* ou *-ir*, úsense sempre en *-er*; así *render, caer, escorrer, engader*, etc.
- 7.— O *e* eufónico despois dun *r* que remata palabra non debe escribirse; así *señor, amar* e non *señore, amare*.

- 8.— *Daquí, daí, dalí, dabondo, daquela*, son palabras compostas, como en castelán *empero, apenas*, e por esto non se deben escribir nin con apóstrofo nin con guión.
- 9.— O adverbio *aí* e o composto *velái* non deben levar *h* intermedio por vir probablemente do latino *ibi*.
- 10.— O plural do pronome *quen* é como en singular: *quen* e non *quenes*.
- 11.— A terminazón latina *-aticum* endexamáis da *-azgo* en galego; nunca *pontazgo, achazgo*.
- 12.— O ter evolucionado asegún as leis do noso idioma unha palabra culta non da dereito sempre a apricar aquelas ás derivadas suas; así *cadeira*, mais non *cadeiral*.
- 13.— O uso do verbo *haber* como auxiliar en galego nunca é dino de loubanza; mais non se pode tolerar no futuro perfecto de indicativo nen no pasado perfecto de subxuntivo nen a forma *hei, has*, etc., do mesmo tempo de indicativo.
- 14.— O adoitar a escritura destas *Normas* facer dos grupos latinos *tio, tia, cio, cia* os galegos *zo, za* atendendo á historia do noso idioma, non supón, fora dos casos consagrados, como *razón, perguiza, comparanza*, preferimento algún sobre o uso de *cio, cia*, de influencia culta.

A Direizón da Seizón de Filoloxía do
Seminario de Estudos Galegos.

Santiago, Abril de 1936.

34. O IDIOMA

Ricardo Carballo Calero

Por suposto, o idioma estaba no centro das preocupacións do Seminario. Constitucionalmente, a nosa Institución era bilingüe, e os traballos que a ela se presentaban, ou que nela se redactaban, podían escribirse en galego ou en castelán. Mais o espírito dos fundadores favorecía, e afervoadamente fomentaba o cultivo da lingua do país. Cando nos reuníamos nos locais de Sanclemente ou Fonseca os elementos directivos, xa nas xuntanzas formáis de tipo administrativo, ou nas sesións de traballo, ou nas simples tertulias ou conversas amistosas que soían rematar a xornada, era o galego a lingua unánime e constantemente empregada por todos os presentes. Como éstos, xa se tratase dos presidentes —durante os meus anos de estudante compostelán desempeñaba o cárrago don Salvador Cabeza de León—, dos fundadores —como Bouza Brei, Filgueira Valverde ou Tobío Fernández—, os da promoción seguinte —González García-Paz, Fraguas Fraguas ou Vázquez Martínez— ou, en fin, da promoción á que eu mesmo pertecía, eran, éramos todos escritores en galego, moi distinguidos os máis deles, os problemas lingüísticos interesaban fondamente. O estudo do idioma era, naturalmente, un dos obxectivos teóricos máis importantes do Seminario.

Mais se o uso do galego, oral e escrito, foi unha realidade característica do Seminario de Estudos Galegos, que neste aspecto continuaba a orientación dos homes de *Nós*, a investigación lingüística non chegou nunca a concretarse en plasmacións efectivas. Nunca dispuxo o Seminario de lingüistas profesionáis de formación especializada e adicación plena que imprimisen o impulso necesario aos estudos sobre o galego. A Universidade de Santiago, viveiro onde xeralmente se formaban os membros do Seminario, non contaba cunha Facultade nin unha Sección de Filoloxía. O atraso dos estudos lingüísticos na nosa terra continuaba sendo unha realidade, e, como nos tempos de Mirás, Cubeiro e Valladares, eran aficionados e non técnicos con preparación universitaria os benintencionados e ás veces meritorios lexicógrafos ou gramáticos que fornecían o material informativo

Testemuñas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos (1978), 13-19.

aos interesados pola lingua galega. En 1909 don Vicente García de Diego, que fora catedrático no Instituto de segundo ensino de Pontevedra, fixera imprimir en Burgos un valioso manual de gramática histórica galega que por primeira vez aplicou ao estudo do noso idioma os métodos propios da nova escola romanística fundada en pleno Romantismo, mais serodiamente introducida na Península Ibérica. Aínda ben, os *Elementos* de don Vicente constituían unha obra esgotada, nunca reeditada e só susceptible de consulta en bibliotecas públicas ou privadas onde o seu acceso podería ofrecer dificultades ou incomodidades notorias. Non existían métodos mecánicos axeitados e doados de reprodución, como os que nos permiten hoxe a todos posuír o García de Diego fotocopiado. De por parte, para quen non recibira na Universidade unha preparación adecuada, os *Elementos de gramática histórica galega* non eran, de todos xeitos, unha obra apropiada para despertar vocacións. Don Armando Cotarelo Valledor, catedrático de Lingua e Literatura Española, trasladouse a Madrid poucos anos despois da fundación do Seminario. Con todo, el foi quen, ao traveso das súas leccións de fonética histórica comparada do castelán e o galego, proporcionou algunha base científico-filolóxica e lingüística ás primeiras promocións do Seminario, xa que tanto Filgueira como Martínez López e eu mesmo fomos os seus discípulos no Preparatorio de Dereito, que era ao mesmo tempo primeiro curso de Filosofía e Letras. Mais pasado este curso, continuaban os estudos desta Facultade enmarcados dentro da sección de Historia, de xeito que había pouca ocasión de consolidar unha iniciación na lingüística. A incorporación ao claustro de profesores de don Abelardo Moralejo Laso, catedrático de latín, realizada no ano académico 1926-1927, xa non beneficiou aos primeiros seminaristas. O Doutor Moralejo conseguiu que os pertencentes ás promocións seguintes disfrutasen da posibilidade de aprender ben latín, e desde logo colaborou mesmo directamente nos traballos do Seminario. Secomasí, unha formación completa de lingüista non se podía adquirir en Santiago, e os que por razóns económicas ou familiares non estábamos en condicións de trasladar a matrícula a Salamanca ou Madrid —para non citar Universidades máis arredadas— tivemos que resignarnos a cursar os estudos de Historia se queríamos seguir os de Filosofía e Letras en Galicia.

Tanto don Armando Cotarelo como don Abelardo Moralejo ostentan nos anais do Seminario a dirección da sección de Filoloxía, o primeiro entre os anos 1923 e 1928, e o segundo entre os anos 1928 e 1930. Mais un funcionamento coordinado e continuo desta sección non era posíbel. Dunha banda, aqueles dous catedráticos universitarios nunca dispuxeron do suficiente tempo libre para formar discípulos no seo do Seminario, e doutra, a falta de ambiente apropiado, ao non existir estudos específicos de Filoloxía na Facultade de Filosofía e Letras, non propiciaba vocacións de filólogos; de xeito que como colectividade a sección de

Filoloxía non resultaba viábel, e a súa existencia sempre foi máis nominal que real, candia menos desque se desglosou da mesma o estudo da Historia da Literatura, que aparece formando sección especial a partir de 1933. O derradeiro presidente ou director da sección de Filoloxía foi don Paulino Pedret Casado.

Fora do labor individual daqueles señores, que por vía de regra non se apoiaba nunha cooperación asentada propriamente no Seminario, o traballo nesta especialidade ficou moi por debaixo do de outras seccións, como as de Prehistoria, Historia, Arqueoloxía, Xeografía, Etnografía e Ciencias Naturáís, que, en diferente medida, constituían equipos de traballo ou coordinaban as súas actividades para producir obras colectivas. Se examinamos o rexisto oficial das actividades e as publicacións da sección de Filoloxía, obtemos a impresión de que ésta levou unha vida máis ben precaria.

Como traballos da sección cítanse en primeiro termo os denominados “investigacións lexicolóxicas”. O *Vocabulario galego-castelán* de tipo popular ordenado polos señores Filgueira Valverde, Tobío Fernández, Magariños Negreira e Cordal Carús comezou a publicarse polo xornal de Vigo *El Pueblo Gallego* e ficou incompleto. Nunca máis se soupo do vocabulario castelán-galego e do catálogo da lingua galega nos que se nos di que en 1934 traballaban varios membros do Seminario. Un estudo fonético sobre as vogáís galegas non debéu de ser nunca outra cousa que un proxecto non artellado.

Máis encadrado no labor da sección como tal está o esforzo realizado en prol da normalización da lingua. Na xuntanza xeral celebrada en Pontevedra en 1928 planteouse o problema da unificación ortográfica. Don Antonio Couceiro Freixomil presentou unhas bases para a unificación da lingua escrita, que logo fixo imprimir cun apéndice do Profesor Moralejo. En 1931 nomeouse unha comisión que reconsiderase o asunto. Afinal, unha ponencia formada polos señores Pedret Casado, Pereira Rial, González García-Paz, Filgueira Valverde e Lorenzo Fernández, cos que colaboraron outros membros do Seminario, redactou un texto titulado *Algunhas normas pra a unificazón do idioma galego* [§ I.31], do que se acordou a publicación polo Seminario en xuntanza xeral celebrada o 15 de outubro de 1933.

Estas *Normas* conteñen unha parte expositiva que nos interesa coñecer, pois define a grandes rasgos a filosofía que sobre a lingua escrita veu a ser oficial para o Seminario. Resumámola a continuación.

Polo de pronto, as *Normas* son propostas para o uso particular do Seminario, e non se presentan como baseadas en rigorosos alicerces científicos.

O galego e o portugués son orixinariamente a mesma lingua. Malia a separación política, esta unidade mantívose ata fins do século XIV. Logo, o portugués chegou a ser unha das principais linguas do mundo pola extensión do seu dominio xeográfico e pola importancia da súa literatura, mentras que o galego perdeu o

carácter de lingua de cultura. Mantívose, secomasí, como fala da inmensa maioría dos habitantes do país; e mesmo conservóu formas que o portugués esqueceu, influido polo castelán, moi presente en Portugal durante os séculos XV e XVI e unha grande parte do XVII. Por outra parte, o portugués desenrolóu formas e xiros que —aínda sendo alleos ao castelán— presentan peculiaridades que impeden toda posibilidade de adaptar sen máis a nosa lingua —que non experimentóu unha evolución paralela— ás normas que rexen actualmente o portugués.

Con esta filosofía, compréndese o principio práctico que domina as *Normas* do Seminario. Nos baldeiros que haxa que encher no noso idioma —baldeiros que non poden menos de presentarse ao escribir de todo nunha lingua na que secularmente non se viña escribendo de nada—, compre o achegamento ao portugués. Esta práctica víñase xa sostendo polo Seminario desde un principio; por exemplo, na supresión dos apóstrofos. Mais o achegamento ao portugués non debe extremarse. Se unha construción castelá se instalóu nalgún dos baldeiros do galego, e esa construción é “superior técnicamente” á correspondente portuguesa, non compre trocar aquela por ésta.

As *Normas* propostas aspiran a ser completas polo que se refire ao problema ortográfico; mais no tocante a fonética e morfoloxía só abordan as cuestións implicadas naquel problema e as demáis importantes para a conservación e o desenrolo do xenio da nosa fala. As dúbidas resoltas son as que acadaron unha solución aceptada unánimemente polos membros da sección. Mais os puntos non resoltos non deben ser causa de mágoa, pois o propósito dos redactores das *Normas* é proceder sen presas e con siso. Dado o estado da lingua, non hai que coutar o seu desenrolo desbotando a riqueza de formas dialectáis, ou establecendo regras inflexibeis de tipo fonético-histórico, ou fixando un censo ríxido de cultismos. Virá co tempo a oportunidade dunha codificación máis acurada.

Ata aquí a exposición dos principios que inspiraron aos redactores das *Normas*.

A parte dispositiva consta de tres apartados: “Normas ortográficas”, “Normas fonéticas” e “Normas morfolóxicas”. O primeiro apartado divídese á súa vez en tres seccións: “I. Letras”, “II. Siños ortográficos”, “III. Ligazón de verbas sen siño”. Os outros dous apartados non presentan análoga división.

Coa perspectiva dos nosos días, vexamos os aspectos das *Normas* do Seminario que procede salientar.

Propúgnase o acento agudo para marcar as vogáis longas dos monosílabos, producto de contraccións, aínda que se trate de palabras átonas e non haxa razóns de diacrise que o aconsellen. Co que non só se acentúa *á* (preposición máis artigo), senón tamén *có* (preposición máis artigo) e *só* (adxetivo ou adverbio).

Verbo do uso da grafía *x*, as *Normas* exténdeno a todos os casos de representación do fonema /s/ tan só provisionalmente, por razóns de conveniencia actual,

excluindo de momento as graffas etimolóxicas *g* e *j* nos casos en que procederan. De xeito que se ve cómo a Sección era partidaria a longo prazo da utilización deses grafemas para representar o antigo fonema /z/, hoxe enxordecido. Mais, como as *Normas* conservan o uso de *x* con sonido de *cs* nos cultismos, como *nexo*, *exágono*, etc., apuradas polo desexo de reducir ao mínimo os casos de confusión entre *x* ‘*cs*’ e *x* ‘*s*’, dispoñen que nas verbas “enxebres”, o *x* etimolóxico intervocáldico sexa convertido en *is* ou *ns*, segundo as variantes dialectais: *eisame*, *ensame*, e, se se *e* x ía entre consoantes, en *s*, co que teríamos *estrano* (sic). Isto derradeiro seméllanos texto corrupto, pois non coñecemos un *x* “entre consoantes”. Debéu de escriberse no orixinal “ante consoantes”, ou “ante consoante”, como indica o exemplo, no que, por suposto, o *n* por *ñ* constituí un hiperenxebriemento.

Rexístase obrigatoriamente *s* en troques de *z* final de vocábulo (*lus*, *vos*) e máis en inicial de palabra que en latín comezase por *s* (*soco*, *sugar*). Estímase que o fonema /ø/ é castelán, non galego, e haberá que ilo desbotando, e con el o grafema *z*. Propúgnase, pois, o galego *siseante*.

O guión só se conserva en catro casos. O primeiro é o caso do *i* eufónico que na pronuncia de certas comarcas galegas precede ao sustantivo que comeza por *a* tónico. Supomos que o Seminario non cría que eses sustantivos convertían indefectiblemente o seu *á* en *i-á*. Os exemplos, *a i-auga*, *a i-alma*, parecen suxerir que o fenómeno se reduce ao caso de encontro daquel *á* co *a* do artigo, ou se cadra con calquer outro *a* en fonética sintáctica (*iclara i-auga?*). A institucionización na lingua escrita dun feito puramente fonético e dialectal sen transcendencia semántica, indica un criterio neste caso francamente vulgarizante e diferencialista perante o castelán e o portugués. Este último idioma coñece tamén ese fenómeno de epéntese, mais a lingua padrón non o rexistra.

O segundo caso de guión é o caso das asimilacións de *-s* final de sustantivo, adxetivo ou pronome, e do *-r* ou *-s* de verbo, ao *l-* subseguinte da forma antiga —conservada nestes supostos— do artigo ou pronome átono de terceira persoa. As *Normas* falan de troques daquel *s* ou *r* en *l*. Escriben *todol-os*, *vol-os*, *cantol-o viron*, *querel-o neno*, e non *vo-los*, conforme “a asisada opinión de Leite de Vasconcelos”, por que “hoxe os galegos silabamos *vol-os*”, afirmación na que cremos advertir confusión entre o morfolóxico e o prosódico.

O terceiro caso de uso do guión é o do adverbio *non* reducido a *n* diante de palabras que empecen por vogal, e o carto o da preposición *con* reducida a *co* diante dos demostrativos ou pronomes de terceira persoa. Teríamos de escribir, pois, *n-a vin*, *co-eses*, *co-ela*. Outro trunfo do vulgarismo, ou dialectalismo, ou diferencialismo, ou fonetismo na escrita.

En troques, cun criterio oposto, manténse a ortografía tradicional no caso de *ao*, *aos*.

Canto ás “Normas fonéticas”, consignaremos que a conxunción *e* só se troca en *i* diante de outro *e*, que a terminación etimolóxica *-INU*, *-INA* fai *-iño*, *-iña* nos sustantivos, mais non nos adxetivos (así, *viño*, *raíña*, mais *fino*, *divina*) e que a terminación *-IS* en grego, dá *-e* en galego (*tese*, *necrópole*).

Das “Normas morfolóxicas” o máis interesante é a que se refire á xeración dos plurais das palabras rematadas en *-l*. Preceptúase que cando sexan polisílabas agudas, formarán o plural “trocando o *l* en *s* (*casás*, *reás*, *caravés*)”. Nos demais casos engaden *-es*: *ánxeles*, *fáciles*, *vales*. Dunha banda, escolléuse a forma galega máis evolucionada; doutra, a máis fiel ao étimo. A máis vulgar e a máis culta.

Como, por outra parte, xa indicaban cautelosamente os redactores das *Normas*, fican fora da codificación puntos que non se consideraron suficientemente madurados. Algúns son dos máis intresantes para unha normalización da lingua. Sobre a solución do sufixo ou desinencia latina *-TIONE*, *-SIONE*, somente se nos proscribe a solución *-eón* (o galego de *escordeón*, do que din que falaba Pondal): así, endexamáis *naceón*, *ocaseón*. Endebén, *¿diremos nación* ou *nazón*, *ocasión* ou *ocazón*? *¿Haberá que distinguir vulgarismos e cultismos?* Sendo así, *¿cómo os delimitaríamos?* Non se resolvéu o Seminario a legislar sobre a materia. Tampouco se di unha palabra sobre a solución do sufixo *-BILE* ou o plural das palabras rematadas en *-n*.

Mais aparte do estudo das *Normas* sería interesante estudar a lingua galega nos traballos do Seminario, anteriores ou posteriores á publicación daquélas, nos que achamos planteados e resoltos, dun xeito ou outro, problemas postos de lado polas *Normas*, que a literatura non podía excusar. O mesmo preámbulo das *Normas* tivo de afrontar cuestións deste tipo.

A verdade é que polas causas indicadas, os homes representativos do Seminario empregaban un galego no que se acusa unha forte desorientación. É moitas veces un galego mal aprendido, no que o arbitrio, o hiperenxebrismo e o anarquismo campan como era inevitábel mentras unha policía lingüística discretamente exercida non se puxese en marcha por autoridade competente.

Limitémonos a formular algunhas observacións sobre o galego da parte expositiva das *Normas*, redactada polos membros do Seminario que debían de posuir a máis satisfactoria preparación. Incluímos algúns dados tomados dos enunciados da parte dispositiva. Naturalmente, excluimos as formas citadas como recomendabeis ou proscritas.

A cuestión da terminación latina *-TIONE* e a do sufixo *-BILE* resólvense nese texto dunha forma absolutamente unívoca. Aquéla é en galego *-zon*, e ésta *-bre*: *unifización*, *seización*, *considerazón*, *orientazón*, *separazón*, *nazonalidade*, *nazonal*, *posición*, *poboazón*, *innovazón*, *perfeización*, *construzón*, *conservazón*, *soluzón*, *evoluzón*,

prescriazón, combinazón, representazón, acentuazón, ligazón, conxunzón, preposizón, terminazón, pubricazón, factibre, infrexibres.

Igualmente sistemática é a solución *-za* das formas desinenciáis etimolóxicas nas que caberían ou non absorcións de iode: *forteza, persistenza, resistencia, Galiza, adolescenza.*

O plural das palabras rematadas en *-n* faise sempre engadendo un *-s*, tanto na parte expositiva como na dispositiva das *Normas*, aínda que ésta non lexisle sobre o particular: *cuestións, prescriazóns, pretensións, razóns, exceizóns.*

O texto utiliza un arcaísmo xa proscrito no portugués e no castelán: *vegadas.*

Como formas falsamente enxebres ou vulgares anotaremos *centíficas, concencia, comenenza* e *extranas*, ésta grafiada con *x* na parte expositiva, en contradicción coa parte dispositiva das *Normas*.

Un dos aspectos máis descoidados da lingua era o aspecto sintáctico. Na colocación do pronome átono, moitos “seminaristas” de fala nadal castelá utilizaban sistemáticamente a enclise por diferencialismo descontra a lingua oficial. E, curiosamente, algúns que, pola súa extracción rural, eran galego-falantes espontáneos, violentaban a súa gramática natural, por crela erosionada polo castelán neste punto, e caían tamén na escrita na aberración indicada. Ou sexa que, por oposición ao castelán, recurrían uns e outros á enclise en casos en que o galego claramente coincide co castelán en esixir a proclise. Este erro, do que tanto tempo nos costóu ceibarnos a algúns, e do que outros non nos ceibamos aínda, está presente no mesmo preámbulo das *Normas*, onde se le: *os sulcos que el vaise marcando.*

Aínda que, segundo vimos, a única realización inteiramente consumada da Sección de Filoloxía como equipo de traballo foron as *Normas*, na lista das publicacións das seccións de Filoloxía e Historia da Literatura —que neste caso non aparecen separadas—, xunta o *Vocabulario popular galego-castelán* e outros estudos que non son lingüísticos, senón histórico-literarios, figura un traballo titulado “Unhas notas inéditas de Oviedo Arce. Verbas pra compretar o Dicionario de Valladares”, que se di publicado en *Arq. IV*, mais que realmente se insertou no tomo III dos *Archivos do Seminario de Estudos Galegos*. O seu autor, Álvaro de las Casas, limitouse a ordenar e publicar as referidas notas.

A pouca vida que, polas causas indicadas, tivo a sección de Filoloxía no Seminario, debe ser posta en relación co galego literario da época, que aspiraba a ser culto, e a miúdo era arbitrario.

BIBLIOGRAFÍA

Seminario de Estudos Galegos (s.d.). *Algunhas normas pra a unificación do idioma galego*. Santiago: Nós, Pubricazóns galegas e Imprenta.

Seminario de Estudos Galegos (1934). *Dez cursos de traballo, 1923-1934*. Compostela: Imprenta y Librería E. Paredes Valdés, Pontevedra.

II. Tribúa aberta. A fala galega

1. [ANUNCIO], 24 DE ABRIL DE 1926

Mañán escomenzarase neste xornal a publicación do anunciado

Vocabulario popular galego castelán

colleitado por

Filgueira Valverde
Magariños Negreira
Tobío Fernandes
e Cordal Carús

mozos pertencentes ao

Seminario de Estudos Galegos

cuya erudición, talento i-afervoadada vontade son por si mesmos a millor proba anticipada da excelencia da súa obra

Concisa - Completa - De facil consulta

Publicarase en follas imprentadas pol-as duas llanas e de tal xeito que poida sere encoadernada pol-os coleccionadores.

2. JOHÁN DE LOIRA [= M. PORTELA VALLADARES], 27 DE AGOSTO DE 1926

Damos hoxe comenzo a esta nova sección do *Pueblo Gallego*, que será complemento do *Diccionario* que vimos publicando, que porá un pano mais na nosa bandeira.

Abarcará, dunha parte, as aportacións ao léxico, de verbas y acepcións esquecidas ou desleixadas que nos remitan de todas as bandas de Galicia.

D'outra, realizará unha laboria d'estudo e vulgarización dos problemas gramaticais da nosa linguaxe.

Amostrando as razóns de cada xiro, das variantes ortográficas, das diversas modalidades que corren, o uso dirá logo, con pleo conocimiento, a palabra derradeira, e cesará a anarquía aitual, creándose a “unidade idiomática” tan necesaria á terra, coma a unidade d'espíritu.

Eispricándonos, axiña nos convenceremos uns aos outros, porque nin os prexucios, nin as vanidades, nin os localismos turbaran a nosa arela d'acerto.

Con sinatura ou sen ela, invitamos pois a todos os galegos a que veñan eiqui a participar na empresa de recostruir a fala, de millorála, d'enriquecela é difundila, continuando a través d'aqueles traballos d'aportación e vulgarización devanditos, o ciclo ascencional do idioma, interrompido no século xv.

Estamos certos de ser atendidos no noso requerimento e de que se comprenderá a reo que unha obra de cultura popular hase realizar coa axuda do pobo inteiro.

Somentes nos permitimos recomendar que a colaboración que supricamos reuna dúas condicións: “brevedade” e “craridade”. Pois eisi rendirá o máisimo froito.

O seguinte traballo é o pirmeiro que temos recibido:

PRURAL DOS TERMINADOS EN -N

É un dos problemas que conven escrarecer no galego.

Uns escritores fano suprimindo o *n*, i engadindo *s*. De *mañán*, din *mañás*; de *calzón*, *calzós*; de *desdén*, *desdés*; de *ruín*, *ruís*; de *algún*, *algús*.

¿N' é verdade que esta forma de prural fire os nosos ouvidos e coma que embrutece a lingua?

Comparémola coa a outra variante que conserva o *n*: *mañans, calzons, desdens, ruins, alguns*. Sen dúbida gañase enormemente en sonoridade i en énfasis. Duas calidades que hai que acrecentar na nosa fala, tocada dos decaimentos dos pasados anos, ferida da humildade que por tanto tempo nos abafou.

Se queremos afirmar algo, temos que decilo rixamente.

A debilidade do galego, a súa melosidad eisceiva, nasce do predomiño das vocais. Logo hemos de conservar dentro do posibel as consonantes, pra acadar riqueza eufónica, pra aumentar os matices d'eispresión.

Por outra parte é caraiter fundamental no galego a nasalidade. Hastra constitúe pra moitos unha dificultade na correita pronunciación do castelán.

O portugués conservou i eisaxerou, se ben a eispresa con especiais signos ortográficos. Facer o prural suprimindo o *n* e renegar do son nasal, é tanto coma desvirtuar as condicións do idioma e da raza.

Finalmente, na maoria da rexión, na toponimia en especial o prural que se emprega é o de *ns*: *Quintans, Anllons*, etc.

Debería pois ser aceptada esta forma con caraiter geral.

Mais o que nunca se debe ademitir é que un mesmo autor empregue indiférentemente os dous prurais; porque, mais que desconocimento, revela que non lle interesa a hixiene do idioma.

3. LEANDRO CARRÉ, 31 DE AGOSTO DE 1926

O *Pueblo Gallego* iniciou no seu número 800 correspondente ao 27 do corrente mes unha “Tribúa libre” (eu diría *Tribuna* porque esta é unha verba latina adoutrada por todol-os idiomas e non hai por qué variala no galego: escribir *tribúa* equival a poñer *pea* por *pena*) adicada a estudar e vulgarizar os problemas gramaticales da nosa fala, cousa utilísima, e urxentísima tamén, pois a cada paso diferenciase mais a forma de escribir dos novos literatos e xornalistas.

Johan de Loira tratou do prural dos romatados en *-n*, e se ben hai en Galicia extensas comarcas onde o prural faise mudando o *n* en *s*, como de *calzón-calzós*, de *nazón-nazós*, como en Portugal tamén faise de *nação-nações* (*nason-nasois*), de *calção-calções* (*calson-calsois*), parécenos ben adoutar sempre na escritura o sinxelo procedimento de engadir un *s* para facer de *algun-alguns*, de *nazon-nazons*, posto que tamén os portugueses fan de *orfão-orfãos* (*orfon-orfons*), de *bem-bens* de *fim-fins*, xa que en galego a nasalidade faise de cote con finaes en *n* e non eisiste en ausluto a que usan os portugueses en *ão* que é a úneca que sofre algunhas veces a variación *ões* no prural.

CONXUNCIÓN E

Hai algún tempo, moi pouco, que dan certos escritores en poñer *i* como conxunción en lugar de *e*. Non podo saber en qué mana esto pois que sempre foi e escribiuse *e*, que ven do latín *et*, inda conservado en Francia. En Italia úsase tamen *e*.

Hai casos en que, cando a verba seguinte encomenza por vocal, pronúnciase a conxunción *e* coma *i*. Mais este mesmo caso dase en portugués e ninguén pensou aínda en escribir *i* como faise en catalán, e no castelán, inda que neste usen o *y*.

Fago estas comparanzas co portugués por dúas razóns: Primeira, porque o portugués é de orixe galego e conserva grande semellanza coa nosa fala. Segunda, porque a autoridade que me non queiran conceder a min non lla negarán aos cultos profesores portugueses que fixaron o seu idioma gramaticalmente.

A Cruña 27 agosto.

4. [SEN ASINAR], 2 DE SETEMBRO DE 1926

O artigo de Leandro Carré, moi agradecido por nós e por cantos se interesan nos problemas nosos, require unha resposta, mais ben dito, unhas espicacións.

A CONXUNCIÓN E

Somos dos pecadores que a trocan en *i* diante de vocal. *Pedro i Estebo* por exemplo.

E coma nosoutros, dinde a gran Rosalía hastra os modernos, fano moitos escritores.

Mais o uso, razón decisiva nas linguaxes feitas, ten valor moi relativo nos idiomas en periodo de recostruíción.

Porque trátase precisamente de anovar, de refacer, acrecentando é desenrolando os elementos bós e desbotando sen dôr canto haxa de inconveniente ou torpe.

Iste proceso evolutivo quedou ben estampado na lingua francesa, pronunciada en tempos tal como está escrita, con ises diptongos que tan somellantes son aos do galego, e falada hoxe na radical diferenza cos signos ortográficos que todos saben.

Ou o galego se millora i engrandece realizando aquela superación que pregoa Dieste, i estonces terá ante si as mais grandes posibilidades e poderá relebrare as proiecións hestóricas, sobor do Portugal e sen séquito de alenmar, ou senón, se fica estancado, cairá en categoría de romance vulgar, con fermosos e breves apartados literarios.

Polo tanto no noso caso, temos que fixar, non coma se ven escribindo, senon coma se debe escribir a conxunción *e* diante de vocal.

E se estamos conformes en que o sonido é de *i*, hai unha rexa razón de craridade e facilidade en empregar este signo, facendo o cámbeco que se fai similarmente no castelán, de *y* por *e*, cando se di *padre e hijo*.

Moito maor alcance pousíe ao noso ver que en portugués sexa usada sempre, a conxunción *e*. Apuntamos acima unha idea que sería bastante pra aconsellar que gardáramos dentro do posibel, o maor paralelismo co iste idioma.

E incrinándonos ante tal consideración, estamos dispostos a pasar de pecadores a arrependidos si prevalecera a corrente de usarnos en todos os casos a conxunción *e*.

TRIBÚA OU TRIBUNA

O *n* interna e un dos consonantes que casi sempre desaparece no galego: *miudo*, *lagoa*, *morea*, *moeda*, *seo*, *prelimiar*, *femia*, ante mil, con exemplos d'esta regra.

De certo que *tribúa* e unha novidade, coma probablemente é tamén *tribuna* no noso idioma. A aceptación dunha ou doutras será resolta polos escritores. Mais ren haberá de perdido có intento de doar curso a *tribúa*, inda que logo non prevalecera.

Pra comenzare a andar é preciso dar moitos tropezos.

5. R. D. [= RAFAEL DIESTE], 5 DE SETEMBRO DE 1926

ORTOGRAFÍA

Paréceme que nista custión da ortografía galega —como n'outra moitedume de custioes— é mester non deixar de banda a consideración do intre histórico en que se matina.

Lendo o galego escrito co-a ortografía etimolóxica, o pobo —que, solo coñece o valor castelán dos seños gráficos— afinaría mais aínda en certos vicios prosódicos, que tanto roen a musicalidade xenuina do idioma.

Antremores non se lles adeprenda aos nenos das escolas a leren o galego segun correspondenzas de seño e son, distintas das casteláns, convirá perseverar na ortografía en uso —ao menos no xornal. Coista ortografía “demótica” e xornalística, quizais poidera convivir a outra, mais non dexándoa sair, pol-o d'agora, dos dominios do libro —dominios de diámetro mais curto e recatado.

ESCOLMA DE FORMAS

Coido que non se deben ollaren as palabras isoladas. Postas en moitas e ben distintas frases é como a sua virtualidade espresiva i-eufónica millor s'amostra. Antre as formas distintas d'unha mesma verba débese impor a que mais garbosa poida sair d'isa proba das convivenzas múltiples. Certo que algunhas formas —é visto— non deberán siquera teren candidatura.

ACENTO E SINTAISIS

Deben teren a máisima forza modeladora. Correspóndelles a batuta i-o domeñaren ás verbas insurrectas.

6. LEANDRO CARRÉ, 7 DE SETEMBRO DE 1926

APÓSTROFO

O apóstrofo denota en todol-os idiomas a supresión dunha letra en fin de dición, que se fai por eufonía; mais no galego deuse en abusar tanto delo que é mester romatar co seu uso como fixeron tamén os portugueses na súa reforma ortográfica, cuia labor foi presidida pola inesquecida doña Carolina Michaelis de Vasconcellos.

Así pois, adoutando a forma portuguesa, os pronomes precedidos das preposicions *a, de, en, por*, escribíranse unidos a estas formando unha só dición. O mesmo débese facer cos artigos *o, a, un, unha, uns, unhas*, e os adverbios *aquí, alí, aí, acolá, alen, onde, antes*; así escribírase *ao, do, da, dos, das, polo, pola, dele, dela, deste, dese, daquele, naquele, neste, nese, noutro, nalgún, no, na, aquí, dalí, dacola, dalen, dantes, dun*, etc. Tamén poderáse escribir *de un, de acolá* etc.

Cando eses pronomes rixan oracións de infinito, deberáse conservare enteira e arredada a proposición; exemplo: “trataron de os non levar, por causa de eles o non faceren”.

As demais elisións que no decurso da conversa ou da letura adóitanse facer, non deben de se indicar na escritura; non se escribirá pois *d'arte*, senon *de arte, porqu'o*, senon *porque o*, etc.

O escribir *d'o, d'le*, etc., dificulta a letura e por outra parte non ten ouxeto algún. Nin no italián escíbese *d'el, d'ello* etc. senon *del, dello*, nin tampouco no castelán ponse *d'el*, senon *del*.

O poñer *d-o, d-ele*, etc., como derradeiramente deron en escribir algúns é un erro, posto que o guión ou hífen indica nada mais que a unión do *d* co *o*, co *ele*, etc. e esto faise mais sinxelamente e con maor craridade escribindo *do, da, dele*, etcétera.

A Cruña

7. XOQUÍN LOURENSO, 8 DE SETEMBRO DE 1926

Unha das custións mais importantes da ortografía galega, e das mais esquecidas, é o emprego da letra *j*.

Como todos saben, esta letra é de orixen latino; é o *i* latino que, pol-a adición de un rasgo, convirtiuse en *j*, mais o seu sonido foi sempre antr'os romanos de *yod*. O sonido gutural que lle da o castelán non é, pois, un oustáculo pra que nol-a empregemos. Os franceses tamén a teñen co mesmo sonido con que nós empregamos o *x*.

A verba *jam* latina, por exemplo, pasa ó castelán coma *ya* e o galego coma *xa* (así a esquirben moitos). ¿Por qué non hemos nos de ter isa letra e esquirbir ista verba e outras somellantes coa *j*?

* * *

A maor parte dos que esquirben en galego, poñen *qu'o deu* ou *c'o deu*; da primeira maneira resulta un pouco violento ler *qu'o* coma *co*; da segunda está mal esquirto, posto que a letra *c* non entra pra nada na verba *que*; o meu juicio deberíase esquirbir *que o deu*; o pobo non pronuncia *co deu*, senon *que o deu*, anque a primeira e cuase non se note cando fala. Pol-o tanto o apóstrofo que aquí se mete, debería suprimirse.

O señor Couceiro Frexomil publicou nos números 24 e 25 de *Nós*, dous interesante artigos, falando do emprego do apóstrofo e de algunhas supresiós e troques de letras, onde trata moi ben istas custións tan importantes.

* * *

No número do *Pueblo Gallego* do día 27 de Agosto, publicou Johan de Loira un artigo falando dos prurales. Ben está que na provincia de Pontevedra se fagan os prurales das verbas *man*, *hirman*, etc., en *ns*; pero nas provincias de Lugo e Ourense non hai razón ningunha pra facelos. En Ourense dicimos *mau* e é lóxico que fagamos *maus*; en Lugo din *mao* e pol-o tanto faran *maos*.

En canto as verbas *mañán*, *algun*, etcetera, estando como están consagrados pol-o pobo os prurales *mañás*, *algús*, esí se deben de seguir usando, pois o pobo é o que forma a lingoa. A mais que ninguien me negará que é mais doce dicir *desdés* que *desdens*.

Tampouco é o caraiter fundamental do galego a nasalidade. Serao no galego das costas, que no do interior, que é onde se conserva mais puro, non o é.

Lobeira – Setembro – 1926.

8. R. O. E C., 9 DE SETEMBRO DE 1926

O asunto de que vou tratar, non é, precisamentes, adecuado para min, ja que nunca escribin para o publico, sendo, por tanto, descoñecido. Mais conven ao rejurdimento da nosa fala, que todos, millor ou peor, labouremos por e para ela. Esto é o que me move a facel o meu primeiro artigo.

1.º EMPREGO DA J, G E X

Opino que deben empregarse en ocasións a *j* e a *g* polos motivos seguintes:

a) Porque non habendo en galego o sonido da *j* e *g* castelana, quítaselhe, ao non empregalas, duas letras ao alfabeto galego, que en total as lingoas existen.

b) Réstaselhe, ademais, outro sonido, o da *x* castelana, que no galego hai.

c) Entendo que debe escribirse *j* e *g*, porque antigamentes así s'escribia. Consúltese o artigo, publicado n'este mesmo jornal o dia de San Iago de 1925, de Correa Calderón, e

d) Porque o galego debe c'ó tempo soldarse c'ó portugues, para facer unha soa lingua.¹

2.º A Ñ E A NH; A LL E A LH

Julgo que debe escribirse *nh* e non *ñ*, e *lh* e non *ll*, pol-as razóns c e de do párrafo anterior.

1 Esto non quere decir que sempre, indistintamente, empreguemol-a *j* ou a *g* en vez da *x*. Debe ponherse *baixar* e non *baijar*, *eixo* e non *eijo*.

9. VÍCTOR CASAS, 10 DE SETEMBRO DE 1926

Primeiramente un aprauso para *El Pueblo Gallego* pola creación d'esta sección que pode e debe de dar moi bóns resultados para a unificación da nosa lingoa.

Despois a aclaración de que eu non teño autoridade ningunha para dar normas encol do asunto ouxeto d'estas verbas e que as opinións que eu poida expoñer, son somentes froito de leituras e pareceres que no transcurso d'elas véñenme á mente.

E agora unha opinión:

O APÓSTROFO

Penso, e n'esto estamos xa moitos de acordo, que ao escribir en galego debemos de fuxir como do demo de empregar apóstrofos agás en casos determinados e os menos posibles. Unha oración en galego con tanta cantidade de apóstrofos innecesarios como se ven a cotío resulta, ao meu xuício, fea, de difícil lectura e de mais difícil comprensión para o lector. Por riba de todo paréceme que debemos tender a dar o máximo de claridade, de sinxeleza na nosa escritura para que os que comencian agora a leer en galego non atopen dificultás e séxalles mais doado o chegar a ter intrínseco por seguir lendo.

Moitas veces vese por ahí quen por medio de apóstrofos, de tres ou catro verbas fai unha soia. Non hai nada que resulte mais horrible nin complicado. Hasta para o escribir.

Exemplo: *Dixenll'ela*. ¿Non resulta mais craro e fermoso escribir: *Dixenlle a ela*? Así calqueira pódese leer e entender axiña.

Pol-a beleza do idioma e pol-a facilidade de escritura, lectura e comprensión debemos de non empregar mais apóstrofos que os obrigados.

Tal é a miña opinión na que coincidimos moitos. Agora se parece ben a ver se hai alguén que seipa e expoña razóns filolóxicas de orixe ou comparación que abruen o meu parecer. Eu non as teño e falo somentes pol-o que a min paréceme que deba ser.

10. VICENTE RISCO, 11 DE SETEMBRO DE 1926

I. TRIBÚA OU TRIBUNA?

Respondendo ó requerimento d'*El Pueblo Gallego*, tamén eu vou contribuir no que poida ó escrarcemento dos problemas deic'agora propostos n-esta seición, e aínda propor outros novos.

Pirmeiramente, coido que se debe por *tribuna* e non *tribúa*. Puñeron *tribúa* obedecendo á lei fonética da caída do *n* intervocálico. Sabido é qu'as leis fonéticas teñen, fora das suas esceucións, debidas á analoxía, contamiñación, necesidá de precisal-o sinificado, etc., a sua limitación no tempo, ou sea que non rixen as mesmas leis durant'a vida toda d'un idioma, senon somentes en certa época. A caída do *n* intervocálico, que rixeu no periodo de formación do galego, é pol-o menos dubidoso que siga rexindo hoxe con xeneralidade, e que se poida invocar pra verbas d'introdución recente ou xiquera moderna. *Tribuna* é un verdadeiro cultismo, e os cultismos sempre quedan mais apegados á forma que tiñan no idioma onde foron collidos.

II. PRURAL DOS QUE REMATAN EN N

Sole escribir cada un seguindo as formas dialeitás da sua terra: asina, nos prurás dos en *n*, os do N e parte da costa W, poñen *ans*, *ens*, *ins*, *ons*, e os do S, especialmente de terras ourensás, poñen *ás*, *és*, *ís*, *ós*. O qual non é, escorreitamente falando, que se mude o *n* en *s*, nin que se suprima a nasalidade, senón que precisamentes, o *n* perdeuse, caéu, por nasalidade pol-a sua forte nasalización, acentuada no prural; a vogal atragueu pra sí a nasalidade toda, coma acontece en francés nos finás en *n*, nos qu'o *n* caxeque chega a non sonar, convirtíndose a vogal anterior n-un son inteiramente fungado.

Pra min, tan lexitema é unha grafía com'a outra.

Ora, a fonética portuguesa: *ais*, *ois*, (escrita en portugués *ães*, *ões*) é a qu'a xente emprega escrusivamente en Valdeorras e parte do partido de Viana do Bolo, pol-o qual, si *usus est norma loquendi*, témola que dar tamén coma lexitema.

III. CONXUNCIÓN E

Seguindo o eixemplo dos portugueses, eu adoito empregal-a grafía que precogniza o señor Carré. Crar'esta qu'elo depende no criterio qu'escollamos, fonético, etimolóxico ou convencional. S'escollemol-o criterio fonético, *i* ou *y* diante de consonante, está ben posto, pois asina o pronuncia a xente.

Tampouco é nova esta grafía, que foi a recomendada por Saco e Arce na sua *Gramática*, e a empregada por Curros Enríquez, Lamas Carvaxal, Garcia Ferreiro, Labarta Posse, e outros moitos escritores do século pasado.

IV. OUTROS PROBLEMAS

Vou propor agora outros cantos problemas nos que me non decidiría sen escoltal-o parecer dos entendidos, cales son os seguintes:

1.— Débese poñer *nación* ou *nazón*, *formación* ou *formazón*? No primeiro caso, é escoreita a grafía dos que interpretando o *i* breve por *e* pecho, poñen *formaceon*? No segundo caso, o son de *z* —que semella que foi sibilado no galego antigo, e aínda o é nas Rias Baixas, e qu'en todo caso endexamais é tan forte, tan ceceado, com'en castelán— non estaría millor representado por *ç*?

2.— Se collemol-o *x* pra represental-os sons *j* e *g* forte; non debemos descompol-o *x* verdadeiro en *is*, que é coma solen facer algús, ou pór *s* simplemente? Antigamente, o prefixo *ex* deu *nj* (=nx) ou *ij* (=ix): *enxido* = *eixido*, *enxemplo* = *eixemplo*, *enxame*, *enxugar*. Mais cando sigue consonante, o caso é diferente, e hoxe sona *s*.

3.— Coma debemos interpretal-os *cc*, *ct*, *pc*, *pt*, *ps*, *bc*, *bs*, etc. latinos, nas verbas cultas? Eiquí hai sen dúbida unha lei fonética en vigor, que fai pronunciar *aución*, *esceución*, *outurar*, *cáusula*, *oucecación*, etc., mais raramente con *i* en lugar de *u* (vocalización de gutural ou labial).

4.— Prural dos que rematan en *l*, *r*. Hai a forma *ais*, *eis*, empregada por moitos escritores; hai a forma castelán *ales*, *eles*, qu'empregan outros; hai a forma *ais*, *eis* moito menos adoitada, e pol-o derradeiro, hai a forma popular *ás*, *és* (de *afusal*, *afusás*, de *papel papés*, anque tamén *papeis*). Cal é a millor?

5.— Terminación latina *entia*. Débese empregar, com'en castelán, *encia*, ou millor *enza* (*intelixenza*, *presenza*, por analoxía con *doenza* (lat. *dolentia*)? García de Diego (*Gram. hist. gallega*, páx. 189) recolle as dúas formas com'alternantes.

E abonda pol-o d'hoxe.

11. LEANDRO CARRÉ, 12 DE SETEMBRO DE 1926

TRIBUNA

Ante as espricacións con que se me respondeu ao meu primeiro artigo, e me non conformando co elas, no tocante a se ha ser *tribuna* ou *tribúa*, reprecarei:

O que en galego dígase *lagóa*, *moeda*, *morea* (montón) etc. verbas que no castelán e no latín teñen un *n*, que parez desapareceu na nosa fala, non quer dicir que a palabra *tribuna* deba perder o *n*; porque se é certo que cáseque todol-os filólogos da nosa Terra procuran sempre a etimoloxía das nosas verbas no latín, supoñendo que denantes que os romans viñeran a Galicia os naturaes do país se non entenderan por acenos senon que terían o seu idioma, bon será buscar en termos mais antigos a probábele etimoloxía dalgunhas verbas galegas.

Deste xeito podemos quezaves atopar a etimoloxía de *lagóa* na verba galo-céltiga *loch* (*loc*, *lago*), *moréa* poidera vir de *mārös* (grande, abultado, en celta), *moeda*, de *muen*, etc. Daquela a falla do *n* interior nas verbas galegas non sinificaría unha desaparizón, e neste caso *tribuna* non ten por qué perdelo *n* como o non perderon *pena* (do celta *penn*) *moxena*, *tona*, etc.

EMPREGO DO J

Non estou de acordo con Xaquín Lourenzo nin con R. O. C. que se amostraron partidarios do uso do *j* para o son *x*.

Polo de hoxe non podemos prescindire da influencia castelá, de xeito que o usar o *j* nos escritos galegos levaríanos á fomentar e afincar mais o defeito de pronunciación (geadas) que xa tan frecuente e perxudicial é nas nosas xentes por efecto das ensinanzas escolares. Lémbrome que hai anos, cando eu andaba á escola, tiñamos un mestre galego que nos daba como libro de lêtura o *Resume da Historia de Galicia*, de Vaamonde, que está escrito etimoloxicamente. Pois ben; o bon de don Marcial da Iglesia tivo que pelear un pouco connosco para nos afacer ao son *x* do *j*. Certo que despois sabíamos lêr de modo; mais, hai en Galicia moitos mestres que se preocupen desto? Eu coido que son mais, moitísimos mais, os que

prohiben á seus discípulos falar en galego: “lengua inculta y baja que no hablan más que los patanes”. El é certo?

Pois aínda mais. Nalgunhas ocasións que se intentou a implantación da escritura etimolóxica, a xente deixaba de lêr o galego porque dicía que o non entendía.

Ben sei que a forma etimolóxica, culturalmente, debería sere a empregada; mais a esperencia demostrou en varias ocasións que a xente non entra por eso no tocante ao *j*. E é en valuto que se diga que o *j* ten o valor do *x*. As xentes ven escrito *ja vejo* e lêm así: *ja vejo* co son adprendido nas escolas castelans, sen se poideren sustraere a tan forte infruencia exercida polos anos de escola primeiro, logo polos libros e xornaes durante tanto tempo que se non pode desbotarse doadamente. Resultado: que non comprenden o que lêm e que lles repuna un escrito dese xeito (falo naturalmente da xeneralidade e aparte as esceicións de quens teñen unha cultura sólida).

De outra banda, os que pretenden escribir etimoloxicamente, salvo contadas esceicións, usan o *j* á tortas e á dereitas, de sorte que tanto para os que coñecemos o portugués como para os que sómente coñecen o galego, é mais doado escribir, e mais fácil lêr os escritos con *x*, que xa de vello vense usando en Galicia.

LH NH

Hai alguns, moi poucos, partidarios da adautación das combinacións *lh* e *nh* para representar o son *ll* e *ñ*. O usar esta forma facilitaríanos a aprosimación con Portugal (sómente co Portugal culto, para o que non é unha dificultade o uso do *ll* o *ñ*), non nos igualaría, porque, aparte estas, son moitas as diferencias que ten o galego co portugués de hoxe. En troques representaría unha grande dificultade para os galegos, E digo eu: non será mellor procurar que nos entendan primeiro os “da casa”? ¡E inda hai moito que decruar!

Xa nalgunhas das miñas “conversas filolóxicas” pubricadas en *A Nosa Terra* teño falado destas cousas con exemplos. Hoxe escribín en col desto mais do que convén para o espacio de que se dispón no *Pueblo Gallego*; mais, como a cousa o merez, voltaréi á me ocupare neste e noutros temas interesantos da nosa fala.

12. FILGUEIRA VALVERDE, 14 DE SETEMBRO DE 1926

O romance peninsoar ocidental chamado xéralmentes galecio-portugués, e que mellor se poidera alcumar lusitano, ten tres grandes grupos dialeitaes, composto cada un de moitos subdialeitos: o galego, o portugués e o portugués colonial.

“O galego” é falado por mais de 5 000 000 de persoas en Galiza, no norte de Portugal e na Galiza irredenta.

O seu repartimento aprosimado é o seguinte:

“Galiza”	3 000 000.
“Antre Doiro e Minho”	1 800 000.
“Terras do Eo, Bierzo, etcétera”	200 000.
Total	5 000 000.

“O Portugués”.— Comprendemos baixo este rubro a lingua falada no Sul do Doiro por perto de outros 5 000 000 de persoas. Veleiqué o seu repartimento:

Traz os montes	500 000.
Beira	1 800 000.
Extremadura	1 650 000.
Alem-Texo	450 000.
Algarbe	300 000.
Total	4 700 000.

“O portugués colonial”.— Anque formado por moitos e moi diversos dialeitos e infuido pol-as linguas indixenas das que son ou foron terras de colonización portuguesas, todo iste conxunto ten pro idioma lusitano do porvir o meirande valor. Xustamentes o que oxe bota de falla a lingua catalana e o non tere unha expansión no alem-mar. N'este senso foi tan noxenta pr'os cataláns a prohibición de poboar a América como pra nos a de usar o idioma nos documentos oficiaes.

O Portugal aventureiro que dispenden o seu sangue nas cinco partes do mundo conquiren a costa da sua Raza, un inmorredoiro desenrolo prá sua lingua.

Moi incompreto e aprosimadamente pódese faguer iste cálculo:

“Azores e Madeira”	500 000.
“Colonias portuguesas	10 000 000.
“Brasil”	24 500 000.
Total	35 000 000.

A fala lusitana ten pois oxe, en total, unha eistensión grande sendo falada por uns 45 000 000 de persoas.

Pra moitos que advitan falar a cegas do porvir do galego pode convir o estudo diste cadro comparativo dos principaes idiomas do mundo:

Chino	410 000 000.
Inglés	130 000 000.
Indio	110 000 000.
Ruso	82 000 000.
Alemán	75 000 000.
Castelán	70 000 000.
Xaponés	50 000 000.
Francés	47 000 000.
“Galecio-portugués” ou lusitano	45 000 000.
Arabe	29 000 000.
Hindustaní	29 000 000.
Gucerati	20 000 000.
Bhoj puri	20 000 000.
Provenzal	12 000 000.
Rumano	10 000 000.
Holandés	6 000 000.
Sueco	6 000 000.
Dinamarqués	4 800 000.
Framenco	4 000 000.
Grego	4 000 000.
Catalán	3 250 000.
Valón	3 000 000.
Vasco	1 000 000.
Retorromano	500 000.

13. ANTÓN LÓPEZ SÁNCHEZ, 15 DE SETEMBRO DE 1926

Invitounos a todos *El Pueblo Gallego* a colabourar e engadir algo encol da limpeza da nosa lingoa. Cal boa semilla, esta laboura —que merece aprausos—, dará os seus froitos. Resultado d'elo será o que tod-o mundo se preocupe do galego, fala qu'inda non ten os seus aditos pola pouca craridade que n-él se emprega. Inda ha chegare un dia en que canto se escriba eiquí, ha de ser na nosa lingoa vernácula. Deus escoite este deseio xeneral.

* * *

O APOSTROFO

Moito se discute o emprego abusivo do apóstrofo no galego. Hoxe en dia está cuaseque demostrado, e así o creen todos cantos se ocuparon d'el nesta mesma seición, que non debe usarse a esportas, como se veu facendo hastra eiquí. Sírvanos para exempro o emprego do apóstrofo no idioma francés. Alí non se usa mais que en determinados casos e para evitare o encontronazo de duas ou mais vocaes que producen cacofonía. En lugar de poñer *le enfant* (o neno), escriben *l'enfant*. Non ocorre eisi no galego, no que dende fai moitismo tempo e sin sabere a causa, emprégase con grande abundancia o apóstrofo, agora prencipiado a desvertuar e rebater.

Ese siño debe terse en conta a usalo, sempre coidando de que co seu emprego, non deficulte a craridade que debe resprandecere na melosa lingoa galega.

Sant-Yago, 1926.

14. XAN DE NENGURES, 16 DE SETEMBRO DE 1926

Ainda que non sexa conecido nos sobrados do Parnaso, quero ceibar a miña cana ao aire na tribuna da recadadiva que en col da fixanza da fala galega abriu *El Pueblo Gallego*, se ben o meu aporte será mais de inquerenza pra adeprender que de competencia pra fixar.¹

Estou d'acordo con Johan de Loira (eu escribo Xan ou Xuan) en que se debe engadir a *n* antes da *s* na escritura dos plurais finados en *an*, *en*, *in*, *on* e *un*; i-estráñame que Xoaquín Lourenzo lle arrillante coa teoría de que en Lugo e Ourense fálanos sin a *n* dita.

Ainda que o señor de Lourenzo reforza a súa ben intenzonada opinión dicindo que no interior é onde se conserva mais puro o léxico, hame permitir lle replique pra dicirlle que, se ben é certo que nas aldeas e vilas do interior aniñou a vernura do linguaxe galego, tamén é verdade que o desfeguraron abondo endiñándolle unha prenunzación aspra e brután, influindo sen dúbida nelos a carencia de espaxo cultural en que hastra comenzos deste sigro viviron nesas aldeas.

Eu crieime entre pastores e lobos aló por Lalín, Chantada e Monterroso cando ainda eran verdadeiras urdes; alí adeprendín a falar o galego, e tamén se capaban os plurais como vostede dí. Mais hoxe decátome de que eso era un erro que convén desfacer.

Respeuto da *j*, que vostede opina debe empregarse na vez da *x*, son de parecer que non fai falla esa reforma, pois escribindo *ja* por *xa*, *hoje* por *hoxe*, etc. habería quenes lle diran o sonido galego da *x* a *j*; mais outros lerían ao pe la letra, i-esto armaría un meirande batefondo. O mesmo que vostede opina un que firma R. O. e C. na “Tribúa aberta” do día nove; mais o artigo dese señor está tan bretemoso pra min que non saquei dele nada en limpo, sin dubida pol-a miña pitoña ñoranza. R. O. e C. pon por árbitro da escritura galega a Correa Calderón, por un artigo que publicou no *Pueblo Gallego* o día de Santiago. Eu tamén o leín, e se ven admirei a forma e o fondo varil do esgrevio loitador, non creo que ao escribilo maxinara en impor aquel estilo coma escolma derradeira da escritura galega.

1 Este artigo e tódolos que eu adiñe quedan pendurados da crítica e censura dos mestres e correitores da fala galega.

O rebusco no galego antigo non é, ao meu xuzgar, a millor maneira de ourientarnos, pois decote caeremos nas dúbidas de se os antigos o escribirían pior que nós o viñemos facendo copiando deles. Se tivera estes escruplos a Academia da lingua castelán, estaría aínda nos cristos pra fixanza do idioma. E apañada estaría tamén se pra correitalo tomara por pauta das suas escolmas o castelán que falan nos castizos barrios baixos de Madrí. ¿Vostede escoitounos? Eu andiven cabo deles sete anos, e coidei que iba esquecer o castelán e o galego. Alí si que manxan letras e hastra sílabas e verbas enteiras; non me paro a poñerlle exemplos porque non remataría hoxe. Pois unha cousa parecida acontece co galego. E si no castelán se vai fuxindo das verbas antigas, ¿por qué temos os galegos de espertar un linguaxe antedelubiano? Se queremos que o galego se impoña coma lingua en actividade, témoslle de axeitar formas de dición craras, varudas e sinxelas. Doutro xeito será millor agachalo pra sempre nas catacumbas do olvido.

Villagarcía, 10-9-26.

15. F. BOUZA BREY, 21 DE SETEMBRO DE 1926

DÉBESE PÔR NACIÓN OU NAZÓN, FORMACIÓN OU FORMAZÓN? – TERMIÑAZÓN LATINA -ENTIA

Istes dous problemas que Risco propuxo n-ista mesma sezón teñen unha solución común. Trátase en ambos casos de resolver un grupo latino que da no idioma galego resultanza igoal. E o grupo de *t + yod* ou sexa o son da *t* latina diante de *i* mais outra vocal que ten en todo caso *i*-en todol-os tempos na nosa fala como resultanza a eliminazón da *i* (*cia*, *cie*, *cio*, *cia* = *za*, *ce*, *zo*); eisí *palatium* dou *paazo*, *pigritia* dou *preguiza*, *dolentia* dou *doenza*...

Dita ley é sin dúbida unha das máis firmes e xerais do idioma galego de tal xeito que as variazóns dialectais ríndense a ela. Si a quixéramos confirmar historicamente poderíamos citar documentos a milleiros. Consideramos, pois, desautorizado histórica, fonética e eufónicamente falando a tendencia de algúns a escribir *naceón*, *formaceón*, etc.

Como caso particular intresante merece ser citado o topónimo do noso propio chan, *Galiza*, que segue a regra de que tratamos e da que non conoscemos escepcións. Mais con respecto a tal fonema debemos de andar avisados pois de cote observamos o feito de que nos textos galegos de procedenza eclesiástica tópase escrito *Galizia* con moita frecuencia namentras que nos de orixen civil e nos moimentos da Edade Aurea (Cancioeiros, Cántigas, Pseudo-Turpin, Miragres, Crónica Troyana, Códices galegos das Partidas...) aparece Galiza como procedente, craro é de *Gallaetia* ou *Gallaecia*. A razón é de que os pirmeiros andan infruidos pol-o castelán a través dos privilexos dos reises aos mosteiros, tanto que ás vegadas advírtese que os abades nas fórmulas protocolarias buscan o xeito imitante aos documentos reais feitos os mais de eles en Castela, todo elo ademais de que abundaban nas grandes casas monásticas galegas xentes de fora do país.

Agora ben. O galego repugna o son da *z* podéndose decir que dita consoante é allea ao galego. Entendemos que, de non empregar o *s* sinxelamentes, como acaesce en boa parte da Terra, débese dar o s^{ón} de *ç* á tal consonante ficando a custión limitada a discutir o signo con que ise soido sibilante debe ser representado: mais como un adianto de soluzón pra o probrema propomos que dende agora a *z* final sexa substituída por *s* vgr. *crús*, *lús*, *vós*, *alfós*, *andalús*, *rapás*, tal e como o pobo adoita.

Val de Monterrey, 1926.

16. JOHÁN DE LOIRA, 22 DE SETEMBRO DE 1926

Temos diante as colaboracións publicadas e tamen as numarasas que agardan turno pra ir saindo a lus.

Suxírennos as seguintes “conclusiones... provisionaes”:

1.ª – Do gran seitor que, con intelixencia i estudo, se preocupa da nosa língoa. Para moitos será unha sorpresa, para todos é unha ledicia, de certo que constituie a millor esperanza de porvir.

2.ª – Que na diversidade de opinións, inevitabeis cando un idioma comenza a se expandir polos ámbetos complexos do pensamento i a callarse na escritura, amostan todos os artigos, na súa variedade de procedencias, un mesmo cuño, iguais careiterísticas de brevedade e craridade.

Sería dificile que en ningunha outra banda de España se poidera presentar un caso somellante de “voluntaria disciplina”. Ela é proba da unidade de pensamento, da unidade de alma, da unidade de pobo. Será a nosa palanca i a gran forza nosa.

E 3.ª – Que as ideas acoden a ista seición espidas de amor própeo, sen dogmatizar, sen polemizar, sen ergotizar, guiadas no mais que por un pleo afan costrutivo.

Mirando a cara ¿non sentiremos moi preto de nós aqueles versos esculpídos?... “Os tempos non chegados!...”.

PRURAL DOS QUE REMATAN EN N

Val a pena, por esceizon, de afrontar as fadigas de insistir neste probrema pola súa grande xeneralidade.

Desdens, *corazons* na maoria das comarcas; *corazós*, *desdés*, especialmente na provincia de Ourense con salvedade de Viana e Valdeorras onde se fai *desdeis* e *corazois* coma ven de sinalar no seu interesantísimo artigo Vicente Risco.

Estamos acordes en que hai eiquí sempre forte nazalización: que tamén teñen o francés i o portugués, i en que, iste son “fungado” que en nós chega a ser defeito constituzonal algunhas veces, é o que inspira istas variantes dialeitais.

Mais en Portugal a nasalidade pousié o seu siño ortográfico: *corações*, *contribuções*.

I en francés a nasalidade nasce precisamente da letra *n* que modifica a vocal que a precede: *enfant*.

O mesmo pasa antre nós. Garcia de Diego eispon que o *n* pousíe a tendenza a abrir a vocal anterior. *Antroido*, *anovar*, *Anrique*, *atolandrado*, *antre*, son alguns dos exempros que cita para demostrar esta nasalización tan somellante coa francesa.

Se en galego escribimos *corazós* a nasalidade hai que supola. Porque na grafía non está.

Ou temos que engadir un sinal coma no portugués e no galego antigo, en que se escribía *gãdo* por *gando*, *mãollo* por *Maonllo*, *quëlla* por *quenlla* (Garcia de Diego, pag. 40), ou pra a conservare, hemos de por *corazons* e a boca galega por si mesma, coma en francés, irá buscar a nasalización.

Na escritura, pois, mais culta de seu, mais infruenciada pola razon, ¿non deberíamos chegar a unha unidade superpondo un patron fixo idiomático as diferencias localistas?

E abonda polo de hoxe para nos someter a aquela regra de brevedade que endenantes gabamos.

17. LEANDRO CARRÉ, 24 DE SETEMBRO DE 1926

O señor Risco propuxo cinco problemas interesantes, aos que vou responder conforme eu entendo que deben de se resolvere.

1. NACION OU NAZÓN?

Tendo en conta que antigamente o son final da verba *nação* facíase sibilante “nasón” como aínda pronúnciase nalgúñas comarcas da costa galega (pronuncia que se conserva en Portugal) deberíase escribire con *ç nação*. Así vese nos canzoneiros, e así escribiu Rosalía *coração*. Mais como hoxe cáseque en toda Galicia pronúnciase o *z* non como *s* senon co mesmo valor que ten no castelán, esceito nos finais onde conserva o son de *s*: *vez* (ves) *noz* (nos), *luz* (lus) etc., algúns escritores, como Pondal, encomezaron a usar o final en *-zon*, escribindo *nação*, *fundação*, etc., forma que foi adoutada pola Academia Galega, e así figura no seu Dicionario. O romate en *-ceón* que fan algúns é incorreito e feo. Débese pois escribir *nação*, ou ben *nação*, se queremos conservare esta característica da nosa fala.

2. O X QUE FIGURA NO MEIO DE DICCIÓN, COMO EN ÉXITO, EXTENSION, ETC. DÉBESE FACER S OU IS?

É regra xeneral que cando a letra inmediata é vocal o *x* fai en galego *is*: *éxito*, *aisioma*, *eisento*, etc. Cando sigue un consonante daquela o *x* ten o valor de *s*: *esceso*; *escusar*; *estremar*; *extensión*; etcétera.

Subsiste o prefixo *ex-* que se antepón á dinidades, oficios, etc. para indicar que o suxeito á quen se aplica déixou de exercer o cargo ou honore: *exministro*, *exalcalde*, etc.

3, INTERPRETACION DO CC, CT, PC, PT, PS, BC, BS, NAS VERBAS CULTAS.

cc faise *ic* en *direizón*, *reaizón*, *caraiter*, etc. *uc* en ocidente.

ct trócase en *it*: *fáitoría*, *inspeitor*, etc. (esceitúase *acto*).

pc fai *ic* en *perceizón*, *esceizón*, etc. e *uc* en *oución*.

pt ás veces fai *it* como en *esceito*, outras *ut* como en *adoutar*.

ps múdase simplemente en *s*: *colaso*.

bc convírtese en *uc*: *oucecazón*.

bs fai *us*: *ousesión*, *ouservar*, etcétera (esceitúase *absterse*).

Ousérvese como, por razóns da vocalización, e de acordo cos estudos realizados por Orchell, téndese á facer *i* como mais afín despois do *a* e mais do *e*; en troques despois de *o* ten o son unha marcada tendencia á *u*.

4, PRURAL DOS ROMATADOS EN -L, -R.

A forma *aes* (é dicir, a perda do *l* ao engadir a sílaba *es*, romate do prural), é a mais correita para os finados en *-l*: *xornaes*, *animaes*, *marxinaes*, etc. Esceitúanse *papel* que fai *papés*; *cadril*, *cadris*; *pernil*, *perniles*; *caravel*, *caraveles*; e as verbas dunha soya sílaba que conservan o *l* ao facer o prural: *meles*, *sales*, *vales*, etcétera.

Os que rematan en *-r* fan o prural engadindo a sílaba *es*: *lares*, *ares*, *culleres*, *mulleres*, etc.

5, TERMINACION LATINA -ENTIA

Non hai unha regra xeneral. Dise *doenza*, *presenza*, *fervenza*, etc. e *frecuencia*, *con-cencia*, *pacencia*, *comenencia*, *intelixencia*, etc.

O mellor será consultar un diccionario. Pode guiar moito o portugués no que se dá o mesmo caso destas variantes.

18. URBANO R. MOLEDO, 26 DE SETEMBRO DE 1926

Buscando a forma d'uñifical-a nosa lingua, *El Pueblo Gallego* sostén unha encosta en col da depuración d'iste idioma.

Valla o meu amor y-afición a fala do Rey Sabio, pra que poida emitir opinión.

Sobor das formas dialeutás, direy que todas son boas.

Nos prurás non se debe esbotar a terminación usada n'Ourense trocándoa pol-a empregada en gran parte do noso litoral, nin viceversa; son obra de Natureza as duas e, pol'o tanto é lóxico que se deban conservar.

Pr'o bon galego o mesmo méreto deben ter as graffas empregadas poros nosos crásicos —Rosalía, Añón, Lamas, Curros— qu'a do contemporaneo Cabanillas. O mesmo deben dicir *hirmau, chau*, que *hirmán, chan*; *Galiciano*, que *Galicián, areais* que *areás, curazós*, que *curazóns*. Coma dí Risco, “tan lexítima é unha graffía com'a outra.” De todas isas formas fala o noso pobo. Y-hay moitos nomes qu'á conservalas nos obrigan: *Ons, Rubiós, Cies* (qu'algús din *Cis*), *Leis, leises*, etcétera.

Téñase ademais en conta qu'o meirande vaor do noso idioma reside na súa riqueza en variantes, xiros e modismos.

No que n'estou conforme é n'adoución de ç pra substituire a s que pol'a c s'emprega nas Rías Baixas. Tal modo de falar é unha deformación do galego, tan probe, que ningún esquirtor a tivo nin ten en conta.

Non debe abolirse nin relegarse á contados casos o emprego do apóstrofo.

Non debe empregarse onde porduza cacofonía —xa o pobo non-o emprega—, coma en *gañando a vida, collendo á eito, caíndo á promo, brúa o mar, Lagoa Antela*, mais, sí en *Xunqueira d'Ambía, Marín d'Arriba, engayolaud'ós paxaros, mal d'amores*, etcétera.

Tampouco o seu emprego debes'esbotar n'algúñas verbas onde fay contran-
ciós e que tan ben pule as nosas ouraciós coma ó uñir unha verba romatada en s
con outra qu'escomeza en vocal, trasformando aquila en l, coma en *Diol-o queira*,
pol-o mesmo; non socedendo eisi en *toxos e froles*, ond'a eufonia o rechaza.

A conxunción *e*, que n'ademite cámbio, ten moitas veces que ser trocada pol'a y
coma en *bulras y-estoucaciós*, *corpo y-alma*, etc.

Sobor do emprego da *j* ou *g* forte, istou con Leandro Carré. Pol'o d'hoxe n'istá o
noso pobo porparado pra comprehendel'a esquirtura etimolóxica é menos pr'aprou-
simación á lingua luxitana, com'arelaba o finado Viqueira. Cand'o esteña, poide-
remos entonces adantarnos á éla, ou acutar en todo o portugués, xa qu'este n'é
máis qu'o galego modernizado.

Vigo, 22-9-26.

19. MODESTO PRIETO CAMIÑA, 29 DE SETEMBRO DE 1926

EMPREO DE QU'O E C'O

Teño visto qu'os autores galegos non van acordes na forma d'escibir a nosa língua. Cada un o fai coma mellor lle parez, sin facer ningunha diferenza no significado de certos sons.

Donde mais se nota iste defeuto é principalmente no modo de unir os pronomes e as preposicions c'os artigos, asi escriben, por exemplo, *c'os, c'o*, traduzon de *que los, que lo*, no Castelán.

Non se dispon de espazo necesario pra desenrrolar o tema c'a extesión debida; noustante, procurarei ser breve e explícito.

Ao meu entender, os que fan a unión abandita, non deben estar no certo.

Inda qu'o son é igual na pronunzazon, na escritura non-o é; pois o pronome *que* quer decir unha cousa diferente por compreto a preposición *con*.

Si poñemos separadamente as duas parolas *que os* d'esta forma ¿porque vamos cambear as letras cando se fai a xuntanza?

En ningún idioma faise semexante cousa: Suprimense as letras; mais nunca se trocan d'este xeito seu verdadeiro significado.

Débese escribir *qu'o*, cando quer indicar *que lo* no castelán; e *c'o*, sempre que sexa no mesmo idioma, *con lo*.

E pois mester, non s'engadir no fuso d'estes dous casos, tan iguales na pronunzazon e tan distintos na escritura, si queremos purifical'o noso linguaxe.

20. FELICIANO CANTO, 30 DE SETEMBRO DE 1926

VERBAS SARODIAS

Descantiá que lles teño dito a algús d'os que escriben o galego anovado qu'agora s'estila n-os xornás: Pra falal-o noso lengoaxe non fai falla recadar procesos enrevesados, nin pedras musguntas entr'a hedra dos pazos e mosteiros, xa qu'o galego non se deitou ainda n-o cadaleito, e vive n-as suas tres faixas mais desemellantes, cuyos derregos son alleos os acordos políticos: a serra, a riveira y-a mariña; e pra escribil-o, temos abondo con seguil-o camiño trillado, por donde non se perderon: Lamas Carvajal, Curros Enríquez, Rosalía Castro, Eduardo Pondal, Aureliano Pereira, Alberto Camino, Jesús Rodríguez López, García Ferreiro, Francisco Añón, Benito Losada, Noriega Varela, e tantos outros que nunca estiveron en desacordo pra escribir *x* en vez de *j*, *ñ* e non *nh*, *ll* e non *lh*, e que souperon qu'o xerundio emprégase afeito d'o Miño pr'acó, e qu'é mais galego decir “está chovendo” que “está a chover”.

Galegos tan loubados com'os anteditos tampouco escribiron: *até*, *queijo*, *inevitable*; nin menos *Johan*, nome tan enxebre que s'o vira escrito d'este xeito, o que foi meu veciño, Xan Montes, no intre s'oubera adicado a compoñer fados; e coido que Xan de Ventraces, se Curros d'outro xeit'o alcumase, renegaba de seu pai e d'a sua sona.

Non me estreverí'anxuizar pubricamente d'esta maneira contra homes mais leídos qu'a min e que teñen a vertude de poñer desintresadamente o seu traballo e sabencia acarón d'un intento nobre, anque descamiñado pro meu coñecemento, s'un galego tan xustamente loubado como Julio Camba, non m'alentara co-a sua opinión, agudamente asentada n-o diario de Madrí *El Sol*, qu'eu aprobo afeito, despois d'opoñer qu'os que falan a nosa fala patriarcal, non leron a Kant; son, en troque, os que leron a *Crítica d'a Razón Práctica*, os que non queren prautical-o galego e prefiren inventar o “romance peninsular occidental”.

Sabendo qu'os idiomas non pode facelos un home nin unha ducia d'iles por muy agudos que señan, e que sol'o o pobo e capaz de xermolar e enraizal-a sua maneira d'espresión, conta'n que as leises mais radicás son as menos eficaces, coido qu'o mellor xeito de fomental-o galego é non mesturar a Spengler con

Rosalía, pro facelos compatibres; quese decir: falar y-escibir moito en galego, despois de escoitalo ainda mais, pol-os que deben acertar mellor n-a escolma de xiros e verbas, qu'eu penso que son os mais leidos.

D'este xeito, o cabe d'algún tempo, haberá datas bastantes, esculcadas en toda Galicia, pra facer un dicioario mais compreto, e hastra pr'aconsellal-as construcións mais xeneralizadas, qu'e a canto se pode chegar, agás que se queira estral-o portugués n-a nosa terra, viaxe pro qu'abonda unh'alforxiña terciada c'un par de libros.

Fiel-a miñ'opinión, escribín estas verbas, que xa queda dito por que son sarodias, sin dicionario ó pé, pro lembrando as qu'escoitei n-a miña convivencia c'os que non conocen mais idioma qu'o galego. Y-est'e a meirand'area que podon chegar, se non m'a refugan, o pazo qu'está erguendo *El Pueblo Gallego* a nosa fala.

21. F. BOUZA-BREY, 1 DE OUTUBRO DE 1926

PRURALS DOS REMATADOS EN -N OU -L

Teño a compracenza de ouservar como as opinións veiréanse a facer os prurals dos vocabulos que rematan en *-n* engadindo unha *s*: *corazóns*, *virazóns*, etc.

Tamén eu por razóns eufónicas e aínda de extensión no espazo do chan galego son partidario de tal tendencia.

Agora ben. Trunfante ela, fica trunfante a regra da conversazón das líquidas finais pois non vexo motivo algún pra que os rematados en *-l*, a líquida compañeira da *n*, non formen seus prurals engadindo tamén unha *s*. Invocamos no seu favor as mesmas razóns de eufonía e aínda outra mais poderosa que é a do uso, pois o pobo fai os plurals en *-ls*. Rosalía empregou moitas vegadas iste prural dandolle sonoridade e nobreza ao verso.

A veira de *corazóns*, *ladróns*, *virazóns*... débese pôr *carabels*, *ronsels*, *frols*, *sangals*...

Val de Monterrey, 1926.

22. XOQUÍN LOURENZO, 3 DE OUTUBRO DE 1926

“Xan de Nengures” dí, nun artigo que publicou no *Pueblo Gallego*, que os prurales débense faguer en *ns*; as razóns que pón non me convencen.

No galego non temos mais autoridade pra rebusca da fala que o pobo; íl é o que fai as regras fonéticas pol-as cales se guía a língoa pra se formar; e, se ben é certo que o galego que se fala nas aldeias está bastante corrompido, non é menos certo que isto non afeuta en nada a fonética. E a fonética dinos que o grupo “continua” “consonante” conservase cando o grupo é interior: pero no caso que estamos mirando, o grupo é final e pol-o tanto de acordo coa lei da “economía do esforzo fisiolóxico”, débese perder a que sone menos, que n’iste caso é a *n*.

Tampouco son moi firmes as razóns con que combate o emprego da *j*.

O galego temos que comenzar por faguelo pra nós, e a ningún galego se lle ocurrirá lér a *j* galega co son castelán.

Os franceses teñen a *j* e ninguén que saiba lér o francés lle dará o son gutural da *j* castelán.

Ademais, como di moi ben o señor que firma R.O. e C., a *x* ten en galego, n’algús casos, o mesmo son de *cs* que ten no castelán (v.g.: *oxígeno*, *ocsiceno*) e unha letra non se debe empregar de dúas maneiras distintas na mesma fala.

Lobeira-Setembro-1926.

23. LEANDRO CARRÉ, 5 DE OUTUBRO DE 1926

QU'O - C'O

Qu'o equival a *que o*, e *c'o* é unha contraición de *con o*. O confundir un caso co outro é un erro gravísimo que afertunadamente moi poucos escritores, e non dos mellores, cometen.

Suprimindo os apóstrofos e usando o senso común evítase doadamente ese trabucamento.

FINAES EN -Z

Sabido é que o -z final ten o valor de s, mais non debe de se escribire este senon aquele. Así como aínda pronunciándose nalgunhas comarcas o z e mail-o c (en *ce*, *ci*) como s en medio de dicción é preciso escribilo para diferenciar unhas verbas de outras, como: *caza* e *casa*, *louza* e *lousa*, *cea* e *sea*, *cesto* e *sesto*, *roza* e *rosa*, *cocer* e *coser*, etc., así tamén o -z final que sona sempre s débese escribire para diferenciar: *nos* de *noz*, *lus* de *luz*, *ves* de *vez*, *crus* de *cruz*, *vos* de *voz*, etc.

AINDA OS ROMATADOS EN -N

Débese conservare o n ao facer o prural engadindo o s.

O que convén, según eu entendo, é fixar un idioma literario e culto, deixando á un canto as pequenísimas diferencias dialectaes que eisten en determinadas comarcas. En cáseque todol-os idiomas hai estas diferencias asegun as rexións onde se falan, mail-os escritos centíficos ou literarios non refrexan tales diferencias, sómente cando nun conto, comedia, novela, etc., faise falar a un personaxe atal e como se espesaría na súa propia vida, consinanse as particularidades comarcaes.

Craro é que para a poesía estas diferencias de terminacions así como outras pequenas variantes de algunhas verbas, contraicions por medio de apóstrofos etcétera, constituen unha facilidade non dispreciábele; mais sabido é tamén que na poesía están permitidas certas licencias que non deben de se usar na prosa.

24. R. O. E C., 9 DE OUTUBRO DE 1926

Fai algun tempo sahíu n'El *Pueblo Gallego* un meu artigo manifestando a minha homilde opinión, en col do emprego da *j* e da *g* en substituzón da ben pobre *x*, e do das galegas *lh* e *nh* para substituír ás castelanas *ll* e *ñ*. O citado artigo foi rebatido, como eu sabía ja denantes d'escríbilo, por algúns e principalmente por un, que debido á minha bretemosa redacazón non o entenderon. Oge fago este traballo, se traballo se pode chamar a emborrear papel e inutilizar unha seczón, co-a intenzón de clarejar, en canto me seja posibel, a brétema da minha pruma e do meu cerebro.

Decía, ou quijen decir, qu'abogaba pol a *j* e a *g*, por julgar que sen elas era moi pobre o noso alfabeto. ¿Pódese citar un idioma no que non existan estas dúas letras? Coido que non hai outro senon o galego d'oge.

Decía tamén, qu'empregando a *x*, tirábase do galego o són da *x* castelana, que indiscutibelmente existe. Eiquí ven á minha ajuda o señor Xoquín Lourenzo. Porporzóame un exemplo. ¿Cómo escribirían os da *x* esta verba: *oxigeno*? ¿Pareceríalles ben *ocsixeno* ou *oisixeno*? Porque se ponhen *oxixeno* non se lerá *ocsixeno* senon *ogixeno* (*g* francesa ou portuguesa, se se quer).

Respondéronme tamén, (sei que Leandro Carré), qu'ó pobo, acostumado á *x*, non s'afaría a dar a *j* e a *g*, o són debido, tendo esto como resultado o fomento das "geadas", ja d'abondo extendidas. A esto non contesto eu. Faino por min Xoquín Lourenzo nos párrafes cuarto e quinto do seu artigo do tres do actual outubro.

Eu non pretendo innovazón algunha. As minhas defendidas *j* e *g* non son tan alheas ao galego como parece. Por esto, Xan de Nengures, era pol o qu'eu citaba a Correa Calderón. Coido que Correa prova no seu artigo, do día de San Iago de 1925, que tanto a *j* e a *g*, como a *lh* e a *nh*, son nosas e ben nosas. Era por esto pol-o que foi citado por mín; non porque quijera imponhel o seu artigo como *la derniere parole*.

E como unha das condizóns para ser publicados estes artigos, é a brevedade, rematei por oge.

Galiza-October-1925.

25. RENE DE MAUPERIN, 10 DE OUTUBRO DE 1926

O TEMA DO NOSO IDIOMA

Sailo do fondo do silencio pra terciar nunha contenda, buligante que trouxo a istas llanas a firma inqueda de Johan de Loira.

Sei que a miña maneira de pensar vai a ter mui poucos amigos; pero tamén coído que, agora, mais que nunca é perciso falar todo canto se poida en col do noso idioma. Estamos nunha franca época de construción e produción e polo tanto nunha data de cincelamento. É perciso pois comenzer a fixazón ortográfica da lingua, para producir unha obra compta, acabada, definitiva.

Eu penso que nós non podemos voltar a ortografía nin a fonética primitivas, por razóns de orden político e por razóns de comprensión.

Razón política. Nas nosas cibdades e nas nosas vilas notase certo despego, certo noxo cando toca de falar galego. Argumentan uns que e imposibre leelo e outros que non e nada “fino”.

Esto do fino é unha idiotez rematada que noxo lle deba dar a quen se estreve a decir tal bobada. No de que é difícil de ler hay certa parte de razón. As nosas xentes están acostumadas a ler o castelán sin apóstrofes, sin guións e sin ningún sino elíptico e cando teñen que ler o galego voltanse tarumbas, non saben como facer. Era perciso que dendes da escola se lle fora ensinando, e destoncias poderíamos ter moito feito. Mais como nós as escolas non podemos ir por estar intervenidas pola fiscalía do estado central que non permite mais que un idioma, temos que coller outros rumbos. Istes son os do campo literario, os do xornalismo. Aquí é onde nos hemos de defender. E para ilo hemos de botar man de todos os medios. E eu voto por iste: suprimir toda crase de apóstrofes, toda cras de guións, todo cirquimento a fonética para despertar o intrés de todos e afeizoar a xente as lecturas galegas, para logo escomenzer a consolidación do idioma con leis fixas e con todas as regras que lle son características.

Nisto todo, sin eu degaralo, encho as duas razóns miñas e mais a razón política. A de comprensión ven a comprementar a outra, porque facendo isas supresións no emprego da lingua, non cabe dubida de que entramos con mais facilidade no

dominio do gran público de opinión que é o que debemos perseguir, e a quen debemos facer comprender que nos temos un idioma compreto.

Por istas razóns que non merecerán a consideranza de ninguen escribo eu así e coido que o farán moitos mais que consideren a imposición do noso idioma como unha cuestión de orden político, que é o resorte a que temos que botar man nistes momentos “difíciles”.

26. R. MARTÍNEZ LÓPEZ, 14 DE OUTUBRO DE 1926

Anque dun xeito un pouco desviado do que decote se emprega nista seizon polo de agora somentes gramatical, vou falar oxe ós galegos “galegos” dunha idea fai algun tempo espallada e non poucas vegadas defendida por iste xornal.

Refírome á comenencia d’unha cátedra de ensino do noso idioma, sexa ou non oficial, asentese ou non na Universidade de Sant-Iago da que con todol-os respetos a ela devidos, fai tempo que duvido no senso da súa actividade e dinamismo espritoal.

Endeben: o feito de que sempre que se pensou e recurriu ó poder oficial para a creazón diste ensino, foi desatendida ista xusta arela, coa mais noxenta das pasividades, fai que voltemol-os ollos cara os cibdadáns e xuntanzas de estudosos ou de patriotas eisistentes na Terra.

Mestres da fala coidamos que hai na Galiza, e non seria imposible que, xustamente subencionados viñeran a Compostela, poño por caso, e desen leicións de Gramática Galega ós que poideran asistir a gran cantidade de persoas que oxe están decatadas da fonda trascendencia do emprego do noso idioma.

Non é vergoñento que namentres nalgunhas Universidades estranxeiras hai xurdias cátedra de Lingua e Literatura galega non teñamos en Galiza unha institución somellante?

Afervoidamente pregamos á direizon diste xornal o escomenzo dunha laboura constante e seria en col da conquérída dista institución.

Sant-Iago-Outubro-1926

27. LEANDRO CARRÉ, 19 DE OUTUBRO DE 1926

O señor Feliciano Couto publicou un artigo intitulado “Verbas Sarodias” no que di algunhas cousas razoabeles e outras que son un erro.

A fala galega está viva e en uso; mais quens a conservaron e usan son os labregos, as xentes homildes, as xentes incultas. Non debemos pois escribire, en ausoluto atal e como a falan os paisanos, con influencias casteláns, con formas groseiras, etc., como no castelán literario tampouco se emprega o idioma cheo de defeitos que anda na boca do pobo español. Para usar literaria e centificamente o idioma galego debemos estudar un pouco os vellos documentos e mail-os antigos traballos de troveiros e poetas, e aínda comparalo tamén un pouco co portugués, que se formou do galego e conserva moitas cousas que poden nos servire de guieiro e axuda nos nosos estudos para aperfeizoar a nosa fala.

De outra banda, Rosalía, Curros, Lamas Carvajal, Pondal, Añón, Benito Losada, Aureliano J. Pereira, etc., etc., non tiveran un mesmo criterio para escribire o galego.

Temos, por exemplo, que *do, da, dos, das*, escribíano *d'o, d'a*, etc., *d-o, d-a*, etc., ou *do, da*, etc.

No, na, nos, nas, tiña mais variantes pois escribíase de cinco maneiras diferentes: *n-o, n-a*, etc., *n'o, n'a*, etc., *n o, n a*, etc., *n'-o n'-a*, etc., *no, na*, etc.

Co, coa, cos, coas, tamén escribíase de catro formas: *co, co'a; c'o, c'oa; c-o, co-a* e *co, coa*, etc.

O artículo escribiuse *o, a, os, as* e mais *ó, á, ós, ás*. A contraición de preposición e artículo escribiuse: *ó, á; ô, â; e ao, á*.

É pois util e comenente o procurar unificare a escritura co que nada perde a riqueza da fala, e ben será que ao facer a unificazón se teña en conta a maor pureza do léxico e tamén a sinxeleza e elegancia da forma.

28. JOHÁN DE LOIRA, 26 DE OUTUBRO DE 1926

O APOSTROFO

Da cordo con ir a súa supresión substituíndoo pola unión de palabras nos artigos, nos pronomes e nos advérbios: *dun, pola, daquela, noutro, nalgún*, e mais que cita Leandro Carré.

Leonardo Coimbra estende a elisión a algúns sustantivos: *d'agua* (*dauga* diríamos nosoutros) por *de agua*, *dasas* por *de asas*. Ten o incomenente esta xeneralización de trastornar o dicionario, porque estas son en rigor verbas novas que deben ter cabida nele para que sexa posíbel depender noso idioma.

E tampouco é preciso o apstrofo nestes casos porque anque está escrito *de agua*, pódese facer a amalgama na pronunciazon deixando muda a letra e coma ocorre en todas as linguaxes.

O GUIÓN

É mais inestético, mais noxento, mais complicado que o apstrofo. Siquera iste ten en seu abono o uso e abuso que dele se fixo no nosos sigros XII e XIII. O guión, case que sempre, é unha modernidade emprestada do portugués, para o que, nin eiqui nin ali moitas vegadas se atopa válida razón.

Erguer-se, consituía-os, confiscaba-lle, poden e debense escribir coma unha palabra soila. E *madádeme-lo, quixéste-teme*, igoalmente. Se parez unha sementeira.

Estamos afeitos a unirmos os pronomes aos verbos e entendemonos moi ben: *Pérdense-me, foísenos*, etc. A qué ven facer odioso o galego metendolle esas pexas que non deixan marchar o idioma?

Lugrís Freire aproba o uso do guión cando por razon de eufonia, trocase unha letra por outra. Son principalmente as letras *s*, *r* as que repunan en certas combinacións, aos ouvidos galegos *Todo-l-os días*, por *todos os días*, *cerca-l-o monte*, por *cercar o monte*, *eu, e mai-l-a minha dona*, en lugar de *eu e mais a minha dona*.

Eiqui eísiste decerto un motivo para acudir ao guion. O consonante *l* que se pronuncia non sería o *r* nin o *s* que estan escritos. Mais en francés, p. e., o *d* final convirtese en *t*, se a verba que sigue escomenza por vocal: *Grand enfant*, dise

grantanfant. Unha simple regra gramatical que indique o cambeo de son bastaría para obter no galego o mesmo resultado, con maior facilidade de estudo, gañando limpeza na grafía e deixando o guion exclusivamente para signo de puntuación onde tan necesario é para marcar os apartes ou encisos de período.

Pódese augurar que en pouco tempo desaparecerá o guion do portugués e do galego, por estúpido e inútil. Vaíamos á craridade e á simplicidade dendes logo e acabemos dunha vez coese xeroglífico.

PARA OU PRA

Existe sen dúbida a propensión cando o *r* vai antre vocais á abreviar a primeira delas. *Guitiriz* é case que *Guitriz*, *para* aproxímase á *pra*. Mais queda sempre un resto, coma un tropezo da vocal elisiado, que nos cultos é mais notado que nos rus.

En portugués escrebese *para* anque se pronuncie coma antre nos.

Se escribimos *pra* e *Guitriz*, pérdese un son, fáltase á tradución dos fonemas. Se escribimos *Guitiriz* e *para* podese abreviar canto se queira a primeira vocal.

Non está a sustanza do noso idioma en finxirnos miudencias diferenciais có castelan.

OURENSE E OURENS

Nos documentos primeiros escrebese *Ourens*, e *Ourens* dise en case que toda Galicia. *Ourense* amosra mais respecto ao nomenclator, a esa obra dos sarxentos da Guardia Civil que fixo, ou mais ben dito desfixo a toponimia da nosa terra.

Copio esta cita de Correa Calderón:

Firmada a carta en *Ourens*, des días de *Oitobre*, era de mil e trescentos sesenta e sete anos. Men *Martins* home de *Johana*. Toes canonego *dourens*, María Yañes da praça e *Johan* Moreyras etc.

¡Cada verba desta curta lénda é un ensina, un guieiro para remozar có propeo celme o noso galego!

Oitobre en ves de *Outobre*, trocando o *c* en *i* en vez de facelo en *u*, adquirindo a delicadeza melódica do diptongo *oi* en lugar do diptongo *ou*, tan duro e tan bruto.

Johana e *Johan* con todo o seu valor de heráldica ortográfica, en lugar do rebaixado *Xan*.

Martins e *Ourens* coa combinación final das dúas consonantes *ns* que prolongan o son da palabra, nunha vibración final que permite aquela enerxía eufónica que

demandamos para os prurals romatados en *n*, *dendens*, *ninguns*, que tamen se fan no portugués.

Dourens sen apstrofo e sen guion.

Non se pode dubidar antre esta linguaxe e a que hoxe corre. Como que aquela era filla dunha gran cultura, quizaes a primeira de Europa, e o que agora se fala é o que pudo conservare a incultura popular.

Creame Rene de Mauperin, tan ben ourientado no seu artigo, “O tema do noso idioma”; para que o galego penetre nas vilas e conquira as clases superiores ten que posuir, coma ele di, unha ortografía facile de léer, sen apstrofos, sen guions, sen rompecabezas, con leis fixas e craras; e, a mais, ha ter a eufonia, o agrado musical, a riqueza de leisco e as posibilidades de eispresion que percisa unha lingoa moderna.

E todo iso imos camiño de acadalo; acadaremolo en pouco tempo.

29. LEANDRO CARRÉ, 10 DE NOVEMBRO DE 1926

Aludido polo Sr. R.O. e C. no seu derradeiro artigo, voulle contestare:

1º Non se pode falar de que se empobrece o alfabeto galego pola supresión do *j* pretendendo suprimir o *ñ*, o *ll* e o *f* para substituíre por *nh*, *lh*, *ph*.

2º Non creo comenente dificultare a lêtura e comprensión dos escritos aos galegos cando non hai siquera a ventaxa de nos facer comprender polos de fala portuguesa co uso do *j*, *lh*, *nh*, na forma que os emprega o articulante e mais Correa Calderón que aquele chufa. Vaian alguns exempros para o demostrare.

escriben eles	escriben os protugueses
oge	hoje
baijar	baixar
quijen	quiz
troujo	trouxe
ajinha	asinha
tenhen	tem

e non cito mais por non facer longo este artigo.

3º Pergunta o articulante como escribiremos *oxigeno* os que usamos *x* en lugar do *j*, *g*. Pois ben; tendo en conta que o *x* no caso citado equival a *cs* e que o *cs* en galego fai, como dixen nun dos meus artigos anteriores, *is* ou *us* segun os casos, en galego escríbese *ousixeno*. Isto que non é cousa nova, e mail-o demais, demostra que o Sr. R. O. e C. conoce tan pouco o portugués como o galego, e noustante pretendenos dar coa palmeta aos que temos estudado un anaquiño da nosa fala e aínda algunhas mais que co ela teñen relación.

30. FELICIANO CANTO, 12 DE NOVEMBRO DE 1926

Honrame moit'o señor Leandro Carré non refugando afeito as miñas “Verbas Sarodias” publicadas n-iste xornal, anque coide qu'algunhas son un erro, xa qu'eu samente me propuxen achegar unha area, qu'agora, o visto, despois de rabenada, cabe pol-o bortel da crítica.

Pro eu, mentras non m'asomen o erro, qu'aind'alumado pol-o señor Carré, non cheguei a ver, termo da miñ'opinión, reforzada pol-a mesma réprica d'aquí cando di: “quens conservaron e usan a fala galega son os labregos, as xentes homildes, as xentes incultas” —“paisano” tamén eu me folgo de selo— ou seña o que teño dito, sin engadir que non fose susceptible de mellora, pois xa me decatei d'ela cando dixen qu'os mais leidos son os que deben facel-a escolma de xiros e verbas.

Tampouco asegurei qu'os primeiros escritores d'este sigro y-os derradeiros do pasado estivesen compretamente d'acordo pra escribil-o galego: lembrei samente algo do que acordaron; pro agora confirmame o señor Carré qu'o desacordo non pasou de guiós y-apóstrofos, miudencias pol-as que non he de rifar, anqu'entenda —xahora, sin dogmatizar— que deben poñerse cantos sinos señan comenentes pra xuntal-as verbas xa que, d'iste xeito, lonxe de enrevesal-a escritura, faise mais doada pros galegos e mais comprensibre pros alleos.

Penso com'o señor Carré —e nada teño dito en contra— que nos pod'axudar un pouc'o portugués; pro muy pouco, xa qu'as mais das verbas que se din en galego com'en castelao e que moitos, c'un enxuiciamento simprista por demais, refugan por esto, dinse do mesmo xeito en portugués.

O señor Portela Valladares dixo, n-hai moito, n-un artigo cheo de sabencia, qu'os meirandes desacordos tópanse n'ortografía. Y-esto é mais qu'un esteo do que teño dito, xa que s'engadimos qu'en toda custión opinabre o número d'errros e igoal-o d'opinios menos unha, teremos premisas abondo pra demostrar qu'o meirand'erro non está nos que falan o galego, senon nos qu'o escriben...

Sendo así, bon e qu'escoitémol-o galego que falan os labregos, inzando de verbas e xiros, mais agudos que groseiros, qu'inda non se escribiron en formado, sin esquencer qu'os qu'o falan de cote batiron decontado co nome dos camiños de ferro, do aramio, dos voadores y-outros mais, sin votar mau de falas alleas.

E pra rematar, direill'o señor Carré, que non me intresan as verbas conque Mari-Castaña encirrou os lugueses contr'o seu Bispo, nin as que, d'oxe en diante, escriban os prosélitos de melloral-a fala galega n-algús anos, refugando a mellora de moitos sigros. O galego que m'intresa é o galego en uso que conozo e "qu'os oubidos non regala das xentes d'outro chan", según dixo Lamas Carvajal; intrésame o galego que me lembre as verbas melosiñas con que m'aloumiñou miña nay, y-as agres conque me mandaron baixar da figueira allea; intrésam'o galego que falan os labregos, aínda hoxe desconocido pra moitos dos que pretenden erguelo.

Pol-o mais, agradézoll'a remonta xa que non fai mendo, o señor Leandro Carré.

31. LEANDRO CARRÉ, 14 DE NOVIEMBRE DE 1926

Ó - AO - O

Un dos casos en que mais desacordes andan os escritores galegos é este da contraición á e mais o artigo *o*.

Mais ousérvase que todos os que escriben ó úsano indistintamente en todol-os casos de dativo e acusativo, demostrando así que teñen pouco estudada esta particularidade da nosa fala, e-pol-o tanto que usan *ó* por non saberen cando deben de usar a contraición *ao* ou simplemente o artigo.

No galego, como no portugués, débese escribir *foi ao mar* (caso de dativo) mais non debe de se escribire *vin ao mariñeiro* (caso de acusativo) senon *vin o mariñeiro*. No primeiro caso úsase a contraición *ao* (equivalente á *al* castelán), no segundo caso somente artigo. Esta diferenza é sen dúbida a que fai que moitos, que teñen ouvido dicir *o* en casos en que no castelán dícese *al* coiden que se pode e debe empregar *o* en todol-os casos, e non sabendo distinguir o caso de acusativo onde se emprega o artigo dos casos onde se usa a contraición de preposición e artigo, e confundido unha co outro, usan *ô*, que non por estare moi xeneralizado deixa de ser un erro que convén desbotar.

O portugués, aparte a opinión de algúns cultos filólogos conoedores do galego, e mais os escritos antigos e o dicionario da Academia, son unha garantía do que decimos. Mais tamén no francés acontece o mesmo. Dise: *je vais au théâtre* pero non se di *j'ai vu au ami Jean* senon *j'ai vu T'ami Jean*.

32. M. GARCÍA BARROS, 17 DE NOVEMBRO DE 1926

Cando vin a “trebuna aberta” do *Pueblo Gallego* en col da nosa fala, propúxenme acudir a ela. Eu tamen tiña algo que decir. Outras cousas acupáronme o tempo e tiven que contentarme con ler de presa o que outros escribían. Hoxe, anque as miñas verbas resulten “serodias”, vou alá antes de que a “trebuna” se cerre.

Eu quero volver pol-os fueros da *x* e do apóstrofe que considero as dúas características mais salentes do idioma galego. E verdá que a ninguén que seipa ler o francés lle dará á *j* o son castelán, pero hai que ter en conta que o francés enseñase oficialmente, no noso país e a endevidos que o desconocen, mentras que o galego non se enséña, pol-o de hoxe, en ningunha escola e pol-o tanto ten que ser escrito pra xente que sabendo falálo non aprendeu a ler mais que o castelán, e tería que facer un esforzo innecesario pra ler *xa* onde di *ja*. Ademais de que a *x* co-a mesma aplicaci3n que ten no castelán axeitase a nosa pronunciaci3n moito millor que a *j*.

Que en certos casos teña a *x* a mesma aplicaci3n que en castelán, non ousta, porque ístes casos son moi poucos, e ademais podería suplirse co-a *s*: *osixeno*, ou d’íste outro modo: *ousixeno*.

O apóstrofo é peculiar da nosa fala. Ninguén di: —*vou pra á casa*, *vou pra ó muiño*, senon: *vou pr’á casa*, *vou pr’ó muiño*, etc. Isto non quer decir que non se abuse d’él en casos que é innecesario; exempro: *c’o gando*, *pr’a min*; en ves de: *co gando*, *pra min*.

As terminacions en *-ons*, *-ans*, *-ins*, resultan mais doces, mais armónecas: *corazons*, *mans*, *fíns*; o decir *corazós*, *más*, *fís*, resulta agreste, bravio, montañudo, como decimos por eiqui.

Hai verbas por alguns empregadas, que a meu ver, non cadran de ningún xeito á nosa fala e que hastra parece que doi a boca ó prenuncialas: *até*, *tudo*, *estudo*. Hai outras que ó galeguizalas cadran tan feas que a non poder sustituílas, sería millor deixálas en castelán: *laboura*, *labourar*. Sendo de notar, que moitos escritores utilizan en castelán verbas que tén as suas equivalentes no galego, galeguizando en troques, outras que non están n’íse caso. N’ unha noveliña que acabo de ler, vexo *fábrica*, *fábricas*, podendo decir en galego *frábica*, etc., e dúas liñas mais adiante, lese *comuñón*, que repúnna, a-meu ver, ó bon gusto (non gosto). N’ísto habería que levar moito tino.

Se quer tenderse ó pulimento do idioma deberá de fuxírselle ós *aos* que tanto o retorcen e asprezan. E se ó pobo se lle reconece autoridade nos xiros da fala, eu direi que nacido na aldea e vivindo case n-ela, nunca ll'ouín decir a ninguén — *Vou ao monte, vou ao río, vou aos eidos*, senon: — *Vou ó monte, vou ó río, vou ós eidos*. O acento ou a carencia d'il pode endicar moi bén as funcións dos monosílabos espostos. Ninguén confunde o nominativo co acusativo en *vou ó río, vou á casa*, “o río é pequeno”, “gustoume *a casa*”; como tamen ninguén confunde a é verbo, co-a e conxunción “*eu e ti*”, “*a nena é bunita*”.

A min paréceme que incurren en defeuto os que escriben *un-a* en ves de *unha*. O guión non quita de que se tropece a *n* co-a vocal prenunciando *una*; escribindo *unha* prenunciase como se debe. E caso diferente cando a *n* vai anteposta procedente de outra verba suprida: *n-uha, n-un*, etc.

Tampouco me parece ben a manía que teñen tantos de antepoñer o pronome ó adverbio: *me non quixo*; dí moito millor: *non me quixo*.

Estando o noso idioma n-un período de rexurdimento haberá que ter moito tino de empregar as verbas no seu verdadeiro senso; d'outro xeito, contrebúise á desourentación. O mesmo Risco, un dos príncipes da nosa literatura, faille decir ó protagonista da súa noveliña *A Coutada*, de volta d'un viaxe: —“Xa estou mais *desacougado*, Dios cho pague. Agora acouga ti tamén”— Cando o que quer decir é que está mais *acougado*, *desacougado*, chegaba.

A forza da costume tamen importa moito n-ístes casos. Tal ves por ísa mesma forza, a min parece moito millor decir *Galicia* que *Galiza*, anque do segundo xeito sea mais castizo.

33. R. O. E C., 19 DE NOVEMBRO DE 1926

RESPOSTA A CARRÉ

O presente artigo vai constar de tres párrafes contestazóns a cada un dos do Sr. Carré.

1.º —Primeiramente fago constar que non é certo que eu pretenda suprimir o *f* para ser substituído por *ph*, como me atribúe o devandito senhor.

Según Carré, non tenho dereito a dicir, pol a singela razón de abogar por *nh* e *lh* para substituír ao *ñ* e ao *ll*, que desusando o *j* empobrecese o alfabeto galego.

O alfabeto francés e o italián carecen de *ñ*; este són é representado nesas lingoas pol as letras *gn*. Carecendo de *ñ*, son pobres estos alfabetos? *¿*non son tan ricos como calquera dos múltiples que coñece ese senhor?

E ao *ll*, *¿*pódese chamar letra? Non, o *ll* son dúas letras, o *ll* é dous *l*, isto é verdade de Pero Grulho. Eu propúen *lh*, estas son tamén dúas letras, sô que envez de ser repetidas, son distintas. De xeito que, se se desterra o *ñ*, non se pode chamar pobre, ao noso alfabeto, porque entón serían tamén pobres o francés, o italián. o portugués, o inglés..., en fin, todos menos o castelán. Se se desterra o *ll*, non se pode chamar pobre ao alfabeto galego, porque non é, como dixemos, letra.

2.º —No párrafe segundo do seu artigo, di “que non cree comeninte dificultar a lectura e comprensión aos galegos, cando non hai siquera a ventaja de nos facer comprender pol os da fala portuguesa”...

“Dificultar a lectura aos galegos”. A isto contestarei co seguinte: *¿*Qué faría vostede se tivera un fillo e quixera comer metendo os dedos no prato? De fijo obrigáralhe a comer empregando o tenedor... Dijo Portela Valladares no *Pueblo Gallego* do día 15 do pasado mes: (copeo tal como está), ... “polo *x* militan o costume, que non debe prevalecer se non é bo; a preocupación de se afastar do castelán que tanto mal fixo á nosa lingoa, e a necesidade que supón o uso do *j* de deprender a ortografía galega...” *¿*Que non debe prevalecer se non é bo! Se o neno come cos dedos, mal costume, logo non debe prevalecer. Se o pobo está acostumado ao *x*, coido que esta mal acostumado, coido que non debe prevalecer este costume. Se todos comprendemos que é mal costume o uso do *x*, acostumemos ao pobo a escritura etimolóxica, aínda que, como o rapaz, sufra ao ansinarlhe.

Outro punto. Di vostede “...cando non hai siquera a ventaja de nos facer comprender pol os da fala portuguesa...” Coido que empregando o *j*, *lh*, *nh*; comprenderannos millor que empregando o *x*, o *ñ* e o *ll*. Non ponho razóns ao afirmar esto porque non fan falla.

Ainda outro punto como final de este párrafe segundo. Di o Sr. Leandro Carré que nos, Correa Calderón e mais eu, escribimos *baijar* e *quijen* por *baixar* e *quixen*; Correa non sei, mais eu sei que escribo *baixar* e *quixen*, o mesmo que *eixo*, *freixo*, *deixar*, etc. Se escribo *troujo* envez do *trouxe* portugués é porque en galego dise *troujo* (léase *trouxo*); se ponho *ajinha*, por *asinha*, é porque no noso idioma o *s* da verba portuguesa é un *j* (vostede dirá *x*; tanto da, refírome ao son); escribo *tenhen* e non *tem*, pol a mesma razón. Se escribo *oge* e non *hoje*, é porque eu, como todo o mundo tenho dereito a ter falhas de ortografía; mais para que a poda considerar como tal, ténhenme que convencer de que no galego antigo se non escribía así.

3.º —Di Portela Valladares no mesmo artigo: (fíxense que copeo tal como vejo escrito)

Pola *j* hai aquela fundamental razón etimolóxica devandita: o valor que ista letra ten nos idiomas occidentais, coa exceizón do castelán que o fai, do árabe, gutural; e a complicazón que na grafía produce o privar ao *x* do seu propeo són, tendo que substituílo por *is*, coma en *aisioma* por *axioma* ou por *s* coma en *esceso* por *exceso*; o valor do prefixo *ex*, tan comun en filoloxía xeral, co seu significado de fora, mais alá negazón etc., queda tamén borrado do galego por torcer o son natural do *x* adicandoo a substituir o *j*...

Basta con esto, senhor Carré, para rebatir a súa maneira de escribir *oxigeno*?

Saca por resultado o tantas veces repetido Sr. Leandro Carré ao eu preguntar (coido que está millor que perguntar) como escribirían os paladins da *x* a verba *oxigeno*, que non conhezo, (prefiro conhecer a conocer) nin portugués nin galego, e que pretendo dar coa palmeta “aos que tenhen estudado un anaquinho da nosa fala e ainda algunhas mais que con ela (Carré pon *co ela*) tenhen relación...” Son tan inhorante que non alcanzo a comprender que lingoas serán estas; coido que total as latinas, mais ou menos, tenhen relación co galego. Pois ben; non sei caes serán as que estudou o senhor; eu domenho o castelán, o francés, un pouco catalán e algo o italián; o galego e o portugués, ja que Carré o quere, desconhézoos en absoluto, ainda que coido esta afirmazón un tanto gratuita. Esto das lingoas que poden ter algunha relación coa nosa; das outras, conhezo algo o inglés...

Cito outra vez a Portela Valladares: “...Ao cabo do tempo trunfará, coma sempre, o criterio máis culto que é o de usar o *j* etimolóxicamente...”

34. RENE DE MAUPERIN, 24 DE NOVEMBRO DE 1926

O TEMA DO NOSO IDIOMA

Hei de anotar eiquí o envanecemento, o orgulo, que me produce o ter unha autoridá, como a é Johan de Loira, do meu lado, en col da fixazón do noso idioma.

E non hei de acochar a idea que me levou a publicar o meu primeiro artigo, pronunciándome contra do guión e contra do apóstrofo, pese a todos os gramáticos e a todos os académicos e a todas as leis fonéticas. Isa idea era a de escarabellar na concencia do propio Johan de Loira, para sacar unha concrusión. Ista saeu xa. O autor e apurrador de ista seizón de tirapuxa e latrica coustructivas, está de acordo en cortar de raiz isa mala herba que non deixa medrar o arbore do noso idioma. Moi ben e moi orguloso por ter da miña humilde banda unha persoalidá de tanta sensatez e tan autorizados razoamento.

Un dos milliores medios para combatir é facer desaparecer isas duas lacras que afean o caris béliido e mimoso do noso idioma, é o de escribir adoito sin iles, é o de facer a maior literatura e xornalismo posibres, sin botarlle mán.

Estamos nunha tempada de grandes é transcendentales simplificacións. De sínteses enormes, xurdias.

Se continuamos empregando na escritura do noso idioma ises dous elementos noxentos, viremos a demostrar que non temos capacidade para crear unha cultura nin desenrolar un tipo de civilización.

Por enriba da tradición, das costumes e dos usos, están os momentos xeneratrices, os instantes de creación, as tempadas elavorativas.

Estudiar o pasado sí. Minar no seo da tradición, ben. Analizar as costumes de cada xenerazón humana, millor. Pero estacionarse nelas, rematadamente mal. Estancar toda a vida dun pobo nun principio social, estético, xurídico ou relixioso, do século XII, iso non pode ser, non pode prosperar.

Estou dacordo con todo o que acepta Johan de Loira no seu artigo derradeiro: dacordo porque entendo que rinde un requitado culto a estética do idioma noso e se cingue a o concepto de modernidade, de progreso.

Ourens, Oitobre, Martins, Johan, son verbas de unha refinada elegancia, de un gusto eisquisito ao mesmo tempo que de unha moderna xentileza.

Inda que eu non estea moi de acordo co de *Johan* que sigo pensando que ha de ser *Xan*, *Xan* así como sona, inda que a fonética non o ademita e socialmente se atope moi desprestixiado.

A *x* é algo noso, algo que nos distingue entre os distintos grupos lingüísticos da Iberia. Apartanos de portuguesismos e de castellanismos. Empregando iste sino que ten unha outra significazón gráfica, levamos a ventaxa de realizar unha obra política a o par de unha obra xenuinamente nosa, librandonos de caer en necesidades tan lamentabeles, como as de escribir *Maguje*, por *Maguxe*. *Ameijenda*, por *Ameixenda*, *Meijón frio* por *Meixón frio*. A *j* eiquí ten toda a tendenza do castellanismo. Eiquí a *x* dalle noxo a os encargados de esfrangullar toda a nosa xurdia e rica toponímia.

A *x* é ademais unha creación nosa, empregada como enxebrismo, como elemento característico. Non debemos de ir a *j* por moito que no lo aconselle a fonética latina, que é a que nos sigue dando normas. Normas que non debemos de acatar, por moi sabias que ilas sexan ou teñan sido. O latinismo, como o mediterrranismo, como o romanismo, son tendencias que os homes nórdicos non debemos acadar nin coller de ilas nada. Nin a *j* siquera.

Hemos de ter en conta, para a unificación do noso idioma, tres puntos de mira: o político, o momento en que comenzamos a nosa laboura e o tipo de cultura que vamos a elaborar durante a xeira que emprendemos.

De istes tres fundamentals puntos non podemos apartarnos inda que o pasado se erga todo contra de nós.

Nós vamos a labourar por unha fonética, a o mesmo tempo que vamos a consolidar unha cultura específica.

Sin moito para atrás, o menos posibre. Sin deternos moito nos usos, nin nas costumes nin na tradizón, porque nos poden estancar, podemos deter demais, cando nos compre dar pasos de xigante, zancadas de moitos metros.

35. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 25 DE NOVIEMBRE DE 1926

O 27 d'agosto deschoíase na primeira folla de *El Pueblo Gallego* baixo a denominanza que coroa istas liñas, unha seición adicada ao estudo dos problemas gramaticais da nosa fala e á acadar “as aportacións ao léxico, de verbas y acepcións esquecidas ou desleixadas...”

Hasta o momento de notar istas liñas ninguén falou dend'ista tribúa encol das verbas esquecidas, desleixadas ou mal empregadas. Vou facelo eu oxe, a advertindo que só me endereita o camiño a boa vontade. Non sei se acertarei.

Eis, pois, algunhas verbas das qu-eu supoño esquecidas ou deleixadas pol-os escritores. E digo pol-os escritores porque os pobos e as aldeas cuasque non esquecen verbas ou aceición algunha; poil-as que se supoñen, ou o son de feito, esquecidas nunha comarca, empréganse noutra. Ista é unha verdade que calquera pode comprobare á pouco que fixe a súa atención nalgunhas comarcas da Terra.

Unha das verbas qu-eu supoño —e coido, nametral-os entendidos non me demostren a contra—, mal empregada é: *á carón* = *acarón*.

A maoría dos escritores empregan a devandita verba como equivalente á *â veira* ou á *preto*. Outros —os menos—, poñen *ô carón* = *â veira* ou á *preto*.

Na eistensa comarca ortigueiresa emprégase *acarón* como equivalente á *sentado enriba*, sen que nin unha sô vegada se use como equivalente de *â veira* nin de *preto*. Exemplo: *acarón da lareira roncaba o gato* = *sentado enriba da lareira roncaba o gato*, ou si se quer = *sentado na lareira*, etc.

Cando non se dí o sitio no que hai que sentarse, sobrenténdese é no chan. Exemplo: *Estaba acarón* = *Estaba sentado no chan*, frase na que vai implícito o adverbio de lugar *enriba*.

¿Qué dín ante iste piquer os entendidos? ¿Estará trabucada toda unha eistensa comarca ao emprel-a verba *acarón* como equivalente a *sentado enriba*?

Eu coido que a dita verba non pode empregarse con outra siñificanza á menos que se desfaga a enxebreza da verba, nin debe, pol-o tanto, empregarse como equivalente de *â veira* ou *preto*; pois estimo isto como unha tristeira trabucación dina de correxírese deic-adiante.

Chucho = *bico* = contaito soave de duas cousas = *beso*. Exemplo: *¿Dásme un chucho?* = *¿dásme un bico?*

En ningún libro notado na nosa fala dos que levo lidos, atopei a devandita verba. Fago a confesa sinxela de que tampouco sei si se atopa no Dicionario da linguaxe, inda que o dúbido.

Chaparreta = azouta dada coa man e no cu. Exemplo: *¡Vas levare unha chaparreta!* = *¡Vas levare unha azouta no cu!*

O Dicionario que publica *El Pueblo Gallego* dí: *Coxilitranco*. adx. Patizambo. Está ben; mais eu coido estaría tamen ben que diante se puxera: *Coxilitranco*, que non aparece no Dicionario, nostante empregalo o pobo mais á cotío que *coxolitraco*. Por parte, ten un senso moi razoable o pobo ao empregare *coxilitranco* e non *coxolitraco*, posto que o troque da *o* por *i* deixa mais craramente á vista a división que do nome composto, *coxilitranco*, fai; mellor eispresado, coñécese mellor o nome e o adxetivo que o compoñen xunguidos pol-a conxunción *i*. E isto mesmo se fai no castelán, no que se dí, por exemplo, *patizambo* e non *patazambo* ou *patazamba*.

Caíña = *crabuña* = ôso do froito.

E hastra outro día que procurarei voltar por ista corredoira.

36. MIELES TOUBES, 27 DE NOVEMBRO DE 1926

Con afervoadá curiosidá vimos lendo os artigos d'esta sección. Todos merecen o noso acougo pol-a finalidá que os inspira. Mais cómprenos debullar os xuicios que s'espigan na nosa cachola, e achegar un gran a morea onde tantos teñen parte.

ARTIGO CASTELÁN *EL* E CONTRAUCIÓN *AL*

Temos en galego a verba *o*, sin ningún sino ortográfico modificativo, que é a tal para eispresar o artigo castelán *el*, e de feito eisi s'emprega. *El mar* escribiráse *o mar*: *el marinero*, *o mariñeiro*.

Mais temos agora a contraución castelán *al* pra cuía eispresión en galego non están d'acordo os lingüistas.

Si lembrámol-os idiomas veciños, francés e portugués, topamos n'eles unha verba de estrutura parecida que traduce a contraución *al* castelán:

al mar, castelán.

ao mar, portugués.

au mer, francés.

O valor fonético d'estas contraucións ten, na francesa, unha pureza que fire agradabelmente o noso oído.

O *ao* portugués vai mais aló da síntesis, da brevedá carauterística da fonética galega.

Temos en galego a *o* cerrada pra pousala no sitio do artículo castelán *el*.

Temos en galego a *o* aberta, con acento circunflexo que sona o mesmo qu' *o au* francés, para traducir a contraución castelán *al*.

al mar, castelán.

ao mar, portugués.

au mer, francés.

ô mar, galego.

Prenúnciense ben, y-escóitense ben.

O idioma galego ten formas autóctonas d'ispresión, e n'esa débese pousar a coluna do seu renacemento.

Mes de Santos, 1926.

37. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 30 DE NOVEMBRO DE 1926

Dí o Dicionario: *Crica*. sf.— Nariz. Chámase tamén *crica* ao aparato xenésico da muller.

Dicionario: *Croucóns*. smp. Piezas que se ajustan debaixo de las *chedas* del carro. Os *croucóns* tamén se chaman *cantadoiras*.

Casi = como. Exemplos: *¡Casi vês feito!* = *Cómo vês feito!* — *Casi vou* = *Como vou*.

Á *xuntiña da noite* = *cludanoite* = anoitecer. O tempo do día no que non se distingue un fio branco dun mouro.

Dicionario: *Cugumelo*. sm. Hongo, seta. Nas aldeias veciñas á Sant-Yago o cugumelo noméase tamén: *pan de lobo*, e na comarca ortigueirisa: *pucho de safo*.

Curciar = *curcear* = Andar baduando; é dicir: andar dunha banda pra outra sen facer ren = *ir ou vir de lebres*; e dicir: de rapazas, de tuna, de troula, etc. Exemplo: *Vai de curcia* = *Vai de lebres, de tuna, de troula*, etc. Iste verbo, asegún me dixo un campesío, quer dicir *andar cruzando*, no que coído leva razón; pois cando ollamos algunha persoa folgada que todo o día anda pol-os terreos *cruzando* dunha banda á outra, dicimos: *Fulano anda de curcia*, ou de *curcea*.

Curcio. sm. Cabrito de leche. Tamén se chama *curcio* â parte do intestino que lle sae aos doentes d'estreñimento ao tempo de satisfaceren a necesidade fisiolóxica.

Dicionario *Dala*. sf. Vertedero. Desfiladero. Ista verba se non s'eis-prica mellor d'a pé á trabucación. A *dala* non é un vertedero dos que están fixos na cociña, nin tampouco s'adoita á empregala para os mesmos fis que aquel. Pode sere de pedra ou de madeira dura; no primeiro caso a *dala* é fixa, e no segundo movibre. A de pedra é xeneralmente redonda; pois consiste na capa d'un muiño, volta do revés, a de madeira, cuadrada con catro pés, dous un pouquichiño mais pequenos que os outros dous, de maneira que a *dala* sea un prano lixeiramente empinado. Na parte mais baixa e no medio del, tèn unha canal para que por ela escorra a auga que vên da tina. Nesta canal converxen outras duas que cruzan a *dala* en evitación de que a auga que sae da tina caia pol-as veiradas da *dala* e molle pol-o tanto o chan ou piso. Á de pedra lle non fan falla istas canais posto que lle abonda cô buxeiro que tèn no medio. A

dala, sea de pedra, sea de madeira, emprégase —ou debe empregarse— sômente para facel-a colada ou bogada. Se a colada ou bogada, se fai con lexía o único oficio da *dala* é para poñer nela a tina; mais se a colada se fai con auga, xabón e cinza, sirve para que pol-o buxeiro ou canais —asegún sea de pedra ou de madeira a *dala*— caia a auga que sae da tina, que estará, desde logo abuxeireada tamén por baixo. A auga mesturada con xabón e cinza que baixa pol-a *dala* recollese noutra tina ou caldeiro, xa para volvela empregar na colada, xa para “tirala” —asegún os casos—, por non facer falla. Na casa onde hai dúas dalas emprégase a de pedra para a colada de xabón, e a de madeira para a bogada de lexía.

Craro é que no Dicionario non se vai facel-a eispricación qu-eu fico de facere; mais hai casos nos que non se debe reducil-a eistensión, sendo aqueles nos que se fai difícil e ou dubidosa a comprensión.

A *capa* é a pedra superior do muiño.

Dentuza = dentamia composta de *chavellas* —dentes grandes, sen proporción entre eles, e que pol-o xêral os dianteiros do maxilar d'enriba aparecen trincando o beizo d'abaixo.

Dicionario: *Derrearse*. v. *Cansarse*. *Derrearse* mais que *cansarse* é *anagarse* un por levar moito peso na cabeza ou âs costas.

E vou romatar por oxe, axustándome ao estabrecido nesta seición.

38. B. CH. S. [= BEN-CHO-SHEY], 2 DE DECEMBRO DE 1926

O culto escritor e amigo Rafael Fernández Casas ocupouse fai días n-esta seución d'algunhas verbas qu'il coida mal empregadas ou esquecidas.

Antr'as primeiras di que *a carón* dise no Condado d'Ortigueira no senso de *sentado enriba*.

Sen autoridade ningunha pra me meter n-estas entrequenencias da fala vou a tratar, non embargante, d'aclarar un pouco a dúbida do Fernández Casas.

Acodindo ô *Diccionario gallego-castellano* que publica a R.A.G. atópome na páxina 32 co a verba *a carón* tratada, por certo, con bastante amplitude. Di d'este xeito:

A carón. mod. adv. A cercen, al rás, a raíz, por el pié, al rape. Lo mismo que *a rentes*.

A carón. Al desnudo, contra las carnes, pegado al pellego.

A carón. En el suelo; contra el suelo; pegado al suelo.

A carón. Junto, próximo, cerca, arrimado, inmediato, contiguo, al lado, pegado a uno.

Loc: *A carón do lar*; al amor de la lumbre; en el seno del hogar; en la intimidad de la familia.

Vese pol-o tanto que según a terceira aceución, *a carón* empregase no senso de *no chan*, *rente o chan*, de onde se orixina a confusión do Fernández Casas.

A carón é un modismo enxebre qu'está vivo en toda Galicia e sobre cuio emprego non pode haber dúbida algunha, pois está craro que significa *a rentes*, *a veira*, e que leva en si unha idea de prousimidade, mais non de superioridade, ou sexa d'estar *enriba*. Craro que “o galo que roncaba a carón da lareira” tiña que estar *enriba* da pedra; mais non por eso imos a deducir que *a carón* teña tal sinificación, senón que esta deriva do feito d'estar o corpo do galo *a rentes* da lareira, asegún vemos tamén na derradeira aceución que a R.A.G. da a Loc: *A carón do lar*.

A maores da vida que ten a carón na nosa Terra, onde é moi fácele comprobar todo o avandito, están as seguintes autoridades que cita a R.A.G.: “Testamento de doña Teresa Sánchez de Gres”, López Ferreiro C.D.G.H. p. 156. Benito Losada.

Soaces d'un vello, p. 18 y 36. José Benito Amado, "A Romería". Curros Enríquez, *Aires da miña terra*, p. 8. 2.ª edic.

E tamén esta cantiga popular que ven do dito Dicionario:

Costureira non a quero,
Tecerana xa m'a dan;
Teñen as pernas tullidas.
De estar *a carón* do chan.

Onde se ve craramente a idea que trabucou a o Fernández Casas. Eis, pois, que en Ortigueira empregase *a carón* con propiedade.

A outra verba —*chucho* = bico — en uso na comarca ortigueira, figura no *Vocabulario gallego-castelán* que publica *El Pueblo Gallego*, d'ígoal xeito que o verbo *chuchar* = chupar, sorber, besar.

De que non se use no linguaxe literario somentes se me ocorre que cecais sexa debido a que, tendo o mesmo significado, son mais delicadas as verbas *bico* e *beixo* que *chucho*.

E nada mais. Con tal de que ô amigo Fernández Casas vira desfeita a sua dúbida dabame por satisfeito.

39. M. GARCÍA BARROS, 3 DE DECEMBRO DE 1926

Eu non teño bagaxe pra contender co señor R. O. e C. Así é a verdá e así a confeso.

Il conoce (Dios me libre de decir *coñece*, nin moito menos *conhece*) e domeña unha chea de léguas; eu conozo o galego e un pouco, tamén o castelán. Do latín, aprendín o axudar da misa xa fai anos, pero, pol-a falta de práutica hastra iso se me esqueceu. Tamén aprobei dous anos de francés, pero, nin cando o estudiei, millor dito: cando o aprobei, nin antes nin dempois, pasei de traducir moi malamente íse párrafo que ven no papel Jean: *Ce cahier, outre la qualité* etc.

Do portugués entendo algo o que se fala pol-as veiras do Miño, pero se me fala un d'alá do centro quédome igoal que se me faláran en chino.

Pol-o tanto, quédome co castelán namais qué n-aquelo que me sea necesario, e co galego porque é o meu, o noso, e ademais, que é o que mais me intresa, e n-íl levo moito escribido n-iste mundo, e índa penso escribir moito mais, se non morro.

Por íso quero decirlle ó señor R. O. e C. que quizais teña moita razon en todo o que dí con respecto a maneira d'escribir a nosa fala, pero se o seu criterio prevalecera, faríamos unha literatura moi culta, non-o nego, pero seria unha literatura pr'o noso uso, quero decir, pr'ó uso particular, de portas adentro, dos que escribimos, pero o pobo mandaríanos a fretir escarolas, que non sempre han de ser espárragos. Isto, que non lle quepa duda o señor R. O. e C.

Pero quen me desconcertou a min foi Rafael Fernández Casas.

Eu sempre coidei, hastr'ó d'agora, que *acarón*, era iso: *acarón*. Pero segun íse señor resulta que *acarón* non é *acarón*, senon sentado enriba.

E eu que tantas veces teño oído: —“O gato dorme *acarón* do lume” — “O cesto está *acarón* do forno.” E cando íba ás mozas, se era d'inverno, mil veces me tén dito: —“Ponte aquí *acarón* do lume.” E tamen sole decirse. —“Fulano vai *acarón* de Fulana.” (cortexa a Fulana).

Eu entendía por todo ísto, que o gato dormía chegado ó lume, que o cesto estaba á veira do forno, que a min me mandaban chegárme ó lume, e que Fulano iba xunto a Fulana.

E segun íso resultame que entendía mal. O que era, que o gato dormía enriba do lume; o cesto estaba enriba do forno; a min envitábame a poñerme enriba do lume, e que Fulano íba enriba de Fulana.

Un dos meus contos, que se publicou en *Céltiga* e mais no *Emigrado*, titúlase, “Acarón da pedra”. E ísta pedra refírese a unha lancha na que se fán as filloas pol-o antroido, na miña comarca. Acarón d’ela, é onde saíle o conto.

Ben: pois se íse conto se leu en Ortigueira, pensarían que foi contado estando narrador e ouentes sentados enriba da pedra das filloas.

Ainda mais: O cesto, pra estar acarón do forno, tén que estar enriba e sentado. Porque se está borcado, xa non está acarón.

¡Non saílo do lío!

E eu que teño versificado *acaronciño* e resultaba que decía *enribiña*.

Cóstame traballo creer que n-unha comarca coma Ortigueira digan todos *acaron* por “sentado enriba” pero, desgraciadamente, será verdade.

Tamen o señor íse, que considero acertado no *coxilitranco* ben pudo deixar o *chucho* alá onde estaba esquecido.

Porque se usamos *chucho* en ves de *bico* ou *beixo* non saberíamos que decirlle a íses “peras” que din que a nosa lingua é “pouco fina”.

40. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 11 DE DICIEMBRE DE 1926

B. Ch. S. iniciaes de Ben Cho Shey, pseudónimo no que sagacha un meu amigo, xoven xornalista ao que non chamarei agora polo nome de pila ante o temore de sere indiscreto, empeza a discusión do meu artigo —primeiro dunha serie— do 25 do pasado novembro, no que trataba encol de verbas ou acepcións qu-eu supoñía esquecidas, desleixadas ou mal empregadas.

B. Ch. S. toma o traballo, que lla-gradezo, de copiar do *Diccionario galego-castelán* que publica a Real Academia Galega, o seguinte:

A carón. mod. adv. A cercén, al rás, a raíz, por el pié, al rape. Lo mismo que *a rentes*.

A carón. Al desnudo, contra las carnes, pegado al pellejo.

A carón. En el suelo; contra el suelo; pegado al suelo.

A carón. Junto, próximo, cerca, arrimado, inmediato, al lado, pegado a uno.

Loc: *A carón do lar*; al amor de la lumbre; en el seno del hogar; en la intimidad de la familia.

Fico dacordo coas acepcións que o *Diccionario* da Real Academia Galega, unha das autoridades na materia, dá â verba *acarón*.

As acepcións primeira, segunda e cuarta convéncenme de que *acarón* equival á *â veira*, *preto*, *â rentes* etc. A locución empecha as ideas de proximidade e convivencia.

O que non atino á comprendere é como *acarón* non leva envoltal-as ideas de estar sentado, tirado na terceira acepción —*A carón.* En el suelo; contra el suelo; pegado al suelo—, por dúas razóns: 1.ª, porque cando un está de pé no chan non dicimos *acarón*, noustante estal-os pés tocando o chan, e 2.ª, que isa proximidade que argumenta Ben Choy Shey tamén prâ terceira acepción, estimo que non existe. Ao meu xuízo desaparece a idea de proximidade ao chan por estare, precisamente, xa nel o corpo. ¿Qué proximidade, demando, hai dende-o corpo, que está no chan á iste? Coido que ningunha; logo non hai tal idea de proximidade, quedando en pé as de sentado, tirado, que xa en sí levan a idea de estar enriba.

É certo que *acarón* está viva en toda a Galiza; mais eu poden oír decote aos aldeáns empregala como indicadora de sentado, tirado, mais non de â veira, preto, daí a confusión destimar en *acarón* só como equivalente á enriba, noustante ter tamén equivalentes en â veira, preto, etc., nas acepcións 1.ª 2.ª, 4.ª 5.ª, non así na 3.ª, namentras no-o vexa mais craro, inda que, habendo catro acepcións contra unha, parez natural que trunfen, e mais si se tèn en conta a calidade delas.

En canto á *chucho* = bico = beixo, etc., asegúrame B. Ch. S. que está no Dicionario de *El Pueblo Gallego*. Como en no-o teño compreto, abóndame a palabra do amigo, deixando polo tanto, destimar como esquecida a verba *chucho*.

Coido, en contra do pensar de Ben Cho Shey, que *chucho* é mais delicada que *beixo*, e tan delicada como *bico*. Tamén é tan enxebre, como entrambas.

De nobres é debruzarse, coma o fago eu, ante a razón, cando ista se nos presenta ispida de prexuízos ou apasionamentos. Isto é o que fico de facere despois de ler detidamente as difrentes acepcións da verba *acarón* que transcribe do Dicionario o meu amigo Ben Cho Shey, inda que ixa é hora!, coas adevertencias que quedan ditas, e, polo dagora, en pé.

Coido que son sinxelo, como debe facerse nistas custions, que, ao fallo, quen mais quen menos, todos saímos ganando, pola luz que de sí espalla toda discusión.

Aparte de todo o dito, quedan en pé, polo dagora, as verbas *chapparreta*, *coxilitranc* e *caúña*, que trabucadamente apareceu notada no xornal *caúña*.

41. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 17 DE DECEMBRO DE 1926

Lin nista Tribúa o artigo humorístico-bulresco cô que M. García Barros quere que recoñeza que *acarón é acarón*. Enteirado.

Endexamais maxinei que istas entriquinencias encol da nosa fala serviran á García Barros pra adestrarse no humorismo..., e algo mais. Coidaba que ilas sô debian estar alumadas pola benquerenza que desintresadamente se desgaxa da nobre causa que defendemos.

Nista seición debe loitarse con razóns e seriedade; todo o demais folga, por sere ridículo. Xa o debía sabere M. García Barros.

Á vista estan os meus artigos que sô reflexan boa vontade, a que me supoño non deben alumar o vieiro de M. García Barros posto que me trata cunha miga de... que sei eu, quizaves de descortesía nada mais. O artigolista debeu coidar que a benquerenza levaba aparelada â cobardía: trabucouse.

Á sua maneira describir dou contesta coas liñas que siguen, para que o leitor sereo nos xuzgue á entramos.

A verba *acarón* ten no Dicionario que pubrica a Real Academia Galega, según B. Ch. S., as siguientes acepcións:

1.ª “A *carón*. mod adv. A cercén, al rás, a raíz, por el pié, al rape. Lo mismo que *a rentes*.”

2.ª “A *carón*. Al desnudo, contra las carnes pegado al pellejo.”

3.ª A *carón*. En el suelo; contra el suelo; pegado al suelo.”

4.ª A *carón*. Junto, próximo, cerca, arrimado, inmediato, contiguo, al lado, pegado a uno.”

5.ª Loc: A *carón do lar*; al amor de la lumbre; en el seno del hogar; en la intimidad de la familia.”

Destas acepcións deduzo o seguinte: Que as acepcións 1.ª, 2.ª e 4.ª dadas â devandita verba empechan a coida de prousimidade equivalendo á preto, a *â veira*, *arrentes*; que a locución encerra as de prousimidade e convivencia, e que que na 3.ª acepción non hai tal coida de prousimidade, senon as destar sentado, tirado, pouzado, encastelándome, polo dagora nada mais, nas razóns que manifestei á B. Ch. S., as que repitirei; 1.ª; porque cando estamos de pé non dicimos *acarón*, descadasí

estal-os pés tocando o chán, e 2.ª; porque estando un corpo xa no chán non hai á iste prousimidade algunha por estar o corpo xa nel. ¡É' craro?

No meu artigo dicía: “*Acarón da lareira roncaba o gato = sentado na lareira roncaba o gato*” = *A rás da lareira, pegado á lareira, contra a lareira roncaba o gato*, frase na que se vé que á *acarón* leva implícita a idea *enriba*; mais non as de prousimidade, contiguidade, etc.; pois se así non fora, se á *acarón* se lle pudiera apricar niste piquer a coida de preto, á veira, resultaría que o gato tiña que estar no aer para poder estar *acarón* da lareira, o que non me eisprico.

“O cesto, pra estar *acarón* do forno, tén que estar *enriba* e *sentado*. Porque se está *borcado*, xa non está *acarón*”, dí García Barros —xa vé qu-eu non lle chamo en tono desprezativo, como él o fai: o señor *ise*, por estimar que a *Idea* é o único palluzo aceso cara ô que debemos dirixil-as nosas olladas nistas entriquinencias que non deben dexenerar en disputa. Certo que se o cesto está *acarón* do forno ten que estar *enriba*; porque si está “*borcado*” —na boca do forno, dentro do forno (?)—, xa non está *acarón* por estare xa nel, no forno; mais niste exempro *acarón* equival á preto, á veira, e o exempro pertenece á 4.ª acepzón, mais non á 3.ª.

Chucho estaba por fortuna no Dicionario de *El Pueblo Gallego*; pro se non estivera coido que non había razóns dabondo para desbotala, nin deixala esquecida. ¡En nôme de quên? ¡En nôme de qué?

Téñenme sen cuidado “ises” “peras”. Deixémolos que salmidonen, que vistan do xeito que mellor lles pareza, e sigamos nós o noso vieiro que é o que nos intresa nistas custións.

Non dí ven encol de *chaparreta*, nin de *caúña*, verbas que, coa de *coxilitranco* fican en pé ao finar istas liñas de contesta.

42. M. GARCÍA BARROS, 22 DE DECEMBRO DE 1926

Tén moita razón o señor Fernánides Casas no que me di no *Pueblo Gallego* do 17. N-ista seución debe loitarse con seriedade; todo o demais folga por sere ridículo. ¡Xa o debía eu de sabere!

Pero, un pronto téno calquera. Se fuxira do momento seguramente que xa escribira d'outra forma. Pero como o feito non pode desfacerse, aguanto con resignación o varapau que me dá, o cal xa esperaba, e que me estivo moi ben empregado ípra que aprenda!

Dendes que mandei as cuartillas aquelas a que se publicaren, mediou mais d'un mes. Se eu houbera lído o artigo de B. Ch. S. que se publicou n-íste íntre xa non-as escribiría. Porque íste señor, dixo moito millor que eu canto eu tiña que decir, e moito mais do que eu tiña que decir. Pol-o tanto, xa carecian d'uxeto.

Pero, xa que se me presenta nova ocasión, vou a seguir terqueando, anque n-ísto non faga mais que imitar ó señor Fernánides Casas, aínda reconocéndolle a nobreza da sua terqueadura.

Eu sigo entendendo que a verba *acarón* nón pode empregarse con propiedade mais que no senso de prousimidade, por riba ou por baixo, por un ou por outro lado.

Acarón non é pegado nin é a rentes.

Un home que está de pé, non está *acarón* do chan, que está n-íl, e certo, pero n-isa postura os nortellos ténos *acarón* do chan.

O árbres non tén a cortiza ou a casca *acarón*, que a tén pegada; a camisa, ou a camiseta, xeneralmente, non está pegada ó coiro, que está *acarón*.

As canas do millo cortanse *acarón*, deixando cañoto; a herba, ségase, ou debe segarse a rentes. A barba, pode cortarse co-a tixeira, *acarón*; a navalla, se cumpre ben o seu oficio, corta a rentes, sin deixar cañoto.

Un árbre pode cortarse *acarón* do chan, por riba; un corda que pendure d'unha viga, podemola cortar *acarón* d'ísta, por baixo. O carro pode deixarse *acarón* da parede, *acarón* da casa, pol-a dereita ou pol-a esquerda, por diante ou por detrás, pero pousado no chán. O cesto pode estar borcado, (boca baixo) *acarón* do forno, pousado na lousa ou tirado no chán.

Acarón tampouco é nin pode ser enriba. Unha cousa que está enriba d'outra, está sentada, pousada ou tirada, que é mais que *acarón*. Se preguntamos por

unha cousa e nos din que está *acarón* do forno, ímola a buscar alí, por un lado ou pol-o outro, pero non enriba, porque se alí estivera, xa nos dirían: —Está *enriba* do forno. O gato ronca *acarón* do lume, sentado, deitado, tumbado na lousa, na lareira, enriba d'ela.

O senso de en familia, tamen é moi limitado; pode decirse que un forasteiro se vai a sua terra, *acarón* dos seus, *acarón* da familia; pero unha ves alí, pode vivir *acarón* da familia en vivenda aparte; se vive na mesma casa facendo vida co-a familia, non vive *acarón* da familia, que vive con ela.

E agora tamen eu digo: *¿É craro?* Porque, ou esto é craro ou eu teño o caletre moi escuro, que todo poderá ser.

Sigueme parecendo de mal son, quero decir pouco axeitada a verba *chucho*. E tamen un pouco imprópea. *Chuchar* entendo que é o mesmo que zugar, chupar. E ó bicar non se zuga nin se chupa nada, anque o pareza. Ademais, *chucho*, parece que dá idea de ouxeto ou de ser. *Chucha* chámalle a unha pita, a unha galiña, e *chucho* tamen pode ser un pito. *Bico*, en troques, é soyo auto, aución, efeuto.

En canto o mal son vexamos istes exempros e comparemos:

¡Ai Maruxiña por Dios dam'un bico!

¡Ai Maruxiña por Dios dam'un chucho!

Penso que calquera se quedará co pirmeiro. E tal ves que pense d'íste xeito pol-a costume, anque o dudo.

E ahí queda dito o que tiña que decir, o mais seriamente, o mais finamente que sei facelo. Folgárame que con elo conquistara o afeuto do señor Fernandes Casas, a quen considero un bo loitador pol-a causa do galeguismo que é coma loitar pol-a redenzon da Terra, pol-o vigorizamento da raza, pol-o que é merecente dos mais fondos respetos de todo bo galego.

A Estrada, Decembre 19-1926.

43. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 24 DE DECEMBRO DE 1926

Dí o Dicionario que pubrica *El Pueblo Gallego*:

Acañar. v. Empobrecer, arruinar.

Acañar é tamén, atopar á un agachado ou facendo algunha aizón que non quixera que lle viran facer. —Exemplo: *é Acañeite* = atopoite agachado = collinte coas mans na masa; é dicir: facendo o mal, dispoñéndote á facelo.

Agrimar = asustar = meter medo. Exemplo: *Imolo á agrimar* = ímoslle á meter medo = ímolo á asustar.

Agrimado = asustado = cô medo no corpo. Exemplo: *Está agrimado* = está asustado = Está cô medo no corpo.

Dicionario: “*Alburgar*. v. Embustear, mentir.” Está ben.

Dicionario: “*Alpurnar*. v. Murmurar, criticar.”

A verba *alpurnar* ademais das acepzóns que llafrica o Dicionario tñn as que corresponden á *alburgar*, ou sean: Embustear, mentir. —Exemplo: *Non alpurnes, non* = Non inventes mintiras = non seas mintireiro, non.

Alelado = aparvado = atontado = tolamente namorado. Non fai falla o exemplo, coído.

Amagotado. *Amogotado* = Pan que por non levar bos pés sae pegadizo, e que ao cortalo deixa nas beiras, por onde pasou o coitelo, unha lista mais oscura que a côr do resto del.

Chámanse pés do pan ao *formento*. Exemplo: *Este pan saíu amagotado porque non tivo bos pés* = Este pan saíu mal por non levar bon formento.

Mogote = Pan amagotado ou amogotado.

Andarabía = Espantapaxaros consistente nunha hélice de madeira, que, ao movela o vento bátese contra unha lata, orixinando un sòn que é o que axoca aos paxaros.

Axocar = Espantalos animás, aves.

Dicionario: “*Axotar*. v. Espantar los animales.”

Pra min, polo dagora, *axotar* equival á dar xotas.

Xota = Paliza = zurra, etc.

Hai as dúas verbas: *axotar* e *axocar*, que pra mín teñen as acepzóns que xa quedan ditas.

O Dicionario só trae *axotar*.

Ante isto, demando, ípúxose no Dicionario trabucadamente a verba *axotar* na vez da verba *axocar*? Se a resposta é afirmativa, *axotar* xa non ten a acepzón de “espantar los animales”, e se a resposta é negativa, non me satisfai que *axotar* sea usada como equivalente de “espantar los animales”, fundándome en que, o mesmo *axotar* que *axocar*, as teño visto tremar nos beizos do pobo coa siñificanza qu-eu lles dou, que é a do pobo.

Véxase tamén a semellanza que hai entre *axotar* e *azoutar*, e *azotar*, para poder-mos sacala secuencia de que a verba *axotar* aparece no Dicionario devandito, na vez da verba *axocar*.

A trabucazón, se a houbo, foi fáctile de cometer, pois sô consiste no troque do c de *axocar* por un t, dando na vegada da verba *axocar*. Coido que queda crara a custión que ista verba prantea.

Si se me demostra con citas, poño por exemplo, que a verba *axotar* tñen a acepzón de “espantar los animales”, estoncias â devandita verba haille que enadere a acepzón que lle dou de dar xotas = dar palizas, dar zurras, zurrar.

Amosar é quitarlle un anaco âs castañas pra que non estoupen no lume.

Apiñoar = *Apretuxar* = *arracimar* = *apiñar*.

Apiñoados = *Apretuxados* = *arracimados* = *apiñados*, etc.

E vou arromatate iste artigo repetindo unha vegada mais, que só maluma niste vieiro a boa vontade, a que precuro vaia decote na compañía da razón.

44. RAFAEL FERNÁNDEZ CASAS, 28 DE DECEMBRO DE 1926

Abecerrado = Amagotado = Amogotado = Mogote, verbas que quedaron dabondo espricadas no terceiro artigo dista serie.

Atarragarse = Emprobecerse = Apoltroarse.

Dicionario: “*Abogoso*. adx. Protector.”

Abegoso = Protector.

Desabogoso. *Desabegoso* = Desproteitor = desfavorable = másorte. Exemplo: *Cando xogo non te quero acarón de mín; porque eres desabegoso* = Cando xogo non te quero acarón de mín; porque me ameigas; porque me das má sorte; porque perdo sempre se tí me velas cartas, etc.

Dicionario: “*Abelloar*. v. Hostigar, molestar, aguijonear.”

Iste verbo emprégase, principalmente, cando se fala descarabellarlle ás abellas ou zanganos, pra facelos sair dos buracos.

Dicionario: “*Achinarse*. v. Adinerarse, enriquecerse.”

Tamén semprega como: traballar con ardor; afanarse nalgún asunto, empresa, etc.

Dicionario: “*Afeito*. adx. Acostumbrado. sm. Afecto.”

Dicionario: “*A eito*. loc. A troche y moche, sin escoger, seguidamente, a granel.”

A feito = *A eito*.

Dicionario: “*Aneiro*. adx. Cadañero.”

Na bisbarra ortigueiresa chámase *aneiro-a*, ao arbore que dá fruta un ano sí e outro non. Exemplo: *Ista maciñeira é aneira* = *Ista maciñeira dá fruta un ano si e outro non*.

A acepción que lle dá o pobo á ista verba é oposta á que lle dá o Dicionario, e á inversa a acepción do Dicionario respecto da do pobo.

A razón parece estar debuzada ante a acepción do Dicionario; mail-as acepcións que o pobo aplica ás verbas non deben desbotarse a cegas.

¿Estará trabucado o Dicionario? Non.

¿Estarán nun erro os aldeáns e campesíns ao aplicarlle á verba *aneiro*, *aneira*, unha acepción que non téñ, asegún o Dicionario? Coido que non, por non sere fáctile: primeiro nos trabucamos nós que eles, polo xeral.

¿Empregaranse as dúas acepcións? Estimo que sí por non seren acepcións “compretamente” opostas. A razón en que fago pé pra dicir que as acepcións non son “compretamente” opostas, queda dita nista frase: Chámase *aneiro* ao arbore que dá froito todol-os anos “alternos” contando dende-o primeiro que dou froito.

A custión queda pranteada.

Diccionario: “*Apachocar*. v. Aplastar, estrujar.”

Apachucar = “apachocar”.

Diccionario: “*Arrondeadoiro*. s.m. Columpio.”

Diccionario: “*Arrondear*. v. Mecer, columpiar.”

Arrandear = “Arrondear”

Arrandeeira. *Arrandeeira* s.f. = “Arrondeadoiro”.

Diccionario: “*Arrabelar*. v. Recortar, cercenar.”

Arrabenar = “Arrabelar”.

Diccionario: “*Arrabanda*. s.f. Rebanda.

Arrabanada = “Arrabanda”.

Diccionario: “*Arrocho*. s.m. Palo para apretar la carga retorciendo la cuerda que la sujeta.”

Tamén se chama *arrocho* ao curuto do pan de molete.

Diccionario: “*Asobedar*. v. Reventar de hartío.”

Tamén = desfacerse en pranto; romper á chorar.

Atrapar = Coller á un despois de perseguido = Poñerse, unha carreira, un que viña detrais á veira doutro que iba diante.

Diccionario: “*Argazo*, s.m. Alga.”

Algazo = “Argazo”.

Diccionario: “*Axugar*. v. Uncir.”

Tamén = Iren acordes; seren do mesmo temperamento os esposos ou os noivos = beilar á compás, seguindo ben os puntos, os dous que forman a parexa.

45. JOHÁN DE LOIRA, 2 DE XANEIRO DE 1927

GABANZA

O ACENTO GALEGO

A cantos ten preocupado esa entonazón cantareira que, coma a choiva ou o ar, envolve a Galicia, que é o selo do noso idioma, a afirmazón da nosa proxenie que nos sigue onde quer que vaíamos.

Alguns, para fuxir dela, avergonzándose de quen son, toman emprestado un tono andalús que lles serve de careta para asconderen a súa face galega.

Antre *els Cent conseils del Conseil de Cent* hai un que, no seu humorismo, encerra unha gran fondura, aplicable a estes galegos framencos: “Non segueix els conseils d’un qu’s tiñeise els cabells”. ¡Coma se vai facer caso de quen escomenza por enganar emborrallando as súas barbas!

Nos tempos que inda acordamos de aquíl “castizo” Romero Robledo faraute da chularia en España, falar no Congreso —a grande escea nacional— con acento galego, era correr a seguranza da befa.

Á valentia dos catalans se debe o respecto que por todo arreo agora se garda diante de calisquera acento rexional. O valer do home non sai da gorxa, senon do cerebro.

Adiquemos unhas liñas a escarabellar no tema.

Se se tratara de espresar a característica da nosa lingoa, de fixar onde reside a súa cualidade esencial, asegúrala, sen vacilar, que están no acento galego.

Se preguntaran cal das entonacións que se ouven na Península representa maior beleza, maior agrado, mellor “civilización”, doaría sen dúbida preferenza tamen ao acento galego, pola súa riqueza de inflexións, porque non é monocoro de coma o redobro africano do pasapallás, porque ten tempo e melodía, e porque, nas grandes cidades —París e Londres— depósito dos refinamentos culturais, é donde, coma entre nos mais se canta a fala, onde hai maior diferenza de tons.

Houbo un tempo —longos anos— en que as casas da grandeza española arrumaban nos desvans as pinturas de Velázquez, do Greco, dos artistas inmortals ou aproveitaban os lenzos para embadurnalos con retratos ou santos. ¡Barbarie do gusto, moi semellante á que aldraxou o noso acento rexional!

Non me refiro —craro está— a pronunciar *ouxeto* por *objeto*, *carauter* por *carácter*, *oución* por *opción* e demais inculturas que, de baixo arriba, embruteceno nosa fala. ¡A frauta de Pan, caída na lama!

Penso nas esgrevias e hestorecas condicións seguintes:

A vocal acentuada (tóneca) para nos é sempre moito mais alongada que as outras, e dise unha nota mais aguda, nun tono mais elevado do pentágrama. Temos o cambio de ritmo e a melodia que fallan no castelan, que se limita a empregar maor vigor na sílaba acentuada. *Marinero* eisprica esta enerxía. *Mariñeiro* require aquelas inflexions de tempo e canto que nos son própeos. E velehi porque conservamos e conservaremos o diptongo *ei*, que pide o alongamento e a modulación, e que se reduce a *e* noutras lingoas.

A fonética, polo tanto, é unha secuencia do acento. As verbas orixínanse —según unha indecrinable lei filoloxica— nos modos de pronunciazón. Asegurase que o crima cáledo ou frio, permitindo abrir ou cerrar mais a boca, determina as variantes idiomáticas.

García de Diego apunta a este propósito:

En toda sílaba tónica hay mayor esfuerzo y mayor elevación, pero el aumento no es igual en ambos elementos en todas las lenguas: de la preponderancia del tono sobre la intensidad nace el carácter musical de éstas, como ocurría en el griego; mientras en el latín (y el castellano) lo esencial y preponderante del acento era la intensidad, y lo secundario y derivado el tono o agudeza de la vocal.

Roma, Castela; a dureza imperativa. Grecia, Galicia; o sentido artístico da musicalidade.

Outra derivazón destas diferencias de tónica, que sinala tamen García de Diego: a intensidade no acento, leva ao escurecemento ou elision das finais. Eis por qué *perversidad* pronunciase en castelan *perversidá*, e porque nosoutros, que facemos sostida e vibrante a derradeira sílaba, debemos decir *perversidade*, desbotando coma alleira a variante *perversidá*.

Temos a mais o acento inicial que arrastra a primeira sílaba que a pon na maor importancia, namentras o castelan tende a cargar na última *devuelvemelo*, chegándose nalgunhas rexions que son, coma diría Unamuno, os alcaloides de Castela (Vascongadas, Aragón) case decir *chicó buenó* etc.

Para se falar de lonxe, na beira mar de Morrazo, a vegadas a un Kilometro de listancia dise: *¡Aaantonio!*

E o ritmo lento que Homero diferencia das palabras rápidas, aquel de que queda lembranza no canto chao da litúrxica, prolongando e subindo as vocals acentuadas, que nos leva —outro infruxo do acento na fonética— a converter en largas as primeiras vocals, *Amiliano* por *Emiliano*.

O devandito abonda coma iniciación para pôr no seu logar o acento galego e para que outros, lanzado o tema, estuden e afonden nele.

46. ANTÓN LÓPEZ SÁNCHEZ, 6 DE XANEIRO DE 1927

A VERBA JOHAN

Hay un señor que publica interesantes artigos nesta mesma seición, o derradeiro deles moi importante e d'un outro valor rexional. E o tal escritor o Sr. Loira, que traduce o seu nome de *Juan* por *Johan*. Houbo alhuén que o cotradixo decíndolle que estaba mal empregado e que debe ser *Xan* ou *Xoan*.

A providencia puxo nas miñas mans os "*Documentos galegos dos séculos XIII ao XVI*" que no ano 1911 publicou o ilustre polígrafo D. Andrés Martínez Salazar.

Dende os primeiros traballos recollidos nesta colección de documentos, e naqueles en qu'aparece o nome de que nos ocupamos está escrito *Johan*.

Esta verba como pode comprobarse folleando o citado libro usabase naqueles séculos e creemos que xa tamén antes. Asentado esto, e na convención de que o galego debese conservar puro como susaba nos tempos pretéritos, deixamos o asunto sobra mesa para que si alguén o ten a ben se preocupe de él xa sea para aprobarme ou contradecirme o que deixo dito: Para min será sempre *Johan* e non *Xan* nin *Xoan*. O que non esté dacordo que faga o favore de dedicarlle unhas liñas ô asunto si o meresce.

Envío:

Conte o Sr. Loira con un adito homilde pero de curazón respeito a esa verba, e ô demais... un de tantos.

Sant-Yago, 1927.

III. Referencias bibliográficas

REFERENCIAS

ESTUDOS

- Alonso Montero, Xesús (1970). *Constitución del gallego en lengua literaria. Datos de una problemática cultural y sociológica en el siglo XIX*. Lugo: Celta.
- Álvarez Blanco, Rosario (1991). Á procura dunhas bases para a unificación: a contribución de Antonio Couceiro Freixomil. En: Francisco Fernández Rei e Mercedes Brea Fernández, eds. *Homenaxe ao profesor Constantino García*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, vol. II, 19-31.
- Carballo Calero, Ricardo (1976). *Gramática elemental del gallego común*. 6.ª ed. Vigo: Galaxia.
- Carballo Calero, Ricardo (1978). O idioma. *Cuadernos do Laboratorio de Formas de Galicia. Testemunhas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos*. Sada: Edicións do Castro, 13-19.
- Casas, Arturo (1917). A axencia político-cultural das Irmandades e a emerxencia de prácticas proto-ensaísticas na Galiza do seu tempo. En: Henrique Monteagudo e Dolores Sánchez Vales, eds. *No tempo das Irmandades: fala, escrita e prelos*. A Coruña: Real Academia Galega, 39-60. <https://doi.org/10.32766/rag.322>
- Fernández Freixanes, Víctor (2017). Comunicación e novas tecnoloxías. En: Henrique Monteagudo e Dolores Sánchez Vales, eds. *No tempo das Irmandades: fala, escrita e prelos*. A Coruña: Real Academia Galega, 281-303. <https://doi.org/10.32766/rag.322>
- Fernández Salgado, Benigno (2000). *Os rudimentos da lingüística galega. Un estudio de textos lingüísticos galegos de principios do século XX (1913-1936)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Fernández Salgado, Benigno e Monteagudo, Henrique (1995). Do galego literario ao galego común: o proceso de estandarización na época contemporánea. En: Henrique Monteagudo, ed. *Estudios de sociolingüística galega*. Vigo: Galaxia, 99-176.
- Monteagudo, Henrique (1995a). *Ideas e debates sobre a lingua (1916-1936)*. Alfonso Daniel Rodríguez Castelao e a tradición galeguista. Tese de doutoramento inédita.

- Universidade de Santiago de Compostela. Dispoñible en <http://webspersoais.usc.es/persoais/henrique.monteagudo/Publicacions.html>
- Monteagudo, Henrique (1995b). Nación / creación. Estética e política no agromar do ensaio galego. *Anuario de Estudios Literarios Galegos*. 1995, 63-108.
- Monteagudo, Henrique (1995c). Ideas sobre a lingua de Antón Losada Diéguez. En: *Antón Losada Diéguez. 10 anos dun premio*. O Carballiño: Concello do Carballiño, 67-75.
- Monteagudo, Henrique (1996). Ideas de Vicente Risco sobre a lingua galega. En: Carlos Casares, coord. *Vicente Risco: actas do Congreso celebrado en Ourense os días 18, 19, 20 e 21 de outubro de 1995*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, 87-127.
- Monteagudo, Henrique (1999). *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Monteagudo, Henrique (2000a). Castelao e os problemas de elaboración da lingua. En: *Castelao. Defensa e ilustración do idioma galego*. Vigo: Galaxia, 195-223.
- Monteagudo, Henrique (2000b). A modernización do léxico galego en *Sempre en Galiza*. En: *Castelao. Defensa e ilustración do idioma galego*. Vigo: Galaxia, 225-270.
- Monteagudo, Henrique (2002). Propostas e debates sobre o galego culto no período de entreguerras. Primeira etapa (1917-1927). *Revista Portuguesa de Filologia*. 24, 1-51.
- Monteagudo, Henrique (2003a). A demanda da norma. Avances, problemas e perspectivas no proceso de estandarización do idioma galego. En: Xan Fernández Bouzada e Henrique Monteagudo, coords. *O proceso de normalización do idioma galego (1980-2000)*. Volume III. *Elaboración e difusión da lingua*. Santiago de Compostela: Consello de Cultura Galega, 37-129.
- Monteagudo, Henrique (2003b). Sobre a norma léxica do galego culto: da prosa ficcional de Nós ao ensaio de Galaxia. En: María Álvarez de la Granja e Ernesto Xosé González Seoane, eds. *A estandarización do léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 197-253.
- Monteagudo, Henrique (2016). Lingua nacional, idioma moderno. As Irmandades e a fala. *Grial. Revista Galega de Cultura*. 211, 18-29.
- Monteagudo, Henrique (2017). O Seminario de Estudos Galegos: do cultivo do idioma (1923-1927) á codificación (1928-1936). En: Henrique Monteagudo e Dolores Sánchez Vales, eds. *No tempo das Irmandades: fala, escrita e prelos*. A Coruña: Real Academia Galega, 239-278. <https://doi.org/10.32766/rag.322>
- Monteagudo, Henrique, ed. (2016). *Irmandades da Fala: oratoria e prosa non ficcional. Antoloxía*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.301>

Monteagudo Henrique e Sánchez Vales. Dolores, eds. (2017). *No tempo das Irmandades: fala, escrita e prelos*. A Coruña: Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.322>

BIBLIOGRAFÍA PASIVA

- Bal y Gay, Xesús (1929). Temas galegos. Pra a nosa ortografía. *El Pueblo Gallego*. 12/VI/1929, 1.
- Carré, Leandro (1919a). A Gramática galega. Incógnita desfeita. *A Nosa Terra*. 87, 3.
- Carré, Leandro (1919b). Responden bós galego á nosa “enquette”. Da ortografía na língoa patria. Opinión de Leandro Carré. *A Nosa Terra*. 94, 2.
- Carré, Leandro [R.A.] (1919). *Compendio de gramática galega*. A Coruña: Irmandades da Fala.
- Carré, Leandro (1922-1923). O Vocabulario castelán-galego. *A Nosa Terra*. 170, 5-6; 171, 5-6; 172, 5-6; 176, 5-6; 187, 5-6; 188, 5-6; 193, 3-4; 195, 5-6.
- Carré, Leandro (1923). A fala nos une e nos alenta. *A Nosa Terra*. 192, 4.
- Carré, Leandro [L. C.] (1925-1926). Conversas filolóxicas. *A Nosa Terra*. 211, 2; 212, 8; 217, 7; Conversas filolóxicas: e, i. 219, 7; Conversas filolóxicas: encol do verbo *valer*. 226, 11.
- Carré, Leandro (1926). Ao correl-os días. *A Nosa Terra*. 225, 1.
- Casas, Álvaro das (1934). Valorización politéca da língoa. *Alento. Boletín de Estudos Políticos*. 5, 87-90. Reproducido no vol. I da presente escolma.
- Correa Calderón, Evaristo (1929). *Índice de utopías gallegas*. Madrid: Compañía Iberoamericana de Publicaciones.
- Couceiro Freijomil, Antonio (1914). Enseñanza de la lengua gallega. *Boletín de la Unión Hispano-Americana pro Valle Miñor*. 4-5.
- Couceiro Freijomil, Antonio (1918). Los idiomas regionales en las escuelas. *El noticiero gallego* 25/II/1918.
- Couceiro Freijomil, Antonio (1926). A nosa ortografía. Sobre o emprego do apóstrofo. *Nós*. 24, 5-8; A nosa ortografía. De certas adicións, supresións, troques y-enlaces de letras. 25, 7-9.
- Couceiro Freijomil, Antonio (1935). *El idioma gallego. Historia. Gramática. Literatura*. Barcelona: Alberto Martín.
- Couceiro Freijomil, Antonio (1936). El idioma gallego. En: F. Carreras Candi, ed. *Geografía General del Reino de Galicia*. Vol. 1, *Generalidades*. Barcelona: Alberto Martín, 160-327.
- Florez, Ricardo (1935). ‘Alheiros’ innovadores do idioma. *A Fouce*. 80.
- Irmandades da Fala (1933). *Vocabulario castellano-gallego*. A Coruña: Moret.

- Millobre Pintos [Vilar Ponte, R.] (1928). Escallos lingüísticos. *A Nosa Terra*. 253, 2-3.
- Risco, Vicente (1933). Os homes, os feitos, as verbas. *Nós*. 118, 228.
- Risco, Vicente (1935). Pra a unificación do idioma galego. *Nós*. 121, 17.
- [Sen sinatura] (1921). A III Asambleia Nazionalista Galega en Vigo. *A Nosa Terra*. 139, 1-3.
- [Sen sinatura] (1923). Sobre ortografía galega ¿Cómo unificala? *A Nosa Terra*. 192, 3.
- [Sen sinatura] (1928a). A unificación do idioma. *A Nosa Terra*. 247, 8-9.
- [Sen sinatura] (1928b). Os homes, os feitos, as verbas. O Seminario d'Estudos Galegos. *Nós*. 54, 118-119.
- [Sen sinatura] (1929a). La unificación ortográfica del gallego. *El Pueblo Gallego*. 26/V/1929, 1.
- [Sen sinatura] (1929b). Aclaración: sobre la reforma ortográfica del gallego. *El Pueblo Gallego*. 30/V/1929, 1.
- [Sen sinatura] (1929c). A unificación do idioma. *A Nosa Terra*. 262, 12.
- [Sen sinatura] (1934). Seminario de Estudos Galegos. Normas pra a unificación do idioma galego. *A Nosa Terra*. 338, 2.
- Seminario de Estudos Galegos (1934). *Dez cursos de traballo, 1923-1934*. Compostela: Seminario de Estudos Galegos.
- Vilar Ponte, Antón (1919). Pangaleguismo. O camiño dereito. *A Nosa Terra*. 77 [bis], 5-6.
- Vilar Ponte, A.: “Da loita ortográfica”, publicado orixinalmente en *El Pueblo Gallego* e reproducido en *Pensamento e Sementeira*, pp. 242-243, por onde citamos.
- Vilar Ponte, Antón (1971). *Pensamento e sementeira*. [Buenos Aires]: Ediciones Galicia.
- Viqueira, Johan Vicente (1917). D'un novo irmán. Duas ideas. *A Nosa Terra*. 22, 1.

I. CULTIVO, ELABORACIÓN E CODIFICACIÓN DA LINGUA

1. Ribalta, Aurelio (1919). ¿Imos a unha enquette? Ortografía Portuguesa. *A Nosa Terra*. 93 (25/VI/1919), 2.
2. Viqueira, J. Vicente (1918). Pol-a reforma ortográfica. *A Nosa Terra*. 43 (20/I/1918), 1.
3. Viqueira, J. Vicente (1919). Da renascenza lingüística. *A Nosa Terra*. 77 (6/I/1919), 4-5.

4. Viqueira, J. Vicente (1919). Pol-a reforma ortográfica. *A Nosa Terra*. 102 (5/IX/1919), 2.
5. Viqueira, J. Vicente (1918). Nossos problemas educativos (12). *A Nosa Terra*. 62 (30/VII/1918), 4-6.
6. Santos Vila, Ángel (1919). Idioma e ortografía. Notas o marxen da discusión. *A Nosa Terra*. 102 (5/X/1919), 1.
7. Risco, V. (1919). Prosas galeguistas. *A Nosa Terra*. 95 (25/VII/1919), 3-4.
8. Viqueira, J. Vicente (1920). Pol-a pureza lingüística. *A Nosa Terra*. 121-122 (15/VI/1920), 11-12.
9. Lugrís Freire, M. (1931 [1922]). Unhas palabras do autor. En: *Gramática do idioma galego*. 2.ª ed. Coruña: [s.n.].
10. Risco, V.: Provincialismos e cultismos. *La Zarpa*. 16/IX/1922, 1. Reproducido en: *Prosas de Risco en La Zarpa (1921-1923)*. Orense: Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijoo", 89-90. Edición de José Ángel Valente.
11. Lousada Diéguez, A. (1930 [1924]). Encol da prosa galega. *Nós*. 73 (15/I/1930), 2-8.
12. Correa-Calderón, Evaristo (1925). Aa nova xeración galega. *El Pueblo Gallego*. 25/VII/1925, 9.
13. Risco, Vicente (1927). Da renacencia galega: a evolución do galego e os seus críticos. *A Nosa Terra*. 233 (1/II/1927), 9-10.
14. Amor Meilán, M. (1926-1927). El gallego que no se habla. *Boletín de la Real Academia Gallega*. XVI (1926-1927), 25-32.
15. Carballeira, J. (1928). Idioma. *El Pueblo Gallego*. 17/II/1928, 1.
16. [Redacción] (1928). A dinificación do Idioma. *A Nosa Terra*. 246 (1/III/1928), 8.
17. ANVIPO [= Antón Vilar Ponte] (1928). Da loita ortográfica. *El Pueblo Gallego*. 23/III/1928, 1.
18. Couceiro Freijomil, Antonio (1929). *Ortografía gallega. Bases para su unificación*. Ourense: Imp. pap. relieves "La Popular".
19. Couceiro Freijomil: Los problemas actuales del habla gallega. Una conversación con el Sr. Couceiro Freijomil. *El Pueblo Gallego*. 28/IV/1928, 12. Reproducida en: Couceiro Freijomil 1935, pp. 18-20.
20. Couceiro Freijomil, Antonio (1928). Minucias filológicas. Sobre el último libro de Otero Pedrayo. *El Pueblo Gallego*. 8/V/1928, 1-2.
21. ANVIPO [= Antón Vilar Ponte] (1928). Exemplos. Predicar e praiticar. *El Pueblo Gallego*. 16/V/1928, 1.
22. Carré, Leandro (1928). Sobre ortografía galega. Acraracións. *El Pueblo Gallego*. 17/V/1928, 1.

23. Carré, Leandro (1928). O momento actual do idioma galego. *Céltiga*. 87 (10/VIII/1928), s.p.
24. [Editorial] (1929). La unificación ortográfica del gallego. *El Pueblo Gallego*. 26/V/1929, 1.
25. Bal y Gay, Jesús (1929). El idioma gallego. Lecciones en interviú. Don Vicente García de Diego. *El Pueblo Gallego*. 6/VII/1929, 1. Reproducida en: *Grial*. 63 (1979), 109-113.
26. Correa-Calderón, Evaristo (1929). [El nuevo idioma]. En: *Indice de utopías gallegas*. Madrid: C^a Ibero-Americana de Publicaciones, 228-232.
27. Carré, Leandro (1928). Verbas limiares. Prontuario ortográfico. En: *Diccionario galego-castelán*. A Cruña: Lar, 3-4 e 7-17.
28. Carballeira, Juan (1932). Língua Galega: Unificación. *El Pueblo Gallego*. 15/XI/1932, 1.
29. Vilar Ponte, Antón (1933). Pretextos cotidianos. Un libro que todos echamos de menos. *El Pueblo Gallego*. 23/VII/1933, 1. Reproducido en: Vilar Ponte 1971, pp. 151-153.
30. Seminario de Estudos Galegos (1933). *Algunhas normas pra a unificazón do idioma galego*. Santiago: Nós.
31. Carballeira, Johán (1934). Temas galegos: A unificazón do noso idioma. *El Pueblo Gallego*. 22/VII/1934, 1.
32. Vilar Ponte, Ramón (1935). A unificación da língoa. Unha preocupación inxustificada. Espello en que fitarnos. *Nós*. 139-144, 204-208.
33. Seminario de Estudos Galegos (1936). *Engádega a algunhas normas pra a unificazón do Galego* [díptico]. [S.l.]: [s.n.]. Biblioteca da Real Academia Galega. Sin. F-15846 bis.
34. Carballo Calero, Ricardo (1978). O idioma. En: *Testemuñas e perspectivas en homenaxe ao Seminario de Estudos Galegos*. Cuadernos do Laboratorio de Formas de Galicia, 5. Sada: Edicións do Castro, 13-19.

II. TRIBÚA ABERTA. A FALA GALEGA

1. [Anuncio]. *El Pueblo Gallego*. 24/IV/1926, 1.
2. Johán de Loira (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 27/VIII/1926, 1.
3. Carré Alvarellos, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 31/VIII/1926, 1.
4. [Sen asinar] (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 2/IX/1926, 1.

5. Dieste, R. [= R. D.] (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 5/IX/1926, 1.
6. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 7/IX/1926, 1.
7. Lorenzo, Xoquín (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 8/IX/1926, 1.
8. R. O. e C. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 9/IX/1926, 1.
9. Casas, V. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 10/IX/1926, 1.
10. Risco, V. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 11/IX/1926, 1.
11. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 12/IX/1926, 1.
12. Filgueira Valverde (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 14/IX/1926, 1.
13. López Sánchez, Antón (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 15/IX/1926, 1.
14. Xan de Nengures (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 16/IX/1926, 1.
15. Bouza-Brey, F. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 21/IX/1926, 1.
16. Johán de Loira (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 22/IX/1926, 1.
17. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 24/IX/1926, 1.
18. Moledo, Urbano R. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 26/IX/1926, 1.
19. Prieto Camiña, Modesto (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 29/IX/1926, 1.
20. Canto, Feliciano (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 30/IX/1926, 1.
21. Bouza-Brey, F. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 1/X/1926, 1.
22. Lourenzo, Xoquín (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 3/X/1926, 2.
23. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 5/X/1926, 1.

24. R. O. e C. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 9/X/1926, 1.
25. Rene de Mauperin (1926). Tribúa aberta. O tema do noso idioma. *El Pueblo Gallego*. 10/X/1926, 2.
26. Martínez López, R. (1926). Tribúa aberta. O tema do noso idioma. *El Pueblo Gallego*. 14/X/1926, 1.
27. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 19/X/1926, 1.
28. Johán de Loira (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 26/X/1926, 1.
29. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 10/XI/1926, 1.
30. Canto, Feliciano (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 12/XI/1926, 1.
31. Carré, L. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 14/XI/1926, 1.
32. García Barros, M. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 17/XI/1926, 1.
33. R. O. e C. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 19/XI/1926, 1.
34. Rene de Mauperin (1926). Tribúa aberta. O tema do noso idioma. *El Pueblo Gallego*. 24/XI/1926, 1.
35. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. O tema do noso idioma. *El Pueblo Gallego*. 25/XI/1926, 1.
36. Mieles Toubes (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 27/XI/1926, 1.
37. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 30/XI/1926, 1.
38. B. CH. S. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 2/XII/1926, 1.
39. García Barros, M. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 3/XII/1926, 1.
40. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 11/XII/1926, 1.
41. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 17/XII/1926, 1.
42. García Barros, M. (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 22/XII/1926, 1.

43. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 24/XII/1926, 1.
44. Fernández Casas, Rafael (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 28/XII/1926, 2.
45. Johán de Loira (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 2/I/1927, 1.
46. López Sánchez, Antón (1926). Tribúa aberta. A fala galega. *El Pueblo Gallego*. 6/I/1927, 1.

IV. Índice

ÍNDICE

Limiar	7
Henrique Monteagudo	
I. Cultivo, elaboración e codificación da lingua	
1. ¿Imos a unha enquette? Ortografía Portuguesa	47
Aurelio Ribalta (1919)	
2. Pol-a reforma da ortografía	51
Johán V. Viqueira (1918)	
3. Da renascenza lingüística	53
Johán Viqueira (1919)	
4. Po-la reforma ortográfica	55
Johán Viqueira Cortón (1919)	
5. Nosos problemas educativos (12)	57
Johán V. Viqueira (1918)	
6. Idioma e ortografía. Notas o marxen da discusión	61
Ángel Santos Vila (1919)	
7. Prosas galeguistas	65
Vicente Risco (1919)	
8. Pol-a pureza lingüística	67
Johán V. Viqueira (1920)	
9. Unhas palabras do autor	69
Manuel Lugrís Freire (1922)	
10. Provincialismos e cultismos	71
Vicente Risco (1922)	
11. Encol da prosa galega	73
A. Lousada Diéguez (1924)	

12. Aa nova xeración galega	83
Evaristo Correa-Calderón (1925)	
13. Da renacemento galego: a evolución do galego e os seus críticos	93
Vicente Risco (1927)	
14. El gallego que no se habla	97
Manuel Amor Meilán (1926-1927)	
15. Idioma	105
Johán Carballeira (1928)	
16. A dinificación do Idioma	107
A Nosa Terra [Editorial] (1928)	
17. Da loita ortográfica	109
ANVIPO [= Antón Vilar Ponte] (1928)	
18. Ortografía gallega. Bases para su unificación	111
Antonio Couceiro Freijomil (1929)	
19. Los problemas actuales del habla gallega	145
Una conversación con el Sr. Couceiro Freijomil (1928)	
20. Minucias filolóxicas. Sobre el último libro de Otero Pedrayo	153
Antonio Couceiro Freijomil (1928)	
21. Exemplos. Predicar e praicticar	159
ANVIPO [= Antón Vilar Ponte] (1928)	
22. Sobre ortografía galega. Acraracións	161
Leandro Carré (1928)	
23. O momento actual do idioma galego	163
Leandro Carré (1928)	
24. La unificación ortográfica del gallego	167
ANVIPO [= Antón Vilar Ponte] (1929)	
25. El idioma gallego. Lecciones en interviú. Don Vicente García de Diego	169
Jesús Bal y Gay (1929)	
26. [El nuevo idioma]	175
Evaristo Correa Calderón (1929)	
27. Diccionario galego-castelán	179
Leandro Carré (1928)	
28. Língua galega. Unificación	187
Juan Carballeira (1932)	

29. Un libro que todos echamos de menos	189
Antón Vilar Ponte (1933)	
30. Algunhas normas pra a unificación do idioma galego	191
Seminario de Estudos Galegos (1933)	
31. Temas galegos. A unificación do noso idioma	197
Johan Carballeira (1934)	
32. A unificación da língoa. Unha preocupación inxustificada.	199
Espello en que fitarnos	
Ramón Vilar Ponte (1935)	
33. Engádega a algunhas normas pra a unificación do galego	207
Seminario de Estudos Galegos (1936)	
34. O idioma	209
Ricardo Carballo Calero (1978)	

II. Tribúa aberta. A fala galega

1. [Anuncio]	219
24 de abril de 1926	
2. Johán de Loira [= M. Portela Valladares]	221
27 de agosto de 1926	
3. Leandro Carré	223
31 de agosto de 1926	
4. [Sen asinar]	225
2 de setembro de 1926	
5. R. D. [= Rafael Dieste]	227
5 de setembro de 1926	
6. Leandro Carré	229
7 de setembro de 1926	
7. Xoquín Lourenso	231
8 de setembro de 1926	
8. R. O. e C.	233
9 de setembro de 1926	
9. Víctor Casas	235
10 de setembro de 1926	

10. Vicente Risco	237
11 de setembro de 1926	
11. Leandro Carré	239
12 de setembro de 1926	
12. Figueira Valverde	241
14 de setembro de 1926	
13. Antón López Sánchez	243
15 de setembro de 1926	
14. Xan de Nengures	245
16 de setembro de 1926	
15. F. Bouza Brey	247
21 de setembro de 1926	
16. Johán de Loira	249
22 de setembro de 1926	
17. Leandro Carré	251
24 de setembro de 1926	
18. Urbano R. Moledo	253
26 de setembro de 1926	
19. Modesto Prieto Camiña	255
29 de setembro de 1926	
20. Feliciano Canto	257
30 de setembro de 1926	
21. F. Bouza-Brey	259
1 de outubro de 1926	
22. Xoquín Lourenzo	261
3 de outubro de 1926	
23. Leandro Carré	263
5 de outubro de 1926	
24. R. O. e C.	265
9 de outubro de 1926	
25. Rene de Mauperin	267
10 de outubro de 1926	
26. R. Martínez López	269
14 de outubro de 1926	

27. Leandro Carré	271
19 de outubro de 1926	
28. Johán de Loira	273
26 de outubro de 1926	
29. Leandro Carré	277
10 de novembro de 1926	
30. Feliciano Canto	279
12 de novembro de 1926	
31. Leandro Carré	281
14 de novembro de 1926	
32. M. García Barros	283
17 de novembro de 1926	
33. R. O. e C.	285
19 de novembro de 1926	
34. Rene de Mauperin	287
24 de novembro de 1926	
35. Rafael Fernández Casas	289
25 de novembro de 1926	
36. Miele Toubes	291
27 de novembro de 1926	
37. Rafael Fernández Casas	293
30 de novembro de 1926	
38. B. Ch. S. [= Ben-Cho-Shey]	295
2 de dezembro de 1926	
39. M. García Barros	297
3 de dezembro de 1926	
40. Rafael Fernández Casas	299
11 de dezembro de 1926	
41. Rafael Fernández Casas	301
17 de dezembro de 1926	
42. M. García Barros	303
22 de dezembro de 1926	
43. Rafael Fernández Casas	305
24 de dezembro de 1926	

44. Rafael Fernández Casas	307
28 de decembro de 1926	
45. Johán de Loira	309
2 de xaneiro de 1927	
46. Antón López Sánchez	313
6 de xaneiro de 1927	

III. Referencias bibliográficas

Estudos	317
Bibliografía pasiva	319
I. Cultivo, elaboración e codificación da lingua	320
II. Tribúa aberta. A fala galega	322

As dúas décadas que van de 1916 a 1936 adoitan considerarse unha etapa sobranceira no desenvolvemento da nosa lingua e cultura, que en boa parte foi protagonizado xustamente polas Irmandades da Fala, Nós e o Seminario de Estudos Galegos.

No plano lingüístico, o obxectivo fulcral de toda aquela constelación político-intelectual galeguista foi a resignificación do galego, erguelo da condición dialectal ao status de lingua nacional, distinta ao castelán e irmá do portugués. O que quedou como froito histórico do seu labor foron a modernización e habilitación do galego como lingua de cultura; a súa consagración como lingua oficial no Estatuto de Autonomía e a primeira tentativa institucional da súa codificación.

Damos agora ao prelo en dous volumes unha recompilación de escritos sobre o idioma producidos desde 1916 a 1936. No primeiro volume recóllense textos referentes ao status social, cultural e político do galego. Neste segundo, reúnense outros referidos ao seu cultivo e elaboración, con atención especial ás achegas referidas aos problemas do desenvolvemento e fixación do galego escrito.

ANEXOS BRAG

